

L O U I S B E R T R A N D

S V. A U G U S T I N

U L A D I S L A V A K U N C Í Ř E V P R A Z E

VINICE PÁNĚ

1. A. M. Meynard, Duchovní život	Kč 45.—
2. A. Melka, Lekce pašijového týdne	Kč 10.—
3. F. W. Faber, Betlem. Díl I.	Kč 30.—
4. Paměti sv. Ignáce z Loyoly	Kč 30.—
5. F. W. Faber, Betlem, Díl II.	V tisku

BOŽÍ BOJOVNÍCI.

1. Život svatého Prokopa	Kč 4.80
2. Sv. Bonaventura, Život sv. Františka,
zakladatele řádu bratří Menších. 2. vyd.	Kč 20.—
3. Blah. Hugo, Život sv. Norberta	Kč 10.—
4. F. Prat, Život svatého Pavla	Kč 15.—
5. Sv. Athanasios, Život svatého Antonína
poustevníka	Kč 10.—
6. G. Bernoville, Svatá Terezie Ježíškova	Kč 10.—

SVATÍ OTCOVÉ.

1. Svatý Řehoř Veliký, Čtyři knihy rozmluv	Kč 40.—
2. Vyznání svatého Augustina	Kč 40.—

KARMEL.

1. Svatá Terezie Ježíšova, Kniha zpráv	Kč 15.—
2. P. J. Pinamonti, Město Velikého Krále	Kč 13.—
3. Bratr Guigues, Scala Paradisi	Kč 18.—
4. Svatá Terezie Ježíškova, Listy	Kč 10.—
5. H. Manning, Důvěra v Boha	Kč 10.—

STAROSLOVANSKÁ LITURGIE.

Missal slovenski. Čin i pravidlo mši	Kč 30.—
J. Vajs, Abecedarium palaeoslovenicum	Kč 30.—
— Psalterium palaeoslovenicum	Kč 80.—

-
Sv. Athanasios, Život sv. Antonína
poustevníka	Kč 10.—
Sv. Augustin, Vyznání	Kč 40.—
G. Bernoville, Svatá Terezie Ježíškova	Kč 10.—
L. Bertrand, Svatý Augustin	Kč 30.—
Sv. Bonaventura, Život svatého Františka	Kč 20.—
J. Cibulka, Ikonografie a zobrazování
Ukřižovaného	Kč 48.—
Th. De Quincey, Johana z Arku	Kč 10.—
F. W. Faber, Betlem I. díl	Kč 30.—
II. díl	V tisku.

Úplné seznamy zdarma.

Všecky tyto knihy opatří i každý řádný
knihkupec.

Vydává nakladatelství

LADISLAVA KUNCÍŘE PRAHA II.

SVATÝ AUGUSTIN

Všechna práva vyhrazena

LOUIS BERTRAND

SV. AUGUSTIN

*Nepokojné jest srdce naše, až
spočine v Tobě! Vyznání I. 1.*

1 9 2 9

LADISLAV KUNCÍŘ, PRAHA

PŘEDMLUVA

Svatý Augustin jest již jen o něco víc než slavné jméno. Mimo vrstvy theologické a učené přestali jej už lidé čísti. Taková je ve skutečnosti sláva: lidé se obdivují světcům i velkým mužům z důvěřivosti. Ani o jeho „Vyznáních“ se nemluví jinak než z doslechu.

Že by touto lhostejností k sobě odčiňoval návrat slávy, v níž se zastkvěl v XVII. století, když snepřemožitelnou umíněností jej k obraně své přepřidružovali jansenisté? Pověst nevrle přísnosti i svárlivé a nudné rozvláčnosti, která lpí na spisovatelích z Port-Royalu – kromě Pascala – byla by snad zasáhla i dílo Augustinovo, který mimoděk byl naverbován do řad těchto pobožných sektářů? A přece, jsou-li kde lidé, kteří by se mu nikterak nepodobali a které by byl bezpochyby pronásledoval s veškerou svou výmluvností a dialektikou, jsou to jansenisté. Jistě by byl řekl s pohrdáním: „Sekta Janseniova“ – právě tak, jako ve své věrnosti k jednotě katolické říkal: „Sekta Donátova“.

Přiznejme také, že pouhý pohled na jeho díla odstrašuje, ať již jde o ohromné folianty o dvou sloupcích vydání benediktinského, nebo o stejně hutné, ale mnohem četnější svazky vydání novějších. Za tímto valem knih jest ovšem dobře chráněn proti profánní zvědavosti. Jest k tomu třeba odvahy a vytrvalosti, aby se kdo pustil do toho bludiště textů, plných theologie, exegese a metafysiky. Ale jakmile jest překročen práh této strašné ohrady, jakmile si kdo zvykl na pořádek

a tvar stavby, pak neváhá oddati se vřelé sympatii, brzy pak i rostoucímu obdivu pro toho, jenž tam přebývá. Hieratická tvář starého biskupa se oduševňuje, nabývá podivuhodné živosti a skoro moderního výrazu. Pod texty objevujeme jednu z existencí nejvášnivějších, nejpohnutějších, vzděláním nejbohatších, jež nám dějiny skýtají. Tato učenost obrací se k nám, odpovídá na naše včerejší nebo i dnešní zájmy. Tato existence a století, v němž se rozvíjí, připomíná nám náš věk. Návrat podobných okolností přivedl s sebou i situace a charaktery podobné: je to skoro naše podobizna. Jsme skoro toho mínění, že dnes není předmětu aktuálnějšího nad sv. Augustina.

Jest aspoň jedním z nejzajímavějších. Neboť co je více romaneskního než tato bludná existence rétora a studenta, která mladého Augustina provází z Tagaste do Kartaga, z Kartaga do Milána a do Říma, a která počavši v zábavách a shonu velkých měst, končí se v kajícnosti, mlčení a sebranosti klášterní? A na druhé straně, kde je barvitější a na úvahy hojnější drama nad onu agonii říše, jejímžto svědkem byl a kterou by byl ve svém, Římu věrném srdci chtěl Augustin zažehnati? A kde je dojemnější a bolestnější tragédie, než ona krise duše a svědomí, která rozdírala jeho život? Chceme-li jej pojmuti v celku, možno říci, že život Augustinův byl jediným duchovním bojem, zápasem duše. Je to zápas v každém okamžiku, neustálá psychomachie, kterou dřívější básníci dramatisovali a která je historií křesťana všech věků. Sázkou je duše. Rozuzlením je konečné vítězství, vykoupení duše.

Co život Augustinův činí tak plným a tak věčně příkladným, toť že bojoval dobrý boj nejen proti sobě, ale i proti všem nepřátelům církve a říše. Byl-li učitelem a světcem, byl také vzorem člověka činného v jedné z nejzoufalejších dob. Že zvítězil nad svými vášněmi, to se konečně týká jen Boha a jeho. Že kázal, psal, vzrušoval davy, otrásal duchy, to může se zdáti lhostejným těm, kteří zavrhnou jeho učení. Ale že ještě přes dálku věků jeho duše, hořící láskou, zahřívá duše naše, že on i bez našeho vědomí dále nás formuje, že způsobem více méně vzdáleným vládne našim srdcím a v jistém smyslu i našemu duchu – to se týká nás všech bez rozdílu. Nejen že Augustin zaujímá pořád ještě své význačné místo v živé společnosti všech pokřtěných, ale veškerá duše západu nese otisk duše jeho.

Předně osud jeho splývá s osudem zmírající říše. Byl svědkem, když ne úplného zmizení, tedy aspoň postupného umdlévání oné podivuhodné věci, Říše římské, obrazu jednoty katolické. Nuže, my jsme troskami té říše. Obvyčně se s nevázností odvracíme od těch ubohých století invazí barbarských. Pro nás jest ona pozdní Říše římská Bas-Empire t. j. Úpadkové císařství, epocha hanebné dekadence, která zasluhuje jen našeho pohrdání. A přece jsme povstali z chaosu tohoto úpadku my. Války republiky římské týkají se nás méně než nájezdy barbarských pohlavárů, které naši Galii odtrhly od císařství a nevědomky připravovaly příští Francii. Co jest nám vlastně do soupeřství Maria a Sully? Vítězství Aetiovo nad Huny na Polích katalaunských se nás

týká mnohem více. Konečně jest pro pozdní Říši římskou velmi nespravedlivé viděti v ní jen epochu slabosti, zbabělosti a korupce. Byla to také epocha nespoutané aktivity, plodná na dobrodruhy velkého rozpětí, z nichž někteří se ukázali hrdiny. I nejdegenerovanější z posledních císařů neztratili nikdy citu velikosti a vznešenosti římské. Až dokonce zkoušeli všechny lsti diplomacie, aby zdrželi náčelníky barbarské od toho, považovati se za něco víc než za sluhy Říše. Honorius, obklíčený v Ravenně, tvrdošíjně odpírá Alarichovi titul vojevůdce, i kdyby měl svou umíněností vydati Řím plnění a svůj vlastní život dáti v sázku.

Svou věrností k Říši projevuje se již Augustin jako našinec, jako Latinec Occitanie. Ale přibližují nám jej i analogie ještě těsnější. Jeho doba podobá se velmi době naší. Jakmile se jen trochu obeznámíme s jeho knihami, poznáme v něm duši bratrskou, jež trpěla, cítila, myslela skoro jako my. Přišel do světa skonávajícího v předvečer velkého převratu, který měl odplaviti celou jednu civilisaci: tragický obrat historie, perioda zasmušilá a často krutá, která jest asi všem hodně těžká a duchům nejpevnějším se zdá beznadějnou. Pokoj církve nebyl ještě nastolen, svědomí byla rozdělena. Váhalo se mezi věrou včerejška a věrou zítřka. Augustin byl jedním z těch, kteří měli odvahu vyvoliti si svou víru a vyvolivše ji, hlásali ji bez ochabnutí. Tisíciletý kult zhasínal, svržen jsa kultem mladým, kterému jest přislíbena věčnost. Kolik jemných duší trpělo touto roztržkou, která je odtrhovala od jejich původu a žádala od nich, jak mysleli, aby zradili své

mrtvé spolu s náboženstvím předků! Mnoho lidí muselo tedy zakoušeti stejných muk duševních, jaká dnes sektáři připravují duším věřícím. Skeptikové trpěli nepřístupností ostatních. Ale nejhorší – jako dnes – bylo asi přihlížeti k zátopě hloupostí, které pod rouškou náboženství, filosofie nebo thaumaturgie chtěly dobýti duchů a vůlí. V této míchanici nauk a kacířstev nejvýstřednějších, v této orgii prázdného intelektualismu bylo potřeba pevné hlavy, aby kdo odolal všeobecnému opojení. Mezi všemi těmito pomatenými lidmi jeví se nám Augustin podivuhodným svým strážlivým rozumem.

Tento intelektuál, mystik, nebyl pouze mužem modlitby a rozjímání. Obezřelý rozum může činu a administrátora opravoval v něm výstřednosti subtilní, často přemrštěné dialektiky. Jak my si tím lichotíme, měl i on smysl pro skutečnost, měl praktičnost života a vášní. Oč rozsáhlejší byla zkušenost Augustinova než Bosuetova! A při tom měl chvějící se sensibilitu, jak ji máme také my, sensibilitu epoch nejvyšší kultury, kde nadužití myšlenky jen zmnohonásobovalo příčiny utrpení, zjišťujíc potřebu rozkoše: „Duše antická byla drsná a marnivá.“ Byla především omezená. Duše Augustinova jest něžná a opravdová, chtivá jistota rozkoší, které neklamou. Jest široká a ozvučná: nejmenší záchvěvy se v ní šíří hlubokými vlnami a sdělují se s ní o zvuk nekonečna. Augustin před svou konversí má nepokoj našich romantiků, bezdůvodné melancholie a smutky, velké nostalgické rozmachy, které bouřily i naše otce. Jest nám velmi blízko.

*Obohatil naše latinské duše, usmířiv nás s barbarem. Latinec i Řek chápali jen sebe. Barbar neměl práva vyjádřit se jazykem císařství. Svět byl rozdělen ve dvě části, které se úmyslně neznaly. Augustin uvedl do našeho vědomí oblasti bezejmenné, rozlehlé kraje duše, které dříve byly ponořeny ve tmy barbarství. Pro něho bylo hoto-
vovou věcí splynutí genia semitského a západního. Byl nám tlumočníkem bible. Drsná hebrejská slova nabyla pro nás sladkosti v elegantních ústech řečníka. Navykl nás na slovo Boží. Jest to Latinec, jenž k nám mluví o Věčném.*

Ovšem, jiní to činili před ním. Ale žádný s takovou uhlazeností, s tak něžným a jímavým přízvukem. Milé násilí jeho lásky má za následek přilnutí srdcí. Dýchala z něho jen láska. Po svatém Janovi byl on apoštolem lásky.

Jeho neúnavný hlas ovládá celý západ. Středověk jej bude ještě slyšet. Po staletí opisovány jsou jeho řeči a rozpravy, opakovány v katedrálách, vykládány v summách theologických. Přijmou i jeho teorii umění. Vše, co bude zachováno z dědictví antiky, bude od Augustina. Je to veliký učitel. Jím nabude přesnosti učená definice katolicismu. K označení tří etap rozvíjející se pravdy možno říci: Kristus, svatý Pavel, Augustin. Poslední jest blíže naší slabosti. Jest vpravdě naším duchovním otcem. On nás naučil jazyku modlitby. Formule augustinské modlitby jsou dosud na rtech zbožných.

Tento universální genius, jenž po čtyřicet let byl mluvčím katolicismu, byl také synem své doby a země. Augustin z Tagaste je velký Afričan.

Můžeme na něj býti hrdi a počítati jej za svou slávu, my, kteří skoro století v jeho otčině vedeme dále boj podobný onomu, který on vedl za jednotu římskou; my, kteří Afriku pokládáme za rozšířenou vlast francouzskou.

Vyjádril víc než kterýkoli jiný spisovatel povahu a ducha své otčiny. Ta pestrá Afrika, s věčným míšením protivných navzájem plemen, její žárlivý partikularismus, rozdílnost krajín a podnebí, prudkost sensací a vášní, vážnost její povahy a nestálost nálady, její pozitivní i rozpustilý duch, hmotnost i mysticismus, přísnost i rozkošnictví, resignace v cizí službě i pud neodvislosti, její choutka vládnout—vše to se odráží úchvatnými rysy v díle Augustinově. Vyjádřil nejen svou vlast, ale i uskutečnil, jak jen mu bylo možno, její starý sen nadvlády. Onu přednost, o kterou Kartago tak dlouho a tak draze bojovalo s Římem, konečně obdrželo, díky Augustinovi, v oboru duchovním. Pokud on žil, církev africká šla v čele církví západních.

Smím-li se v podobné věci citovati, měl jsem to potěšení, pozdraviti v něm vedle učitele a světce, kterého ctím, i ideální typ afrického Latince. Obraz, který jsem kdysi v hrubých rysech viděl mezi přeludy Jihu, za povelů svých drsných hrdin, ten uviděl jsem konečně, kterak se stává zřetelnějším, čistším, vznešenějším a kterak až k nebi roste, když jsem se dal po stopách Augustinových.

A kdyby i dítě Tagasty, syn Moničin, nebyl tak hluboko svůj život smíchal s naším životem, kdyby byl pro nás i cizincem, narozeným v zemi

daleké – byl by přesto jedna z duší nejvíc milujících a nejzářnějších, které zasvítily v našich tmách a rozehrály naše smutky – z bytostí nej-lidštějších a nejbožtějších, které přešly po našich cestách. –

D Í L P R V N Í

D Ě T S T V Í

Ale rád jsem si jen hrál.

Vyznání I. 9.

I

A F R I C K É M Ě S T O

Malé bílé uličky, vystupující k hlinitým návrším, hluboce rozbrázděným zimními lijáky; mezi dvojí řadou domů, oslnivých v ranním slunci, průzory sladce modré oblohy; tu a tam v třepení hustého stínu, jež vroubí prahy, bílé postavy, schoulené na rohožkách, nedbalé siluety, oděné jasnými barvami nebo zapadlé do tmavé a plstnaté látky vlněné; přejede jezdec, sehnut na sedle, velký klobouk jižních tvarů visí mu dozadu na ramenou a on patami pohání elegantní mimochod svého zvířete – tak vyhlíží dnes Tagaste, tak jevílo se bezpochyby příchozímu i v době Augustinově.

Tak jako město francouzské, postavené nyní na troskách, zaujímal i tehdejší municipium africké jakousi planinku mezi třemi pahorky. Jeden z nich, nejvyšší, opevněný dosud *bordjem*,

nesl asi i ve starověku *castellum*. Hojné vody zavlažují půdu. Na toho, kdo přichází z kame-nitých krajů Konstantiny a Setifu, nebo z velké holé pláně Medžerdy, působí Tagaste dojmem svěžesti. Místo jest rozkošné, plné zeleně a pra-menů. Afričanům jest se svými lesnatými ho-rami, plnými borovic, korkových a alžírských dubů obrazem krajů severních, kterých neznají. Je to kraj lesnatý a hornatý – a zvlášť lesnatý. Je to země lovců. Zvěře je tam nadbytek: kan-ců, zajíců, kvíčal, křepelek, koroptví. V době Au-gustinově bylo tam asi divoké zvěře ještě více než dnes. Když své protivníky, donatisty, při-rovnává ke řvoucím lvům, tu mluví jako člověk, který věděl, co to lev je.

Na východ a na západ rozlehlé prostory les-naté, kulaté homole, prameny a potoky, probí-hající údolími a úžlabinami: takové je Tagaste a jeho okolí – svět, který měl na očích Augustin v dětství. Ale na jih vegetace řidne, zdviňají se vyprahlé vrchy, smačknuté buď v tupý kužel, nebo vyhrocené jako desky zákona: neplodná poušť prohlédá mezi bohatstvím houštin rost-linných. Tento zelený kraj má drsná a nevlídná zákoutí. Ale přece světlo africké je zlahodňuje. Temná zeleň borovic a dubů má teplý a měni-vý nádech, jenž je lichotkou a rozkoší oku. Je cítit, že jsme v zemi slunce.

Na každý způsob je to kraj rázovitý, jenž se náhle různí od krajin sousedních. Tato lesnatá Numidie se svými tekoucími vodami, s lučinami, na nichž se pasou krávy, odlišuje se co nejvíc od Numidie setifské, ohromné smutné pláně, kde se

jednotvárnými vlnami táhnou strniště obilných polí a písčité stepi až k mračné přehradě Atlasu, jenž zavírá obzor. A tato vrásčitá, smutná pláň tvoří zas překvapující kontrast ku pobřežnímu kraji Bugie a Hipponu, který má skoro měkkost a veselou tvářnost Kampanie. Rozdíly, tak vyhraněné, mezi kraji téže provincie vysvětlují asi podstatné rysy povahy numidské. Biskup Augustin, jenž nosil svou biskupskou berlu od jednoho konce této země k druhému, jenž byl činným a myslícím duchem této země, děkuje jí snad za rozdílnosti a protivy své bohaté přirozenosti.

Tagaste ovšem nemělo vzezření hlavního města. Bylo to municipium druhého neb třetího řádu, ale vzdálenost jeho od velkých středisk dávala mu jakýsi význam. Municipia sousední Tubursicum, Tagura, byla malá městečka. Madaura a Teveste poněkud značnější, neměla snad téhož významu obchodního. Tagaste leželo na křižovatce několika velkých cest římských.

Augustin mohl se tam s dětmi stejného věku podívat i kurýrům a povozům císařské pošty, jež zastavovaly před hospodami města. Zdá se jistou věcí, že Tagaste v oné době, právě tak jako dnes bylo transitním místem skladišť, zprostředkující stanicí mezi městy jihu a mezi městy pobřeží, jakož i mezi Numidií a Afrikou prokonsulární. Jako nynější Suk-Ahras, bylo Tagaste především tržištěm. Obilí a víno numidské se tam vyměňovalo za stáda auresská, kůži, datle a zboží kavylové z krajin saharských. Mramor ze Simitthu, citroníkové dřevo, z něhož se dělaly drahocenné stoly, procházelo asi tudy. Lesy

sousední mohly dodávati stavivo všem krajům. Tagaste bylo obchodním střediskem lesnaté Numidie, skladištěm a bazarem, kam nomád dosud přichází se zásobit, a kde s dětinným nadšením pozoruje divy, vytvořené vynalézavým duchem řemeslníků městských.

Kolébku Augustinovu obklopovaly tedy zjevy hojnosti a radosti. Vítal je také hned na prvních krocích úsměv latinské krásy. Ovšem, Tagaste nebylo to, co se jmenuje pěkné město. Antické trosky, tam objevené, jsou většinou prostředního zpracování. Ale vzletu obraznosti nadaného dítěte je třeba tak málo. Na každý způsob Tagaste mělo lázně, dlážděné mosaikou a bezpochyby ozdobené sochami: Augustin se tam koupával s otcem. A jest pravděpodobno, že po příkladu sousedního Tubursica a jiných municipií podobného řádu mělo divadlo, forum, nymfea, amfiteatr. Nic se z toho nenašlo. Několik stél, hlavic, dříků sloupových, kámen s nápisem, jenž náležel katolickému kostelu – toť vše, co máme, aspoň do dneška.

Nežádejme nemožností. Tagaste mělo sloupy, snad celou ulici po obou stranách se sloupořadím jakoby byla v Thimgad. To stačí k kouzlení očí u hochů a obrazotvorností. Sloup, ikdyž je zmrzačený, ba i jen zhruba přitesaný, má vždy svou vznešlost. Toť jako by volná píseň zavzněla v těžkopádných masách zednické práce. I dnes ještě v našich alžírských městečkách pouhý pohled na prasklý sloup potěší a povznese, bílý zjev krásy, jenž vstává z trosek mezi dnešními rozvalinami.

II

RODINA SVĚTCOVA

V tomto malém městě, příjemném, stinném, odedávna zušlechtěném uměním Říma, žili rodiče Augustinovi.

Patricius, otec jeho, představuje nám dosti pěkný typ pořímského Afričana. Byl mezi decuriony v „nejjasnější municipální radě tagastské – *splendidissimus ordo Tagastensis*“, jak praví jeden nápis v Suk-Ahras. Důrazná taková epitheta se sice marně snažila dostat se do obvyklé úřední mluvy, ukazovala však nicméně vážnost takových funkcí. Patricius byl ve svém městečku něčím, čemu se říká osobnost. Jeho syn nám sice přiznává, že byl nemajetný, ale máme svatého biskupa v podezření, že z křesťanské pokory přepíná. Měl jistě aspoň pětadvacet jiter půdy, bez nichž by nebyl mohl býti decuriem.* Měl vinice, sady, na jejichž hojné a chutné ovoce si Augustin později vzpomíná. Měl i jistý počet domácí čeledi. Ovšem, v Africe čeleď nebyla nikdy velkým přepychem. Přece však synové Patriciovi měli *pedagoga*, totiž otroka ustanoveného k jejich dozoru, jako děti z dobré rodiny.

Tvrdí se, že otec Augustinův kuriálním svým úřadem přišel na mizinu. Kuriálové totiž, kteří vybírali daně a byli z toho odpovědni, museli ze svého dosazovati, co na vybraných daních chybělo. A Patricius prý byl jednou z četných obětí

* člen curie, t. j. zastupitelstva městského za císařství.
P. př.

toho nešťastného systému. Ale v tom bylo jistě také mnoho výjimek. Také nám ve vzpomínkách Augustinových nic nedává důvod k domněnce, že by otec jeho byl znal, ať nedíme bídu, tedy aspoň tíseň. Pravdě podobnější se zdá, že žil obstojně z důchodu svého majetku, jakožto drobný statkář. V Africe možno se spokojiti málem. Vyjma léta výjimečně zlá po trvalém suchu nebo po vpádu kobylek, země vždy uživí svého pána.

Loviti, jezdit, při příležitosti se *proparáditi*, dozírat na své nájemce a zemědělské otroky, uzavřítí nějaký obchod, v němž vítězívá africká prohnanost, toť bylo zaměstnání Patriciovo. Žil si vcelku klidně na svém malém statku. Občas záchvaty činnosti neb zuřivého hněvu unášely toho lhostejného člověka. Byl prudký a hrubý. V takových okamžicích bil slepě. Byl by pohlavkoval neb trýznil i svou ženu, kdyby její zdrženlivost, mírnost a vážnost křesťanská mu nebyla imponovala. Nesudme těch věcí podle našich poměrů: nepochopili bychom nic. Mravy antické a zvláště africké byly zarážející směsí vysoké zjemnělosti i bezděčné hrubosti.

Proto neměli bychom příliš přepínati rozpustilostí Patriciových, na něž jeho syn šetrně naráží. Že nezachovával úzkostlivě věrnosti manželské, to bylo tehdy ještě víc než dnes v očích světa hříchem lehkým. Afričan měl vlastně vždycky rád ve svém domě harem; měl od přirozenosti sklon k muslimanskému mnohoženství. V Kartagu i jinde veřejná morálka byla plna shovívavosti k muži, jenž si dovoľoval důvěrné styky se služebnicemi. Usmáli se tomu, omlouvali vinníka.

Ovšem, přísnější byli vzhledem k paní, která by si totéž byla dovolila s otroky. To bylo všude. Biskup hipponský bude ve svých řečech energicky vytýkati manželům křesťanským tato častá cizoložstva, která považovali sotva za chybu.

Patricius byl pohan; a to z části vysvětluje jeho bezuzdnost. Říci, že zůstal věren paganismu až do konce života, bylo by bezpochyby mnoho řečeno. Městský rada tagastský nebyl asi pohanem z přesvědčení. Důvody rozumové a spekulativní ho málo dojímaly. To nebyl člověk disputující, jako jeho syn. Byl pohanem z návyku, z vrozeného konservatismu měšťáka a majetníka, jenž lpí houževnatě na tradicích kasty a rodiny. Byl jím i z opatrnosti a diplomacie. Mnozí z velkých pánů venkovských obhajovali a praktikovali dále pohanství, asi z těchže důvodů jako Patricius. On pak se nechtěl znepřáteliti s důležitými a vlivnými osobnostmi kraje. Mohl potřebovati jejich protekce, aby ochránil svůj skrovný majetek před hrabivostí fisku. Konečně nejčestnější úřady byly pořád ještě nerozlučny s pohanským kněžstvím. Otec Augustinův pokládal tedy za velmi rozumné podržeti náboženství, které bylo vždy ještě tak mocné a které odměňovalo tak dobře své přívržence.

Nepopíratelno jest však také, že pohanství v těch letech bylo, politicky vzato, v postavení špatném. Vláda je nerada viděla. Od smrti Konstantinovy „nejsvětější císařové“ s ním *úporně* bojovali. R. 353, krátce před narozením Augustinovým, Konstanc prohlásil edikt, který znova nařizoval zavření chrámů a zrušení obětí, a to

pod trestem smrti a konfiskace. Ale ve vzdálených provinciích, jako byla Numidie, akce vlády byla pozvolná a nejistá. Byla často vykonávána prostředníky křesťanství nepřátelskými nebo lhostejnými. Místní aristokracie a její klienti si z ní více méně veřejně tropili žerty. Bohatí statkáři ve svých ohromných vilách za zdmi parků slavili oběti a průvody pohanské jakoby nic.

Patricius to vše věděl. Na druhé straně však mohl viděti pronikavý postup náboženství nového. V první polovici IV. století bylo Tagaste dobyto rozkolníky sekty Donátovy. Po ediktu Konstancově proti donatistům obyvatelé městečka ze strachu před přísností císařovou se navrátili ke katolictví. Ale uklidnění *dávno* nebylo ještě úplné a konečné. Všechn kraj auresský se následkem ediktu vzbouřil. Biskup z Bagai, obklíčený ve svém biskupském městě a ve své basilice, zažil opravdové obléhání vojskem římským. Skrytý boj mezi donatisty a katolíky trval i nadále tak trochu všude. Tagaste bezpochyby nebylo ušetřeno těchto různic. Těm tedy, kdo by byli otce Augustinova pobízeli ku přijetí křtu, mohl on odpovědět s ironickou ústupností: „Čekám, až se dohodnete, abych zvěděl, kde je pravda.“ Ale tento dosti vlašný pohan neměl vlastně nepřekonatelného odporu proti křesťanství.

Dokazuje to především ta okolnost, že se oženil s křesťankou.

Jak se Monika stala ženou Patriciovou? Jak spojily svůj osud ty dvě bytosti, tak málo sobě podobné, mezi nimiž byl konečně velký rozdíl věku, nemluvě ani o ostatním? To jsou otázky,

které by lidem v Tagaste ani na mysl nepřišly. Patricius se oženil, aby udělal jako všichni ostatní – také proto, že byl již přes čtyřicet, že jeho matka byla již stará a brzo nebude již moci řídit dům.

Také Monika měla ještě matku. I sešly se ty dvě stařeny k dohovoru s mnohou zdvořilostí a obřadností, a poněvadž věc uzdála se jim býti rozumnou a slušnou, rozhodly, že ti dva se vezmou. Zda viděl kdy Patricius dívku, kterou si bral, podle zvyku, aby mu dala děti a vedla domácnost? Možná, že nikoli. Byla hezká, bohatá či chudá? To byly věci podružné, neboť manželství nebylo věcí srdce, ale tradiční povinností. Stačilo, že spojení bylo slušné.

Na každý způsob jest jisto jedno: že Monika byla ještě velmi mladá. Bylo jí dvaadvacet let, když se narodil Augustin, který nebyl jejím prvozeným. Víme, že jakmile jen byla na vdávání, dali ji jejímu ženichovi, jak činí rodiče s mladistvými i malými dívkami arabskými. A v Africe jsou ženy na vdávání velmi časně. Vdávají se ve čtrnácti, někdy i v dvanácti letech. Monika měla sedmnáct, nanejvýš osmnáct let, když ji vdali za Patricia. Měla napřed syna Navigia, s nímž se setkáváme později v Miláně, pak dceru, jejíhož jména ani neznáme, která se stala řeholnicí a představenou kláštera v diecési hipponské. Tyto dvě děti Patricia a Moniky jsou pro nás zjevy vybledlými. Mizejí ve světle velikého, slavného bratra.

Monika vyprávěla ráda svému milovanému synu své vzpomínky. Několik nám jich sdělil.

Vychována byla přísně, podle tehdejší módy. Její rodiče byli křesťané, a to katoličtí, již od několika pokolení. Odolali proudu rozkolu Donátova; byli to lidé ve svém přesvědčení neústupní – povaha v Africe stejně častá jako i její opak, totiž typ Numidana neb Maura nestálého a těkavého. Není lhostejno, že Augustin vzešel z tohoto neústupného rodu. Za pomoci milosti Boží byla mu záchranou tato ocelová jeho vůle.

Ačkoli víra mladé Moniky od mlada byla tak ucelená, nebylo to ani tak z poučování její matky jako spíše napomínáním staré služky, o níž vždy mluví s vděčností. Tato stařena zaujímal v rodině svých pánů místo podobné, jako ještě dnes v rodinách tureckých kojná, *dada*, vážená veškerým harémem a vším služebnictvem.

Narodila se asi v domě a viděla roditi se všecky děti. Nosila na zádech otce Moničina, když byl malý, tak jako ještě dnes nosí své děti ženy kabylské neb beduinské. Byla to otrokyně oddaná a trochu fanatická, pravý domácí pes, který ve své hlídačské horlivosti štěká víc než třeba na mimojdoucí: tak jako dnes černoška v domech arabských. Býváť často lepší muslimkou a větší nepřítelkyní křesťanů, než její páni. – Tato zde byla svědkyní posledních pronásledování, snad navštěvovala vyznavače v jejich vězení, snad viděla téci krev mučedníků. A ty hrozné a povznášející výjevy utkvěly jí v paměti. Jak ohnivě vypravovala asi stará služebnice svým mladým paním, jak je nabádala k vytrvalosti a hrdinství! A Monika ji poslouchala dychtivě.

Pro svou velikou víru byla tato prostá otrokyně od svých pánů ctěna takřka jako světice; i svěřili jí vedení svých dcer. Ukázala se býti guvernantkou přísnou, v kázni neústupnou. U ní bylo skoro vše zakázáno, a její vliv na svěřen-kyně byl takový, že ztratily takřka i touhu po těch věcech zakázaných. Zakazovala jim pít i vodu, mimo čas jídla. Krutá trýzeň pro malé Afričanky! Tagaste neleží daleko od Kraje žízně. Ale starucha jim říkala:

„Nyní pijete vodu, poněvadž nemáte po ruce vína. Až budete vdány a paními nad sklepem, pohrdnete vodou a váš zvyk pít vás uchvátí!...“

Na Monice by se bylo málem splnilo proroctví chůvy, když ještě ani nebyla vdána. Poněvadž byla rozumná a střídmá, poslali ji do sklepa naplnit džbány vínem. Než nalila do lahvice, zvlažila jí rty. Nejsouc uvyklá vínu, nemohla pít víc: pro její hrdlo bylo to příliš silné. Učinila tak nezmlsnoty, ale ze šelmovství, aby něco vyvedla rodičům, kteří jí důvěřovali, a pak že to bylo zakázáno. Po druhé udělala o hlt víc, a tak pořád, až pila po celých čísích. Jednou se služka, která ji do sklepa provázela, s ní pohádala. Monika nemlčela. Načež jí služka vyčetla opilství! . . . Opilství! tato pohana pokořila tak hluboce sebe-lásku budoucí světice, že odložila svou vznikající vášeň. Augustin nepraví, že to bylo ze zbožnosti, ale proto, že vycítila ošklivost takové neřesti.

V této dětské historii jest jistá drsnost, drsnost antických mravů, k níž ovšem se připojuje vždy slušnost a vážnost. Křesťanství dokonalo zušlechťení duše Moničiny. V době, o níž mluvíme,

jest sice již velmi zbožnou dívkou, ale zdaleka ještě není tou velkou křesťankou, jíž se stala později.

Když si brala Patricia, byla to dívka zdrženlivá a zdánlivě chladná (ve skutečnosti to byla povaha vášnivá), přesná v plnění náboženských povinností, ba dokonce trochu rigoristická, přepínající křesťanskou přísnost z nechuti ke všem hrubostem a vší bezuzdnosti, již schvalovalo pohanství. Přes to tato neúprosná duše se uměla podříditi nutnosti. Monika měla takt, ohebnost, a kde bylo třeba, i praktický smysl velmi jemný a rozumný, jak jej brzy poté osvědčila vychováváním a vedením syna Augustina. Tato duše, sama k sobě přísná, zahalovala nesmlouvačnost své víry v nezkalenou sladkost, která byla v ní spíše dílem milosti než darem přirozeným.

Není pochybnosti, že její chování a povaha s počátku manželství Patricia dopalovaly. Snad toho manželství i litoval. Nač byla po jeho boku tato jeptiška! Oba dva asi trpěli obvyklými nepřijemnostmi, které se brzy ukáží v takovém spojení pohana s křesťankou.

Ovšem, nebyly již doby Tertullianovy, hrdinské století pronásledování, kde křesťanské ženy se vplížovaly do žalářů, aby líbaly okovy mučedníků. (Jak se tu žena mstila za dlouhé věznění v gynekeích! A jaké to pohoršení pro manžela, vychovaného po římsku!) Ale obyčej života křesťanského zaváděly přece mezi manžely protivného vyznání jakýsi druh odluky. Monika vycházela častěji, buď sama nebo se spolehlivou služkou. Bylo třeba zúčastniti se služeb Božích,

běžeti do města a tam navštívit chudé, rozdíleti almužnu. A byly dni postní, dvakrát i třikrát týdně, konečně velký čtyřicetidenní půst: mrzutá překážka, když manžel chtěl právě v takový den dávat hostinu! V předvečery svátků ztrávila Monika část noci v basilice. Pravidelně, asi v neděli, chodila na hřbitov nebo do některé kaple, postavené na památku některého mučedníka, jenž tam často byl pohřben; ostatně se ty kaple nazývaly památkami, *memoriae*.

Takových kaplí bylo mnoho – příliš mnoho i podle mínění přísných křesťanů. Monika chodila od jedné ke druhé, nosíc v košíku knedlíčky z rozsekaného masa, chléb a víno rozředěné vodou. Tam nacházela přítelkyně. Usedaly kol náhrobku, z nichž některé měly podobu stolu, rozbalily své zásoby, jedly a pily pobožně na počest mučedníka. Byl to u křesťanů zbytek pohanské pověry. Tyto zbožné agapy zvrhaly se někdy v odporné orgie. Augustin, až se stane biskupem hipponským, bude mít hodně práce odvyknouti od toho své ovečky.

Ale tato tradice se udrží. Musulmanské ženy africké chodí stále každého pátku navštěvovati hřbitovy a marabuty. Jako za času svaté Moniky sednou kolem náhrobků, tak chladných v obložení barevnou majolikou, ve stínu cypřišů a eukalyptů. Chroupají pamlsky, žvaní, smějí se, jsou šťastny: není tu manželů.

Monika vykonávala ty návštěvy v prostomyslné zbožnosti, vzdálena jsouc toho, hledati v nich příležitost k zhýralosti nebo marnotratnosti. Spokojila se s kraptem vína, velmi skromně:

vzpomínalať vždy na hřích svého mládí. Ostatně víno, s vodou smíšené, zteplalo cestou z domova na hřbitov: byl to nápoj málo lahodný a nelichotil tuze smyslnosti. Ostatek zároveň s obsahem košíku rozdílela chudým a vracela se skromně domů.

Ale ať byla sebe strídmější a zdrženlivější, vycházky tyto přece zavdaly záminku k pomluvám. A dráždily podezíravého manžela. Podezíraví jsou Afričané všichni. Manželskou žárlivost nevynalezl teprve islam. Ostatně za časů Moničiných zúčastnili se pohrobních agap mužové i ženy ve společenství znepokojujícím. Tím a ještě jinými mnohými věcmi se Patricius urážel.

Jeho stará matka dráždila jeho podezření, donášejíc zlovolné poznámky i pomluvy služebných proti jeho ženě. Neustálou trpělivostí, laskavostí a úslužností však Monika konečně odzbrojila tchyni a přesvědčila ji o svém bezvadném chování. Stařena se rozhněvala na lhavé služby a žalovala na ně synovi. Jako dobrý hospodář dal je Patricius zmrskati, aby je odnaučil lhaní. Tímto výstražným potrestáním a moudrostí mladé ženy byl pokoj rodině zase vrácen.

Přítelkyně Moničiny se divily, že soulad mezi manžely nebyl častěji porušen, aspoň ne zjevně. Celé Tagaste znalo cholerickou a vášnivou povahu Patriciovu. A přece nikdo nemohl říci a nikdo nepozoroval, že by ženu bil. Jiné matrony, které měly mírnější muže, byly od nich bity. Když přicházely k Monice, ukazovaly jí modřiny od utržených ran, tváře naběhlé od políčků, žalovaly na muže a stěžovaly si do jejich pro-

stopášnosti, která prý je příčinou toho špatného jednání s nimi.

„Držte jazyk za zuby!“ odpovídala Monika.

Podle jejího mínění bylo třeba zavřít oči k nezřízenostem manželů, a když je chytil vztek, neodpovídati jim. Mlčení a podřízenost byly nejlepší zbraně. A poněvadž jakožto mladá paní byla do určitého stupně přirozeně veselá, přidávala se smíchem:

„Vzpomeňte si, co vám čtli v den vašich oddavků. Řekli vám, že jste služebnicemi svých mužů. Nevzpouzejte se svým pánům!“

Snad v tom byla jemná kritika zákoníka pohanského, tak krutého ve svých příkazech. Ale zákon římský se v tom shodoval s evangeliem. Horlivá křesťanka, žena Patriciova, nikdy mu nevyčítala nevěrnosti. Tolik mírnosti a resignace dojalo hrubého a prostopášného manžela, který ostatně byl hodný člověk a měl dobré srdce. Cudnost Moničina ji konečně učinila v jeho očích krásnou. Miloval ji, možno-li tak říci, respektem a obdivem. Ostatně byl by se se zloupotázal, kdyby byl nespokojen se ženou tak málo nepohodlnou, která byla dokonalou hospodyní: uvidíme ji později při práci v Cassiciaku. I teď hájila, aniž on o tom věděl, zájmy svého muže, získávajíc mu náklonnost křesťanů v Tagaste, zatím co on zas mohl říci pohanům, kteří by haněli jeho manželství:

„Což nejsem jedním z vás?“

Přes všechno to, co jej od Moniky dělilo, byl Patricius manželem šťastným.

III

S L A D K O S T M L É K A

Augustin přišel na svět 13. listopadu léta Páně 354.

Bylo o jedno dítě víc v oné smyslné a rozkošnické Africe, zemi hříchu a plodnosti tělesné, kde děti se rodí a mrou jako listí. Ale syn Moniky a Patricia byl předurčen: neměl zemřít v kolébce, jako tolik jiných malých Afričanů.

Ale i kdyby nebyl určen k věcem velikým, i kdyby to byl býval jedinec mezi množstvím, příchod toho děťátka by měl přece člověka dojmouti; jestli pro křesťana otázkou velmi důležitou i osud nejzastrčenější a nejpokornější dušičky. Čtyřicet let později Augustin ve Vyznáních uvažuje o této praobyčejné, malé události, jakou bylo jeho narození, kterého si sotva kdo v Tagaste povšimnul; jemu však jeví se událostí velikou, ne proto, že běží o něho, biskupa a učitele církve, ale že tu duše v tomto nepostřehnutelném okamžiku vstoupila do světa.

Pochopme dobře myšlenku Augustinovu: duše byly vykoupeny obětí ceny nekonečné. Samy mají cenu nekonečnou. Nic z toho, co se v nich děje, nemůže býti lhostejno. I nejmenší hřích i nejslabší povzlet ctnosti rozhodují o jejich věčném osudu. Vše to bude počítáno spravedlivým soudcem. Na soudních vážkách bude snad ukradené jablko vážit tolik, jako uloupená provincie nebo království. Zlý úmysl vytváří špatnost skutku. A osud duše, Bohem stvořené, závisí na tom.

Od té chvíle stává se v životě lidském všechno na výsost vážným a důležitým. V historii bytosti lidské všechno stojí za to, aby bylo zkoumáno, váženo, rozjímáno, snad i pro poučení jiných vypravováno.

To jest úplně nový způsob chápání života a proto i pojetí umění. Tak jako zásluhou křesťanství otroci vstoupili do duchovní obce lidí, tak i nejnepatrnější skutečnosti mají s Augustinem vstoupiti do literatury. Vyznání budou první ukázkou umění nové doby. Veliký a vznešený realismus, poněvadž zasahuje až k božskému – na všechnozpůsob hodně rozdílný od našeho povrchního a diletantského realismu – vyplyne z tohoto nového pojetí. Pro Augustina má jistě každá věc svou krásu, jsouc odleskem pořádku a myšlenky Slova. Ale má ještě i jiný a podstatnější charakter: má platnost a význam mravní. Může každá věc býti činitelem pádu nebo spásy duše. I nejposlednější z našich skutků může míti nekonečné účinky na naše určení. S tohoto stanoviska začínají věci i bytosti žítí životem zároveň i solidárnějším i intimnějším, i více individuálním i více všeobecným. Vše do sebe zasahuje, a přece jest vše odděleno. Naše spasení týká se jen nás, a přece jest láskou spojeno se spásou našich bratří.

Pohledme v tomto duchu na kolébku Augustinovu. Pohledme na ni očima samého Augustina a snad i Moniky. Skloněn jsa nad zjev slabého děťátka, jakým byl, klade si všecky ty veliké, znepokojující otázky, jaké lidstvem hýbaly od tisíciletí. Hrozné tajemství života a smrti se mu

staví na oči. Znepokojuje ho až k úzkosti a blouznění. „Dopřej mi mluvit k milosrdenství tvému, Bože můj, mně, který jsem prach a popel. Dopřej mi mluvit, neboť hle, tvé milosrdenství to jest, k němuž mluvím, a ne člověk, jenž by se mi vysmál. I ty se mi snad směješ, ale obrátíš se ke mně laskavě a slituješ se. Ale co chci říci, Pane Bože můj, než že nevím, odkud jsem přišel do tohoto smrtelného života, nebo spíše do této živé smrti, neboť nevím, jaké tomu dáti jméno... A hle, mé dětství jest dávno mrtvo, a já žiji!... Ale předtím, Bože můj a rozkoši má, byl jsem kde, byl jsem něco?“ (Vyzn. I. 6.)

Vzpomeňme zde na slavnou prosopopeji Pascalovu: „Nevím, ani kdo mne poslal na svět, ani co jest svět, ani co jsem já sám. Jsem ve strašné nevědomosti o všech těchto věcech... Jediné, co vím, jest, že musím brzy zemřít, ale co jest mi nejméně známo, jest právě ona smrt, které se nebudu moci vyhnouti.“

Věty *Myšlenek* Pascalových jsou jen ozvěnou Vyznání. Ale jak různý u obou tón! Pascalova obžaloba nevědomosti lidské jest bez slitování. Bůh Port-Royalu má tvrdou a nepřístupnou tvář antického Osudu. Uniká do oblak a neukáže se než až na konec, aby káral své ubohé stvoření. U Augustina přízvuk něžný, plný důvěry, vpravdě synovský, a když jest nepokojný, cítit v něm záchvěv nepřemožitelné naděje. Místo aby tísnil člověka pod železnou rukou Mstitele, nechává jej cítit dobrotu Otce, jenž všecko připravil pro ubohé děťátko dávno před jeho příchodem: „A útěchy milosrdenství tvého, Pane, přivítaly

mne do života, jak mi vyprávěli rodiče podle těla... A přicházejí na svět, *okusil jsem sladkosti mléka ženina*. A nebyla to matka nebo kojné, které by si byly mohly naplniti prsy své, nýbrž ty, ó Pane, který jsi mi skrze ně dával pokrm dětství podle svých zařízení.“ I. 6.

Hle, jak se mu srdce rozplývá při vzpomínce na mléko matčino! Veliký učitel pokořuje svůj sloh, činí jej prostým a důvěrným, aby nám vyprávěl o prvním svém kvílení, o dětských svých hněvech a slastech. Vždyť i on byl otcem; věděl, poněvadž na vlastní oči a z blízka poznal, co je to novorozeně a co je to mladá matka, která je kojí: znal všecky ty drobné útrapy, jež se přidružují k radostem otcovským, zkusil je. Nalézal zase sebe ve svém synkovi.

Dítě, narozené z křesťanské matky, které se mělo státi velikým obhájcem víry, nebylo po narození pokřtěno. Byl v tom zvyk prvotní církve, zvláště církve africké. Křest se co možná nejvíc odkládal v přesvědčení, že hříchy po křtu spáchané jsou mnohem těžší, než spáchané přede křtem. Praktičtí Afričané předvíдали správně, že budou hřešiti zas i po křtu, ale chtěli hřešiti co nejlaciněji, chtěli, aby jich pokání mnoho nestálo. Toto pokání v době Augustinově nebylo již zdaleka tak přísné, jako sto let předtím. Nicméně trvala ještě vzpomínka na bývalou přísnost, i zůstával zvyk odkládati se křtem, aby hříšníci nepozbývali mysli.

Monika tedy, zachovávajíc věrně zvyky své země a tradice své církve, přizpůsobila se tomuto obyčeji. Snad musila i bojovati s opozicí

mužovou, jenž, zůstávaje pohanem, nechtěl dávat křesťanům mnoho záruk, aniž sebe v očích svých souvěrců kompromitovati přemírou křesťanské horlivosti, která by byla spatřována v neobvyklém pokřtění dítěte. Naskytala se střední cesta: dáti zapsati novorozence mezi katechumeny. Podle obřadu tohoto prvního zasvěcení bylo učiněno znamení kříže na čele Augustinově a symbolická sůl vložena na jeho rty. Ale nepokřtili ho. Snad to pocítoval celý život. Nevinnost křestní mu chyběla. I jako biskup nezavíjí se nikdy úplně starého člověka, jenž se pohřbíží do všech nečistot pohanských. Některá jeho slova zraňují čisté uši svou syrovostí. Vliv afrického prostředí všeho nevysvětluje. Jest zřejmo, že syn Patriciův neznal dokonalého panenství duše.

Dali mu jména Aurelius Augustinus. Nevíme, zda první snad bylo jméno rodu. Afričané vždy velmi volně nakládali s pravidly římského názvosloví. Na každý způsob jméno to bylo v Africe velmi rozšířené. Biskup kartaginský, primas provincie a přítel Augustinův, se rovněž nazýval Aurelius. Zbožní vysvětlovači chtěli v tom jméně viděti předzvěst jeho budoucí slávy řečnické. Pozorovali, že ve jméně Aurelius jest obsaženo *aurum*, zlato; prorocká narážka na zlatá ústa velikého kazatele hipponského.

Prozatím to byl kojenec jako všichni jiní, který uměl jen, jak praví sám, domáhati se prsu matčina. Vypráví nám o kojných, které ho odkojily; byly to asi služky a otrokyně domu. Dávaly mu své mléko, jako ještě dnes ženy alžírské v nepří-

tomnosti sousědky dávají pítí jejímu dítěti. Kojení trvá ostatně mnohem déle než u nás. Vídati matky sedící před domem, jak přerušují svou práci a zavolají si na batole dvou i tříleté, které běhá po ulici, aby mu podaly prs. Vzpomínal na to Augustin? Vzpomíná aspoň na laskání kojných, jak se namáhaly upokojiti jej, na dětská slova, jež ho učily žvatlati. První věty latinské, které opakoval, slyšel od matky a od služek, které však asi mluvily také punsky, běžným jazykem lidu a drobnějšího měšťanstva. Punštině se tedy naučil mimoděk, hraje si s dětmi tagastskými, tak jako děti našich osadníků se učí arabsky, hrajíce si s malými hochy v šešiích.

Jest již křesťanem, biskupem, váženým učitelem, k němuž se o radu obrací celý katolický svět, a vypráví nám to vše. Vypráví to tónem vážným a zkroušeným, se zřejmou snahou připsati Bohu, jako jediné příčině, všecka dobrodiní, kterých se mu dostalo v dětství, a želeťi béd i chyb svých, osudného to následku hříchu prvotního. A přece jest cítit, že tyto vzpomínky, tak vzdálené a tak sladké, mají pro něho ještě i jiné kouzlo, jemuž se nemůže dočista ubrániti. Autor Vyznání se chová obojetně a jaksi trochu stísněně. Otec, jenž miloval své dítě a těšil se z jeho hraní, bojuje v něm proti bohoslovcí, jenž se později bude proti kacířům zastávati učení o milosti. Musí dokazovati nejen, že milost jest nezbytná ke spáse a že i malé děti mají býti křtěny, ale že jsou i schopny hříchu. Ano, děti hřeší již u prsu. A Augustin popisuje chování kojence, jež pozoroval: „Ještě nemluvil, a již se díval, bledý

hněvem a žárlivostí, na svého soukojence, jako by mu ubíral jeho díl.“ Děti již jsou také lidé. Sobectví a hrabivost člověka dospělého možno zahlédnouti již v novorozeněti.

Bohoslovec milosti nemůže sice z mysli vypuditi verš evangelia: „Nechte maličkých přijíti ke mně.“ Ale on jej vysvětluje ve smyslu velmi úzkém a obrací jej ve prospěch své rozpravy. Pro něho je postavička dítěte symbolem pokory, bez níž není možno vejíti do království Otcova. Podle jeho mínění nechtěl nám Mistr dávatí za příklad děti. Jsouť jenom tělem hříchu. On jen z jejich malosti odvodil jedno z podobenství, v nichž si líbovalo jeho myšlení, symbolům náchylné.

Řekněme to směle: Augustin se tu mýlí. To jest již výkup myšlenky lidské, která ve svých nejvíce oprávněných tvrzeních vždy zraní nějakou pravdu méně zřejmou, nebo zmrzačí nějaký delikátní cit. V podstatě má Augustin pravdu. Dítě jest zlé, tak jako muž. Víme to. Ale proti přísnosti theologa přece stavíme božskou mírnost Kristovu: „Nechte maličkých přijíti ke mně: království nebeské je těch, kteří se jim podobají.“

IV

P R V N Í H R Y

„Rád jsem si jen hrál,“ praví Augustin, vyprávěje o těch dávných letech.

Jaký div, že tato chápavá a jemná inteligence, která bez námahy a takřka pudově obsáhla

všecky vědomosti své doby a která byla jako doma uprostřed nejnepřístupnějších abstrakcí, pojímala s počátku život jako hru?

Zábavy malých Afričanů dnes nejsou ani četné, ani tuze rozmanité. Nemají vynalézavé obraznosti. Jejich francouzští druhové je v tom mnohému naučili. Hrají-li v kuličky, školku, na přetahování, to napodobují „Rumi“. A přece jsou velmi hraví. Zvláště je lákají hazardní hry. Ztráví při nich celé hodiny, ležíce na břiše někde ve stinném koutě, a věnují se tomu se silou vášně mimořádné. Je tím zabrána veškerá jejich pozornost; užívají při tom lstí předčasně prohnání mysli, která věci tak rychle přichází na kloub.

Augustin, vzpomínaje na hry svého dětství, jmenuje jen ořechy, míče a ptáky. Chytiti ptáka, tu lehounkou, okřídlenou a nádhernou věc, jež je touhou všech dětí ve všech zemích světa. Ale v Africe, kde je tolik ptactva, milují ptáky malí i velcí. V kavárničkách maurských, v nejbídnější chatrči visí po stěnách klece z rákosí a v nich je plno pískotu a tlučení křídlů. Křepelky, drozdi i slavíci jsou tam zavřeni. Zvláště slavík, zpěvák po výtce, tak nesnadno ochočitelný, jest přepychovým, výsadním hostem těchto venkovských klecí. On a růže, toť podstatná část poesie arabské. Lesy kol Tagaste byly plny slavíků. Není pochyby, že hoch Augustin cítil ve svých rukou chvíti se melodické hrdélko zpěváčka. Jeho řeči, jeho nejvážnější rozpravy zachovaly na to památku. Vyvozuje z toho svědectví pro Slovo, Tvůrce, jenž rozesel všude krásu o harmonii. Ve zpěvu slavičím jako by slyšel ozvuk hudby světů.

Miloval-li básník ještě neuvědomělý ptáky jako sebe, zda stejně miloval i hru v ořechy? Je to hra plná půvabu i obmyslnosti, příliš obmyslná na nezištného a ideálního chlapce. Je při ní třeba duchapřítomnosti a obezřelosti. Od dávají se jí dospělí mužové i děti. Schod nebo chodník jest hracím stolkem. Na kamenné ploše leží tři skořápky a zrnko smůly. Tu začnou hnědé a hbité ruce v nerozeznatelném pohybu lítati od skořápky ke skořápce, berou je, míchají, skrývají zrnko smůly hned pod tu, hned pod onu: jde o to, uhodnouti, pod kterou zrnko je skryto. Obratný hráč umí šejdířsky přilípnouti zrnko na své prsty nebo na vnitřní stranu skořápky, takže protivník prohraje vždy. Šidí se s klidnou nestydatostí. Augustin šidil také; ale to mu nepřekáželo, aby přísně neodhaloval šibalství spoluhráčů.

Konečně by nebyl dokonalým synem své země, kdyby nebyl při příležitosti lhal a kradl. Lhal svému pedagogovi i učitelům ve škole. Kradl u stolu rodičů, v kuchyni, ve sklepě. Ale kradl kavalírsky, aby totiž mohl dávat dárky a získávat si druhy ke hře; ovládal soudruhy dárky, podstatný to rys povahy u budoucího vládce duší. Poněkud hrubé mravy takové vytvářejí svobodné a smělé povahy. Africké děti nebyly tak hlídány a piplány, jako naše. Monika měla jiné starosti než pořád bdíti nad hochy. Ti žili neustále venku, což tělo sílí a otužuje. Augustina a jeho druhy si musíme představovati jako divoká kořata.

Tento divoký život vedl k míči a vůbec ke všem hrám, kde se hráči dělí na dvě strany, kde

jsou vítězi a poražení, kde se bijí hůlkami a kamením. Házení kamením jest zastaralým zvykem malých Afričanů. I dnes ještě má naše policie ve městech za povinnost přísně nastupovati proti těmto divokým klukům. Za doby Augustinovy v Cherchell, tehdejší Caesarei Mauretánské, bylo veškero dětské obyvatelstvo rozděleno ve dva tábory nepřátelské, které se navzájem kamenovaly. Někdy o svátku se otcové a starší bratři přidružili k dětem: krev tekla, byli i mrtví.

Biskup Augustin vzpomíná přísně na „hrdá vítězství“, jichž dobyl v takových hrách. Ale sotva věřím, že by dítě tak jemné (byl nemocen skoro celý svůj život) mělo příliš záliby v této hrubé kratochvíli. Strhl-li jej k tomu příklad jiných, tedy to pojímal zvlášť se stránky obraznosti. V těchto bojích, v nichž se rozdělovali na Římany a Kartaginské, na Řeky a Trojské, mněl se býti Scipionem nebo Hannibalem, Achillem neb Hektorem. Zakoušel již jako řečník opojení vítězství, které mu však z tuha upírali silnější a svalnatější druhové.

Také nenabyl vždy vrchu, leda když uplatil nepřítele. Ale taková mladá horoucí duše nemohla býti příliš spokojena s polovičním vítězstvím; jí bylo třeba vyniknouti. Hledal rád náhrady ve hrách, kde se více zúčastňuje duch. Poslouchával rád vypravování a pak je opakoval svým malým přátelům, zkoušeje již na tomto dětském posluchačstvu kouzlo slova, které mu později mělo podrobovati zástupy. Hrálo se také na divadlo, na gladiatory, na koně a kočí. Někteří druhové Augustinovi byli syny bohatých

občanů, kteří svým krajanům vystrájeli nákladné zábavy. Za takových představení dramatických, her v aréně nebo v cirku, zmocňovala se dětského světa horečka napodobovací. Všecky děti v Tagaste opičily se po hercích, gladiátorech neb honcích amfiteatru, jako dnes se mladí Španělé opičí po torerech.

Uprostřed těchto zábav Augustin onemocněl. Měl horečku, cítil silné bolesti v žaludku. Mysleli, že zemře. Zdá se, že sám v tomto nebezpečí si žádal křtu. Monika již již o to usilovala, aby mu byla svátost udělena, když tu náhle proti všemu očekávání dítě se uzdravilo. Křest byl znovu odložen, pořád ze stejné příčiny, aby totiž nebyla tak velká tíha chyb, které mladý Augustin spáchá. Matka, která je asi předvídala, povolila ještě jednou zvyku.

Tentokrát upevnila se snad autorita Patriciova způsobem pronikavým. Katolicismus byl tou dobou ve zlém postavení. Krátká vláda Juliano-va zavedla zase bouřlivou reakci pohanskou. Všude se zasotvíraly pohanské chrámy a začínaly oběti. Na druhé straně donatisté tajně podporovali pohany. Jejich více méně přiznaní přívrženci, Circumcellionové, fanatické hordy venkovanů, potloukali se po celém území numidském, přepadajíce katolíky, loupíce, pálíce jejich dvorce a vily. Zda to byl vhodný okamžik pro nápadné vyznání víry katolické, pro přiznání se k řadám strany poražené?

Malý Augustin neznal všech těch výpočtů opatrnosti matčiny a diplomacie otcovy: on si žádal křtu, praví. Zdálo by se nám to u takového

dítěte divné. Ale žil v domě, kde všechno služebnictvo bylo křesťanské. Slýchal hovory přítelkyň Moničiných, snad i jejích rodičů, přísných a věrných katolíků. Konečně duše jeho byla od přirozenosti zbožná. Tím se vše vysvětluje: žádal si křtu, i aby učinil jako dospělí, i proto, že byl předurčen. Vyvolené děti mívají takové náhlé osvícení. Mají v jistých okamžicích předtuchu toho, čím jednou budou. Na každý způsob viděla Monika tato znamení ráda.

Pozdravil se však, začal zas svůj dětský život, rozdělený mezi hru, potulky a školu.

Škola! Smutné vzpomínky pro Augustina! Posílali ho k začátečnímu učiteli, *primus magister*, opravdovému bubákovi, ozbrojenému dlouhou hůlkou, která nemilosrdně dopadala na roztržené žáčky. Sedíce kol něho v lavicích nebo dřepíce na rohožkách, vyzpěvovaly děti sborem: „Jedna a jedna jsou dvě, dvě a dvě jsou čtyři“ – promrzlý refrén, jenž ohlušoval celé sousedství. Školou bývala někdy prostá kolna, *pergola* venkovská, kterou natažené plachty jakž takž chránily od slunce a deště, rachotina, lacině najatá, všem větrům otevřená, se záclonou proti komárům, zavěšenou přede dveřmi. Mrzlo se tam v zimě, peklo v létě. Augustin na ni vzpomíná jako na robotárnu dětství.

Nenáviděl školu i to, čemu se tam učilo: abecedu, počty, základy mluvnice latinské a řecké. Hrozil se učení, zvláště řečtiny. Tento žák, který se sám stane učitelem, protivil si kázeň školskou. Intuitivní a hned se všeho zmocňující duch nemohl se spřáteliti s pozvolností metod. Buď

uvázl v obtížích, nebo je přemáhal jedním rázem. Augustin byl jednou z četných obětí věčného bludu vychovatelů, kteří své lekce neumějí přizpůsobiti rozličným inteligencím.

Jako většina budoucích velkých lidí byl špatným žákem. Byl často trestán, bit, a to krutě. Prut magistrův mu naháněl nevýslovný strach. Když po výplatě žaloval rodičům, smáli se mu a žertovali, i zbožná Monika. Tu nevědouc ke komu se obrátiti, ubohé dítě si vzpomínalo, že matka a služky mu vyprávěly o Bytosti velmi mocné a dobré, která se ujímá sirot a utlačovaných. I říkal jí z hloubi srdce: „Bože můj, učiň, ať nejsem ve škole bit!“

Ale Bůh ho nevyslyšel, poněvadž nebyl hodný. Augustin byl nad tím všecek zoufalý.

Třeba míti za to, že tyto dětské tresty byly hodně palčivé, neboť Augustin po čtyřiceti letech o nich mluví s opovržením. Pro něho je to trýzeň podobná skřipci a železným drápům. Pro děti není nic nepatrného, zvláště pro tak citlivé dítě, jako byl Augustin. Jejich citlivost a obraznost jim všecko nesmírně zvětšuje. V tom se také vychovatelé často mýlí. Trestají krutě, zatím co by slovo ve vhodnou chvíli pronesené mnohem účinněji dotklo se provinilce.

Synu Moničinu bylo bití právě tak utrpením, jako mu byly radosti jeho úspěchy při hře. Byl-li v dětských bojích Scipionem, tu se asi, když dostával bití, považoval za mučedníka, svatého Vavřince nebo Sebastiana. Neodpustil nikdy než jen křesťansky školním učitelům jejich hrubé zacházení.

Přece však – a přes všecku jeho nechut k učení špatně pochopenému – překvapovala každého jeho předčasná inteligence. Toto šťastné nadání nesmělo býti zanedbáváno. Monika si toho asi první všimla a radila Patriciovi, aby dal Augustina na studie.

Postavení radního pána nebylo stkvělé: a tu on snad pochopil, že by je mohl zvelebiti jeho syn, kdyby se mu dostalo svobodného zaměstnání. Kdyby se Augustin stal slavným rétozem neb advokátem, byl by zachráncem a dobrodincem rodiny. Řečnictví otvíralo tehdy bránu ke všemu. Obce i sama pokladna císařská dobře platily učitele výmluvnosti. Někteří mezi nimi, kteří jako konferenciéři kočovali městy, získali značného jmění. V Tagastě s obdivem uváděli za příklad řečníka Viktorina, Afričana, krajana, který na druhé straně moře se stal slavným a měl sochu na fóru římském. A zdaž jiný Afričan, Fronton z Cirty, nebyl před nedávnm preceptorem Marka Aurelia, jenž ho zahrnul poctami a bohatstvím a povýšil na konsula? Ba zdaž sám Pertinax, prostý učitel gramatiky, se nestal prokonsulem africkým i císařem římským? Jaké to pobídky pro venkovskou ctižádost!...

Rodiče Augustinovi počítali jako dnešní buržoové. Ať byli sebestísněnější, když pomyslili na budoucnost, tu odhodlali se k obětem na jeho výchování. A poněvadž školy v Tagaste nedostačovaly, rozhodli se, že nadějně dítě pošlou do Madaury.

V NA STUDIÍCH V MADAUŘE

Augustinovi se otevřel nový svět: bylo to snad po prvé, co se dostal z Tagaste.

Madaura ovšem není daleko; jsou tam nanejvýš dvě míle. Ale pro děti není malých cest. Jelo se po vojenské cestě, vedoucí z Hippo do Teveste – po velké římské silnici, dlážděné v okolí měst širokými plotnami a pečlivě štěrkované v ostatních částech. Sedě na vysokém sedle koně, Augustin, jenž se měl státí neúnavným cestovatelem, jenž za celé své biskupování měl neustále jezdit po cestách afrických – Augustin se zasvěcoval v poesii cestování, v poesii pro nás navždy ztracenou!

Jaká radost, jaká bohatá podívaná na tehdejších afrických cestách! Zastavovalo se v hospodách tlustých zdí jako hradby pevnostní, a ty měly vnitřní dvory, obklopené stájemí se sloupopřadím, plné balíků a narovnaných postrojů, s napajedlem a cisternou uprostřed, a komůrky, otvírající se na balkon, jenž vedl kolo dokola, odkud vystupovala vůně oleje a píce; a neustálé přecházení lidí a soumarů, a majestátní vstupování velbloudů, shýbajících dlouhý krk pod obloukem brány. Mluvílo se s kupci, přicházejícími z Jihu, kteří přinášeli noviny ze země nomádů a vyprávěli historie. A vyjelo se zase bez chvatu k další zastávce, a vstříc příjížděly řady vozů, které přivážely zásoby pro vojsko v pohraničních garnisonách, nebo které vezly do přímořských

měst živobytí národu římskému. Nebo tu a tam nosiči neb muli nesli cestujícího biskupa nebo nosítka, v nichž za staženými záclonami byla dáma neb nějaká vysoká osobnost. Někdy bylo třeba se vyhnouti, spřežení se řadila na kraj cesty, aby nechala tryskem ve zvířeném prachu přejeti kurýra pošty císařské...

Ovšem, cesta z Hippo dó Teveste byla jedna z nejživějších a také nejmalebnějších v provincii; byla to jedna z hlavních tepen.

S počátku jest vzhled krajiny dosti podobný okolí Tagaste. Hornatý a lesnatý kraj rozkládá tu dále své pahorky a zelené koberce. Tu a tam jede se podél hluboce položené úžlabiny Medžerdy. Pod sráznými svahy slyšeti hrčení řeky po kamenech bystrinového koryta; místy se náhle sestupuje mezi houštinami jalovce a vystouplými kořeny slunečnickovitých sosen. A čím více se sestupuje, tím prázdnějším stává se kraj, holé prostory jsou častějšími. Konečně na mírně vzedmuté vlně půdy objevuje se bílá Madaura uprostřed širé pláně žlutavě šedé, kde dnes neviděti již nic než trosky mausolea, zbytky byzantské pevnosti a neurčité již, mizející stopy.

Toť první stupeň veliké planiny, která se táhne k Teveste a horám auresským. Tomu, kdo přichází z lesnatých krajů Tagaste, jest holá půda překvapením. Tu a tam hubené krávy spásají trs trávy, vyrostlý na břehu vyschlého *uedu*. Svobodně pobíhající oslíci tryskem utíkají ke stanům kočovníků, černým a chlupatým jak ohromní netopýři, rozlezlí po plavé půdě. Náhle se objeví červený haik ženy, jediná vynikající skvrna, jež

přerušuje šedivou jednotvárnost planiny. Cítiti tu numidskou drsnost; je to skoro již smutek pouště.

Ale na západní straně bizarně tesané architektury hor vyvyšují plochý obzor. Do jasného pozadí oblohy se zařezávají hřebeny jako zuby pily, nebo zas kužel, podobný tajemné modle Tannity. K jihu jsou rozhozeny jednotlivé ohlodané skály jako ohromné podstavce, zbavené svých soch, nebo jako píšťaly varhan, postavené tu, aby zachycovaly a modulovaly nárek velkých větrů z pouště.

Tento kraj má ostře vyhraněný ráz, zcela jiný, než okolí Tagaste. Je zde víc vzduchu, světla, prostoru. Vegetace by mohla býti bohatší; nejlépe viděti pěkné útvary půdy. Nic tu nezadržuje a neztlumuje zázračných efektů světla. A ať nikdo neříká, že oči Augustinovy byly k tomu všemu lhostejny, když i po svém obrácení a ve vši přísnosti své kajícínosti psal: „Kdyby věci smyslům přístupné neměly duše, nemohli bychom jich tak milovati.“

Právě zde, v Madaure a v Tagaste, za žízňivých let mladosti nasbíral těch zárodků vjemů a obrazů, které později vypučí v ohnivé a kypící metafory ve Vyznáních, homiliích a parafrázích Písma. Později nebude míti kdy, nebude moci. Rhetorika mu hodí svůj závoj banality na neustálé kvetení světa. Ctižádost jej odvrátí od těchto krás, které se zjevují jen srdcím nenáročným. A později jej cele zaujme víra. Bude stvoření vnímati jen občas, v jakémsi metafysickém snu, a takřka jen skrze slávu Stvořitele na ně hleděti.

V mladých svých letech je však pronikal s největší vášnivostí a něžností. Jeho nenasycené smysly se pásly na celé té hostině, kterou jeho hladu po rozkoši nabízel širý svět. Prchavá a okouzlující krása věcí se mu zjevovala ve své svěžesti: *novissimarum rerum fugaces pulchritudines earumque suavitates* – svěžích věcí prchavé krásy a líbeznosti. Tato živost vjemů se objeví u velikého křesťanského učitele, projeví se v ohnivých a barvitých figurách jeho slohu. Ovšem, nebyl světským popisovatelem, který se snaží složit věty v obraz, vytvořit skvělá líčení; takové strojenosti jsou mu cizí. Ale pudově, pouhou silou svého vřelého afrického temperamentu stal se jaksi básníkem impresionistickým i metafysickým.

Obráží-li se selanka tagastská v jistých – nejsladších a nejdůvěrnějších – stránkách Vyznání, pak vše, co jest v díle Augustinově vypjatého, nalezá svůj symbolický komentář zde, v suché a světlé pláni madaurské. Tak jako tato pláň, tak myšlenka Augustinova nemá stínu. Tak jako ona zbarvuje se podivnými nádhernými odlesky, které zdají se přicházeti odjinud, z ohniska lidským pohledům nepřístupného.

Žádný moderní spisovatel neslavil více světlo – nejen nesmrtelné světlo blaženosti – ale světlo polí afrických, světlo země a moře, žádný o něm nemluvil s takovým úžasem a takovou bohatostí. To proto, že nikde na světě, ani v Egyptě, v růžové krajině Karnaku a Luksoru není čistšího a podivnějšího světla než v pustých pláních Numidie a v krajích saharských. Zdaž nebyla pro

oči metafysika okouzlením ona hra světla, tkání nepojmenovatelných barev, které se zdají tak nehmotnými jako hry myšlenky? Parnatá, vlnivá dekorace jest z něčeho: linie, odstíny, neurčitá záře. A všechna tato prchavá a kouzelná zdání zhasnouse sluncem, vrátí se do stínu, jako pojmy do temných hlubin intelligence, když odpočívá.

Neméně než kraj, přísný až k zasmušilosti, ale plamenný a skvoucí, překvapilo asi Augustina i město Madaura.

Bylo to staré město numidské, jež bylo hrdo na svou starobylost. Dávno před tím, než je zabrali Římané, bylo tvrzí krále Syfaxe. Pak se tam usadili vítězové, a v druhém století našeho letopočtu mohl Apuleius, nejslavnější z jeho synů, před konsulem prohlásiti bez pýchy, že Madaura jest osadou velmi kvetoucí. Ovšem, toto staré město nebylo tak pořímštěno jak sousední Thimgad a Lambesie, které byly výtvoři novější, postavené rázem na rozkaz správy státní. Ale bylo pořímštěno asi do té míry jako Teveste, město neméně staré, kde také asi obyvatelstvo bylo smíšené. Jako Teveste měla i Madaura chrámy spílíři a sloupy korintskými, vítězný oblouk (jaké se stavěly všude), forum, obklopené krytou galerií, plné soch. Neboť soch bylo tehdy hojně.

Známe z nich aspoň tři, o nichž Augustin mluví v jednom ze svých listů. Sochu boha Marta v heroické nahotě, jiného Marta, ozbrojeného od paty až k hlavě; a naproti němu sochu muže, realisticky provedenou, jenž vystrkoval tři prsty na ochranu proti uhranutí. Augustin podržel v paměti tyto tři sochy, dobře známé. Večer nebo

ve chvíli poledního oddechu uléhal pod jejich podstavcem, hrával kostky ve stínu Marta neb muž s vystrčenými prsty. Ke hře nebo ke zdřímnutí byly dobré mramorové dlaždice portiku.

Mezi sochami byla snad i jedna, jež vábila oči mladíkovy a dráždila rodící se ctižádost – socha Apuleia, velikého Madauřana, řečníka, filosofa, divotvorce, o němž se mluvilo po celé Africe. Zdaž cítil, jak se v něm probouzí jeho povolání, čím víc se na sochu onu díval a čím víc poslouchal chvalořeči o velkém spisovateli místním? Zdaž již z té doby měl neurčitou touhu státi se druhým Apuleiem, Apuleiem křesťanským – zastíniti vážnost toho slavného pohana? Takové dojmy a obdivy mládí mívají vždy více méně určitý vliv na orientaci talentu.

Ať tomu jakkoli, Augustin nemohl v Madauře učiniti kroku, aby se nesetkal s legendou apuleiovskou. Jeho krajané Apuleia takřka zbožnili. Považovali jej nejen za velikého učence, ale i za neobyčejně mocného kouzelníka. Pohané ho srovnávali s Kristem, ba stavěli jej nad něho. Podle jejich přesvědčení učinil divy mnohem úžasnější než Ježíš nebo Apollonius z Tyany. I vyprávěli si jako skutečné události výstřední historky z jeho *Metamorfos* – Proměn. Všude viděli čarodějníky, lidi proměněné ve zvířata, zvířata neb lidi v moci nějakého kouzla. V hospodách se podezřívavě dívali na každý pohyb služky, jež jim nalévala nebo podávala mísu. Mohl býti nějaký kouzelný prostředek přimíšen do chleba i sýra, které jim kladla na stůl. Bylo to prostředí přepjaté a blouznivé pověřčivosti. Bláznovství pohanů

nakazilo i křesťany. Augustin, jenž prošel tímto prostředím, bude později míti hodně práce, aby si uchoval přirozený zdravý úsudek v takové záplavě zázraků.

Zatím jej fantasie takových vypravování uváděla v nadšení zrovna tak, jako jejich nadpřirozenost. Žil v Madaure ve světě divů, kde vše lichotilo jeho smyslu i jeho duchu, kde vše probouzelo jeho předčasný krasocit.

Madaura bezpochyby nešla více než Tagaste pečeť stavitelského umění Římanů. Ještě dnes jsou jejich potomkové, Italové, zedníky světa, kdežto dříve byli jeho architekti. Lid římský byl lid stavitelů po výtce. Onť zřizoval a pořádal města podle téhož vzoru a podle téhož ideálu jako nějakou slavnostní řeč neb báseň. On vynalezl pravé stavení, *mansio*, *maison*, nejen jakožto útulek, kde se bude bydleti (*manere*), ale i budova bude státi, trvati (*manere*), bude odolávati letům i staletím, ohromný celek monumentální i dekorativní, který právě tak a snad ještě víc existuje pro radost očí než pro užitek. Takový dům, takové město hlubokých a spořádaných ulic bylo pro Afričana – barbara, jenž se nikdy nikde neusadí – něčím úžasným. Nenáviděl je bezpochyby, jakožto doupata vojáků a publikánů, svých vydíračů, ale obdivoval se jim také žárlivě, jakožto věrnému obrazu národa, který vkročiv jednou do některé země, chce se tam usaditi na věky a který se snaží s utužováním své moci spojovati i vznešenost a krásu.

Trosky budov římských, jimiž jest poset dnešní Alžír, zahanbují svou nákladností i nás, kteří si

lichotíme, že jsme přijali úkol římského císařství a že pokračujeme v jeho tradicích. Jsou naší prostředností neustálou výčitkou, neustálou pobídkou k velikosti a kráse. Není pochyby, že architektury římské působily na Augustina, na toho mladého, ještě nevzdělaného Afričana stejným dojmem, jako dnes na Francouze nebo severana. Jistě i bez jeho vědomí utvářely jeho myšlení a vnímavost; byly proň pokračováním gramatiků a rétorů latinských.

Všecko to nebylo přesně křesťanské. Ale Augustin se od těchto prvních studijních let stále více vzdaloval křesťanství – a příklady, jež měl v Madaure na očích, nemohly jej valně upevniti ve víře. Bylo to prostředí málo příkladné pro katolického mladíka, jenž měl živou obraznost, rozkoše chtivý temperament, a jenž miloval písemnictví pohanské. Většina obyvatelstva, zvláště v aristokracii, byli pohané. Dekurionové pořád ještě předsedali při slavnostech na počest starých model.

Takové slavnosti byly časté. Lidé se chápali nejmenší zbožné příležitosti, aby ozdobili listím dveře domů, aby zabili prasátko neb zařízli obětního berana. Večer se osvětlila náměstí a nároží ulic. Svíčky hořely nad každým prahem. Při mysteriích Bakchových sami kuriálové vedli lidové zábavy. Byl to karneval africký, hrubý a pestrý. Opíjeli se, dělali se šílenými. Napadali na oko a olupovali chodce. Hluchý chřestot tamburin, hysterické a huhňavé ritornely píšťal vzbuzovaly hrubé zanícení, zároveň smyslné i mystické. A vše pak končilo mezi číslemi a měchy s vínem,

tukem a masem hodokvasu pod širým nebem.

I v zemi střídme, jako jest Afrika, slavnosti pohanské nebyly mnoho jiného než příležitost ke žranicím a orgiím. Augustin, který po svém obrácení pro takový karneval madaurský má jen sarkasmus, nechával se jím přece asi strhnouti jako mnoho křesťanů. Bohatí a vlivní lidé předcházeli příkladem. Bylo se báti, že by jim to nebylo vhod, kdyby se kdo vzdaloval. A pak bylo těžko brániti se sladkosti hodokvasu.

Snad býval k těmto hostinám voděn i svými dohlížiteli. Neboť konečně komu jej svěřili? Asi nějakému příteli Patriciovu, který byl rovněž pohanem. Nebo snad bydlel u učitele, gramatika, jenž měl pensionát? Skoro všichni ti pedagogové byli také pohané. Třeba se divit, že v takovém okolí křesťanské poučování Moničino a služek tagastských se pozvolna Augustinovi z hlavy vykuřovalo? Mnoho let potom starý madaurský gramatik Maximus psal mu tónem přátelské výčitky: „*A secta nostra deviasi* – opustil jsi nás.“ Mělo to snad znamenati, že Augustin v té době se přichytil pohanství? To jest zhola pravdě nepodobné. On sám nás ujišťuje, že jméno Kristovo zůstalo vždycky vryto v srdci jeho. Ale v Madauře stal se lhostejným k pohanům i křesťanům.

Ostatně vyučování, jehož se mu dostávalo, bylo zcela proniklé pohanstvím. Není pochyby, že i tu si vybíral podle svého zvyku, co se mu líbilo. Duchové, jako byl jeho, vrhají se útočně na vše, co ukájí jejich hlad; vše ostatní zavrhnou, nebo se tomu neradi podrobují. A tak také Augustin zůstával při svém odporu k řečtině: byl hellenis-

tou prostředním. Pudově nenáviděl Řeky. Podle západního předsudku byli všichni Východané darebáci nebo šašci. A Augustin, praktický Afričan, hleděl na ně vždy jako na chimerické krásnilky. Zkrátka, nebyli to vážní lidé, jimž by bylo možno věřit. Patriotismus klasických autorů řeckých, úplně lokální, popouzel také občana římského, který byl zvyklý pokládat za svou vlast celý svět: bylo mu to malicherné, že se tolik piplali s historií svých městeček. On viděl dál a výš. Jest pravda, že v druhé polovici IV. století se rozšířený a sebevědomý hellenismus stavěl čím dál tím víc naproti latině, zvláště politicky. Tvořil blok, západníkům nepřátelský a neproniknutelný. Ale pro pořímštělého Afričana to byl nový důvod, aby Řeky neměl rád.

Slabikoval tedy pracně Iliadu a Odysseu, zlobě se na obtíže cizího jazyka, které ho olupovaly o souvislost pěkného vypravování. Existovala z nich i zkrácená zpracování pro školy, jakýsi přehled o válce trojské, složený latinskými gramatiky bizarních pseudonymů, jako Dares Phrygický neb Diktys Krétský. Ale tyto výtahy byly hodně suchopárné pro obraznost, jako byla Augustinova. On mnohem více miloval Aeneidu, báseň, které se Afričané nejvíc podívovali pro epizodu, věnovanou založení Kartaga. Vergil byl jeho vášní. Četl a četl zas bez ustání, uměl jej zpaměti. Až do konce života i v nejprísnějších svých spisech cituje verše a celé kusy svého zamilovaného básníka. Zvláště dobrodružství Didonino jej dojímal až k slzám. Museli mu knihu vydírat z rukou.

To proto, že mezi duší Vergiliovou a Augustinovou byla tajemná shoda. Oba byli něžní a vážní. Velký básník i nepatrný student, oba cítili s královnou kartaginskou, oba by ji byli chtěli zachrániti, zmírniti aspoň její neštěstí, obměkčiti trochu necitelného Aeneu a krutý osud. Ale co? Láska jest zlořečená nemoc, trest, sesílaný bohy. Konečně jest spravedливо, aby vinnice vytrpěla svůj trest až do konce. A potom tak velké věci povstanou z tak ubohé lásky! Osud dvou říší na ní závisí. Co jest jedna žena proti Římu a Kartagu? Konečně, ona musí zhynout; bohové tak chtěli . . . Bylo v tom všem zdržované pohnutí mysli, hloubka citu, akcent náboženský, a to vše vzrušovalo srdce Augustinovo, ještě sebe neznající. Tato poslušnost vergilovského hrdiny, poslušnost vůle nebes probouzela v něm již pokoru budoucího křesťana.

Ovšem, v těchto nejasných letech mládí Augustin jen neurčitě tušil vysoký náboženský význam básně Vergilovy. Strhován jsa ohnivou svou povahou, oddával se srdcervoucímu kouzlu romaneskní historie; prožíval ji doslovně s hrdinkou. Byly to opravdové výkřiky, když na rozkaz svých učitelů rozváděl prózou kletby umírající Didony. Nemaje ochrany proti vidinám srdce a rozkoše, vyčerpával rázem v myšlence celou sílu vášně.

Všecky zamilované básně hltal s vroucností duše spoluvinné. Nalézal-li zálibu i v rozpustilosti Plautově a Terentiově, četával-li rád komedie, kde nejhorší slabosti jsou omlouvány a oslavovány, představuji si, že tím více nalézal zálibu

v latinských elegiích, u nichž se bez ostychu rozvíjí romantické bláznovství lásky alexandrin-ské. Co jiného pěli ti básníci až do omrzení, nežli že Kypridě nelze odporovati, že jediným cílem života jest láska? Milování pro milování, láska pro lásku, toť obvyklé téma oněch rozkošníků, Catulla, Propertia, Tibulla, Ovidia. Po dobrodružství Didonině se bezelstný čtenář vzněcoval dobrodružstvím Ariadniným, ještě víc rozrušujícím, poněvadž žádné výčitky nemírnil jeho šílení. Četl:

„Zatím, co zapoměnlivý héros se vzdaloval, bije do vln svými vesly a volným větrům házeje své marné sliby – stojí mezi řasami břehu dcera Minoova a hledí za ním krásným, bolestným očima; hledí za ním zkamenělá, podobná bakchantce, proměněná v sochu. Hledí, a srdce se jí rozplývá velikými vlnami jejího hoře. Nechává spadnout s hlavy mitru přejemnou, trhá lehké závoje, jež kryly její prsa, a jemný pás, jenž držel chvějící se hrud. Vše to padá s jejího těla do slané pěny, jež si hraje u jejích nohou. Ale ona nedbá ani o mitru, ani o závoje, unášené vlnami. Ztracená, šílená, celou duší, celým srdcem visí na tobě, Thesee!“

Když Augustin byl četl tyto horoucí verše, listoval-li v antologiích na počest, jak byly v afrických školách, tu mohl připadnouti na „Večer Venusin“, chvalořeč, která končí vášnivým zvoláním:

„Ach, kdy přijde mé jaro? Kdy učiním jak vlaš-tovička? Kdy přestanu již mlčeti? . . . Ať zítra miluje ten, kdo ještě nemiloval! A ten, kdo miloval, miluj zítra ještě!“

Představme si, jak účinkovalo podobné vybití na patnáctiletého mladíčka! Opravdu, syn Moničin cítil, že to jaro lásky, po němž v smutku tolik volal poeta, pro něho již přišlo. Jak asi poslouchal libozvučného a melancholického rádce, jenž vyprávěl své hoře na listech knihy! Jaké povzbuzení a jaká pastva jeho mladistvým žádostem a snům! A jaký božský sbor krásy ty veliké milovnice elegií a epopejí antických – Heleny, Medee, Ariadny, Faidry – stáčely a roztáčely neustále v jeho oslněné paměti! My nyní, když v jeho věku čteme podobné verše, cítíme, že hořkost jakási se mísí v naše vytržení. Ti hrdinové a hrdinky jsou od nás příliš daleko. Tyto bytosti, skoro chimerické, nám mizejí v krajích nedostupných, ve světě zašlém, jenž se nikdy nevrátí.

Ale Augustinovi to byl týž svět, v jakém se narodil, byla to ona pohanská Afrika, kde rozkoš byla v životě všim, kde se nežilo než pro slast. A rod bájných princezen ještě nevymřel: očekávaly pořád ještě miláčka v palácích kartaginských. Ano, student madaurský žil zázračné hodiny ve snech o lásce, nad stránkami svých básníků. Tyto mladistvé sny, které předcházejí lásku, jsou ještě opojnější než láska sama; je to celý neznámý svět, který tu člověk objevuje, kam vchází s chvěním radosti nad novým objevem při každém učiněném kroku. Neporušená síla iluze zdá se býti nevyčerpatelnou, prostor jest hlubší, srdce mocnější . . .

Mnohem později, až vystřízlivělý Augustin bude mluvit o lásce božské, bude již dobře vědět, jaká v ní jest cena nekonečná, poněvadž zakusil

všeho bídneho opojení onou láskou druhou. Řekne nám pak s jistou zkušeností: „Rozkoš srdce lidského ve světle pravdy a v bohatství moudrosti, rozkoš srdce lidského, srdce věrného, srdce posvěceného, jest jediná. *V žádném jiném rozkoši nenaleznete nic, co by s ní mohlo býti srovnáváno.* Neříkejte, že tato jiná rozkoš jest menší, neboť co se nazývá menší, mohlo by jen vyrůst, aby bylo stejné. Ne, nepravím, že každá jiná rozkoš jest menší. To se nedá srovnávat. *Je to rozkoš úplně jiného řádu, je to jiná skutečnost.*“

VI

PRÁZDNINY V TAGASTE

Syn křesťanky Moniky stal se v městě Apuleiově svobodomyšlným pohanem. Blížil se šestnáctému roku: počínala u něho krise puberty. Připravena jsouc již v Madaure vypukla najednou v Tagaste.

Augustin se vrátil k rodičům asi o prázdninách. Ale ty prázdniny se protáhly asi na celý rok. Skončil svá humanitní studia. Gramatikové madaurští již neměli čemu ho naučiti. Aby svá studia dokončil, bylo mu poslouchati některého slavného rétora. Takoví však byli jen v Kartagu. Bylo módou a také věcí cti pro numidské rodiny, aby poslaly děti k dokončení studií do hlavního města provincie. Patricius si toho pro syna velmi přál, neboť ten se osvědčil v Madaure jako velmi skvělý žák, i nebylo jej možno přerušit

na tak krásné cestě. Ale vydržovat studenta stálo mnoho a Patricius peněz neměl. Nějak mu to stále nešlo. Musel čekat na zaplacení nájemného, musel je vymáhat a nevěda si již rady, chtěl si vypůjčiti u bohatého patrona. To vyžadovalo času a diplomacie.

Dni a měsíce mýjely a Augustin, zaháleje a podléhaje povrchnímu kamarádství, oddal se zábavám svého věku jako mladí buržoové tagastští: zábavám trochu hrubým a málo rozmanitým, jaké tehdy mohlo poskytnouti malé municipium a jaké zůstaly do dneška domorodcům, žijícím v městečkách nebo na venkově: lovit, jezdit na koni, hráti hazardní hry, pít, jíst, milovati – víc si nežádali.

Když Augustin ve Vyznáních žaluje na sebe tyto mladistvé bezuzdnosti, užívá slov nejhanlivějších. Mluví o tom s hrůzou a ošklivostí. Jsme tu zase v pokušení domnívati se, že upřílišuje z křesťanské zkroušenosti. Někteří, nedůvěřující tomuto prudkému tónu, chtěli dokonce i upírat Vyznáním platnost historickou. Že prý citění a idee biskupa hipponského, když je psal, byly již jiné. Nepohlížel již tímž okem a v témž duchu na události svého mládí. To jest ovšem zcela jisto: soudil se jakožto křesťan a ne jen jako chladný historik, jenž se nepovznáší nad hrubá fakta. On se snažil rozebrati začátky a sledovati následky i nejposlednějšího svého činu, poněvadž to jest pro spásu na výsost důležité. Ale jeho úsudek, ať je sebepřísnější, neporušuje reálnosti fakta samého. Ostatně u povah, jako jest jeho, skutky, jiným lhostejné, měly ozvuk, jenž daleko přesahoval

skutek sám. Zloba hříchu závisí na svědomí, jaké o něm, a na zálibě, jakou na něm máme. A Augustin byl i velmi inteligentní i velmi vášnivý.

Buď jak buď, mladí Afričané mají předčasně zralý temperament, a pohlavní smyslnost jejich plemene jest příslovečná. A bylo asi ještě hůře v oné době, kdy islam ještě neuložil mravům pokryteckou přísnost a křesťanství teprv bojovalo s bezuzdností pohanskou. Ba jests podivem, že se u Augustina tato krise puberty neprojevila před šestnáctým rokem. Byla však, zdá se, zato tím prudší. Jakými slovy ji popisuje! „Jako les, plný stínů, vypučel jsem celou vegetací lásek.“ Ale nebyla to ještě láska, sám nás o tom poučuje. Byla to u něho jen smyslnost. „Kalné výpary vystupovaly z močálu tělesné žádosti... Srdce mé tím bylo zastřené a ztemnělé... Neznal jsem míry, překročoval jsem světlý práh přátelství... Nerozeznával jsem mezi jasným světlem čisté lásky a kouřem zlých žádostí.“ Nezacházejme do podrobností více, než chtěl on sám. Pomyslíme-li na všechny neřesti africké, neodvažujeme se stlačovati taková přiznání. „Pane,“ praví, „byl jsem hnilobou před tebou.“ A s neúprosnou přesností analyzuje následky zla: „Nechával jsem se unášeti sem a tam, rozptyloval jsem se ve věcech, rozlívával jsem se jako neužitečná voda.“ Místo aby se sebral a soustředil v jediné Lásce, rozptyloval se, rozprchával se v množství nízkých citů. A v tom čase „tys mlčel, Bože!“ To mlčení Boha jest hrozným znamením zatvrzelosti beznadějné záhuby. Byla to úplná zkáza vůle: neměl již výčitek svědomí.

Hle, jak se takřka odloučil od své dětské duše, takřka oddělil od sebe samého! Jeho dětská víra nemá již pro něj smyslu. Nechápe již. Ostatně je mu to jedno. Tato první krise života Augustinova, jsouc jím takto vypravována, vystupuje z rámce autobiografie, nabývá významu všeobecného. Formou definitivní a v jistém smyslu klasickou, pronikavou zkušeností lékaře duší učinil tu jednou provždy diagnosu krise puberty u všech mladých lidí svého věku, u všech mladých křesťanů, kteří přijdou po něm. A historie Augustinova se vpravdě opakuje pro každého z nás. Ztráta víry spadá v jedno s probuzením smyslů. V tomto kritickém okamžiku, kdy přirozenost nás reklamuje pro svou službu, ustupuje, ba mizí u přemnohých chápání věcí duchovních. Přivykání hrubostem pudovým konečně zabíjí jemnost smyslu vnitřního. Nerozum, ale tělo odvrací mladíka od Boha. Nevěra mu jen dodává omluvy pro nový jeho život.

Takto jsa zmítán, nemohl se Augustin zastaviti v polovici cesty: nedávalť se nikdy zpola. V těchto nízkých rozmařilostech zkaženého hochamusel ještě vyniknouti, chtěl býti první, jako ve školních lavicích. Pobízel a strhoval s sebou soudruhy. A ti zas strhovali jej. Mezi nimi byl Alypius, jenž mu byl přítelem po celý život, jenž sdílel jeho chyby a bludy, jenž jej následoval v obrácení a stal se biskupem v Tagaste. Tito budoucí dva pastýři Kristovi bloudili s ovceři ztracenými.

Noci trávili na náměstích, hrajíce nebo odávající se snům před číši čerstvého nápoje.

Potulovali se, polehávali na rohožkách, majíce věnec listí kol hlavy a jasmínové květy kolem krku, růži nebo karafiát za uchem. Nevěděli, jakou svévoli vymysleti, aby ubili čas. Tak jednoho večera veselou společnost napadlo jíti na hrušky sousedu Patriciovu. Hrušeň stála zrovna u vinnice otce Augustinova. Ničemové otrásli hrušky. Zakousli do nich, jsou-li dobré, a uznavše, že nevalně, naházeli celou kořist vepřům.

V této krádeži, spáchané jedině z bujnosti, vidí Augustin rys ďábelské zloby. Spáchal jistě mnohý jiný kousek, při němž celá zábava záležela v ďábelské radosti z přestoupení zákona. Jeho horlivé vyhledávání vyrazení neznalo odpočinku. Zda Monika zpozorovala, jaká změna se stala s jejím Augustinem? Chlapec, když dorostl, vymykal se dohledu gynekeu. Tušila-li matka něco, neuhodla všecko. Bylo třeba, aby manžel jí otevřel oči.

S antickou neupejpavostí Augustin zaznamenává událost tu v její prostotě. Stalo se to v lázních v Tagaste. Koupal se spolu s otcem, asi v nádrži se studenou vodou. Ti, kdož vycházeli z lázně, jak jim ještě voda po údech crčela, zanechávali stopy bosých nohou na mosaikovém dláždění, když tu Patricius najednou zpozoroval, že syn se stal pohlavně dospělým, že oblekl – jak Augustin sám obrazným jazykem praví – nepokoj dospělosti jako druhou *togam praetextam*. Jako dobrý pohan s radostí přijal toto slíbení potomstva, a jako by se již viděl brzy dědečkem, spěchal zvěstovat svou radostnou novinu Monice.

Monika však přijala zprávu úplně jinak. Polekalo ji pomýšlení na nebezpečí, jimž je vydána ctnost synova, i vzala si jej na slovíčko. Ale Augustin s výše svých šestnácti let se jí jen smál: „Ženské povídání! Nač mluví do toho, čemu nerozumí!“ Monika, bojem znavená, zapřisahala syna, aby se aspoň mírnil ve své nevázanosti. „Aby se varoval nevěstek a především aby se neposkvrnil cizoložstvím.“ Jinak se odevzdala se vším do vůle Boží.

Možno se diviti – a Augustin sám se tomu diví, že nepomýšlela hned oženiti jej. V Africe se žení velmi časně. I dnes ještě dělník arabský koupí ženu svému synu sotva patnáctiletému, aby v manželství utlumil oheň příliš bujného mládí. Ale Monika, která nebyla ještě sveticí, zachovala se k těmto věcem jako chytrá a praktická žena buržoasní; žena byla by poutem pro mladíka jako Augustin, jehož určení se tak skvěle ukazovalo. Předčasné manželství by škodilo jeho budoucnosti. Především záleželo na tom, aby se stal slavným rétorem, aby zvelebil vážnost rodiny. Té myšlence u ní vše ustupovalo. Doufala, že bujný student se časem umoudří.

Patricius na věc pohlížel podobně. „A tak,“ praví Augustin, „otec můj se nestaral o to, abych rostl v lásce tvé, ó Bože můj, ani abych byl čist, jen abych se stal dokonalým řečníkem Ba rodiče moji šli až tak daleko, že popustili uzdu mým vyražením...“ Patricius se však přece právě tehdy (hodně pozdě) dal zapsati mezi katechumeny. Naléhání manželčino jej získalo víře katolické. Ale jeho smýšlení se nestalo o mnoho

křesťanstějším. „Na tebe nemyslel mnoho, Bože můj!“ přiznává syn, který se však přece radoval z jeho obrácení.

Rozhodl-li se Patricius obrátit se, bylo to z politiky. Po smrti Juliana Apostaty se zdálo, že pohanství jest navždy poraženo. Císař Valentinian prohlásil přísné tresty za noční oběti. V Africe comes Romanus pronásledoval donatisty. Co bylo v Tagaste křesťanského, bylo katolické. Nač setrívati umíněně v marném a nebezpečném odporu? ... Snad konec Patriciův – již blízký – byl příkladný, jak si toho přála Monika. Ale prozatím to nebyl nikterak on, který by byl Augustina mírnil v jeho zálibách; nemyslel na nic jiného, než na budoucí bohatství mladíkovo. Jedině Monika mohla na něj míti vliv, ale i ona byla oslněna jeho světskou budoucností. Snad si k upokojení svědomí i říkala, že světácké vzdělání nepřímo prospívá jejímu synu, že jej vede k Bohu, že přijde den, kdy slavný řečník se stane advokátem Kristovým?

Ačkoli se musela nad jeho chováním pohoršovati, přece, zdá se, začala se s ním tehdy sbližovati, zabývati se tímto dítětem jakožto svým miláčkem. Dokonalé sjednocení matky a syna se utuží teprv mnohem později. Příliš mnoho starých obyčejů překáželo ještě v rodině úzké důvěrnosti mezi muži a ženami. A důvěrnost tuto bychom si nesměli příliš představovati na způsob toho, co může dnes býti mezi matkou a synem.

Žádné hýčkání, žádné shovívání, žádná hříšná slabost, v něž by se rozplývala mateřská něha a které by škodily energii mužného charakteru.

Monika byla přísná, poněkud tvrdá. Oddávala-li se cele, bylo to jediné Bohu. Přece však jest jisto, že v hloubi srdce milovala Augustina, nejen jako budoucí úd těla Kristova, ale i lidsky, jak jen své dítě může milovati žena, jíž se nedostalo lásky v manželství podle srdce. Odstrkována jsouc brutalitou mravů pohanských, přenesla na tuto hlavičku celý svůj nevydaný cit: milovala v Augustinovi lidskou bytost, kterou by tak ráda byla milovala ve svém manželovi.

Mnoho osobních zřetelů se jistě mísilo v onen hluboký a nezištný cit, kterým plála k synovi: hledalať pudově u syna oporu proti násilnostem otcovým. Tušila, že bude jednou oporou jejího stáří a konečně snad měla neurčitou předtuchu toho, čím se stane. Vše to spolu připravovalo dohodu a spojenectví vždy vroucnější mezi Augustinem a Monikou. A tak se nám již v této době oba jeví tím, čím jevíti se budou věkům pozdějším, prototypy syna a matky křesťanské. Jejich zásluhou to jest, že tvrdý zákon antický polevil ve své přísnosti. Nebude již přehradou mezi matkou a dítětem. Nejsou to již pouhé zevnější obřadnosti, které sbližují členy rodiny; mají nyní společenství v duchu a v pravdě. Srdce mluví k srdci. Jest založeno společenství duší, a pouta, jež pojí rodinu, jsou tím utužena víc, než byla kdy v časech antických. Nepracují společně již jen o věcech hmotných, ale spojují se v lásce a pro větší lásku. Syn náleží nyní víc své matce.

V době, o níž mluvíme, začala již Monika dobývati duše Augustinovy. Modlila se za něho vroucně. Mladík se o to tuze nestaral: vděčnost

pocítil teprv po své konverzi. Tehdy myslel jen na zábavy. Zapomínal tím i na svou budoucnost. Ale Monika i Patricius na ni mysleli stále – a zvláště Patricius, který se velmi namáhal, aby zahálejícímu studentovi umožnil dokončiti studie. Konečně měl pohromadě nutné peníze, snad k tomu přivypůjčil od bohatého statkáře, jímž byl patron menších Tagasfanů, onen nádhery milovný Romanianus, kterému Augustin z vděčnosti později věnuje jedno ze svých prvních pojednání. Mladík se mohl vydati na cestu do Kartaga.

Odcestoval sám, žízň po vědě, slávě i rozkoši, srdce máje plno bezpředmětné touhy a bezpříčinné melancholie. Jak se mu povede ve velkém, neznámém městě?

D Í L D R U H Ý

K O U Z L O K A R T A G A

Milovati a milován býti.
Vyznání 3. 1.

I

C A R T H A G O V E N E R I S

„Přišel jsem do Kartaga, a se všech stran mne jako vroucí olej obklopilo kypění hanebných lásek.“

Tento lítostný výkřik, zaznívající po dvaceti-pěti letech z úst obráceného Augustina, nedusí úplně výkřiku podivu pro hlavní město jeho země. Jest cítiti mezi řádky pronikati onen vlastenecký obdiv. Kartago učinilo na něj dojem velmi silný. Dal mu své srdce a zůstal mu věren až do konce. Jeho protivníci, donatisté, nazývali jej „*disputator carthaginensis*“ – kartaginský rozprávěč. I jako biskup hipponský jest neustále na cestě do Kartaga, aby tam kázal, diskutoval, konferoval se svými kolegy, zakročoval u veřejných osobností. A když tam není, mluví o něm neustále v homiliích i pojednáních, beresiz něho příklady. „Vy, kteří jste byli v Kartagu . . .“ říká

často posluchačům. Přijít do Kartaga bylo pro syna nepatrného Tagaste tak něčím, jako pro naše venkovany přijít do Paříže. *Carthaginem veni* – v těch prostých slovech je přidech naivní emfaze, jež prozrazuje úžas numidského studenta, příslého právě do velkého města.

Bylo to také vskutku jedno z pěti hlavních měst císařství: Řím, Cařihrad, Antiochie, Alexandrie – Kartago. Kartago bylo nejhlavnějším přímořským městem západního moře Středozevního. Jeho široké nové ulice, vily, chrámy, paláce, přístavy, obyvatelstvo pestré a kosmopolitní, vše to studenta madaurského naplnilo úžasem a nadšením. Kartago jej již dokonale vysvleklo zvenkova a protřelo mu zrak. Augustín se tam cítil asi jako ztracen.

Byl zde tedy odkázán sám na sebe, nemaje nikoho, kdo by mu poradil a jej vedl. Mluví sice o svém krajanovi, Romanianovi, patronu svého otce a mnohých Tagastanů, jako o velkodušném příteli, jenž jej přijal do svého domu, když jako chudšas přišel dostudovat do cizího města – který jej podporoval nejen penězi, ale i přátelstvím. Ale zmínka tato na neštěstí není tuze jasná. Zdá se však naznačovati, že Augustín přišed do Kartaga, bydlel s počátku u Romaniana. Jest dobře možno, že Romanianus tam měl dům, kde bydlíval v zimě, kdežto zbytek roku bydlel na své vile v Tagaste. Tento bohatý mecenáš by se tedy nebyl spokojil jen tím, dáti Augustinovi pouze na cestu, když odcházel ze svého rodiště; byl by jej ještě hostil i v Kartagu. To už byl rub velkých bohatství za starověku: zavazovala k neustálé

štedrosti. S rozkouskováním majetku stali jsme se mnohem sobečtějšími.

Na každý způsob však Romanianus, zaměstnán jsa zábavami a záležitostmi, nemohl býti synu Moničinu vážným mentorem. Augustin byl tedy úplně nebo skoro úplně svým pánem. Jistě přišel do Kartaga s velkou touhou rozmnožiti své vědomosti a zjednati si jméno, ale ještě více dychtiv lásky a vzruchů citových. Jak v Tagaste žil v očekávání lásky. Předehra milování se mu rozkošně protahovala. Byl tím tak posedlý, že je to první, nač myslí, když vypravuje o svém pobytu v Kartagu. „Milovati a býti milován“ zdálo se mu, právě tak jako jeho milým básníkům alexandrinským, jediným smyslem života. Nemiloval ještě, ale byl již vmilován do milování – „*nondum amabam, et amare amabam ... amare amans*“.

Opravdu, žádný pohanský básník nenašel ještě podobných akcentů, mluvě o lásce. Tyto svižné obraty nejsou jen dílem úžasného umělce slov; za jejich odstíny skoro nezachytitelnými prozařuje duše úplně nová, rozkošnická duše starého světa, probouzejícího se k životu duchovnímu. Moderní autoři je opakovali až do omrzení, ale překládajíce je příliš doslova, nevystihli přece jejich smyslu (jako na př. francouzské *j'aimais à aimer*). Udělali z Augustina jakéhosi romantika à la Musset, diletanta lásky.

Augustin není tak moderní, ačkoli jest nám často tak blízký. Píše tyto věty jako biskup a kajícník. Co jej překvapuje v jeho nepokojném a horečném životě dospívajícího mladíka, toť onen

rozmach, kterým se celá jeho bytost nese k lásce. Jest zřejmo, že člověk jest stvořen k lásce, neboť miluje i bez příčiny a nemaje předmětu, poněvadž sama idea lásky pro něj jest již začátkem lásky. Jen že se mýlí, zadávaje tvorům srdce, které jen Tvůrce sám může vyplniti a uspokojiti. V této lásce lásky Augustin poznává znamení duše předurčené, jejíž vroucnost nenajde spočinutí než až v Bohu. Proto opakuje to slovo *milovati* s jakýmsi opojením. Ví, že ti, kteří milují jako on, nemohou dlouho milovati láskou pouze lidskou. Ne, nestydí se přiznati: miloval, miloval z celé duše, miloval až k očekávání lásky. Šťastná předvěst pro křesťana! Srdce tak vroucí má zaslíbení svatby věčné.

S touto horoucností vášně, s touto živou citovostí Augustin se stal kořistí Kartaga. Rozkošnické město si jej zaujalo cele svým kouzlem a svou krásou, všemi svody ducha a smyslů, svými sliby snadné rozkoše.

Předem změkčilo mladého venkovana, zvyklého na prostší a přísnější život svého městečka; bylo zotavením Numidanovi po pobytu v drsném podnebí; osvěžilo hojností svých vod a lahodou svých obzorů jeho oči, od slunka sežehlé. Bylo to město zahálky a především smyslné rozkoše i pro ty, kteří byli zaměstnáni svými obchody, i pro nečinné. Nazývali je *Carthago Veneris* – Venušino Kartago. A stará foinická Tanit tam opravdu dosud vládla. Od znovuzbudování svého chrámu Římany proměnila se ve *Virgo Caelestis*. Tato Nebeská Panna byla velikou (– jak Francouzi říkají –) Naší Paní, nečistou

však, k níž ještě čtyři sta let po Kristově narození vystupovaly adorace země africké: zvláštní to Panna, řekne později Augustin, kterou nemožno ctíti než poskvrněním svého panenství! Její rozkladný vliv jako by pronikal celý kraj. Nebylo kraje feminističtějšího nad tento poloostrov kartaginský, se všech stran obklopený laskáním vod. Položeno jsouc mezi svými jezery, na břehu moře, Kartago umdlávalo ve vlhké vlažnosti svých par jako v dusné atmosféře svých lázní.

Bylo zkázou energie, ale kouzlem pro oči. S vysokého monumentálního schodiště, které vedlo ke chrámu Aeskulapovu na vrcholu Akropole, mohl se Augustin dívat i svými nohama na město ohromné a pravidelné, na pás zahrad, modrých vod, plavých plání a hor, jenž se kol něho táhl do nekonečna. Když stanul na stupních při západu slunce, tu oba přístavy, zaokrouhlené do tvaru číše, leskly se v roubení nábřeží jako rubínové čočky. Vpravo jezero Tuniské, nepohnuté, bez jediné vrásky, tak bohaté na světelné nádheru jako laguna benátská, se lehce protažovalo delikátními a nádhernými odstíny. Před ním pak, na druhé straně zátoky, kde se vzdouvaly plachty lodní, za větrným a chvějícím se prostorem, pohoří Rhades zdvíhalo k nebi své vzdušné architektury.

Jaká perspektiva světa pro mladého muže, jenž sní o slávě! Kde jest místo opojnější nad onen pahorek, zvaný Byrsa, na němž se na sebe v silných vrstvách kupí tolik bohatýrských vzpomínek! Veliké zaprášené pláně, ubíhající tamto do nekonečna až k pískům pouště, hory, ostrovy,

předhoří, všesesklení před pahrbkem, opěvaným Vergiliem, jako by mu vzdávalo hold. Udrží v respektu nespočetné hordy barbarské pevniny, jest královnou moře. Ani Řím sám s výše svého Palatina není tak vznešený.

Víc než kterýkoli jiný mladík, který s ním sedal na lavicích rétorských, Augustin naslouchal němému nabádání, jež vycházelo ze starých trossek i z nových paláců Kartaga. Ale perfidní a kočičí město znalo tajemství poutatí vůle. Drželo jej všemi svými rozkošemi, jež mu před zraky rozkládalo. Pod sluncem, které obláčí v krásu i zbytky rozvalin, mají i nejhrubší slasti přitažlivost, jíž severané nechápou. Bezuzdnost těla vás opájí. To plodivé hemžení, všecka ta těla spěchající a zvlhlá potem, dýchají takřka vilnost, v níž vůle se rozplývá. Augustin vdechoval s rozkoší horký a těžký vzduch, obtížený výpary lidskými, jenž plnil křižovatky a ulice Kartaga. Vzdával se nestydatému naléhání všech těch vztažených rukou, které mu zahrazovaly cestu.

Ale pro duši, jako byla jeho, mělo Kartago v zásobě ještě i svody jemnější. Získávalo jej svými divadly, verši svých básníků a melodiemi svých hudebníků. Plakal při komediích Terentiových a Menandrových; srdce se mu rozplývalo nad neštěstím rozloučených milenců; účastnil se jejich žalob, těšil i rmoutil se s nimi. A očekával pořád ještě zjevení Lásky, oné lásky, kterou hra komedií mu ukazovala tak dojemnou a tak krásnou.

Takový byl Augustin, vydaný bláznovství svého osmnáctého roku: srdce zkažené literaturou

romaneskní, duch, jenž se toho již nemohl dočkat, až by se rozběhl za všemi dobrodružstvími intelektuelními, v městě, nad něž nebylo v dobách pohanských města více kazícího a více okouzujícího, uprostřed jedné z nejnádhernějších zemí světa.

II

A F R I C K Ý Ř Í M

Kartago nenabízelo Augustinovi jen rozkoše: bylo pro inteligenci tak živou a tak účinnou, jako byla jeho, zároveň i mimořádným předmětem úvah.

Líp než Madaura a města numidská zasvětilo jej do velikosti římské. Jako jinde, tak i zde se Římané snažili ohromiti ducha národů poražených okázalostí své síly a vznešenosti. Především mířili k velkoleposti. Města, jimi budovaná, jevila dekorativní a monumentální charakter řeckých měst epochy hellenistické, který ještě víc zdůrazňovala — charakter, který nebyl bez emfaze ani přetíženosti, ale který především uváděl v úžas; to bylo v jejich očích podstatné. V celku nebyl jejich ideál znatelně rozdílný od ideálů našich moderních úřadů stavebních. Vyměřiti ulice, které se protínají pravým úhlem, vytvořiti města pravidelná jako šachovnice, nadělati hodně perspektiv a velkých mas architekturních — všechna římská města té doby prozrazují snahu podobnou a plán mají skoro stejný.

Pojato jsouc podle tohoto typu, nové Kartago

přivádělo v zapomnění Kartago staré. Souhlasné mínění bylo, že nestojí nikterak za Římem. Autoři afričtí nešetří chválami nejprepjatějšími. Pro ně jest to „*splendida, augusta, sublimis Carthago*“. Že jest v tom dosti chvastounství nebo vlastenec-ké nadsázky, jest na snadě. Ale je jisto, že hlavní město římské provincie Afriky nebylo méně znamenité než stará metropol Hannonů a Barkasův. Majíc skoro tolik obyvatelů jako Řím, bylo sotva méně rozsáhlé. A nemajíc do doby vandalského vpádu hradeb, roztékalo se takřka do venkova. Se svými zahradami, letohrádky, nekropolemi pokrývalo takřka celý poloostrov, dnes vylidněný.

Kartago mělo také svůj Kapitol a Palatin na návrší Byrsa, kde stál bezpochyby chrám zasvěcený trojici kapitolské, Jupiterovi, Junoně a Minervě, opodál velikého chrámu Aeskulapova, což byla moderní přeměna starého punského Ešmuna. Blízko těchto svatyní vyčníval nad Kartagem palác prokonsulů v navysokých podezdívkách Akropole. Forum bylo při úpatí pahrbku, asi v blízkosti přístavů – forum založené zcela po římsku, s obchodními místnostmi penězoměnců a bankéřů, rozestavenými pod podloubím, kol dokola se táhnoucím, s tradiční sochou Marsyovu a s množstvím soch, věnovaných slavným mužům místním, kdež zajisté měl svou sochu i Apuleius.

Trochu dále náměstí Přímořní, kam se hrnulo množství cizinců, vystouplých právě z lodí, i darmošlapů městských, zvědavých na novinky, kde knihkupci vystavovali knihy a nejnovější

pamflety. Tam bylo viděti zvláštnost Kartaga, mosaiku, představující bájně obludy, lidi bez hlavy, lidi, kteří mají jen jednu nohu k chůzi, kdežto druhou ohromnou nohou se, ležíce na zádech, zastiňují jako slunečníkem. Odtud se nazývali skiopodové – stínonožci. Augustin, jenž se jako všichni zastavil před těmito groteskními figurami, připomíná je kdesi čtenářům. V níže položené části města, při moři i na obou pahorcích u Akropole rozkládalo se mnoho jiných budov, jejichž jména a celkové popisy nám staří spisovatelé zachovali. Ale horlivostí archeologů stalo se dnes nemožným zvědět, kde stály.

Svatyní pohanských bylo mnoho: svatyně Nebešťanky, velké patronky Kartaga, zaujímala rozlohu dvou tisíc kroků. Obsahovala kromě vlastního *hieron* (svatyně) se sochou bohyně i zahrady, posvátné háje, dvory obklopené sloupovým řadím. Starý Moloch foinický měl tu také pode jménem Saturna svůj chrám. Zvali jej *Starý*, praví Augustin, a jeho kult byl v úpadku. Zato však Kartago, stejně jako Alexandrie, mělo jinou svatyni velmi módní, Serapion, kde se rozvíjela nádhera obřadů egypských, slavených Apuleiem.

Vedle budov posvátných, budovy věnované zábavě: divadlo, odeon, cirkus, stadion, amfiteatr – tento v rozměrech podobných Koloseu římskému, s řadami sloupů nad sebou jdoucími, s realistickými sochami, představujícími podoby zvířat i umělců. Pak stavby všeobecně užitečné: ohromné cisterny, Východní a Malgská, velký vodovod, který prostorem devadesáti

kilometrů vedl vodu ze Zaghuanu do nádrží kartaginských. Konečně lázně, z nichž některé známe jménem, lázně Antoninovy a Maximianovy, pak Gargiliovy, kde se sešel jeden z nejdůležitějších koncilů v dějinách církve africké. Basilik křesťanských bylo za doby Augustinovy také mnoho. Autoři se zmiňují o sedmnácti, jest však pravděpodobno, že jich bylo víc. Jediná, z níž byly objeveny značnější zbytky, v Damous-el-Karita, byla prostorná a bohatě zdobena.

Ostatní budovy historii úplně unikly. Ale můžeme se domnívati, že Kartago mělo, tak jako Řím, *septizonium*, okrasnou budovu s několika řadami sloupů nad sebou, jež obklopovaly vodárnu; byloť prý septizonium římské jen kopií kartaginského. Přímé ulice, dlážděné širokými plotnami, běžely kol těchto monumentálních staveb, tvoříce celou síť velkých avenuí, velmi jasných a vzdušných. Některé byly v antickém světě slavný buď svou krásou nebo živým obchodním ruchem: Zlatnická, Saturnova, Ulice Zdraví, Nebeská, Junonina. K předním střediskům života kartaginského náležel i ovocný a zeleninový trh a veřejná skladiště obilí.

Není pochyby, že celý vzhled Kartaga s jeho monumentálními stavbami, náměstími, ulicemi, veřejnými zahradami byl vzhledem velikého hlavního města a že byl v souladu s ideálem trochu brutální síly a vznešenosti, již Římané do všeho vkládali.

Africký Řím oslnil tedy venkovana tagastského, ale zároveň mu ukázal sílu pořádku — pořádku sociálního a politického. Hlavní město

západní Afriky, Kartago, mělo celou armádu úředníků, mezi něž byla až do nejmenších podrobností rozdělena správa. Předně tu byli zástupcové centrální vlády, úřady císařské; prokonsul, jakýsi to zástupce císařův, jenž měl kol sebe pravý dvůr osob civilních a vojenských, svou radu a *officium*, velmi četný sbor dignitářů i činitelů podřízených. Dále vikář africký, jenž měl pod sebou správce ostatních krajů Afriky a jehožto *officium* bylo snad ještě čtenější než prokonsulovo.

Pak byly tu úřady městské s radou dekurionů – kartaginský senát. Tito senátorové vystupovali jako důležité osobnosti, s nimiž koketovali i jejich kolegové římstí a k nimž císařové se snažili býti šetrni. Jejich vysokému dohledu podléhaly všechny obory městské: cesty, stavby, vybírání obecních poplatků, policie až do posledního hlídače na foru. Pak obor vojenský a námořní. Kartago, jsouc pověřeným přístavem nákladních lodí, které vozily do Ostie africké obilí, bylo by mohlo vyhladoviti Řím, kdyby se mu zalíbilo. Zrní i olej ze všech provincií shromažďovaly se v jeho docích, potravinových skladištích, nad nimiž byl zvláštní prefekt, mající pod sebou celou hierarchii písařů a dohlížitelů.

Augustin asi v Kartagu slyšel mnohou žalobu proti výstřelkům funkcionářství. Nicméně město tak dobře spravované bylo dobrou školou pro mladíka, který se později měl státi biskupem, soudcem i správcem v jedné osobě. Blahodárnost pořádku, toho, co se nazývalo „*pax romana*“ překvapovala ho asi tím více, že přišel z krajiny

rozhárané, rozrušované často bouřlivým hnutím sekt náboženských i vpády kočovníků, země hraničící s kraji saharskými, kde činnost centrální moci narážela na více překážek než v Kartagu a městech přímořských. Aby kdo pochopil krásu dobré administrace, k tomu jest nejlepším prostředkem pobýti v zemi, kde vše jest vydáno násilí a zvůli. Barbaři, přicházející ve styk s civilizací římskou, byli jati obdivem pro pořádek, který zaváděla. Ale ještě víc je přiváděla v úžas ubiquitas, takřka všudypřítomnost císařství.

Každý, ať již byl z kteréhokoli národa, neb z kterékoli země pocházel, mohl býti jen hrd, že přináležel k obci římské. Byl doma ve všech krajích světa, podřízených panství římskému. Naše Evropa, rozkouskovaná v národnosti, nechápe již tuze této pýchy, tak odlišné od našeho úzkého patriotismu. Abychom z toho něco vy cítili, jest třeba zajeti do zámořských osad: tam i nejmenší z našinců se cítí suverénem z pouhého titulu občana země mateřské.

V antickém světě byl ten cit velmi mocný. U Augustina jej jistě ještě více vypěstovalo Kartago, kde ve vši své slávě se projevoval vliv císařství. Mohl se podívat jen kolem sebe, aby ocenil velikost výhod, které poskytoval Řím svým občanům. Příchozí ze všech zemí, bez rozdílu plemen, byli spojenci říše, spolupracovali pro velikost věci římské. Náležel-li prokonsul, obývající tehdy v paláci na Byrse, slavný Symmachus, slavné rodině italské, pak ten, jehož byl reprezentantem, císař Valentinian, byl synem vojáka pannonského. Comes Theodosius, vojevůdce, jenž potřel

v Mauretanii vzpouru Firmovu, byl Španěl; a vojsko, jemuž velel v Africe, se skládalo většinou z Gallů. Později, za Arcadia, jiný Gall, Rufinus, bude pánem celého Východu.

Duchrozmyslný, jako byl Augustinův, nemohl zůstatí lhostejným k tomuto divadlu, jak totiž Řím otevíral ctižádosti každého talentovaného muže celý svět. Měl duši básnickou, schopnou nadšení: pohled na orly římské, vztyčené na kartaginské Akropoli, zanechal v něm dojem nesmazatelný. Navykl si širokému rozhledu, osvobodil se od předsudků plemenných a od všelike úzkoprsosti lokální. Až se stane křesťanem, neuzavře se, jako donatisté, ve své církvi africké; bude snít o tom, aby pozemskou říši Kristovu učinil podobnou říši caesarův.

Ale tato římská jednotnost nás nesmí klamati. Za velkolepým průčelím, jež viděti od jednoho konce Středoziemního moře ke druhému, trvá dál, a v Africe víc než kde jinde, rozličnost národů s jejich mravy, tradicemi, náboženstvími. Obyvatelstvo Kartaga bylo úžasně míchané. Míšenecký charakter nejednotné země odrážel se v pestrosti kartaginského davu. Všecky ukázky afrických plemen narážely na sebe v ulicích, od černocha, přivlečeného otrokáři ze svého rodného Sudanu, až po pořímštělého Numidana. Neustále se obnovující příliv kupců a dobrodruhů kosmopolitních zvětšoval ještě tento zmatek. Tak tedy Kartago bylo Bábelem plemen, zvyků, náboženství, ideí. Augustin, jenž byl svou povahou mystikem, ale také dialektikem a vášnivým milovníkem duchaplných rozprav, nalézal tu v ži-

vém vydání výtah všech náboženství a filosofii své doby. Za těchto let studií a sbírání nashromáždí si velikou kořist vědění a pozorování, kterých potom použije.

Ve svatyních a školách, na náměstích a ulicích mohl na vlastní oči viděti žáky všech systémů, obhájce všech pověr, přívržence všech kultů. Slyšel ostrý hlas disputací, hluk hádek a rvaček. Neboť protivníci, když byli u konce s důvody, začali se pobíjeti. Úřady měly dosti práce, aby zas zavedly pořádek. Neohrožený logikář Augustin cítil asi chuť přidati se v těchto sporech na některou stranu. Ale přesvědčení je nemožno si vytvořiti jen tak přes noc. Čekaje, až jej pravda osvítlí, díval se na kartaginský Bábel.

Byl tam především kult oficielní, nejvíc v oči bijící a snad také nejstkvělejší, kult božstva císařů, který se udržoval ještě i za císařů křesťanských. Každého roku ke konci října přijížděli do Kartaga delegáti, zvolení ze všech provincií, mající v čele *sacerdotem provinciae*, kněze provinciálního. Náčelník tento slavnostně vjížděl do města, oblečen v řízu s vyšitými palmovými listy a se zlatou korunou na hlavě. Byl to pravý vpád, neboť každý delegát přiváděl s sebou družinu služebnictva a klientů. Afričané ve své zálibě pro pompu a barvy používali té příležitosti k okázalosti až nad své finanční síly; bohaté úbory, drahé koně s nádhernými čabrakami, průvody, oběti, veřejné bankety, hry v anfitheatru a cirkus. Tito příchozí způsobovali v městě tolik zmatku, že úřady císařské jim pod přísnými tresty musely zapovídat zdržovati se tam déle

než pět dní. Bylo to opatření velmi moudré, neboť při takových příležitostech docházelo ke srážkám křesťanů s pohany. Bylo dobře co nejdříve rozprášení takové davy, v nichž neustále se tajilo povstání.

Neméně navštěvovány byly slavnosti Nebeštanky; jsouce přežitkem národního kultu, byly srdci Kartagiňanů drahé. Augustin se jich s druhými svými zúčastnil. „Sbíhali jsme se tam se všech stran,“ praví. Lid se hrnul do vnitřního dvora před chrám. Socha vynesena byla ze svatyně před peristyl na jakýsi oltář. Při zvuku posvátných nástrojů tančily před ní nevěstky, vyzdobené s barbarským přepychem; histrionové předváděli mimické hry a zpívali hymny. „Naše chtivé oči,“ poznamenává zlomyslně Augustin, „spočívaly hned na Panně, hned na nevěstkách, jejich ctitelkyních.“

Velká Matka bohů, Kybele Berekyntia, byla slavena podobnou nevázaností. Lid kartaginský ji každoročně slavnostně umýval v moři. Socha, oblečená v drahocenné látky, načesaná a nalíčená, nesena byla na parádních nosítkách ulicemi města v průvodu histrionů a Gallů. Ti, „majíce vlasy pomádami napuštěné a tváře bělobou nalíčené, kráčeli měkkým zženštilým krokem, podávající své okříny divákům.“

Kult Isidin byl novou záminkou k průvodům; Serapeion soupeřilo s chrámem Nebeštanky. Možno věřit Tertullianovi, že Afričané nepřisahalí jinak než skrze Serapise. Snad i Mithra měl v Kartagu přívržence. Náboženství okkultistická tam aspoň byla hojně zastoupena. Thaumaturgie

se stávala stále více základní věcí v pohanství. Haruspictví nikdy nekvetlo víc. Kdekdo se potají přehrabával ve vnitřnostech obětovaných zvířat; čarodějné zaklínání bylo obvyklé. Hadači a astrologové pěstovali své řemeslo nepokrytě. Augustin sám, jako všichni Kartagiňané, se jich dotazoval. Všeobecná pověřčivost neměla mezí.

A naproti kultům pohanským rostly jak houby po dešti sekty, vyšlé z křesťanství. Afrika ovšem sama zplodila jen málo heresí; Afričané neměli subtilního ducha Východanů, ani nebyli hloubaví. Ale mnoho heresí východních vniklo do Kartaga.

Augustin se tu asi sešel ještě i s ariány, ačkoli tou dobou arianismus již z Afriky mizel. Jisto jest však, že pravověrný katolicismus byl v postavení hodně kritickém. Donatisté mu loupili duše i chrámy; byli jistě většinou. Stavěli oltář proti oltáři. Byl-li Genethlius biskupem katolickým, byl Parmenianus biskupem donatistickým. A vydávali se za lepší katolíky, než jsou jejich protivníci. Chlubili se, že oni jsou jedinou pravou církví Kristovou. Ale rozkolníci ti již zase se rozpadali v množství sekt. V době Augustinových studií v Kartagu odtrhl se právě křiklavě Rogatus, biskup v Tenes, od společenství s Parmenianem. Jiný donatista, Tyconius, vydával knihy, v nichž odpíral některým teoriím, nedotknutelným apologetům své strany. Pochybnost zakalovala svědomí. Kde jest v těchto sporech hledati pravdy? U koho jest tradice apoštolská?

A aby tuto anarchii dovršila, začínala se značně šířit v Africe sekta, která se také dovolávala

křesťanství, manicheismus. Jsouc úřadům podezřelá, skrývala část svého učení, a to část nejvíc pohoršlivou a podvratnou. Ale toto její tajemnůstkářství jen podporovalo její propagandu.

Mezi všemi těmito apoštoly, hlásajícími své evangelium, mezi zbožnými, již tloukli na buben před svým bohem, mezi theology, kteří si spílali a navzájem se exkomunikovali, stál Augustin, přinášeje si povrchní skepticismus svých osmnácti let. Nelíbilo se mu již náboženství, v němž jej matka vychovála. Byl dobrým řečníkem, zdatným dialektikem, spěchal se emancipovati, dobýti svobody své myšlenky i svému jednání, chtěl užívat svého mládí. S takovými dary a při takovém smýšlení mohl ze všech těch nauk zvoliti jen tu, která by nejlépe vyhovovala jeho duševním vlastnostem a při tom lichotila jeho intelektuální domýšlivosti i pouštěla uzdu jeho smyslným pudům.

III

STUDENT KARTAGIN- SKÝ

Ať svody velikého města byly sebevětší, Augustin věděl příliš dobře, že jej tam neposlali, aby se bavil nebo diletantsky filosofoval. Jsa nemajetný, měl si tam zajistiti budoucnost, dopracovati se štěstí. Jeho rodina na něj spoléhala. Nebylo mu také neznámo, v jak nesnadném postavení jsou jeho rodiče a jakými oběťmi mu

vykoupili možnost dostudovati. Musel tedy býti studentem, jenž pracuje.

S mimořádnou svou snadností vynikl ihned mezi spolužáky. Ve škole retora, k němuž chodil na přednášky, byl, jak sám praví, *maior*, nejen první, ale hlavou svých soudruhů. Předčil je ve všem. Retorika byla tehdy velmi obsáhlá: pojímala v sobě posléze všechny části vyučování, také nauky přírodní a filosofii. Augustin se chlubil, že se naučil všemu, čemu se bylo možno naučit u učitelů tehdejších: retorice, dialektice, geometrii, musice, matematice. Prošel všemi těmito cykly školními, mínil se pak věnovati právům a při svém řečnickém talentu státi se advokátem; pro nadaného mladíka byla to nejkratší a nejjistější cesta k bohatství a počtám.

Na neštěstí, sotva se usadil v Kartagu, otec zemřel. Ta smrt učinila jeho budoucnost nejistou. Jak pokračovati ve studiích bez podpory otcovy? Pozůstalost Patriciova byla asi hodně zadlužena. Ale Monika, trvající na ctižádostivých plánech se synem, dovedla zvítězit nade všemi obtížemi a vydržovala Augustina dál. Romanianus, mecenáš tagatský, asi na její zakročení ještě jednou přispěl studentovi v tísní. Uklidněn jsa v příčině svého osudu, Augustin s lehkým srdcem začal zas studovati a vyrážeti se.

Nezdá se, opravdu, že by domácí smutek mu byl způsobil velkou bolest. Ve Vyznáních zmiňuje se o smrti otcově dvěma slovy, jen tak mimochodem, jako o něčem předvídaném a nedůležitém. A přece mu byl mnohým povinen. Patricius se uskrovňoval a staral, by jemu mohl

poskytnouti vzdělání. Ale mladý egoismus Augustinův se asi domníval, že stačí, když otcových obětí dobře použije, a od vděčnosti se osvobodil. Ostatně jeho láska k otci byla asi trochu vlažná. Byly mezi nimi hluboké protivy povah. Od té doby Monika zaujala celé srdce Augustinovo.

Ale i vliv Moničin byl u tohoto velkého hochy osmnácti let hodně slabý. Zapomněl na její poučování a nedbal mnoho o to, že jeho chování přidává starostí vdově, která se tehdy měla co oháněti proti věřitelům manželovým. Byl v hloubi srdce dobrým synem a miloval vroucně matku, ale kamarádi jej strhovali a on se jim nemohl vyhnouti.

Po svém obrácení nám tyto kamarády maluje jako hrozné darebáky. Jest asi příliš přísný. Ti mladí lidé nebyli ani lepší ani horší než jinde. Byli bouřliví, jako v jiných městech císařství a jako jsou lidé v tom věku všude. Císařské nařízení předpisovalo policii, aby *měla* na ně *oko*, aby bděla nad jejich styky a jejich chováním. Neměli se přidružovati k nedovoleným spolkům, navštěvovati příliš divadla, mařiti čas hýřením a pitkami. Kdyby si příliš pohoršlivě počínali, měli dostati metlou a poslání býti rodičům. V Kartagu utvořili bandu rozpustilců, kteří se sami nazývali *Eversores* – Rozvratníci. Jejich velkým potěšením bylo udělati hluk při přednášce některého profesora, vpadnouti do sálu, na ulicích nenechat nic na pokoji.* Bylo jim také zábavou

* Snad se jim podařilo někdy i převrátiti něco na trhu, převrhnouti sedláčkovi vůz a pod. – což jim asi zavdalo příčinu ke komicky hroznému názvu jejich klubu. P. př.

dobíratí si nováčků, činiti si posměch z jejich nezkušenosti, vyvésti jim leckterý kousek. Ty věci se od té doby mnoho nezměnily. Spolužáci Augustinovi jsou do té míry podobní studentům dnešním, že se samy sebou vnucují výrazy nejmodernější pro přetlumočení jejich bláznovství.

Augustin, jsa v celku dobrý a maje úctu k spřádání, jak se slušelo na budoucího profesora, neschvaloval násilností Rozvratníků. Ale to nebylo překážkou, aby si neliboval v jejich společnosti. Ba mrzelo ho, že se jim ve všem nevyrovná: věrme mu to aspoň, když nám to tvrdí. V neuvědomělé skromnosti, v níž se mísilo přece mnoho mladistvé marnivosti, stavěl se v jejich řady. Poslouchal rady vulgární moudrosti, tak osudné pro duše jeho druhu: dělati, jak dělají jiní. Stával se tedy takovým jako jiní, seznamoval se s jejich bezuzdnostmi, nebo si tak myslel, neboť ať upadal sebeníže, nízkosti schopen nebyl. Víry byl tehdy tak vzdálen, že mu i kostel byl dostaveníčkem lásky: „Zdaž neopovážil jsem se, můj Bože, ve zdech svatyně tvé a uprostřed lidu shromážděného k tvým slavnostem, oddávati se zlým tužbám a nastrájeti věci, abych se dostal k ovoci smrti?“ (Vyzn. III. 3.) Zdá se nám, že čteme zpověď dnešního rozpustníka. Zasne-
me nad těmi mravy, tak antickými i zároveň moderními. Co že již? Mladé basiliky křesťanské, sotva vystoupivše z podzemí, kde muži byli přísně odděleni od žen, ty basiliky jsou již místem dostaveníček, kde se podstrkují psaníčka, kde zprostředkovatelky prodávají své špatné služby?

Konečně toho velkého štěstí, po němž Augustin

tak dlouho byl vzdychal, bylo mu popřáno: miloval a byl milován.

Miloval, jak mohl milovati on, s nadšením své povahy a vroucností své letory, z celého srdce a všemi smysly: „Vrhal jsem se do lásky, kdež jsem toužil býti jat.“ Ale poněvadž šel hned do krajnosti, poněvadž mínil se dáti cele a chtěl přijmouti všecko, rozčiloval se, že mu není spláceno stejnou: a nebylo mu dost spláceno nikdy. Přece však byl milován, a i jistota o takové lásce, pro něj pořád ještě chudé, dráždila prudkost a umíněnost jeho touhy. „Poněvadž jsem byl milován, vrhal jsem se radostně v bědná ta pouta, abych brzy byl rozdíráán žhavými pruty žárlivosti, bičován podezřeními, obavami, hněvy a hádkami.“ To byl celý orchest vášní, trochu teatrální, se všemi prudkostmi, střídáním zlosti i nadšení – jak si jej mohl vytvořiti jen Afričan, odkojený romaneskní literaturou. A zklamán jsa jednou, vztekla se hnal znova za prchavou láskou. Prožil jich asi víc. A každá jej zanechala ještě hladovějším, než byl dříve.

Byl smyslný a zakoušel po každé, jak rozkoš jest krátká, v jak omezeném kruhu se pohybuje požitek. Byl citlivý, chtivý dáti se cele, a zjistil, že člověk se nedává nikdy cele, že i v okamžicích nejopojnějšího odevzdání si vždycky ještě ponechává nějaké tajemství, že si pro sebe podržuje něco sebe; a vycítil také, že obyčejně láska nenachází plné odezvy. Když srdce slavnostně přináší oběť své lásky, srdce milěnčino jest nepřítomno. A když ono se ukáže na prahu jejích rtů, vystrojené a úsměvné, aby vyšlo vstříc

miláčkovi, jest zase on jinde. Nepotkají se skoro nikdy, nespojí se dokonale. A tak ta láska, která o sobě dí chlubně, že jest stálá, ba věčná, musí, aby mohla potrvati, státi se neustálým aktem víry, naděje a lásky : věřit v sebe přes všechny své mdloby a zatmění, doufat ve svůj návrat často proti vší zřejmosti, odpouštět své nespravedlnosti a někdy i své nízkosti – kolik je těch, kteří jsou schopni takového sebezapření?

Augustin všeho toho zakusil. Byl tím sklácen. A pak se ho zmocňovala touha duší předurčených. Občas tušil neurčitě, že jsou ho nedůstojny tyto lásky lidské a že má-li již míti pána, je zrozen sloužiti Pánu jinému. Měl touhu opustiti tuto nížinu, smutnou step, kde hnilo to, co on nazývá močálem těla, utéci konečně z bědných zbořenisk, kde na chvíli skryl své srdce, spáliti za sebou vše, aby se zachránil od zbabělosti návratu, a postavití svůj stan dále, výše, nevěděl kde, na nějakých horách nedostupných, kde vzduch je ledový, ale kde má člověk před sebou jen samé světlo a samý prostor . . .

Tyto první lásky Augustinovy byly ovšem příliš žhavé, aby mohly trvati. Stravovaly se samy. Augustin v nich dlouho nevydržel. Ostatně byl v něm hluboký pud, který byl jako protiváhou jeho přílišného sklonu k lásce: smysl pro krásu. To samo bylo by již stačilo zadržeti jej na srázu nevázanosti. Anarchie a zmatek vášně protivily se jeho inteligenci, zaujaté pořádkem a jasností.

Ale byla tu i jiná věc. Syn tagastského statkáře měl i zdravý životní smysl. To aspoň podržel jako dědictví po otci. Vyšel z malých poměrů

občanských a vychován jsa v přísné a prosté kázni venkova, nesl stopy tohoto vychování: bláznovství a dobrodružství, v nichž si libovali jeho druhové, nemohlo jej sváděti a držeti věčně. A pak úřad advokáta nebo profesora, na nějž aspiroval, zavazoval jej již předem k jakémusi dekoru. Sám nás na to upozorňuje: uprostřed nejhorších výstřelků chtěl býti považován za člověka *comme il faut, elegans et urbanus*. Zdvořilost slova i mravů, skromná a způsobná elegance, toť byl ideál budoucího profesora retoriky.

Starost o budoucnost spolu s náhlým zklamáním umoudřily brzo studenta; vyhodil si jen a zas se chytal potom pořádku. Láska se u něho proměnila ve smyslný návyk. Hlava zůstávala volna pro studium a přemýšlení. Učeň řečnický zbožňoval své řemeslo. Až do posledního dechu, ať se snažil sebe více vyprostiti se z toho, miloval řečnictví jako všichni jeho současníci. Zacházel s řečí jako umělec slova, který zná dobře jeho cenu a ví, kam se pro ně obrátiti. I po svém obrácení, ačkoli odsuzuje literaturu světskou jako travičku duší, bere na milost krásu jazyka: „Neviním slov,“ praví. „Slova jsou vyvolené drahocenné nádoby. Viním víno bludu, které ožralí učitelé nám nalévali do těch krásných číší.“

Ve škole deklamoval s rozkoší. Tleskali mu, učitel ho dával za vzor jeho soupeřům. Tyto úspěchy školské věstily úspěchy jiné, slavnější a zvuknější. A tak tedy literární marnivost a ctižádost bojovaly v jeho srdci s ilusí lásky, vždy ještě živou. A konečně – bylo třeba žít: co dostával od Moniky, toho mnoho nebylo, štědrost

Romanianova nebyla nevyčerpatelná. Přemýšlel, jak by zvelebil studentskou kapsu. Psal verše do soutěže. Snad již tehdy dával hodiny méně pokročilým spolužákům.

Trápila-li potřeba lásky jeho citlivé srdce, zkoušel ji ukojiti přátelstvím. Miloval přátelství jako lásku. Byl přítelem náruživým, věrným až do smrti. V době té navázal přátelství, která se již nerozvážou. Byl tu jeho krajan Alypius, pozdější biskup tagastský, který s ním šel do Kartaga a půjde s ním i do Milána; neméně milý druh Nebridius, jenž měl předčasně zemřít; Honoratus, kterého zavlkl do svých bludů a pak se snažil jej z nich vyprostiti; konečně jiný krajan, onen tajemný mladík, jehož nám nejmenuje, nad jehož ztrátou bude plakat, jako nikdo neplakal nad smrtí přítele.

Žili v naprosté důvěrnosti, v neustálém horování a nadšení. Chodili často do divadla, kde Augustin sytil svou chtivost něžných vzruchů a romaneskních dobrodružství. Pěstovali hudbu, opakující melodie, které byly v módě, jak je slyšeli v odeonu a na nesčetných scénách Kartaga. Kartagiňané, i prostí, byli po hudbě zbláznění. Ve svých listech pastýřských biskup hipponský vzpomene zedníka, který na lešení, nebo ševce, který ve své dílně zpíval arie slavných skladatelů. Procházeli se po nábřeží, nebo po Přímořském náměstí, pozorující zabarvení moře, onu nádheru vod při zapadajícím slunci, kterou jednoho dne bude Augustin slaviti lyrismem, pohanským básníkem neznámým. Především rozmlouvali, pojednávali o poslední četbě, budovali

vzdušné zámky budoucnosti. Vedli život šťastný, protkaný nádhernými předtuchami.

S jakou srdečností nám jej líčí kající křesťan! „Co mne nejvíc k mým přátelům poutalo, byl půvab rozmlouvati a smáti se spolu, prokazovati si navzájem laskavé služby, čísti spolu knihy o něžných věcech, mluvit o ničem a libě žertovati, přítí se někdy, ale bez hněvu, jak to děláváme sami se sebou, a tak občas nějakým sporem zvýšiti radost z obvyklé svornosti; navzájem se poučovati, s netrpělivostí čekati na nepřítomného přítele, radovati se z jeho návratu. Milovali jsme se navzájem z celého srdce, a tyto projevy přátelství, které se vyjadřovaly tváří, hlasem, očima a mnohými jinými znameními, byly mezi námi jako plameny ohnivé, které spájely naše duše a z mnohých duší činily jednu.“

Chápeme, že takové přátelství znechutilo Augustinovi navždy ony hřmotné kamarády dřívější. Nesprátelil se již s Rozvratníky. Kroužek, v němž si nyní liboval, byl klidný a veselý. Veselost byla mírněna africkou vážností. Představuji si jej a jeho soudruhy tak trochu jako ony studenty bohosloví nebo mladé arabské vzdělance, jak povalují se po polštářích divanu, baví se poesií, harašíce v prstech ambrovými zrnými růžence, nebo oblečení ve své taláry z bílého hedvábí, procházejí se sloupením mešity s tváří vážnou a soustředěnou, s elegantním a odměřeným gestem, s řečí harmonickou a zdvořilou, jaksi skromně, uhlazeně a již klerikálně i ve svém tónu i způsobech.

Zkrátka byl to pohanský život se své lepší a

mírnější stránky, jaký tehdy vedl Augustin. Jemná síť zvyků a denního zaměstnání jej poznenáhla celé opoutávala. Byl v nebezpečí, že zmalátní úplně v tomto změkčilém způsobu života, když vyrušil náhle jej mocný náraz . . . Byla to náhoda, ale v jeho očích náhoda prozřetelnosti, která mu vložila do rukou Ciceronovu knihu *Hortensius*. Augustinovi bylo tehdy skoro devatenáct let a pořád ještě byl studentem; podle zvyku ve školách zavedeného přišel čas, že měl čísti a vykládati tento dialog filosofův. Nepřivedla jej k němu zvědavost. Chopil-li se té knihy, tedy to byla svědomitost dobrého studenta, neboť kniha byla v učební osnově. Otevřel ji a dal se do ní asi s lhostejným klidem. A tu náhle mu mezi řádky svitlo netušené světlo. Srdce mu zatlouklo. Celá duše povzlétla vstříc těmto větám, plným oslnivého a zjevení přinášejícího smyslu. Probudil se z dlouhé ospalosti. Zázračné vidění jej osvítilo.

Dnes, kdy dialog ten je ztracen, nemůžeme hrubě chápati důvodů tohoto nadšení a řečníka římského pokládáme za filosofa prostředního. Od Augustina samého přece však víme, že knížka byla výmluvnou chvalořečí na moudrost. A pak slova nejsou ničím bez duše čtenářovy: všechno, co padalo do duše Augustinovy, budilo tam dlouhou a velebnou ozvěnu. Nutno také míti za to, že právě tehdy, kdy knihu otevřel, byl zralý k tomuto povznášejícímu dojmu, který v něm způsobila. V takových okamžicích, kdy srdce, neznajíc sama sebe, se vzdouvá jako moře před bouří, kde duše překypuje svým vnitřním bohatstvím, stačí

nejmenší záblesk, aby jí je objevil, nejmenší náraz, aby vyrazily vězněné dosud síly.

Zpietní a věrné vděčnosti zachoval nám aspoň několik vět dialogu, který jej tak vzrušil. Obdivuje se zvláště onomu místu, kde autor po dlouhé rozpravě takto končí: „Když tedy, jak soudí staří filosofové – kteří jsou zároveň největšími a nejslavnějšími – máme duši nesmrtelnou a božskou, pak slušno míti za to, že čím lépe ona vytrvá na své cestě, totiž v rozumu, v lásce a hledání pravdy, že tím méně zapadne do poskvrn bludů a vášní lidských, a tím lehčím jí bude povznést se a vystupovati k nebi . . .“

Podobné věty, čtené za onoho jistého uzpůsobení duše, nutně vzrušily onoho mladíka, který brzy bude míti touhu po klášteře a který bude zakladatelem mnišstva afrického. Věnovati celý život studiu moudrosti, usilovně přemýšleti o Bohu, žít zde na zemi životem skoro božským, tento ideál, moudrosti pohanské nemožný, realisovati ve jménu Kristově, k tomu byl povolán Augustin. Čta Hortensia, zahlédl jej náraz. A ideál ten zdál se mu býti tak krásným, tak hodným toho, aby zaň obětoval vše, co miloval, že vše ostatní nemělo již pro něj zájmu. Ztratila vážnost retorika i ona marná studia, ke kterým jej zavazovala, pocty i sláva, kterých mu slibovala. Co bylo vše to proti moudrosti! Cítil se ochotným zřici se pro ni světa . . .

Ale takové hrdinské vzněty netrvají dlouho u povah tak živých a citlivých, jako byla Augustinova. Přece však nejsou neužitečné. Stávají se takto již v prvním mládí zjevením budoucnosti.

Člověk má předtuchu onoho přístavu, kam jednou připluje, vidí úkol, který má vyplniti, dílo, které má vykonati, a to se pak neustále staví na oči a unáší celou bytost. Zářivý obraz se snad během let zastíní, ale vzpomínka naň trvá i v nejhorším ponížení, v nejhorší prostřednosti. Komu jednou obraz ten se zjevil, ten již nemůže žíti jako ostatní.

Když horečka tato ochladla, Augustin jal se uvažovati. Staří filosofové mu slibovali moudrost. Ale také Kristus ji sliboval! Není možného smíru mezi nimi? A není ideál evangelia vlastně lidštější než ideál pohanských filosofů? Kdyby se tak pokusil podržiti se mu, smířiti v sobě víru dětství s ambicemi mladého vzdělance? Byti moudrým na způsob své matky, děda a babičky, dobrých služek tagastských, všech těch pokorných duší křesťanských, jejichž ctnosti se naučil ceniti – a zároveň podobati se Platonovi silou myšlenky – jaký to sen! Bylo by to možno? ... Praví nám sám, že iluze ta byla krátká, že napřed ochladl k Hortensiovi, poněvadž prý tam nenalézal jména Kristova. Mýlí se asi. Nebyl přece v té době křesťanem. Podléhá pokušení pěkné fráze: i když psal Vyznání, neztratil ještě úplně tohoto zvyku.

Ale pravdou při tom jest, že cítě nedostatečnost filosofie pohanské, obrátil se na okamžik ke křesťanství. Dialog Ciceronův, zklamav jeho žízeň po pravdě, přivedl jej na myšlenku zaklepati na bránu církve s otázkou, zda by tu pro něj nebyla cesta. Právě proto je tato četba Hortensia v očích Augustinových velikou událostí

života. Ačkoli zas upadl ve své bludy, přece jest si vědom svého úsilí. Poznával tu první znamení a jakoby zaslíbení svého obrácení: „Již jsem povstal, Bože můj, abych se vrátil k Tobě,“ praví.

Začal tedy studovati Písmo svaté s více méně vážným přáním nalézt tam poučení. Ale přijít k bibli po Ciceronovi, to byl návrat do škamny. Augustin na té cestě zbloudil. Populární, přímý sloh, který hledí jen k věci a ne k tomu, jak ji povědít, nemohl než odpuzovati žáka řečníků kartaginských, napodobitele libozvučných souvětí Ciceronových. Nejenže měl chuť příliš zhýčkanou literaturou, ale bylo taky příliš mnoho literárního v této póze mladíka, který jednoho pěkného dne se vydává hledati moudrost. Našel trest za nedostatek své upřímnosti a především pokory. Nepochopil v Písmě svatém nic. „Našel jsem,“ praví, „knihu neproniknutelnou pyšným, ale která se neotvírá zcela ani chudým duchem, knihu, jejíž vchod je nízký, ale která roste, čím dále do ní vcházíte, a její vrch se ztrácí v tajemství. Nu a já jsem nebyl ten, který by sklonil hlavu, aby do ní vešel! . . .“

Dal se tedy odstrašiti hodně brzy. Obrátil se zády k bibli, tak jako zavrhl Hortensia, a jal se hledati pastvu jinde. Ale otřes jeho duchu byl již dán. Nepozná již pokoje, až najde pravdu. Na tuto pravdu se tázal všech sekt a všech církví. A tak v beznadějnosti této se vrhl do manicheismu.

Mnozí se divili, jak tento duch přímý a pozitivní se mohl zahloubat do učení tak křivolakého, tak nejasného, poskvrněného tak pitomými

bajkami. Ale zapomíná se snad, že v manicheismu bylo ze všeho trošku. Předáci sekty nezjevovali najednou svým katechumenům celé nauky; k úplnému zasvěcení bylo několik stupňů. Nuže, Augustin zůstal vždy jen *auditor*, posluchačem v církvi manichejských. Co k nim lákalo duchy elity, bylo, že se napřed vydávali za racionalisty. Másti dohromady obor víry s oborem vědy a filosofie, k tomu směřují již bludaři a volní myslitelé všech věků.

Manicheové také trvali v tomto bludu. Všude chodili, vykřikující: „Pravdu! Pravdu!“ O tu právě šlo Augustinovi; jiného nehledal. Běhal na kázání těchto šarlatánů, netrpěliv jsa poznati konečně tuto pravdu, tak hlučně hlásanou. Kdo jim chtěl věřit, tedy ta pravda byla obsažena ve spoustě tlustých knih, napsaných jejich prorokem z vnuknutí Ducha svatého. Byla toho celá knihovna. Aby oslnili dav, ukazovali z nich některé, které prý jsou velmi důležité, monumentální, jako desky Zákona, bohatě vázané v pergamentu, zdobené skvělými obrázky. Jak pochybovati, že celé zjevení je obsaženo v tak krásných knihách? Každý byl hned pln úcty k náboženství, které mohlo na svědectví ukázati takovou kupu knih.

Jenže kněží jich neotvírali. Aby oklamali netrpělivost svých posluchačů, bavili je zatím tím, že kritisovali knihy a dogmata katolíků. Tato předběžná kritika byla prvním stupněm jejich nauky. Objevovali v bibli spousty nesrovnalostí, nerozumností, pozdějších vložek: podle nich část Písem byla zfalšována Židy. Ale zvlášť rádi

ukazovali na nesrovnalosti v evangeliích. Podkopávali je sylogismy. Pochopíme, že tato logická hra zvláště sváděla mladého Augustina. Ve své mimořádné dialektické bystrosti tu brzy velmi vynikl, vynikl i nad své mistry. Ujímal se slova ve shromážděních, šermoval proti některému textu, porážel jej na hlavu, přiváděl k mlčení své protivníky. Tleskali mu, zahrnovali jej chválami. Náboženství, které mu přinášelo tolik úspěchů, muselo býti pravé.

Když, stav se biskupem, pokouší se vysvětliti, jak mohl býti manichejcem, tu nenalézá než tyto dva důvody: „První jest přátelství, které ve mně postupovalo, nevím pod jakým zdáním dobra, a které bylo jako provaz hozený mi na krk... Druhým byla ona neblahá vítězství, kterých jsem skoro vždy dobýval v učených hádkách.“

Ale je důvod ještě jiný, který vyslovil jindy, a který byl asi nejzávažnější: uvolnění mravů, které manicheismus muschvaloval. Neboť učení to vyznávalo, že nejsme odpovědni za zlo, které se v nás děje. Naše neřesti a hříchy jsou dílem zlého principu, boha temnot, který jest nepřítelem boha světla. Nuže, právě tehdy, kdy se dal zapsati mezi posluchače u manicheů, Augustin potřeboval pro své chování zvlášť omluvy morálky tak shovívavé a pohodlné: vešel ve spojení s tou, která se měla státí matkou jeho dítěte.

IV

S L A S T S L Z

Augustin se blížil dvacátému roku. Skončil retorická studia ve vyměřené době. Podle tehdejších názorů měl mladý člověk dokončiti svá studia ve věku dvacíti let. Jinak byl pokládán za nepodařence a měl úředně býti poslán domů.

Mohli bychom se diviti, že student tak nadaný nedokončil retorické studium dříve. Ale on po svém pobytu v Madauře ztratil skoro rok v Tagaste. Dále život v Kartagu měl pro něj tolik kouzla, že asi nespěchal odtud. Ale konečně přece přišel čas vyvoliti si kariéru. Touhy jeho rodičů, rady učitelů, jeho vlastní ctižádost i schopnosti jej pudily, jak víme, k advokacii. Ale hle, tu se jeho plány mění. Nejen že se advokacie vzdává, ale i právě tehdy, kdy se zdálo, že svět se naň usmívá, on na prahu svého mládí opouští Kartago a jde se zahrabati jako učitel gramatiky do svého rodného městečka.

Poněvadž sám nevysvětlil, proč se tak náhle rozhodl jinak, jsme tu odkázáni na domněnky. Jest pravděpodobno, že matka upadla do peněžních nesnází a nemohla ho déle podporovati. Ostatně měla na starosti ještě jiné dvě děti, syna a dceru. Augustin měl poznati když ne chudobu, aspoň poměry stísněné: bylo nutno, by co nejdříve sám si vydělával potřebné. Nejjednodušším prostředkem tu bylo prodávati moudrost, již koupil od svých učitelů. Otevře tedy, aby mohl žíti, krámek slov, jak sám s pohrdáním

praví. Ale on, který byl ještě včera studentem, nemohl rozumně pomýšleti na to, aby hned vyučoval ve velkém městě, jako bylo Kartago, aby se pustil do konkurence s učiteli, kteří již měli jméno. Nechtěl-li bídě živořiti, musel se uchýlit na místo skromnější.

Nuže, jeho příznivec Romanianus volal jej do Tagaste. Boháč ten měl dorůstajícího synka, kterého bylo nutno co nejdříve svěřiti rukám nějakého preceptora. Augustin, jenž byl za tak mnohé zavázán otci, byl jako stvořen k tomuto úkolu. Na druhé straně Romanianovi, jenž oceňoval talent Augustinův, musilo býti žádoucím získati tohoto a udržeti pro Tagaste. Jsa pečliv o zájmy svého městečka, chtěl tam usaditi osobu tak vynikající. Žádal tedy svého chráněnce, by se vrátil do rodiště a zřídil si tam gramatickou školu. Zaručoval mu žáky i podporu svého vlivu, jenž byl značný. Můžeme předpokládati, že Monika se přidala k naléhání velikého předáka tagastského. Augustin svolil.

Bylo mu těžko rozhodnouti se pro takový Vyhnanov? Rozloučiti se s Kartagem a jeho zábavami bylo již samo hodně trapné pro dvacetiletého mladíka. A k tomu jest skoro jisto, že již tenkrát byl navázán onen poměr, který měl tak dlouho trvati. Zanechat milovanou dívku – a to v první vroucnosti rodičí se vášně – divíme se, jak se k tomu mohl odhodlati. Odešel přece, a ztrávil skoro rok v Tagaste.

Zvláštností mládí, ba celého života Augustinova jest ona lehkost, s jakou se vyproštuje a přetrhává své dosavadní zvyky – citové i rozumové.

Opotřeboval a odhodil mnoho doktrin cestou, než dospěl ke katolické pravdě; ale i potom, ovšem za dobu dlouhou, ve svých polemických a bohoslovných spisech; odvolával a opravoval se nejednou. Jeho *Retractationes* jsou toho důkazem. Řeklo by se, že přivyknutí něčemu jej tíží jako omezení svobody, že vzhled míst, kde přebývá, se mu stává odporným jako pohružka otroctví. Cítí nejasně, že jeho pravá vlast jest jinde, a že, má-li již kde odpočinouti, bude to až v domě Otce nebeského. „*Inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te!*“ „Nepokojné jest srdce naše, dokud nespočine v tobě, Bože!“ Dávno již před svatým Františkem Assiským řídil se mystickým pravidlem: „Jako cizinec a jako poutník!“

Ovšem, ve svém dvacátém roce ještě zdaleka není mystikem. Ale pociťuje již onen neklid, který jej požene za moře, po Italii, z Říma do Milánu. Pudí jej to. Nemůže odolati přeludům svého srdce a své obraznosti. Je vždy hotov odcestovati. Pokouší jej cesta a její nebezpečí. Jest chtivý neznáma. S opojením nechává se unášeti vanoucím větrem. Bůh jej volá, on jde, nevěda kam. Ten mladík zmítaný a zmatený protichůdnými vášněmi, který se necítí nikde doma, má již duši apoštola.

Tato měnlivost nálady byla asi pravou příčinou jeho odchodu do Tagaste. Ale i jiné důvody, zjevnější a přístupnější mladistvému vědomí, jej k tomu vedly. Zajisté mu nebylo nemilým, když tak mlád se bude moci objeviti ve svém městěčku ve slávě a autoritě učitele. Jeho bývalí druhové

stanou se jeho žáky. A pak jej zfanatisovali Manicheové. Stržen jsa bouřlivou horlivostí neofyty, opojen vítězstvími ve veřejných shromážděních v Kartagu, chtěl se zastkvíti i před svými krajany a snad je obrátiti: odcházel s úmysly proselytismu. Konečně můžeme připustiti, že přes svůj prostopášný život a novou vášně, která zaujala jeho srdce, nevracel se do Tagaste bez podvědomé myšlenky přichylnosti k matce.

Ale přijetí, jehož se mu od Moniky dostalo, jej zmátlo. Manželka Patriciova učinila od svého ovdovění mimořádný pokrok na cestě dokonalosti křesťanské. Tehdejší církev se nespokojovala jen tím, že měla pro vdovy mravní podporu svátostí a útěch svých, ona dávala i jisté přednosti a zvláštní vážnost těm z nich, které učinily slib zdrženlivosti.

Tak jako zasvěcené panny zaujímaly i ony v basilikách zvláštní čestné místo, oddělené zábradlím od ostatních matron. Nosily zvláštní šat. Proto i jejich mravy se musely ukazovati hodnými vsí té vážnosti, již se těšily se všech stran. Přísnost Moničina vzrostla s vroucností její víry. Dávala příklad farníkům tagastským. Lehce přístupná vedení církevnímu, horlivá ve službě bratří, štědře rozdílejíc almužny, pokud jí to její postavení dovolovalo, zúčastňovala se vytrvale v basilice služeb Božích. Dvakrát denně, ráno a večer, ji tam bylo vídati přesně v hodinu modlitby i kázání. Nepřicházela tam na besedy s pobožnými klepnami, praví její syn, ale aby slyšela v homiliích slovo Boží a aby v modlitbách ji slyšel Bůh.

Přísná pravidla, jimiž se sama řídila, uložila vdova asi i svému okolí. V tomto přísném ovzduší otcovského domu způsobil nutně trapný úžas kartaginský student se svým uvolněným chováním. Monika viděla hned, že si se synem nerozumějí. A snad vytušila již jeho milostný poměr. Začala mu činit výčitky. Augustin se tím popudil. Bylo ještě hůře, když s domýšlivostí novopečeného profesůrka a s břitkou a útočnou smělostí bludaře se okázale chlubil svým manichejstvím. Monika, hluboce jsouc raněna ve své zbožnosti i v mateřské lásce, žádala po něm rozhodně, aby se vzdal svých bludů. On si postavil hlavu a k napomínání ubohé ženy odpovídal jen sarkasmy. Tu nemohla myslet jinak, než že roztržka je definitivní, že Augustin se dopustil zločinu nenapravitelného. Jsouc křesťankou africkou, rozhodnou ve víře a vášnivou v jejím hájení, viděla ve svém synu nepokrytého nepřítele. Z jeho zrady šla na ni hrůza. Snad také vedena jsouc jasnovidností svého srdce, viděla do duše Augustinovy jasněji než on sám. Trápila se, že se tak zapomněl a že odmítá milost, která jej chtěla získat katolické jednotě. Když pak on, nespokojen zkázou svou, ještě sváděl i jiné, rozumoval a řečnil před přáteli, zneužívaje svůdnosti své výmluvnosti k tomu, aby zmatek vrhl do svědomí jejich, tu Monika se odhodlala k něčemu velikému: zakázala mu jísti u jejího stolu a spáti pod její střechou. Vyhnala jej z domu.

To bylo jistě v Tagaste velkým pohoršením. Zdá se však, že Augustina se to tuze netklo. Opojen jsa svou falešnou vědou, ukázal onu jistou

nelidskost, která vede vzdělance až k tomu, aby pošlapal city nejhlubší a nejněžnější a obětoval je své abstraktní modle. Nejen že se tím mnoho neznepokojoval, že matka plakala nad jeho odpadlictvím, ale nestaral se ani o to, aby chiméry svého mozku smířil s životnou skutečností své duše a věcí. Zapřel klidně, co jej tísnilo, spokojen jsa tím, že dobře řečnil a protivníka chytil do léčky svých sylogismů.

Vykázán byv Monikou, usídlil se prostě u Romaniana. Okázalá pohostinnost, které se mu tam dostalo, potěšila jej rychle z toho, že byl z otcovského domu vyhnán. A byla-li tím dotčena jeho sebeláska, byl marnivému mladíkovi přehojnou náhradou pyšný pocit, že žije v důvěrném styku s osobností tak znamenitou.

Onen Romanianus opravdu budil podiv celého kraje svým přepychem a svou marnotratností. Musel se tím brzy přivésti na mizinu, nebo aspoň vzbuditi závistníky, vztekle po tom toužící. Stojel v čele dekurionův, byl protektorem nejen Tagaste, nýbrž i měst sousedních; byl to patron velký, člověk vlivný, k jehož klientele náležel skoro celý kraj. Municipality z vděčnosti a pochlebenství dala vrýti jeho jméno do bronzových desk a stavěla mu sochy. Dala mu dokonce vrchní moc nad úřady municipálními. To proto, že Romanianus ve svých štědrostech ke krajanům nesmlouval. Vypravil jim zápasy medvědí a jiné podívané, až dosud v Tagaste neznámé. Nelitoval veřejných hostin, a přichystaný stůl bylo možno u něho nalézt denně. Hostům předkládáno všeho přehojně. A po hostině

čerpali ještě z kapsy hostitelovy. Romanianus uměl diskretně k díkům zavázati, ba choulostivé žádosti dokonce vyplniti dřív, než byly vysloveny. A tak jej všichni jednosvorně prohlašovali za „nejlidumilnějšího, nejštedřejšího, nejjemnějšího a nejšťastnějšího z lidí“.

Při své velkomyslnosti ke chráněncům nezapomínal na sebe. Dal si postavit vilu, která svou rozsáhlostí byla pravým palácem, s lázněmi, obloženými drahocenným mramorem. Čas trávil v lázni, při hře, na lovu, vedl zkrátka život velkého tehdejšího statkáře.

Ovšem, vily africké neměly ani krásy ani umělecké ceny velkých vil italských, které byly jakýmsi musey v rámci velkolepé nebo krásné přírody. Ale ani jim nechybělo půvabu. Jako na příklad tato Romanianova, některé byly postaveny a ozdobeny s přepychem. Jsouce velmi rozsáhlé, zahrnovaly často celý obvod; a někdy i vlastní vila, totiž obytný dům pánův, byla opevněna, obklopena zdmi a věžemi jako feudální zámek. Nad průjezdy i vchody bylo viděti nápis pěknou majuskulí: „Majetek toho a toho.“ Často takový nápis se opakoval i na zdech dvorce, který vlastně náležel některému klientovi velkého statkáře. Pod ochranou panského jména se tito lidé lépe bránili požadavkům berní správy, nebo kořistili z výsad svých patronů. A tak pod způsobem takového patronátu se vytvořoval jakýsi africký feudalismus. Otec Augustinův, jenž měl vinice, byl jistě jedním z chráněnců Romanianových.

Jsouc zároveň centrem polního hospodářství, vila africká na svém území chovala celý zástup

otroků, zřízenců, nájemců. Bylo tu obydlí vrchního nadpastýři, vedle obydlí polesného. Obory, mřížovitými ploty chráněné, chovaly gazely. Lisy vinné a olejové i sklepy vinné stály vedle lázní a společných bytů čeledi. Pak vlastní obytná budova s monumentální branou, s rozhlednou o několika poschodích jako u vil římských, s vnitřním sloupořadím, s výstavky v rozích. Před tím se rozprostíraly trávníky, zahrady s pravidelnými alejemi stříhaných stromů, jež vedly k nádržím a vodotryskům, nebo k listnatým loubím a k nymfeím, zdobeným sloupy a sochami. V těch zahradách bylo zvláštní vyhrazené místo, zvané „koutek filosofův“. Paní domu tam přicházela čísti nebo dumati. Dala si tam postavit lehátko neb skládací židli ve stínu palmy. Její „filosof“ nesl za ní stínítko a na šňůře vedl jejího psíka mazánka.

Chápeme, že v takové krásné vile Augustin se mnoho netrápil nad přísností matčinou. K tomu, aby se cítil šťasten, nepotřeboval než poddati se svému přirozenému sklonu, kterýmž byl, jak sám praví, epikureismus. Jest jisto, že v této době nemiloval a nehledal než rozkoš. U Romaniana oddal se všem slastem života — *suavitates illius vitae* — zúčastňuje se zábav svého hostitele, a záky se zabýval jen tehdy, když nebylo právě nic zábavnějšího. Byl tedy učitelem co možná nejméně; nemělť na to kdy. Jak už jest takové zotročující přátelství bohatých lidí, kteří nevědí dlouhou chvíli co počít, Romanianus jej asi od rána do večera zajal pro sebe. Honili spolu, hodovali, četli verše, diskutovali pod mlázím zahrad neb ve filosofském koutku. A horký ještě,

poněvadž nedávný přívrženec manicheismu se činil, aby poučil a obrátil svého mecenáše, pokud vůbec obrácen mohl býti člověk tak mělký jako Romanianus. Augustin se viní, že jej „uvrhl“ do svých bludů. Vina Augustinova v tom nebyla asi tak veliká. Zdá se, že jeho bohatý přítel neměl příliš pevného přesvědčení. Byl podle všeho pohanem, a to pohanem skeptickým nebo nerozhodným, jak jich tehdy bylo mnoho.

Stržen jsa Augustinem, přiblížil se manicheismu; když potom Augustin opustil manicheismus pro filosofii platonickou, vidíme Romaniana tvářiti se filosofem. Když konečně Augustin se zase stal katolíkem, uvedl i jej na cestu ke katolicismu. Ten světák byl z oněch frivolních hlav, které nikdy nepronikají věcem až na dno, pro něž idee jsou jen kratochvílí a kteří filosofy neb spisovatele pokládají jen za zábavu. Jisto jest, že Augustina rád poslouchal a podléhal jeho vlivu. Koketoval-li s manicheismem, bylo to proto, že Augustin jej oslnil svým rozumováním a pěknými frázemi. Kouzlo dvacetiletého tohoto řečníka bylo již mimořádné.

Augustin žil tedy u Romaniana životem rozkošnickým. Všecko ho opájelo: triumfy jeho slova, obdiv posluchačů, lahoda přepychu jej obklopujícího. Monika zatím se trápila jeho chováním a prosila Boha, aby jej vytrhl z jeho bludů. Začala litovati, že jej od sebe vzdálila, a skřesťanským bystrozrakem usoudila, že dům Romanianův není pro tohoto marnotratného syna dobrým: bylo lépe povolati jej zpět. V její blízkosti bylo nebezpečí zkázy menší.

Při neustálých modlitbách měla sen, který uspil její rozhodnutí. „Zdalo se jí, že stojí na dřevěném příčli; tu viděla k sobě rychle přicházeti mladíka ve stkvoucím světle, který se na ni radostně usmíval, kdežto ona byla pohřížena v hluboký smutek. Tu tázal se jí mladík na příčinu jejího zármutku a neustálého pláče... A když mu matka,“ praví Augustin, „odpověděla, že oplakává mou zkázu, tu jí kázal, aby dala výhost vši bázni a podívala se, že kde je ona, tam jsem i já. A když ona poslechla, uviděla skutečně, že stojím vedle ní na témž příčli.“

Plna radosti nad tímto příslibením s výsosti žádala Monika syna, aby se vrátil domů. Vrátil se také; ale s mudrováním sofisty přel se rétor s matkou; pokoušel se zmařit jí její štěstí. Řekl jí:

„Když podle tvého snu máme oba býti na tomtéž příčli, tedy to dokazuje, že se staneš manichejkou.“

„Nikoli,“ opáčila Monika. „On neřekl, že já budu tam, kde ty jsi, ale že ty budeš tam, kde jsem já.“

Augustin se přiznává, že tento pevný zdravý rozum působil naň jistým dojmem. Ale neobrátil se. Ještě devět let zůstal manichejcem.

Zoufalá Monika prosila jistého známého biskupa, muže velmi zběhlého v Písmech, aby se synem zapředl diskusi a přesvědčil jej o nepravdě jeho učení. Ale Augustinova řečnická a dialektická pověst byla tak veliká, že svatý muž se neodvážil půtky s tak tuhým protivníkem. Odpověděl matce velmi moudře, že duch tak bystrý a pronikavý nemůže dlouho zůstávati v tak hru-

bých bludech. A uváděl jí za příklad sebe sama, neboť i on býval manichejcem. Monika však naléhala se slzami dál. Tu biskup, maje již dost jejího naléhání i zároveň lítost s jejími slzami, odpověděl s přísností, mírněnou dobrotou a soucitem: „Jdi již a nechej mne! Čiň jen dále, jak činiš. Není možno, aby syn tolika slz byl ztracen!“

Filius istarum lacrymarum – syn tolika slz! ... Našel to jemné slovo venkovský biskup, či rétor Augustin v návalu vděčnosti? Jisto jest jen to, že Augustin později v těchto matčiných slzách spatřoval takřka svůj první křest, z něhož vyšel obrozen. Zrodivši jej podle těla, Monika je svými modlitbami a vzdechy rodila pro život duchovní. Plakala pro Augustina. Plakala za Augustina.

Divíme se tomu u této matky tak přísné, u této Afričanky poněkud drsné. Výrazy: slzy, pláč, vzdechy vracejí se tak často ve spisech jejího syna, že jsme s počátku v pokušení pokládati je za zbožné metaforu, za ozdoby posvátného řečnictví. Máme podezření, že slzy Moničiny jsou vzaty z bible, že jsou napodobením kajících slz krále Davida. Ale bylo by omylem tak se domnívati. Monika plakala opravdovými slzami. Skrápěla jimi při svých vroucích modlitbách dlažbu basiliky, smáčela jimi zábradlí, o něž opírala čelo. Tato přísná žena, tato hustým závojem zahalená vdova, jejíhož obličej již nikdo nespatriil, jejížto tělo neukazovalo již forem pod spoustou šedých neb černých látek, které ji zahalovaly od hlavy k patě, tato hrdá křesťanka měla srdce plné lásky. Taková láska byla tehdy věcí úplně novou.

Že Afričanka svou zbožnost žene až k fana-

tisnu, že se namáhá obrátiti syna na svou víru, že se ho hrozí a jej s kletbou zapuzuje, když víře té se odcizil – to bylo v Africe možno uviděti vždy. Ale že matka se trápí při pomyslení, že duše jejího dítěte jest pro život budoucí ztracena, že se hrozí a zoufá při myšlence, že okusí štěstí, z něhož ono bude vyloučeno, že vstoupí na místo rozkoše, kde jejího dítěte nebude – to ještě viděno nebylo. „Tam, kde já budu, tam budeš i ty,“ u mne, na mém srdci, srdce nás obou splynulá v jedné lásce: toto sjednocení duší, trvajících až za hrob, v tom jest veškerá naděje a všechna sladkost křesťanská.

Augustin nebyl již, či nebyl ještě křesťanem. Ale darem slz jest pravým synem své matky. Tento dar, o který Boha tak vroucně a zkroušeně prosíval svatý Ludvík Francouzský, měl syn Moničin v hojné míře:

Mu slastí bylo slzy prolévat.

Opájel se svými slzami. Za svého pobytu v Tagasté ztratil přítele, kterého šíleně miloval. Tato ztráta otevřela v něm pramen slz. Nejsou to ještě slzy svaté, které později prolévati bude před Bohem, ale ubohé slzy lidské, u naší slabosti snad spíše útrpnost budící.

Kdo byl onen přítel? Praví nám to jen neurčitě. Víme jen, že byli téhož věku, že se znali od dětství, že byli spolužáky, že prožili právě spolu – asi v Kartagu – jeden rok, že ten mladík vlivem Augustinovým se stal manichejcem a že se vášnivě měli rádi. V hlubším smyslu připomíná tu Augustin slovo Horácovo o jeho příteli Vergiliovi: „*Dimidium animae*, půl duše mé.“

Tedy tento mladík těžce onemocněl zimnicí. Když se již zdálo, že jest s ním konec, přijal podle zvyku křest. Poté se mu ulehčilo, ba skoro se uzdravil. „Jakmile jsem s ním mohl mluvit,“ praví Augustin, „totiž jakmile mohl mluvit on sám, neboť jsem od něho neodcházel a nemohli jsme býti druh bez druhu, tu doufaje, že on spolu se mnou bude o tom vtipkovati, obrátil jsem v žert onen křest, který přijal nevěda o sobě... Ale on se mne zhrozil jako svého nepřítele a s odvahou stejně překvapující jako náhlou mi řekl, že chci-li zůstatí jeho přítelem, nesmím k němu takto mluvit. Užaslý a zmaten jsa nad takovou odpovědí, zdržel jsem v sobě všecka hnutí, která mnou zmítala, umiňuje si, že počkám, až zdraví a síly se mu vrátí, abych s ním začal zase rozhovor, který jsem zamýšlel.“

Tak tedy v tak vážném okamžiku ten, kterého nazývati budou „disputator carthaginensis“, lituje, že se nemohl utkati učenou hádkou se svým umírajícím přítelem! Intelpektuelní jed již tak zkažil jeho ducha, že mu skoro vzal i cit slušnosti! Ale byla-li, jak přiznává, hlava hodně zkažena, srdce zůstalo neporušeno. Přítel zemřel po několika dnech v jeho nepřítomnosti. Augustin tím byl zdrcen.

Hoře jeho se stupňovalo až k šílenství a zoufalství. „Bolest nad touto ztrátou pokryla mé srdce temnotami. Viděl jsem všude jen smrt. Rodné město stalo se mi trýzní a dům otcovský neuvěřitelným trápením. Vše, oč jsem se sdílel se svým přítelem, stalo se mi v jeho nepřítomnosti nevýslovnou mukou. Oči mé ho hledaly

a nenalézaly. Vše mne naplňovalo hrůzou, poněvadž ho již nebylo a nic mi nemohlo říci: „Tu jest! Přijde!“ jako za života, když býval někdy vzdálen . . .“

Tu Augustin se dal do vzlykání, plakal neustále, nenalézaje útěchy než v slzách. Něžnost srdce, u Moniky mírněná, u něho překypovala a přesahovala míru. Byla mu tehdy ještě neznámou křesťanská umírněnost, jakož i zdrženlivost antická. Často byl přirovnáván k duchům nejcitlivějším, k Vergiliovi, Racinovi, kteří také měli dar slz. Ale citovost Augustinova je bezuzdnější, možno-li říci romantičtější. Hranicí někdy až s chorobnou přemrštěností.

Býti tak něžným, jako tehdy byl Augustin, toť nejen cítiti s přemrštěnou citlivostí i nejmenší rány a nejlehčí doteky lásky i nenávisti, toť nejen dávat se s výlevem srdce; nýbrž je to v dávání sebe pocíťovati slast, zakoušeti, že v tom okamžiku, kdy se dává, slévá se s něčím nekonečně sladkým, což již není pouze ona bytost milovaná. Toť láska pro lásku, pláč pro slast slz, toť míchání jakéhosi sobeckého diletantismu do lásky. Augustin, ztrativ přítele, odvrací se s odporem od světa. Opakuje: „Nezbývá mi než má bolest. Má bolest jest mi drahá a milá.“ A tak tedy nechce býti potěšen.

Ale jakmile se úzkost rozloučení uklidní, tu pochopí sám, že si hraje se svým hořem, že si z pláče dělá požitky. „Slzy,“ praví, „nastoupily na přítelovo místo v rozkoši mého srdce.“ Tedy přítel jest skoro zapomenut. Marně se Augustin odvrací od života, poněvadž tu přítele již není;

naivně se sám přiznává, že by toho života nechtěl ztratiti, aby jej dal za mrtvého. Zdá se mu, že to, co se vypráví o Orestovi a Pyladovi, jak druh se obětoval za druhu, jest jen bajka. A konečně dochází k výroku: „Snad proto jsem se bál zemřít, aby se mnou nezemřel celý ten, kterého jsem tak miloval.“ V Retraktacích* sám odsoudil tu frázi jako ryze řečnickou. Zůstává pravdou, že největší snad bol jeho života – bol tak upřímný a mocný, že mu „rozdíral a zkrvavoval duši“ – vyvrcholil v pěkné frázi.

Nutno také říci, že u povahy tak prudké, jako byla jeho, bolest i láska se brzy vyčerpává. Spaloval v sobě vášeň i city zrovna tak jako idee. Když se mu klid vrátil, zdálo se mu vše bezbarvým. Tagaste se mu stalo nesnesitelným. Při pudivé své povaze a proměnlivé náladě pojal ihned úmysl vrátiti se do Kartaga a založiti si tam řečnickou školu. Snad i žena, kterou miloval a opustil, volala jej naléhavě zpět. Snad mu konečně oznámila naději svého mateřství. Jsa vždy přichystán na odchod, Augustin dlouho neváhal. Jest skoro jisto, že se Moniky neptal. Oznámil svůj úmysl jen Romanianovi. Ten se tomu napřed protivil, vždyť z tolika důvodů si přál podržeti jej v Tagaste. Ale mladík namítal svou budoucnost, svou touhu po slávě: měl vše to zahrabati v zastrčeném městečku?

Romanianus povolil, a jsa velkodušný, jak dnes již lidé nejsou, dal mu ještě jednou na cestu.

* Retr. 2. 6. praví, že je to spíše *declamatio levis quam gravis confessio*. P. př.

V B Ů H M L Č Í

Augustinovi bylo ztráviti v Kartagu devět let – devět let, která promrhal v malicherných starostech, v neplodných, pro sebe i pro jiné neblahých disputacích, v úplném zapomnění svého vlastního povolání. „A po ten celý čas tys mlčel, můj Bože!“ zvolal již při vzpomínce na první poblouzení mládí. Nyní mlčení Boha tížilo tím víc. A přece i v těchto letech jeho smutná duše nepřestávala jej volati. „Kde jsem byl tehdy, Pane, když tys mne hledal? – Tys stál přede mnou. Ale já jsem se vzdálil od sebe samého a nenalézal jsem sebe. Oč méně ještě mohl jsem nalézt ti tebe?“

To byla jistě nejnepokojnější a občas i nejbolestnější doba jeho života. Sotva se vrátil do Kartaga, hned musel zápasiti s hmotnými obtížemi, vždy znova se rodícími. Nejen že sám musel žíti, ale musel živiti i své, snad i matku, bratra a sestru – na každý způsob milenku a dítě. Jest možno, že byl již otcem, ještě než odešel z Tagaste. Nebo se jím měl aspoň státi.

Novorozenci dal jméno Adeodatus. Byla nedobrovolná ironie v tom jménu, tehdy hodně obvyklém, Adeodatus – Bohdan – Dar Boží. Tento syn hříchu, jak jej nazývá Augustin – dítě, jehož si nežádal a jehožto zvěstovaný příchod mu byl trapným překvapením – to ubohé dítě bylo darem nebes, a ještě takovým, bez něhož by se otec rád byl minul. Ale když je uviděl, měl

z něho velikou radost a miloval je opravdu jako dar Boží.

Přijal své otcovství statečně, ba také spojení s milenkou, jak se v podobných případech stává, bylo tím upevněno a přijalo na sebe cosi z manželské důstojnosti. Zda matka Adeodatova ospravedlňovala podobnou oddanost, která měla potrvati více než deset let? Tajemství, kterým chtěl Augustin navždy zahalenu nechat ženu, kterou nejvíc miloval, jest nám skoro neproniknutelné. Byla beze vší pochyby z rodu velmi skrovného, ať nedím velmi nízkého, poněvadž Monika pokládala za věc nemožnou upravit manželstvím toto příliš nerovné spojení. Byla by to bývala největší nesrovnalost mezi rodem a výchováním obou milenců. Ale to Augustinovi nepřekáželo, aby vroucně nemiloval onu ženu, snad pro krásu, snad pro dobrotu srdce, nebo pro obojí.

Přece se však divíme, že při svých měnivých náladách, při své chytlavé a prudké duši jí zůstal tak dlouho věren. Kdo by mu byl mohl zabráňovat vzít synka a jíti? Antické mravy podobné jednání ospravedlňovaly. Ale Augustin byl citlivý. Báse způsobiti bolest, hrozil se, zadati jinému rány, jimiž sám tolik trpěl. Zůstal tedy z dobroty, ze soucitu, též ze zvyku a proto, že přese všecko miloval matku svého dítěte. Až do doby svého obrácení žil s ní jako muž se ženou.

A tak tedy, aby se uživil, stal se odhodlaně „kramářem slov“! Přes jeho mládí (byl mu sotva dvacet let) povinná doba, kterou si vybral v Tagaste jako učitel gramatiky, dovolovala mu zaujmouti místo mezi řečníky kartaginskými. Zá-

sluhou Romanianovou dostalo se mu hned žáků. Tagastský mecenáš mu svěřil své syny: mladého Licentia, s jehož vychováním již začal, a jednoho jeho bratra, asi mladšího. Oba mladíci byli podle všeho u Augustina na bytě i na stravě. Zdá se tomu nasvědčovati nepatrná událost, kterou nám Augustin zaznamenal.

V domácnosti ztratila se lžíce, a tu Augustin uložil Licentiovi jíti se potázati, jak by mohla býti nalezena, jistého Albiceria, hadače tehdy v Kartagu velmi proslulého. To by se nesnadno vysvětlilo, kdyby mladík nebyl strážníkem svého profesora.

Také jiný ze spolužáků jejich jest nám znám: Eulogius, který se později stal řečníkem v Kartagu a jehož podivný sen nám Augustin vypravuje. Konečně Alypius, o něco mladší přítel Augustinův, „bratr srdce jeho“, jak jej nazývá. Alypius k němu chodil do školy již v Tagaste. Když profesor tak náhle své místo opustil, hněval se otec studentův a zakázal synovi, když jej poslal do Kartaga, choditi do školy k Augustinovi. Ale bylo těžko odloučiti od sebe na dlouho přátele tak horlivé. Alypius kousek po kousku přemohl odpor otcův a stal se zase žákem svého přítele.

Když Augustin, který sám teprve nedávno opustil škamnu, otevřel svou školu, nemohlo jeho vzdělání býti hluboké. Jeho úřad jej vedl, aby se učil všemu, čeho ještě neznal. Vyučuje, učil sebe. Do té doby spadá většina jeho četby, z níž potom se živily jeho traktáty a jeho spisy polemické. Sám praví, že tehdy četl vše, co mohl. Jest velmi hrd na to, že přečetl a pochopil sám

bez výkladu učitelova i *Kategorie* Aristotelovy, které byly považovány za jedno z nejnejasnějších děl Stagirity. Pochopíme, že v době, kdy vyučování bylo především ústní a knihy vzácné, Augustin „nehltal“ knih, jak dnes říkáme. Nevíme, zda Kartago mělo mnoho knihoven a jaká byla jejich cena. Přece však jest pravda, že autor díla „*De civitate Dei*“ – „O městě Božím“ jest poslední z latinských spisovatelů, který má kulturu vsutku všeobsáhlou. Jest pojítkem mezi dobou moderní a světským starověkem. Středověk bude znáti klasickou literaturu takřka jen z citátů a narážek Augustinových.

A tak byli přes starosti o své řemeslo a rodinu neustále duševně zaměstnán. Hledání pravdy zůstávalo vždy jeho převládající vášní. Doufal pořád ještě nalézt ji v manicheismu, ale viděl již, že si na to počká. Předáci sekty mu asi nedůvěřovali. Báli se jeho bystrého a pronikavého ducha, který tak snadno nalézal slabé místo nějakého tvrzení nebo odůvodnění. Proto odkládali zasvětit jej do tajných svých nauk. Augustin v jejich církvi zůstával prostým auditorem. Aby oklamali čilost a chtivost jeho intelligence, obraceli ji na kontroversi a kritiku Písem. Dělalíce se křesťany přijímali z Písma jen část a zavrhovali jakožto pozdější vsuvky a falsifikáty vše, co se neshodovalo s jejich bohoslovným učením. Víme, že Augustin vítězil v tomto druhu disputací a stal se ctižádostivým vyniknouti v nich.

Když však, jsa již syt této negativní kritiky, žádal od svých evangelisátorů pokrmu podstatnějšího, tumupředložili nějaké esoterické (vnější,

obecné) dogma, které bylo s to sváděti mladistvou obraznost poetickou neb filosofickou barvitostí. Katechumen tím nebyl ukojen, ale musil se spokojiti, když nebylo lepšího. Velmi pěkně přirovnává tyto nepřátele Písem k ptáčníkům, kteří zasypou zemí a ucpou všechny prameny, kam ptáci chodí pít, a pak své léčky nastraží na pokračí močálu, jehož jediného nezasypali. Ptáci se tam ženou, ne že by tam voda byla lepší, ale že jiné není a oni nevědí, kde by se napili. Tak také Augustin, nevěda kde ukojiti svou žízeň po pravdě, ukojoval ji, jak mohl, ve zmateném pantheismu manichejském.

Podivno však jest, že sám jsa tak málo přesvědčen, obracel kolem sebe kdekoho. Jeho zásluhou se stali vyznavači manichejskými jeho přátelé: Alypius, jeden z prvních, pak Nebridius, syn velkého statkáře z okolí Kartaga, Honoratus, Marcionus a snad i nejmladší z jeho žáků, Licentius a jeho bratr, samé to oběti jeho slova, jež později snažil se vyprostiti z těchto bludů. Tak mocné bylo kouzlo, jímž působil, tak veliká byla zvláště všeobecná lehkověrnost!

Ono IV. století není již stoletím velké víry křesťanské. Dokonávající pohanství však se vyznačuje naopak zhoršením nízké lehkověrnosti a pověřčivosti. Poněvadž církev energicky potírala obojí, není divu, že zejména pohané tím byli nakaženi. Staré náboženství se konečně zvrhlo v manii. Největší duchové doby, filosofové novoplatonští, i sám císař Julian jsou taumaturgy nebo aspoň přívrženci okultních věd. Augustin, který tehdy se vzdálil křesťanství, podléhal

i s mladými lidmi kol sebe proudu všeobecnému. Viděli jsme právě, že se dal tázati hadače Albiceria na ztracenou lžici. Ale vzdělaný tento muž věřil i čarodějníkům a astrologům.

Byly nalezeny v Kartagu měděné tabulky, na nichž je napsáno kouzelné zaříkávání koní, kteří měli běhati v cirku. A s těmito kartaginskými kočími utíkal se i Augustin ke lstivým a tajným praktikám, aby si zajistil úspěch. Před soutěží na básnické dílo jednal s čarodějem, který mu nabízel za smluvený peníz obětovati jistý počet zvířat, aby Augustin dostal cenu. Proti tomu se Augustin vzepřel řka, že kdyby měl dostati i nesmrtelnou zlatou korunu, nesmí pro to býti zabita ani moucha. Magie vlastně se protivila i přímosti jeho ducha i citlivosti jeho nervů vším tím, co ve svých obřadnostech měla podezřelého a brutálního. Obyčejně splývala s haruspictvím a obsahovala v sobě část posvátné kuchyně a anatomie, které se jemným lidem tak protivily: rozsekávání masa, prohlížení vnitřností, nemluvě ani o porážení a zařezování obětí. Fanatikové, jako Julian, s rozkoší se oddávali těmto hnusným manipulacím. To, co víme o duši Augustinově, vysvětluje úplně, že se s hrůzou od takových věcí odvracel.

Astrologie jej však vábila svým zdáním vědy. Její adepti se titulovali „matematikové“, a tak se zdálo, že z exaktních věd si bere část jejich spolehlivosti. Augustin o tom často hovořival s kartaginským medikem Vindicianem, velmi rozumným a učeným člověkem, kterému se dostalo i hodnosti prokonsulské. Ten marně dokazoval

mladému rétorovi, že domnělé předpovědi matematiků jsou jen dílem náhody; marně i přítel Nebridius, jenž nebyl tak lehkověrný, připojoval své důvody k důvodům lékařovým. Augustin tvrdošíjně setrval při svém přeludu. Jeho rozumující duch vynalézal důmyslné obhajoby pro tvrzení astrologů.

Oslněn jsa všemi těmi intelektuálními přeludy, potácel se tak od vědy k vědě, opakuje si v srdci heslo svých manichejských učitelů: „Pravda! Pravda!“ Ale ať jej život spekulativní vábil sebevíce, musel si především zajistiti život hmotný. Pohled na dítě jej volal zpět k smyslu pro skutečnost. Vydělávati a k tomu cíli se probíjeti, ukázati, proslaviti, o to Augustin pracoval ze všech sil. Tak se i stalo, že se zúčastnil souťže o cenu dramatickou. A zvítězil. Jeho starý přítel, lékař Vindicianus, tehdy prokonsul, položil tehdy, jak nám praví, věnec na jeho „nemocnou hlavu“. Tento budoucí Otec církevní, píšící pro divadlo – a jaké bylo to tehdejší divadlo! – to není právě nejmenší zvláštnost této existence, tak pohnuté a především tak plné protiv!

Stejnou dobou, a to rovněž z literární ctižádosti, složil estetické pojednání *O krásnu a slušnu*, které věnoval jednomu ze svých kolegů, Syřanu Hieriovi, „řečníku města Říma“, profesoru na veřejném učení, placenému buď obcí římskou nebo pokladnou císařskou. Tento levantský řečník byl divem hlavního města říše. Jeho sláva překročila hranice učených a vznešených vrstev a přešla moře. Augustin se mu obdivoval jako

všichni, dle toho, co o něm slyšel. Zřejmo, že v té době si pro sebe nemohl představit skvělejšího štěstí, než aby i sám, podobně jako Hierius, byl jmenován řečníkem města Říma. Později, jsa hipponským biskupem, zavrhoval marnivost své mladické ctižádosti a dělal o její skromnosti ironické poznámky. Jak se tehdy zneuznával! Takový Augustin mohl snít o tom, podobat se jednou tomu obskurnímu pedagogovi, o němž mimo něj nikdo by nebyl mluvil! Pudoví lidé jeho druhu se tak neustále mýlí o svém cíli a prostředcích k němu. Ale bloudí jen zdánlivě. Vůle mnohem silnější než jejich vede je tajemnými cestami tam, kam mají dojít.

Tato první kniha Augustinova se ztratila, aniž můžeme říci, je-li to škoda. On sám ji připomíná jen jako mimochodem a dosti neurčitě; zdá se však, že tato estetika byla vybudována na základě manichejské metafysiky. Ale významným pro nás na tomto pojednání z mládí jest, že když se Augustin po prvé pouští do literární práce, pokouší se definovati a vychvalovati krásu.

Tehdy ještě neznal, aspoň ne přímo a z textu, dialogy Platonovy – a již byl svou tendencí platonikem. Byl jím od přirozenosti. Jeho křesťanství bude úplně náboženstvím světla a krásy. Nejvyšší Krása jest mu totožna s nejvyšší Láskou. „Zda milujeme něco, co by nebyla krása? – Num amamus aliquid, nisi pulchrum?“ táže se přátel. A ještě na konci svého života, v *Městě Božím*, když se bude snažiti učiniti nám srozumitelným dogma o zmrtvýchvstání těla, bude toho mínění, že tělo musí vstáti osvobozené od

vad pozemských, v celé nádheře dokonalého lidského typu. Nic se neztratí. Bude mít všechny údy a orgány, *poněvadž jsou krásné*. Vidět z toho rysu nejen platonika, ale i cestovatele a diletanta, jenž si prohlédl některé z nejčistších vzorů antického sochařství.

Začátečnický spis měl skrovný úspěch. Augustin nám ani nepraví, zda slavný Hierius mu k němu gratuloval, a dává nám takřka na srozuměnou, že neměl jiných obdivovatelů než sebe. Nová zklamání, vážnější nepříjemnosti změnily pozvolna jeho duševní dispoziční a jeho plány do budoucna. Po několika letech namáhání viděl, že není o mnoho dále než byl s počátku. Nemohl se již šáliti marnými vytáčkami: bylo všem zřejmo, že jako rétor nevynikl.

Odkud to? Nedostávalo se mu snad vlastností profesorských? Snad neměl onoho daru autority, který je ze všech první a nejvíce nezbytný pro profesora. Jemu bezpochyby vyhovovalo lépe malé vybrané auditorium, které spíše okouzloval než ovládal, v tom byl mistrem. Ale silné a hlučné třídy, to nebylo pro něj.

V Kartagu bylo zvlášť obtížno udržet na uzdě tyto retorické posluchárny, poněvadž žáci byli nepokojnější než jinde. Každou chvíli do nich vnikali *Eversores* a tropili hluk. Augustin, který se vyhýbal těmto hrubostem jako student, musel s nimi přijít ve styk jako profesor. Jeho kolegové tím byli ovšem stejně týráni, u nich bývala táž věrava; to byl již zvyk a takřka pravidlo ve školách v Kartagu. Přece však by Augustinovi nebylo škodilo trochu víc autority v očích té

rozpustilé mládeže. Ale na profesora, jenž chce proniknout, měl i horší nedostatky: nebyl pleťchář a neuměl se uplatnit.

Snad také neměl jako řečník oněch vlastností, které se tehdy líbily pohanskému publiku. Známo, jakou důležitost staří přikládali fysickým přednostem řečníka. Augustin však podle staré tradice byl malé, slabé postavy; až do smrti si stěžoval na špatné zdraví. Měl hlas slabý, prsa útlá, krk choulostivý. To mu bylo jistě na závalu před posluchačstvem, zvyklým na veškeru vnější emfasi a celý ten aparát výmluvnosti římské. Konečně jeho psaná neb mluvená věta neměla oné skvělosti a duchaplné vybranosti výrazu, která se líbila vzdělaným a světským vrstvám. Tento spisovatel nevyčerpatelně plodný není nikterak stylistou. V té příčině se nevyrovná Apuleiovi a Tertullianovi, ačkoliv je nechává daleko za sebou upřímností a hloubkou citu, lyrismem, barvitostí a unášející krásou metafor, a při tom jímavým a lahodným tónem. Zůstává pravdou, že přes všechno své úsilí v tomto směru přece jen neznal toho, co rétorové jeho doby rozuměli pěkným slohem. Proto také nepřicházeli valně na chuť jeho spisům a přednáškám.

Nicméně dobří soudcové uměli jej oceniti podle jeho ceny, dohadovali se darů, které v něm držely ještě nerozvinuty a kterých on předčasně zneužíval. Měl přístup k prokonsulovi Vindicianovi, který s ním rád rozmlouval a projevoval mu dobrotu otcovskou. Měl styky pěkné. Měl je po celý život. Uhlazenost a elegance způsobů mu otvírala dveře málokomu přístupné.

Ale právě proto, že byl vážen na vysokých místech, pociťoval tím trapněji, že u širokých vrstev nemá toho místa, které zasluhoval. Nálada jeho se pozvolna horšila. V tomto trapném stavu nehleděl již na vše tak důvěřivě a jasně jako dříve. Ducha jeho se zas zmocňoval neklid.

Ukázalo se to především v oboru jeho ideí. Rodily se v něm čím dál určitější pochybnosti vzhledem k manicheismu. Napřed vzal v podezření theatraální přísnost, na níž si zakládali zasvěcenci sekty. Mezi jinými hanebnostmi pozoroval jednoho dne na jednom z nejživějších náměstí Kartaga „tři *vyvolené*, jak říčeli, když šli mimo jakousi ženu, a jak dělali posunky tak nestydaté, že to přesahovalo nestoudnost a nemravnost lidí nejhrubších“. Pohoršil se tím. Ale to nebylo ještě všecko. On sám nebyl tehdy tak ctnostný. Učený člověk obvykle nebere na tak přesnou váhu praktický život a neznepokojuje se tím příliš, aby uvedl v soulad chování a zásady.

Horší pro něho bylo, že přírodní věda manichejská, ta snůška více méně symbolických bajek, se mu najednou ukázala škodlivou. Pročetl právě knihy astronomické a viděl, že kosmologie manicheů – lidí, kteří se vydávali za racionalisty – jest v odporu s vědou. Manicheismus byl zasažen ve svém základě, jakmile odporoval rozumu, potvrzenému zkušeností.

Augustin se svěřil se svými pochybnostmi nejen přátelům, ale i kněžím sekty. Ti se z toho vyzouvali vytáčkami a nejoslnivějšími sliby: přijde do Kartaga biskup manichejský, jistý Faustus. To jest muž dokonalé vědy. Ten jistě vyvrátí

všecky možné námitky. Upevní mladé „posluhače“ sekty v jejich víře . . . Augustin a jeho přátelé čekali tedy na toho Fausta, jako na pravého mesiáše. Jejich zklamání však bylo nesmírné. Domnělý učenec byl ignorant, který neměl ani potuchy o vědě a filosofii, jehož celé vzdělání se scvrklo na trochu gramatiky. Byl to mluvka a krásník, který naneivýš uměl příjemně mluvit o literatuře.

Toto zklamání, které se přidalo k existenčním mrzutostem, dalo směr krizi Augustinovy duše a jeho svědomí. Tedy ta pravda, po níž tak dlouho vzdychal a které se mu tolik naslibovali, byla jen v nadidlem! Musel se smířiti s tím, že nic neví! . . . Ale čím se potom zabýváti, když pravda se skrývá? Bohatství a sláva by mu v tom snad přinesly útěchy. Ale byl jich hodně vzdálen. Cítil, že jest na nesprávné cestě, že i v Kartagu zapadá do sypčiny, jako by byl zapadl v Tagaste. Šlo o to, dojíti úspěchu stůj co stůj. A pak, podlehl jedné takové chvílce únavy, kdy člověk nevidí jiné záchrany než v zoufalém útěku. Byl utýrán prostředím a okolím. Přátelé, které až příliš dobře znal, neměli již nic, čemu by se od nich naučil, nemohli mu pomoci v jediném hledání, které v něm budilo vášnivý zájem. A jeho spojení s ženou jej tížilo. Již devět let spolu žili. Dítě bylo v tom nevděčném věku, který mladého otce spíše znechutí, než aby v něm zas vzbudil starou lásku. Ovšem, nechtěl jich opustiti. Nemínil se úplně rozejíti se svou milenkou. Ale potřeboval změnit vzduch, jíti jinam, aby si oddechl a nabral zas zmužilosti k svému úkolu.

A tu mu připadlo na mysl zkusiti štěstí v Římě. Tam se získávalo literární proslulosti. Najde tam asi lepší soudce než v Kartagu. Konečně se tam dostane na veřejné učiliště, kde bude míti stálý plat; to by byla aspoň přítomnost zajištěna. Augustin se asi obíral s tímto plánem již tehdy, když posílal Hieriovi, řečníku města Říma, své pojednání O krásnu; snad se mu za tuto zdvořilost dostane i podpory slavného řečníka. Konečně i přátelé, Honoratus, Marcianus i jiní, usilovně jej zvali, aby v Římě hledal působiště sebe důstojné. Alypius, který tam tehdy dokončoval studia právnická a který jistě želel odloučení, zval jej naléhavě a sliboval úspěchy.

Augustin byl hotov odejít. Rozhodl se rychle. Měl opustit své, milenku, dítě, až do té doby, kdy mu bude možno zase je k sobě povolati. Tvrdí, že hlavní pohnutkou k odchodu bylo, že studenti v Římě byli považováni za méně rozpustilé a bouřlivé než v Kartagu. Zřejmo, že to byl závažný důvod pro profesora, kterému se hnusí dělat ve své třídě policajta. Ale mimo důvody námi uvedené byly tu i jiné, které měly vliv na jeho rozhodnutí.

Ve skutečnosti se v Kartagu necítil bezpečen. Theodosius právě vydal proti manicheům edikt, který jim hrozil krutými tresty. Nejen je odsuzoval k smrti, ale ustanovil i pravou inkvisici, která měla po těchto bludařích pátrati a je stíhati. Snad mínil Augustin, že se lépe skryje v Římě, kde byl neznám, než ve městě, kde budil pozornost svým přepjatým proselytismem. Na každý způsob zavdal jeho odchod důvod k pomluvám,

které po mnoha letech sbírali a překrucovali jeho nepřátelé donatisté. Vinili jej, že uprchl před pronásledováním; že prý se vyhnul rozsudku, pronesenému nad ním prokonsulem Messianem. Augustinovi nebylo těžko vyvrátiti tyto žaloby. Ale ze všeho se zdá vyplývati, že opatrnost a obc-
zřetnost mu radily dostati se co nejdříve za moře.

Chystal se tedy odplouti. Doufejme, že přes svou vznešenou nedbalost o věci hmotné postaral se přece o výživu ženy a dítěte, jež doma zanechával. Zdá se, že jeho přítelkyně bez vášnivých scén se smířila s jeho nepřítomností, kterou on představoval jako krátkou. Ne tak matka. Pouhá představa Říma strašila přísnou Afričanku, jako by to byl druhý Babylon. V jaká nebezpečenství se tu vydává její syn! Byla by jej ráda podržela u sebe, aby jej přivedla nazpět k víře, a také aby měla koho milovati. Augustin byl její jedinou lidskou láskou. A pak snad byl hlavní podporou vdovy; jak jí bude bez něho?

Musel Moniku obelstíti, chtěl-li svůj úmysl uskutečniti. Neopouštělať ho, věznila ve svém objetí, se slzami zaklínala, aby zůstal.

Večer, kdy měl vstoupiti na loď, provázela jej k přístavu, ačkoli Augustin jí selhal, aby její podezření svedl jiným směrem. Předstíral, že jde ke člunu vyprovodit odjíždějícího přítele. Ale nedůvěřivá Monika se ho nespustila. Nastávala noc. Loď, zakotvená v malé zátoce na severu města, se nehýbala. Lodníci čekali na vánek, aby vypluli. Vzduch byl vlhký a těžký, jak obyčejně v srpnu a září na Středozemním moři. Ani větríček se nehnul. Hodiny mýjely. Monika umdlé-

vala horkem a únavou. Tu jí Augustin úskočně poradil, aby počkala přes noc v sousední kapli, poněvadž loď, toť prý jisto, před svítáním nezdvihne kotvy. Ač nerada, svolila odpočinouti si v oné kapli, *memorii*, zasvěcené sv. Cypriánovi, velikému mučedníku a patronu Kartaga. Jako většina tehdejších svatyní afrických i dnešních hrobů marabutů měla asi kol dokola nebo aspoň před sebou dvorec se sloupořadím, kde bylo možno ulehnouti. Monika si sedla na zem, ve spoustě svých závojů, mezi chudáky a pomeštné, kteří za dusného večera rovněž jako ona hledali trochu chládku u relikvií blaženého Cypriána. Modlila se za své dítě, obětujíc Bohu „krev svého srdce“, a prosíc, aby jí ho zachoval. „Neboť mnohem víc než ostatní matky,“ praví Augustin, „toužila viděti mne u sebe.“ A jako pravá dcera Evina „v bolesti žádala si zpět toho dítěte, jež v bolesti porodila“. Modlila se dlouho, pak znavena jsouc dojmy usnula. Aniž o tom věděl, bděl vrátný kaple oné noci nejen nad matkou Augustinovou, nýbrž nad pramatkou nespočetné linie duší: ta pokorná žena, která tam dřímala na dlaždicích dvorka, nosila ve svém srdci něžnost matek budoucích.

Zatím co ona spala, Augustin úkradkem vstoupil na loď. Mlčení a nádhera noci jej tísnily. Výkřik lodníka občas cize zazněl zrcadlivou nespokojeností. Záliv kartaginský se leskl do dálky pod polibky souhvězdí, pod mžéním mléčné dráhy, celé bílé jako květy zahrad nebeských. Ale Augustin měl srdce těžké, těžší než dušnost psích dní a mořského vlhka – těžké lži a krutostí, které

se dopustil: viděl již probuzení a smutek matky. Svědomí jeho bylo zmateno, pobouřeno výčitkami a zlými předtuchami. Přátelé se však pokoušeli rozveseliti jej, pobádali k zmužilosti a důvěře. Marcianus objímaje jej citoval verš Terentiův:

Ten den, jenž přináší ti nový život, od tebe žádá nového člověka. Augustin se smutně usmíval. Konečně tedy odjížděl. Větrík se zdvihl, větrík na velkou cestu, který jej unášel v neznámo... Najednou se zachvěl v dechu širé prostory. Síla a důvěra se mu vracely. Odjížděti! Jak opojný pocit pro všechny, kteří se nemohou připoutati k některému koutku země, kteří pudově cítí, že jsou „odjinud“, kteří vždy jsou „cizinci a poutníky“, a kteří jdou s radostí, jako by za sebou zanechávali shozené břímě. Augustin byl z nich – z těch, kteří při všech okouzlujících krásách cesty nepřestávají nikdy sníti o návratu. Ale nevěděl, kam Bůh jej vede. Marcianus měl pravdu: začínal pro něj nový život, ale to nebyl ten, v jaký oba doufali.

Ten, kterýž odjížděl jako rétor prodávati slova, měl se vrátiti jako apoštol, aby dobýval duší.

D Í L T Ř E T Í

N Á V R A T

*A ejhle, ty jsi tam, v srdcích jejich,
v srdcích těch, kteří se tobě vyznávají,
kteří se vrhají k tobě a pláčí na prsou
tvých, přišedše z cest zlých. .*

Vyznání V., 2.

I

Z L A T É M Ě S T O

Sotva přišel do Říma, Augustin musel uleh-
nouti. Bylo to asi v srpnu neb počátkem září před
začátkem školního roku, tedy v době horeček a
parna, kdy všichni Římané, kteří mohli opustiti
město, utíkali do letních sídel na pobřeží.

Jako všechna tehdejší velká střediska světová,
byl Řím nezdravý. Nemoci z celého světa, zaná-
šené neustálým přílivem cizinců, nacházely tam
vhodnou půdu. Obyvatelé měli také, jako dnes,
strach z nákazy. Od nemocných utíkali a zane-
chávali je jejich osudu. A zastyděli-li se přece a
určili otroka k lůžku nemocného, pak jej hned
poslali do horké lázně a dali jej desinfikovati od
hlavy k patě, než mu zas otevřeli svůj dům.

Augustin měl aspoň to štěstí, že byl dobře opatrován, neboť vyvázl. Ubytoval se u manichejského spolubratra, rovněž auditora, hodného člověka, u něhož bydlil po celý svůj pobyt v Římě. Ale horečka ho sebrala důkladně, takže byl v nebezpečí smrti. „Již jsem šel,“ praví „a byl jsem ztracen.“ Hrozí se při vzpomínce, že byl smrti tak blízek, a to v době, kdy byl tak dalek Boha – tak dalek, opravdu, že nepomýšlel ani požádati o křest, jak v podobném případě byl učinil za mala. Jaká nezhojitelná rána by to byla bývala pro Moniku! Chvěje se ještě při vzpomínce na to nebezpečí. „Kdyby srdce mé matky bylo dostalo takovou ránu, nebylo by se nikdy uzdravilo. Neboť nemohu dosti říci, jak srdečně mne milovala, ani oč bolestnějšími jí byly úzkosti mého duchovního zrození nad bolesti mého zrození podle těla.“ Ale Monika se modlila. Augustin byl zachráněn. Přičítá svou záchranu vroucím prosbám matky, která prosíc Boha o uzdravení jeho duše, vyprosila mu, ani o tom nevědouc, i uzdravení těla.

Jakmile se pozdravil, musil se ohlížeti po zácích. Bylo mu ucházeti se o přízeň mnohé významné osobnosti, zaklepati na mnohé nehostinné dveře. Tento smutný začátek, ta skoro smrtelná krise, z níž se stěží zvetil, ta obligátní robota, to vše neučinilo mu Řím milým. Zdá se, že se mu v něm nikdy nezalíbilo a že až do konce svého života naň nevražil pro špatné přivítání, jehož se mu tam dostalo.

V celé té hromadě jeho spisů není možno objeviti slovíčka chvály na krásu věčného města,

kdežto i v kárných řečích proti neřestem Kartaga cítiti, jak proniká jeho tajná záliba pro africký Řím. Stará rivalita mezi těmi dvěma městy ani po staletích nezanikla. A Augustin, jsa v hloubi srdce dobrým Kartagiňanem, nemiloval Říma.

Nejneprůzumnější okolnosti se jako naschvál nahromadily, aby mu Řím znechutily. Když se tam usadil, nebyla daleko špatná doba roční. Nastaly podzimní deště. Rána a večery byly chladné. Maje slabé plíce a zimomřivou povahu Afričana, trpěl tímto vlhkým a chladným podnebím. Řím se mu jevil jako město severu. Oči měl ještě plné teplého světla své otčiny, radostné bělosti ulic kartaginských, a tu bloudil jako vyhnanec mezi pochmurnými paláci římskými, rozesmutněn šedými zdmi a blátivým dlážděním. Bezděčné a neustálé srovnávání Říma s Kartagem učinilo jej k Římu nespravedlivým. Jevil se mu na pohled tvrdý, nucený, deklamatorský, a proti nevlídnosti campagně římské vzpomínal si na rozkošné okolí Kartaga, plné zahrad, vil, vinic, sadů olivových, obklopených se všech stran nádherou moře a lagun.

A pak, Řím nemohl býti tuze okouzlejícím pobytem pro chudého učitele retoriky, který tam přišel za štěstím. I jiní cizinci před ním si do toho stěžovali. Pořád vystupovati a sestupovati po schodech a rampách, často velmi příkrých, v městě sedmi pahorků, běhati z Aventina do zahrad Sallustiových, z Esquilinu na Janiculus! Ta trýzeň nohou na ostrém kamení srázných uliček! Běhání bylo vyčerpávající a město nemělo konce! Kartago bylo také veliké, skoro

stejně veliké. Ale Augustin tam neměl naspěch. Procházel se tam. Zde však shon lidstva a hřmot vozů mátl a rozčiloval klidného Jihozemce.

Každým okamžikem byl člověk v nebezpečí, že jej rozmačkají vozy, řítící se tryskem úzkými ulicemi: to byla tenkrát manie vznešeného světa: jezdit o překot. Nebo bylo třeba zastaviti se a nechat přejíti nosítka vznešené dámy, provázená celým domem, od dělných otroků a kuchyňského personálu až po eunuchy a drobnou čeládku, a celá ta armáda kráčela pod vedením vrchního shůlkou v ruce, znamením jeho úřadu.

A když se ulice uvolnila a člověk konečně přišel k paláci vlivné osobnosti, kterou měl navštívit, nedostal se tam bez podmazávání. Aby se dostal k pánu, musel si koupit dobrou vůli uvádějícího otroka, *nomenclatora*, který nejen uváděl, ale jedním slovem mohl doporučiti nebo odbýti. A po všem tom ještě nebyla zajištěna blahosklonnost patronova. Mnozí z těchto velkých pánů, kteří nepříslušeli vždycky starým rodinám římským, kteří však stavěli na odiv nepřístupný nacionalismus, snažili se jednati s cizinci hodně svysoka. Afričané pak nebyli v Římě příliš rádi viděni, zvláště mezi katolíky. Augustin musil v té příčině zažiti nepříjemných zkušeností.

Večer pak se utrmácen vracel ulicemi, nádherně osvětlenými (zdá se, že osvětlení Říma soupeřilo se světlem denním) do bytu svého hostitele manichejce. Podle staré tradice byl ten byt ve čtvrti *Velabrum*, v ulici dodnes zvané *Via graeca*, jež běží podél prastarého kostela

Santa Maria in Cosmedin: byla to čtvrt chudá, plná orientální špíny, kde se usazovali vystěhovalci ze zemí východních, Řekové, Syřané, Armeni, Egypťané. Skladiště tiberská nebyla daleko: dělníci, nosiči a přístavní plavci tu asi byli hodně četní. Jaké to prostředí pro toho, který v Tagaste bydlel u nádhery milovného Romaniana a v Kartagu byl důvěrníkem prokonsulovým! Když vylezl do šestého poschodí svého bytu a drkotal se zimou před špatně opatřeným ohřívadlem, při šetrném světle bronzové neb hliněné lampičky, ve vlhkém chladu, který čísel ze zdí, tu teprv cítil celý svůj smutek a svou opuštěnost. Nenáviděl Řím a hloupou ctižádost, která jej tam přivedla.

A přece se Řím musel živě dotknouti tohoto literáta, tohoto esteta tak zaujatého krásou. Ačkoli přestěhování dvoru do Milána vzalo Římu část živosti a lesku, přece jen byl celý ozářený velikými svými památkami a nikdy nebyl krásnější než tehdy. Zdá se nemožným, aby Augustin přes své africké předsudky tím nebyl mocně dojat. Ať si bylo nové Kartago sebelépe stavěno, přece se nemohlo srovnávat s městem více než tisícletým, které za všech dob svých dějin mělo knížecí vkus stavitelský a které neustále ozdobovala dlouhá řada císařů.

Když Augustin vystoupil v Ostii z lodi, tu před sebou jako konec Vie Appie viděl Septizonium Septimia Severa, které bylo ještě velkolepější než kartaginské, třebaš bylo podle něho stavěné. Ta ohromná budova, vodárna obrovských rozměrů s řadami sloupů nad sebou, byla

jako sloupová síň, za níž se otvíralo nejzáračnější a nejvelkolepější seskupení budov, které znal starý svět. Moderní Řím neskýtá ani zdaleka něco, co by se tomu blížilo. Nad Forum Romanum a Forum Císařské, nad štíty chrámů, basilik, portiků a biblioték vznášely se Kapitol a Palatin jako dvě hory ze zpracovaného a tesaného kamene pod spoustou svých chrámů a paláců.

Všecky ty bloky do země vkořeněné, pověšené a pyramidovitě vzestupující po úbočích pahorků, nekonečné řady sloupů a pilířů, plýtvání drahým mramorem, kovy, mosaikami, sochami, obelisky – v tom bylo něco ohromného, nesmírnost, která až znepokojovala cit a zdrcovala obraznost. Především návštěvníka uváděla v úžas hojnost zlata a zlacení. Řím již od svých skrovných začátků se vyznačoval chtivostí zlata. Když mohl pak disponovati zlatem národů podrobených, tu plýtvál jím všude s okázalostí až trochu nediskretní, parvenuovskou. Nero uskutečnil takový sen stavbou Zlatého domu. Řím měl zlaté brány pro Kapitol. Pozlacoval sochy, bronzy, střechy chrámů. Tolik zlata, rozlitého po plochách a třpytných hřebenech budov, oslňovalo a unavovalo zrak. *Acies stupet igne metalli* – praví (současný) Claudianus. Básníkům, kteří Řím opěvali, bylo to Město zlaté – *aurata Roma*.

Řek, jako na př. Lukian, měl snad právo horšiti se nad tímto stavitelským hýřením, nad touto příliš těžkou, příliš bohatou krásou. Kartaginský rétor však, jako Augustin, pocífoval při

tom pohledu jen bolestný a potají žárlivý obdiv, jaký měl asi císař Konstanc, když po prvé přišel do svého hlavního města.

Podobně jako onen císař byzantský a všichni příchozí z provincií prohlížel si i Augustin znamenitosti a slavné památky, na které byli cizinci upozorňováni: chrám Joviše Kapitolského, lázně Caracalovy a Diokletianovy, Pantheon, chrám Rómy a Venuše, Náměstí míru, divadlo Pompeiovo, Odeon, Stadium. Žasl-li nad tím, vzpomněl zajisté i toho, co republika vymačkala z provincií, aby mohla ty divy postavit, a řekl si: „My jsme to platili!“ Vskutku, celý svět k tomu přispíval, aby Řím byl krásný. Od nějakého času v srdcích obyvatelů provincií vřela tajná nenávist k tyranii ústřední vlády, zvláště od té doby, co nebyla vláda již s to, aby zajistila pokoj a aby barbaři neohrožovali hranic. Jsouce již unaveni tolika povstáními, válkami, krveprolitím a loupežnými vpády, dospěli konečně k otázce, zda ten veliký a složitý stroj říše má cenu té krve a peněz, co stojí.

Na druhé straně se Augustin přibližoval krisi, která jej měla přivést nazpět k víře katolické. Bylť přece kdysi křesťanem a *jako takový* byl vychován v zásadách pokory. V tomto uzpůsobení ducha mu snad přišlo na mysl, že v Římě pýcha a marnivost tvora si osobují místo přílišné, ať nedím svatokrádežné. Nejen císařové soupeřili s bohy o výsadu nesmrtelnosti, ale kdokoli, jen když byl bohat nebo se nějak proslavil. Mezi křiklavým a oslepujícím zlacením paláců a chrámů tolik soch a tolik nápisů, sna-

žících se zvěčniti obskurní památku neb podobu někoho neznámého!

Ovšem v Kartagu, kde napodobovali Řím právě tak, jako v jiných velikých městech, bylo také plno soch a pamětních desk na foru, na náměstích, ve veřejných lázních. Ale co Augustina doma neuráželo, to jej uráželo v cizím městě. Jeho vyhnanecké oči se otevřely k chybám, které jim byly dosud skryty, poněvadž byly na ně zvykly.

V Římě ostatně šílené budování soch a pamětních desk zuřilo jistě více než kde jinde. Forum již bylo sochami tak zastavěno, že bylo již opětovně nutno pravidelně je seskupiti a méně významné odstraniti. Kamenní lidé vytlačovali živé a bohy zatlačovali do chrámů. Nápisy do zdí vryté omamovaly ducha takovým hřmotem lidské chvály, že ctižádostiví lidé pak již neznali ničeho nad to. Bylo to jakési modlářství, které pobuřovalo přísné křesťany a které již tehdy muselo v Augustinovi urážeti stud duše, nepřátelské každé nadutosti a lži.

Neméně nemile se ho dotkly neřesti lidu římského, se kterým se musel stýkat. Předně domorodí nenáviděli cizinců. V divadle bylo slýchat pokřik: „Pryč s míšenci!“ V záchvatech takové xenofobie docházelo v městě často až k řežím. Několik let před příchodem Augustinovým způsobil strach z nedostatku potravin, že jako neužitečné jedlíky vyhnali všechny cizince, i profesory. Hlad tu byl domácí pohromou. Ten národ povalečů byl vždy hladný. Obžerství a opilství lidu římského budilo podiv i odpor u strážlivěj-

ších plemen říše, Řeků i Afričanů. Jedlo se všude, na ulicích, v divadle, v cirku, kolem chrámů.

Pohled na to byl tak hnusný a obecná nestřídmost tak pohoršlivá, že prefekt Ampelius musel pro lidi, své cti dbalé, vydati usnesení, že se nesluší jísti na ulici, výčepníkům vína pak zakázal otvírati výčepy před desátou hodinou dopolední a pouličním prodavačům vařeného masa začínati před určitou hodinou. Ale to byla marná snaha. Náboženství pohanské samo navádělo k takové žravosti. Oběti nebyly skoro ničím jiným než záminkou žranic. Za Juliana, jenž nadužíval hekatomb, vojáci se opíjeli a cpali masem již ve chrámech, odkud vycházeli klopýtajíce: násilím k tomu přinucení chodci museli je na ramenou odnáseti do jejich kasáren.

Jest důležité vše to si uvědomiti, abychom pochopili přísnost a nesmlouvačnost, s jakou se křesťanství podjalo boje proti tomu. Lid římský, jako vůbec všichni pohané, byl strašně hmotářský a smyslný. Obtížné osvobození sebe od hmoty a smyslů bude jednou z největších překážek, která zdrží Augustinovo obrácení. A on byl přece člověk vzdělaný a jemný! Co si máme myslet o prostém lidu? Ti lidé nesmýšleli na nic jiného než na pití, na jídlo a hýření. Když vyšli z taverny nebo z hampejzu, nenadchli se zas pro nic jiného než pro nestoudnosti mimů, přemety kočích v cirku, jatky v amfiteatru. Tam ztrávili noc pod plachtami, aedilským úřadem opatrovanými. Jejich vášeň pro koňské dostihy a pro divadelníky, ačkoli utlumovaná křesťanskými císaři, udržela se i po vyplenění Říma barbary. Když

v dobách hladu vypověděli cizince, byly z tohoto vypovězení vyňaty tři tisíce tanečnic i s jejich chóry a kapelníky.

O mnoho vyšší vkus neukazovala ani aristokracie. Kromě několika skutečně vzdělaných duchů, opravdových milovníků písemnictví, viděli většinou v literárním posérství jen lacinou eleganci. Takoví se pak zaujali nějakým neznámým neb starým autorem, jehož knih nebylo právě možno dostati. Dali je vyhledávati a pečlivě opisovati. Lidé, kteří „ze studia měli hrůzu jako z je-du“, nemluvili pak než o svém oblíbeném spisovatel; jiní pro ně neexistovali. Ve skutečnosti však vytiskla literatura hudba: „bibliotéky byly zamčeny jak hroby.“ V nadšení je však uváděly vodní varhany, a u loutnařů si objednávali „lyry, veliké jak vozy“.

Tato *musikální manie* byla vlastně grimasou. Opravdový zájem věnován jen sportu: sám závoditi neb chovati a k dostihům posílati koně, cvičiti atlety a gladiátory. Ze zábavy si pořizovali sbírky orientálních látek. V módě bylo tehdy hedvábí, drahé kamení, smalt, těžké šperky. Řada prstenů byla na každém prstě. Procházeli se v šatech hedvábných s vyšitými figurami zvířat, v jedné ruce majíce slunečník, ve druhé vějíř se zlatým třepením. Kroje a módy cařihradské zaplavily starý Řím i ostatek západního světa.

Nesmírné bohatství, které na sebe dědictvím neb vydíráním strhlo několik lidí, umožňovalo přepych nesmyslný. Tak jako dnes mají miliardáři američtí své vily a majetky na obou polokoulích světa, tak je měli i oni velmožové římské

ve všech zemích říše. Symmachus, městský prefekt za pobytu Augustinova v Římě, měl značné domény nejen v Itálii a na Sicilii, ale až v Mauretanii. A přece ti boháči přes všecko své bohatství a všechny své výsady nebyli ani šťastni ani bezpečni. Při nejmenším podezření despotické vlády byl v nebezpečí i jejich život i statky. Obžaloba z magie, z urážky veličenstva, z piklů proti císaři, všechny takové záminky byly dobré k jejich oloupení. Během předešlé vlády nelítostného Valentiniana byla šlechta římská doslova zdecimována katem. Jistý místoprefekt, Maximinus, se smutně proslavil obratností ve vypátrávání podezřelých: z okna praetoria dal pověsiti na šňůře košík na sbírání denunciací. Košík fungoval ve dne v noci.

Když Augustin se usadil v Římě, ohavný režim se trochu zmírnil. Ale udavačství ještě žilo. Není pochyby, že v tomto ovzduší nedůvěry, pokrytectví, prodajnosti a krutosti se Kartagiňan oddával hořkým úvahám o zkaženosti římské. Ať fasáda byla sebeskvělejší, zblízka císařství pěkné nebylo.

Nade vše pak tesknil po otčině. Když se procházel ve stínu Janiculu neb Zahrad Sallustiových, tu říkal si již, co později bude častěji říkati svým posluchačům hipponským: „Vezměte Afričana a usadte jej na místě svěžesti a zeleně, nezůstane tam. Musí jíti, musí se vrátiti do své žhavé pouště.“ On však měl litovati něčeho lepšího než žhavé pouště. Hledě na město, rozložené u jeho nohou, a na hory Sabinské na obzoru, vzpomínal ženské sladkosti večerů na jezeře Tuniském, na

měsíčné kouzlo zálivu Kartaginského, na podivný ten kraj, který viděti s výše teras Byrsy; veškerá velikost kampagně římské nemohla způsobiti, aby na něj zapomněl.

II

NEJVĚTŠÍ ZKLAMÁNÍ

Nový profesor konečně našel jistý počet žáků, které u sebe shromažďoval: mohl v Římě žíti, ne-li uživiti i ženu a dítě, jež zanechal v Kartagu. V tom mu jeho hostitel a manichejští přátelé prokázali služby velmi užitečné. Ačkoli od ediktu Theodosiova se musili se svou věrou skrývati, přece bylo manichejců v Římě mnoho. Tvořili tajnou církev, dobře zorganizovanou, a měli styky ve všech vrstvách společnosti římské. Augustin se tam snad představil jako člověk z Afriky pronásledováním vypuzený. Bylo třeba odškodniti mladého muže, který trpěl pro dobrou věc.

K tomu, aby se stal známým a dostal žáky, dopomáhal mu nejvíce přítel Alypius „bratr jeho srdce“, který před ním přišel do Říma studovat práva podle přání rodičů. Byl to rovněž manichej, získaný Augustinem; jsa příslušníkem jednoho z nejřednějších rodů v Tagaste, brzy zaujal důležité místo u císařských správních úřadů. Byl přisedícím vrchního pokladníka, jenž slul „comes largitatum Italiae“, a pracoval v oboru fiskálním. Následkem své vážnosti a svých styků mezi manichejci byl pro Augustina přítelem velmi platným, jenž mohl posloužiti nejen měšcem,

ale i radou. Nemaje mnoho chuti nebo i schopnosti ke spekulaci, byl tento Alypius duch praktický, duše přímá a v základě svém čestná, jehož vliv na prudkého přítele byl znamenitý. Jsa čistých mravů nabádal jej k rozumnosti. Ale i v abstraktních studiích a v kontroversích náboženských, do nichž jej Augustin strhoval, pevný a zdravý jeho smysl zmírňoval odchylky obraznosti a výstřelky subtilnosti, které někdy Augustina odvracely od zdravého rozumu.

Na neštěstí byli oba, soudce i rétor mnoho zaměstnáni, a ačkoli v Římě se přátelství jejich ještě upevnilo, nevidali se tak často, jak by si byli přáli. Snad i proto, že jejich záliby nebyly stejné. Augustin si tehdy nijak nezakládal na cudnosti, Alypius zase měl zálibu pro amfitheatr, kterouž jeho přítel odsuzoval. Již v Kartagu mu Augustin znechutil cirkus. Ale sotva Alypius přišel do Říma, zalíbily se mu zase hry gladiátorské. Přátelé jej tam proti jeho vůli zavedli skoro násilím. Prohlásil tedy, že když jej tam zavlekli, zůstane při hře, ale tvrdil, že po celý čas zápasu neotevře očí a že nic jej k tomu nepřinutí. Usedl tedy na stupně s těmi, kteří jej tam přivedli, a zavřel oči nechtěje se dívati. Najednou se zdvihl hrozný křik davu, který pozdravoval pád prvního raněného. Oči se mu mimoděk otevřely, viděl téci krev. „A ihned,“ praví Augustin, „pil krutost zároveň s pohledem na krev, a již se neodvrátil, ale upřel tam svůj pohled a stal se jako blázen – již nevěděl nic, jen se kochal na zločinné krutosti zápasu a opájel se rozkoší krve.“

Udýchané věty Vyznání (6. 8.) jako by se ještě

chvěly divokým vzrušením davu. Přímo nám podávají onu sadickou rozkoš, za kterou se přicházelo do arény; divadlo vlastně prospěšné pro budoucí křesťany, pro všechny duše, které bouřila brutalita pohanských mravů! Téhož roku, co Augustin byl v Římě, váleční zajatci, sarmatští vojáci, kteří také byli odsouzeni pobíjeti se navzájem v amfiteatru, dali sebevraždě přednost před touto hanebnou smrtí. Nad tím on i jeho přátelé se mohli zamysleti. Základní nepravosti, na nichž založen byl antický svět – utiskování otroka a přemoženého, nevážnost k životu lidskému – ty jim přímo byly v oči, když se dívali na jatky amfiteatru. Všichni ti, v nichž se zdvihalo srdce hnusem a hrůzou nad těmito krvavými výjevy, všichni, kdož toužili po troše lásky a spravedlnosti, byli sami označení již nováčci pro pokojnou armádu Kristovu.

Alypiovi zvlášť neškodilo, že ze skutečnosti poznal ono opojení krví: bude se za to jen tím více stydět, až padne k nohám Bohu milosrdenství. Neméně mu posloužilo, že sám na sobě zakusil přísnost soudnictví lidského, že poznal pak jeho chyby a nedostatky, sám vykonáváje úřad soudcovský. Když totiž studoval v Kartagu, byl by málem býval odsouzen k smrti pro křivou obžalobu z krádeže – z krádeže kouska olova! Již jej vedli, když ne k smrti, tož aspoň do žaláře, když tu intervence jednoho známého senátora jej vytrhla ohrožujícímu davu. Když pak v Římě byl přísedícím vrchního pokladníka, tu bylo mu odporovati pokusu korupce, a odpor ten ho mohl státí místo a snad i ještě více. (Vyzn. 10.) Prodej-

nost a nepoctivost v úřadě byly však nectnosti tak obvyklé a zakořeněné, že by se jimi byl potom málem i sám nakazil. Toužil totiž dát si opsati rukopisy, a tu ho pojalo pokušení zaplatiti to z pokladny. Tato nesprávnost měla pro sebe v jeho očích dosti omluvy, a byl jist, že se mu nic nestane. Ale rozmyslil si to a vzpamatoval se a vzdal se bibliotéky, kterou si chtěl pořídit na účet státu.

Augustin, jenž nám tyto anekdoty vypravuje, vyvozuje z nich totéž, co my: pro člověka, jenž se měl stát biskupem a tím i správcem a soudcem, byla taková služba u správy státní dobrou průpravou. Velká část předáků křesťanských v oné době jsou bývalí úředníci: než přijali svěcení, zasahovali do úředních jednání nebo do politiky a žili bohatým životem světským; tak svatý Ambrož, svatý Paulin z Noly, Augustin sám i jeho přátelé Evodius a Alypius.

Ale ať byli naši dva Afričané sebevíce zaměstnání svým úřadem, jest skoro jisto, že zájmy druhu intelektuelního šly jim nad všechny ostatní. U Augustina aspoň je to jisto. Udivil asi milého Alypia, když přicházeje do Říma přiznal se mu, že je s manicheismem skoro hotov. A vyložil mu své pochybnosti o přírodní vědě a kosmogonii manichejských učitelů, jakož i podezření o tajné nemravnosti sekty. Kontroverse, které byly silnou stránkou manicheů, již jej neoslepovaly. Již v Kartagu slyšel katolíka, jakéhosi Helpidia, jak jim namítá texty Písma, kterých nemohli vyvrátit. Konečně manichejský biskup v Římě na něj hned počátku učinil špatný dojem. Byl to, praví

nám, člověk zevnějškem hrubý, bez kultury i bez uhlazenosti chování. Snad ten neotesaný venkovan nepřivítal mladého profesora podle jeho zásluh. A to jej mrzelo.

A tu jeho ostrá dialektika a satirický duch (Augustin zůstal až do konce života obávaným posměváčkem) se vozily po zádech jeho spoluvěrců. Kdysi připouštěl jako nedotknutelné základní zásady manicheismu: předem odvěké nepřátelství dvou bytostí, boha světla a boha temnot; dále druhé dogma, že totiž částčky boha světla po dočasném vítězství protivníka jsou upoutány v jistých rostlinách a šfavách. Odtud rozlišování pokrmů čistých a nečistých. Čistými byly všechny, které obsahují částky světla božského, nečistými ty, které jich nemají. Čistota pokrmů se projevovala jistými vlastnostmi chuti, vůně a lesku. Ale nyní Augustin nacházel hodně libovolnosti v těchto rozdílech a hodně naivnosti ve víře, že by božské světlo mohlo přebývat v zelenině. „Nestydíte se,“ pravil, „hledat Boha patrem a nosem? A projevuje-li se jeho přítomnost zvláštní jasností, chutí a vůní, proč připouštět jedno jídlo a zavrhovat jiné, které jest také jasné, chutné a vonné? . . . Ano, proč pokládati zlatý meloun za výron pokladů Božích a proč vylučovati do zlatova uzenou kýtu nebo žloutek? Proč bělost salátu jim hlásá božstvo, ale bělost smetany jim nepraví nic? A proč taková hrůza z masa? Neboť upečené selátko má i nádhernou barvu i příjemnou vůni i rozkošnou chuť – podle nich zajisté dokonalý důkaz přítomnosti božství . . .“ Jakmile se Augustin dostane k tomuto tématu, tu

se již jeho verva nezastavuje. Pustil se až do výsměšků, jejichžto aristofanovský vkus by urážel moderní stydlivost.

Tyto argumenty ovšem nezasahují základu učení; a máme-li již souditi nějaké učení podle skutků, mohli se manicheové schovati za přísnost své morálky a svého chování. Proti přízřusobivějšímu katolicismu vyhlášovali puritánskou nesmlouvačnost. Ale již v Kartagu se Augustin poučil o tom, že tato přísnost byla často jen pokrytectvím. V Římě to zvěděl dokonale.

„Vyvolení“ sekty si značně zakládali na svých postech a na zdrženlivosti od masa. Ale objevilo se, že ty zbožné osoby pod pobožnými záminkami doslova pukaly od hodování a přecpávání. Podle jejich učení totiž bylo po výtce zbožným skutkem osvobozovati částečky světla božského, uvězněné ve hmotě piklemi boha temnot. Jsouce „čisti“ očišťovali hmotu vstřebáváním jí do svého těla. Jísti, toť bylo osvobozovati světlo. Věřící jim přinášeli zásoby ovoce a zeleniny, vystrájeli jim pravé hodokvasy, aby požíváním toho všeho osvobodili trochu božské podstaty.

Zdržovali se tedy všeho masa, neboť maso bylo příbytkem boha temnot, také kvašeného vína, které nazývali „žlučí ďáblou“. Ale jak si nahražovali vším ostatním! Augustinovi jsou hodně k smíchu ti lidé, kteří by si byli pokládali za hřích snísti celkem kousíček slaniny se zelím a zavražiti dvěma třemi hlty vína, ale kteří si dali již o třetí hodině odpolední předkládati všemožné ovoce a zeleniny, a to nejvybranější a připravené s množstvím koření (neboť koření bylo

u manicheů pokládáno za velmi bohaté na prvky ohnivé a světelné). A když jim ústa hořela pepřem, tu hojně zalévali vínem vařeným a s medem smíchaným, šťavou z oranžů, citronů, rozinek. A večer zase podobné hostiny. Měli rádi jistý druh koláčů, především pak lanýže a žampiony, tyto rostliny zvlášť mystické.

Takový pořádek ukládallabužnictví lidskému pernou zkoušku. Provalilo se mnoho pohoršení v obci římské. Vyvolení onemocněli někdy, shltavše zázračné množství potravin, které jim byly „k očišťování“ přineseny. Poněvadž bylo svato-krádeží nechat z toho něco se zkazit, snažili se nešťastníci shltati všecko. Byly tu i oběti: děti, přecpané lahůdkami, až umíraly. Neboť bylo mínění, že děti, bytosti nevinné, mají zcela zvláštní moc očišťovací.

Augustin se začínal nad těmito výstřednostmi horšiti. Přece však, nehledě k tomuto bláznovství, věřil dále v asketismus vyvolených, v asketismus tak přísný, že obyčejný věřící si netroufal do něho se pouštět. A ejhle, tu zvěděl zvláštní věci o biskupu Faustovi, o onom Faustovi, na nějž čekal v Kartagu jako na mesiáše. Svatý muž, hlásaje sebezapření, přál sobě všech příjemností: líhal na peřinách a měkkých pokrývkách z kozích chlupů. A ani poctiví nebyli tito puritáni. Manichejský biskup římský, onen hrubec, který se tak znelíbil Augustinovi, byl usvědčen, že okradl společnou pokladnu. Konečně šly i pověsti, které vinily vyvolené, že se ve svých tajných shromážděních oddávají ohavnostem. Manželství a plození dětí odsuzovali jakožto dílo ďáblo-

vo, ale schvalovali smilstvo a prý i jakési praktiky protipřirozené. To bylo pro Augustina zklamání největší.

Přesto se však ještě veřejně se sektou nerozešel. Zůstával jako auditor v manichejské církvi. Zdržovaly jej tam zvláštní úvahy rozumové. Manicheismus se svým rozlišováním dvou podstat přinášel mu pohodlné rozřešení záhady zla a odpovědnosti lidské. Ani Bůh ani člověk nebyli odpovědní ze zla a z hříchu; odpovědná byla ona druhá podstata, bůh temnot, který zlo a hřích působil v člověku a ve světě. Augustinovi, který hřešil dál, bylo také dále dobře při takové morálce a takové metafysice. A potom, nebyl z oněch celých a rozhodných duchů, kteří cítí potřebu hřmotně a veřejně se rozejít s tím, co pokládají za blud. Nikdo nebojoval s bludy s větší silou a neúnavnější trpělivostí než on. Ale byl při tom šetrný. Věděl ze zkušenosti, jak snadné jest se mýlit, i říkal to laskavě těm, které se snažil přesvědčiti: neměl nic z povahy svatého Jeronýma.

Konečně i důvody osobní jej nutily varovati se roztržky se svými souvěrci, kteří jej podporovali, dokonce ošetřovali při jeho příchodu do Říma a kteří mu i nadále mohli prokázat dobré služby: uvidíme to hned. Augustin nebyl duch praktický jako jeho přítel Alypius, ale měl takt a přes všecku útočnost a prchlivost své povahy měl jistou ohebnost, která mu dovoľovala pohybovati se bez mnohých nárazů i v okolí hodně nepohodlném. Z pudové opatrnosti zůstal tedy při své nerozhodnosti. On, který se kdysi s takovým ohněm vrhal na hledání pravdy, sklou-

zával pozvolna do skepticismu, do obyčejného skepticismu akademiků.

Právě tehdy, kdy ztrácel chuť ke spekulaci, pozbýval zastat také úplně myslí následkem nových mrzutostí v řemesle. Studenti v Římě snad nebyli tak nezvedení, jako v Kartagu, ale měli zase nechvalitebný zvyk opustiti učitele a nezaplatiti. Augustin se stal brzy obětí takového taškářství: jeho čas a jeho slova přicházely tedy na zmar. Viděl, že v Římě, stejně jako v Kartagu, nemůže ze svého řemesla žíti. Kam se obrátiti? Vrátni se domů? Pozbýval již vši mysl, když tu nenadálá naděje mu vysvitla.

Město Milán vypsalo místo učitele řečnictví. To by byla záchrana pro něj, kdyby je obdržel. Již dávno si přál dostati veřejné místo učitelské. Kdyby dostával pevný plat, nemusel by se zabývati sháněním žáků, ani se míti na pozoru před jejich zlomyslností. Ihned se hlásil. Ale tentokrát právě jako dnes nestačila k úspěchu pouhá schopnost. Bylo třeba i intrik. Jeho manichejští přátelé si to za něj vzali na starost. Doporučili jej vřele prefektu Symmachovi, který asi byl hlavní osobou při rozhodování. Augustin se mu velmi zalíbil. Žertovnou ironií osudu byl tedy za své místo zavázán lidem, které se chystal opustiti, ba s kterými se měl brzy utkat, ano i muži, který byl jaksi oficielním protivníkem křesťanství. Je to překvapení: pohan Symmachus jest příčinou, že na důležité místo jest jmenován budoucí biskup katolický! Ale Symmachus, jenž býval prokonsulem v Africe, protežoval v Římě Afričany. Na druhé straně pak možno se domnívati, že ma-

nicheové mu svého kandidáta označili jako nepřitele katolíků. A onoho r. 384 prefekt právě zahájil otevřený boj protikatolicismu. Domníval se tedy, že udělal trefu, když jmenoval Augustina. A tak tedy celý řetěz událostí, do něhož vůle Augustinova zasahovala jen nepatrně, měl mladého rétora vésti do Milána, ba ještě dále, tam, kam on nechtěl, ale kam jej modlitby Moničiny neustále volaly: „Kde jsem já, budeš i ty!“ V onom okamžiku, kdy opouštěl Řím, neměl o tom ještě ani potuchy. Chápal pouze, že dosáhl konečně hmotné nezávislosti a stal se veřejným činitelem značné důležitosti. Měl o tom hned lichotivý důkaz: ve vozech císařské pošty jel na účet milánské obce Italií, aby se ujal nového úřadu.

III

SETKÁNÍ AMBROŽE S AUGUSTINEM

Ještě než odjel a pak cestou z Říma do Milánu Augustin si asi nejednou opakoval verš Terentiův, který mu citoval přítel Marcianus jako povzbuzení i radu tehdy, když odjížděl do Italie: *Ten den, jenž přináší ti nový život, od tebe žádá nového člověka.*

Bylo mu třicet let. Čas mladických bláznovství minul. Věkem, zklamáními, obtížemi života uzrál jeho charakter. Stal se člověkem váženým, úředníkem, vystaveným očím všech, ve velikém městě, druhém hlavním městě západního císař-

ství a obvyklém sídle dvora. Chtěl-li se vyhnouti novým nepříjemnostem ve své kariéře, bylo třeba, aby náležitě uvážil, jaký směr dáti svému životu.

Především bylo na čase odhoditi veteš manicheismu, Manichej by byl pohoršením ve městě, kde většina obyvatelstva byla křesťanskou a dvůr katolický, třebas se neskrýval se svou sympatií k arianismu. Augustin již dávno nebyl manichejcem z přesvědčení. Nepotřeboval se tedy přetvařovati, aby se vrátil do církve, která jej oficielně ještě počítala mezi své katechumeny. Byl to ovšem katechumen hodně vlažný, poněvadž se co chvíle přikláněl ke skepticismu. Ale pokládal za vhodné zůstatí aspoň prozatím ve společenství katolickém, v němž jej matka vychovala, až nějaká jistota svým světlem rozptýlí jeho pochybnosti.

Katolickým biskupem v Miláně byl tehdy svatý Ambrož. Augustin si dal záležeti, aby si získal jeho blahovůle. Ambrož byl skutečnou politickou mocí, osobností důležitou, řečníkem slavným, jehož jméno zářilo veškerým římským světem. Příslušel rodině slavné. Otec jeho byl *praefectus praetorii*, t. j. náčelníkem, nejvyšším místodržícím v Gallii. Ambrož sám pak s titulem *consularis* spravoval provincie Aemilii a Ligurii, když lid milánský jej proti jeho vůli povolal biskupem. Přijav ráz na ráz křest, svěcení kněžské i svěcení biskupské, vzdal se svých světských funkcí jen zdánlivě: na svém biskupském stolci zůstával pořád nejvyšší autoritou v zemi.

Jakmile Augustin přišel do Milánu, pospíšil si navštívit biskupa. Pokud jej známe, spěchal k Ambrožovi s veškerou vroucností srdce. Také jeho obraznost se rozehrála. V jeho představách byl to učenec, řečník, slavný spisovatel, tedy skoro spolubratr, kterého šel navštívit. Mladý profesor se obdivoval u biskupa Ambrože vší té slávě, po níž sám toužil, a všemu tomu, čím i sám již domníval se býti. Představoval si, že přes všecek rozdíl postavení ihned s tou velikou osobností bude jako rovný s rovným, že si s ním důvěrně pohovoří, jak činil v Kartagu s prokonsulem Vindicianem. Také si myslel, že Ambrož jest kněz, to jest lékař duší: chtěl se mu svěriti se svými duševními obtížemi, s úzkostí ducha a srdce. Čekal od něho posilu, ne-li uzdravení.

Ale zklamal se trochu. Ačkoli ve všech svých spisech mluví o „svatém biskupu milánském“ s citem opravdové úcty a obdivu, přec nechává vytušiti, že Ambrož jeho očekávání zklamal. Odpudil-li jej manichejský biskup římský svými hrubými způsoby, Ambrož jej zmátl i svou uhlazeností a blahovůlí i onou snad nevědomky povýšenou zdrženlivostí, s níž jej přijal. „Přijal mne,“ praví Augustin, „otcovsky, a jako biskup se dosti těšil z mého příchodu – *peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit*“.

Ono „satis episcopaliter“ se vyjímá úplně jako malá zlomyslnost na adresu světcovu. Jest nad vši pochybnost, že Ambrož přijal Augustina ne sice jako kohokoliv, ale přece především jako ovečku svého stáda, a ne jako nadaného řečníka, a že mu konečně osvědčoval onu „bis-

kupskou“ blahovůli, kterou z povinnosti měl pro všechny své ovečky. Je také možno, že Ambrož s počátku nedůvěřoval tomuto Afričanu, jmenovanému městským řečníkem na doporučení pohana Symmacha, svého osobního protivníka. Katolíkům italským z Kartaga nepřicházelo nic dobrého: ti Kartaginci byli, všeobecně vzato, samí manichejci a donatisté, sektáři tím nebezpečnější, že, míchající se mezi věřící, pokrytecky je kazili. Konečně onen velký pán, jakým byl Ambrož, bývalý guvernér Ligurie a rádce císařův, dal snad nevědomky znáti jakousi ironickou soustrast onomu „kramáři slov“, onomu mladému řečníku, který ještě byl pln domýšlivosti.

Buď jak buď, byla to lekce pokory, kterou tu Ambrož neúmýslně dal Augustinovi. Lekce nebyla pochopena. Profesor řečnictví si však z té návštěvy zapamatoval jednu věc, totiž že jej biskup milánský přijal dobře. A poněvadž marnivost lidská přikládá ihned největší důležitost i nejmenší pozornosti slavných a mocných lidí, byl za to Augustin vděčen: zamiloval si Ambrože skoro tou měrou, jakou se mu obdivoval; a obdivoval se mu tehdy z důvodů jen světských. „Zdál se mi,“ praví, „býti člověkem podle světa šťastným, ctěným vším, co jest na zemi nejvznešenějšího.“ Ale výhrada, která ihned následuje, vyjadřuje dosti naivně stav duše, ve kterém byl tehdy smyslný Augustin: „Jen celibát Ambrožův zdál se mi býti pro něj těžkým břemenem.“

V oněch letech mohl biskup milánský opravdu býti považován za člověka podle úsudku

světa šťastného. Byl přítelem slavného a vítězného Theodosia, byl vychovatelem mladého císaře Gratiana, nedávno zavražděného, a ačkoli císařovna Justina, oddaná ariánům, proti němu intrigovala, byl přece ještě rád slýchán v radě Valentiniana II., malého třináctiletého císaře, kterého jeho pohanské a ariánské okolí snažilo se strhnouti v protikatolickou reakci.

Právě když Augustin přišel do Milána, mohl se za hlučného sporu přesvědčiti o vlivu a vážnosti, jíž se těšil Ambrož.

Dvě leta předtím dal Gratian z kurie odstraniti sochu a oltářík bohyně Viktoriae uváděje za důvod, že tento pohanský znak a jeho celé příslušenství již nemají smyslu ve shromáždění většinou křesťanském. Zároveň vzal výsady osvobození od berní i důchody kněžským sborům, jmenovitě Vestalkám, zrušil ve prospěch fisku státní příspěvky na pohanský kult, zkonfiskoval majetek chrámů a kněžím zapověděl přijímati odkazy nemovitostí.

Byla to úplná odluka státu a starého kultu. Pohanská menšina senátu s prefektem Symmachem v čele protestovala proti ediktu. Do Milánu byla vyslána deputace, aby císaři přednesla stížnosti pohanů. Gratian však jí nepřijal. Myslelo se, že jeho nástupce Valentinian II., jsa slabší, bude i přístupnější. Nová deputace senátorů přišla a doručila mu stížnost, složenou Symmachem, pravý řečnický kus, kterému se obdivoval, nebo aspoň se tak tvářil, i sám svatý Ambrož. Tato řeč, čtená v radě císařské, působila živým dojmem. Ale Ambrož zakročil s veš-

kerou výmluvností. Dožadoval se stejného práva pro křesťany i pohany a prorazil. Viktoria nebyla již postavena v kurii římské a statky chrámů nebyly vráceny.

Tento úspěch katolicismu musel Augustina překvapiti. Bylo jasné, že katolicismus jest od té doby náboženstvím státu. Na druhé straně pak on, který tolik záviděl šťastným tohoto světa, mohl zjistiti, že nové náboženství přináší svým přívržencům nejen víru, ale i bohatství a čest. Již v Římě slýchal od svých manichejských přátel a od pohanů nevraživé řeči proti papeži a jeho kleru. Dělali si úštěpky z *útratnosti* světských kleriků a lovců dědictví. Vypravovali si, že velekněz římský, služebník Boha chudých, žije životem nákladným, a že přepych jeho stolu závodí s přepychem stolu císařova. Prefekt Praetextatus, zatvrzelý pohan, řekl papeži Domasovi zlomyslně: „Jmenujte mne biskupem římským a ihned se stanu křesťanem.“

Ovšem, obyčejné důvody lidské nejsou s to, aby způsobily neb jen vysvětlily upřímné obrácení. Obrácení jest dílem Božím. Ale důvody lidské, směřující k tomuto faktu, mohou tajemnou vůlí Boží duše k němu aspoň připravovati. Na každý způsob není lhostejno, že Augustin, přicházející do Milánu s myšlenkami ctižádostivými, našel tam katolicismus obklopený takovou slávou v osobě Ambrožově. Náboženství toto, kterým až dosud pohrdal, objevilo se mu jakožto náboženství vítězí, kterému by bylo dobře sloužiti.

Podobné úvahy vzbudily sice Augustinovu

pozornost, ale na jeho svědomí neúčinkovaly. Obrátiti se ze sobeckých důvodů jest dobré pro dvorního pleticháře. On však chtěl buď všechno nebo nic – a nejnutnější proň byla jistota pravdy. Ačkoli v ni již mnoho nevěřil, a nemyslel, že by ji našel u katolíků, chodil přece na kázání Ambrožova. Přicházel s počátku jako milovník krásy jazykové, s trochu žárlivou zvědavostí člověka od cechu, kterého zajímá, co jiný dovede. Chtěl sám posouditi, zda kazatel zasluhuje své slávy. Obsažná a solidní výmluvnost bývalého úředníka a státníka, který byl především mužem činu, ovládla bez okolků lehkovážného rétora. Nenacházel ovšem v řečech Ambrožových oné skvělosti a líbivosti výrazu, která jej kdysi sváděla v řečech manichejce Fausta; ale byla v nich jímavost, která získávala. Augustin poslouchal biskupa s rozkoší. Slyšel jej sice rád mluvit, ale pohrdal dále učením, které on hlásal.

Pak se učení to kousek po kousku vnucovalo jeho úvahám; poznal, že jest vážnější, než byl dosud kdy myslel, že se aspoň dá obhajovati. Ambrož zavedl v Itálii ve vykládání Písem metodu orientálů. Objevoval v Písmech smysl alegorický, brzy poučný, brzy hluboký, vždy dostačující hloubavému duchu. Augustin, který měl sklon k hloubavosti, nacházel velkou zálibu v těchto duchaplných, třebas někdy nucených výkladech. Bible se mu nezdála již tak nerozumnou. Konečně Ambrož vysvětlil historickými úvahami i to, co manicheové svatým knihám tolik vytýkali jako nemravné: co Bůh

nepřipouští již dnes, mohl se zřetelem na mravní stav připouštět dříve. Ale to, že bible není ani nerozumná, ani že neodporuje morálce, to Augustinovi ještě nedokazovalo, že jest pravdivá. Nevycházel ještě ze svých pochybností.

Byl by si přál, aby Ambrož mu pomohl z nich vybřednouti. Nejednouse pokoušel zapřísti s ním o tom rozhovor. Ale milánský biskup byl tak zaměstnán! – „Bylo mi nemožné přiblížit se k němu,“ praví Augustin, „a pohovořit s ním, o čem a jak bych si byl přál, neboť mne od jeho uší a úst zdržovala spousta lidí, kteří jej obtěžovali svými záležitostmi a jimž on pomáhal v jejich potřebách. Té trochy času, kdy nebyl s nimi, používal k nabrání nových sil těla v potřebném jídle, nebo sil ducha v četbě. A když četl, tu jeho oči přebíhaly po stránkách a jeho srdce se otvíralo ku pochopení jich, ale hlas a rty jeho zůstávaly v klidu. Když jsem jej přišel navštívit (neboť každý mohl k němu přijít bez ohlášení), tu stávalo se mi často, že jsem jej našel čtoucího mlčky a nikdy jinak. Posadil jsem se a zůstav tak dlouho beze slova (neboť kdo by se opovážil rušit čtenáře tak zahloubaného?), odcházel jsem zas v domněnku, že za těch krátkých chvil, které mu zbývaly k osvěžení ducha, unaveného hlukem tolika cizích záležitostí, každé nové vyrušení by mu bylo nepohodlné. Snad tak činil i v obavě, aby pozorný a něčím zaražený posluchač jej nepřekvapil při nějaké nejasné stránce a on nemusel vysvětlovat a projednávat s ním těžší otázky a tak mařit čas, který měl určený k jiné četbě... Ale ať úmysl, který jej k tomu vedl, byl jakýkoliv,

nemohl býti než dobrý u muže tak veliké ctnosti.“

Nemožno ani jemnější – ani štiplavější poznámkou provázeti chování Ambrožovo, než to činí Augustin sám. Když psal tyto řádky, byly věci jím vypravované dávno minulé. On sám byl již křesťanem i biskupem, chápal již, co nemohl pochopiti tehdy. Cítil vlastně dobře, že Ambrož se proto vyhýbal rozmluvě, poněvadž Augustin nebyl zralý k tomu, aby mohl začíti užitečnou rozpravu s věřícím: chyběla mu pokora srdce a ducha. Ale tehdy musel na věci pohlížeti s jiné stránky a jaksí nelibě, ať nedím více, pocíťovati zdánlivou lhostejnost biskupovu.

Představte si dnešního mladého spisovatele, který je dosti přesvědčen o své schopnosti, ale znepokojen svou budoucností, že by přišel se poraditi se slavným starším kolegou: něco podobného jest v návštěvě Augustinově u Ambrože; ovšem že věc jest ještě vážnější, poněvadž nejde o literaturu, ale o spásu duše. Augustin v té době viděl v Ambrožovi, i když se ho dotazoval na věci posvátné, především řečníka, to je tedy podle jeho mínění jen staršího kolegu téhož řemesla . . . Vejde. Uvedou jej bez ohlášení, *jako každého*, do kabinetu velkého muže. Ten se nenechá rušiti ve své četbě, aby ho přivítal, aby ho oslovil . . .

Co si asi pomyslel o takovém přijetí profesor retoriky města Milána? Z rádek Vyznání to vytušíme dosti jasně. Myslel si, že Ambrož jako biskup má na starosti duše, a divil se tedy, že biskup, ať si je sebevětším pánem, nijak nespěchá mluvit s ním o útěchách duchovních. A poněvadž ještě neznal lásky křesťanské, pomyslel si

také, že Ambrož se asi necítí dosti silným, aby se měřil s dialektikem jeho zdatnosti, a že ostatně špatně zná Písma. (Pravda bylo, že po svém náhlém povýšení na biskupa musel se chvatně učit.) Vyhýbal-li se tedy kontroverzi, usuzoval z toho Augustin, že se bojí přijíti do úzkých.

Svatý Ambrož jistě ani netušil, co se děje v duši katechumenově. Byl příliš vysoko, než aby se mohl zabývatí bědnými ranami sebelásky. Byl ve svém úřadě všem vším a byl by myslel, že jest na újmu rovnosti křesťanské zabývatí se nějak mimořádně Augustinem. A jestli mu krátké rozmluvy s mladým rétořem zjevily něco z jeho charakteru, tu o něm nenabyl příliš dobrého mínění. Exaltovaná povaha Afričanova, ona neurčitost v duši, ty plané melancholie, to neustálé váhání před věrou, to vše se nemohlo zalíbiti pozitivnímu Římanovi, jakým byl Ambrož, bývalému úředníku, zvyklému rozkazovati.

Ať tomu jakkoliv, Augustin si nikdy potom nedovolil nejmenší výtky proti Ambrožovi. Naopak, zahrnuje jej největší chválou, cituje jej bez ustání ve svých pojednáních, ohražuje se jeho autoritou. Jmenuje jej svým otcem. Jednou však přece, když mluví o duševní osamělosti, v jaké žil v Miláně, uklouzla mu jakoby skromná žaloba, která se zdá mířiti na Ambrože. Vzpomenuv, s jakou horlivostí hledal pravdu v oné době, podotýká: „Mohl míti ve mně žáka nejvděčnějšího a nejučenlivějšího, kdyby se byl někdo našel, aby mne poučil.“

Tato věta, která ve Vyznáních silně odporuje tolika stránkám chvály osvatém Ambrožovi, zdá

se býti výrazem pokorné pravdy. Použil-li Bůh Ambrože k obrácení Augustinovu, je přece pravdě blízkým, že Ambrož osobně neučinil ničeho nebo nemnoho pro tuto konversi.

IV

Z A M Ý Š L E N Á Ž E N I T B A

Čím více se Augustin blížil k cíli, tím více se zdálo, že se ho vzdaluje. Takové již jsou tajemné cesty Boha, kterýž bere duše jako zloděj: padne na ně znenadání. Až k předvečeru onoho dne, kdy Kristus si jej přijde vzít, Augustin jest posedlý světem a starostí pěkně si to v něm zařídit.

Ačkoli homilie Ambrožovy jej nabádaly k přemýšlení o velkém historickém faktu, jakým jest křesťanství, přece v něm nerozeznává ještě než neurčité zásvity. Vzdal se svého povrchního skepticismu, ale nevěřil v nic určitého. Nechal se unášeti jakýmsi agnosticizmem, který se skládal z duchovní lenosti a pokleslosti mysli. Se-stoupí-li až na dno svého vědomí, najde tam nanejvýš víru v existenci Boha a v jeho prozřetelnost, pojmy úplně abstraktní, kterých nedovede oživit. Ale nač tolik přemýšletí o Pravdě a Dobru nejvyšším! Začneme napřed žítí!

Nyní, kdy budoucnost jeho jest zajištěna, snaží se Augustin upravit si život co nejpohodlnější. Nemá již příliš velkých ambicí. Hlavním jest mu založiti si klidnou a příjemnou existenci, řeklo by se skoro buržoasní. To, co nyní má, třebaš je to málo, již mu stačí; spěchá toho užítí.

A tak sotva se v Miláně usadil, posílá do Afriky pro milenku a synka. Najal si byt v domě se zahradou. Majitel, který tam nebydlil, nechal mu celý dům. Dům, sen mudrce! A zahradu ve vlasti Vergiliově! Profesor Augustin musel býti hodně šťasten! Matka nenechala na sebe dlouho čekat, přišla. A pak se k němu pozvolna nahrnula celá africká družina: bratr Navigius, oba bratřanci Rusticus a Lastidianus, přítel Alypius, který se nemohl od něho odloučiti, pravděpodobně i Nebridius, jiný přítel z Kartaga.

To se úplně srovnává s tehdejšími zvyky. Rétor města Milána měl postavení, jež mohlo býti pokládáno za skvělé v očích jeho chudých příbuzných, měl styky se znamenitými osobnostmi, byl blízko dvora císařova, pramene přízně a štědrosti: hned tu bylo příbuzenstvo, aby se postavilo do jeho klientely a pod jeho ochranu, aby těžilo z jeho nového blahobytu a z jeho vlivu. A pak, toto stěhování Afričanů a Orientálů do zemí severních se dalo vždy již stejným způsobem. Stačí, aby se některému někde povedlo: ihned se kol něho šíří olejová skvrna.

Nejdůležitější osobou této družiny africké byla Monika, která se ujala mravního i hmotného řízení domu. Nebyla ještě tak stará – sotva čtyřiapadesát let – ale lnula nanejvýš k své zemi. Že ji opustila, že čelila nesnázi dlouhé cesty po moři i zemi, k tomu musila míti velmi vážné důvody. Chudoba, do níž upadla po smrti manželově, nevysvětlila by dostatečně její vystěhování se z vlasti. Měla ještě něco v Tagaste, mohla z toho celkem žíti. Právě pohnutky jejího odchodu

jsou úplně jiného druhu. Předně vášnivě milovala syna, takže se bez něho nemohla obejít. Vzpomeňme si na dojemné slovo Augustinovo: „Mnohem více než kterákoli jiná matka přála si mít mne u sebe.“ A pak jej chtěla zachránit. Byla pevně přesvědčena, že to jest její úkol zde na světě.

V této době není již vdovou po Patriciovi, jest již svatou Monikou. Žijíc jak jeptiška postila se, modlila se, umrtvovala se. Rozjímajíc pořád Písma svatá, objevila v sobě takový smysl pro věci duchovní, že brzy přivede v úžas samého Augustina. Měla vidění, snad i vytržení mysli. Na cestě z Kartaga do Ostie byla loď, na níž jela, překvapena bouří. Nebezpečí se stalo tísnivým a lodníci se neskrývali se svým znepokojením. Ale Monika je nebojácně povzbuzovala: „Dospěj do přístavu živi a zdrávi! Bůh jí to přislíbil,“ tvrdila.

Jako křesťanka poznala ve svém životě jistě i jiné minuty více božské, ale tato byla opravdu nejhrdinnější. I za střízlivým vypravováním Augustinovým možno si představit tu scénu: stará žena na palubě mezi cestujícími, polomrtvými útrapami a strachem, odhazuje najednou své závoje, vstává, tváří v tvář rozzuřenému moři, a s náhlým ruměncem na bledé tváři praví lodníkům: „Co se bojíte? Dojedeme! Jsem si toho jista!“ Jak krásný úkon víry!

V tomto slavném okamžiku, kdy viděla smrt tak zblízka, dostalo se jí jasného zjevení jejího určení: zvěděla s největší jasností, že nese svému synu poselství a že syn je přijme vzdor všemu, zuřivosti vln i svému vlastnímu srdci.

Když tento vznešený vzruch se uklidnil, zůstala jí jistota, že Augustin dříve nebo později změní své cesty. Zbloudil, zahazoval se. Řemeslo retorské bylo ho nedůstojno. Hospodář si jej vyvolil, aby byl jedním z velikých dělníků jeho žně. Již dávno Monika předvíдалa mimořádnou úlohu, které Augustin se měl v církvi uchopiti. Nač mařiti své vlohy a svou inteligenci při prodávání marných slov, když tu byly bludy, s kterými bylo třeba bojovati, pravda, na niž bylo třeba ukazovati, když donatisté brali katolíkům basiliky africké? Čím byl konečně i nejslavnější rétor proti biskupovi, záštitě měst, rádci císařovu, zástupci Boha na zemi? Augustin tím vším mohl býti. A on se zatvrzoval v bludu! Bylo třeba zdvojit úsilí a modlitby, aby jej z toho vytrhla. Byl to pro ni zároveň boj za nejdražší z jejích mateřských nadějí. Zroditi duši Ježíši Kristu – a duši vyvolenou, která by zas zachraňovala nesčetné duše jiné – pro nic jiného žíti nechtěla. A proto stojíc na palubě lodi – kymácením znavená, chlýstajícími vlnami a nárazy větru zmítaná – řekla lodníkům: „Co se bojíte? Dojedeme! Jsem si tím jista!“

V Miláně byla vzornou farnicí biskupa Ambrože. Byla na všech jeho kázáních, „visela mu na rtech jako na prameni vody živé, jenž tryská až do života věčného“. Přece však se nezdá, že by veliký biskup byl pochopil matku lépe než syna: neměl k tomu kdy. Pro něj byla Monika dobrou africkou ženou, ve své zbožnosti snad trochu bizarní a oddanou mnohým zvykům pověrečným. Donášela na příklad, jak byla v Kar-

tagu i v Tagaste zvyklá, i nyní na hroby mučedníků košíky chleba, vína a punské kaše. Když jednou se svým košíkem stanula na prahu jedné z basilik milánských, vrátník ji zadržel, že nesmí jít dál, že biskup slavně odsoudil tyto zvyky jakožto načichlé modlářstvím. Jakmile to bylo zakázáno Ambrožem, tu Monika se smrtelným strachem zanechala nošení svého košíku: Ambrož byl v jejích očích apoštolem Prozřetelnosti, který dovede jejího syna ke spáse. Ale bylo jí těžko zřít se toho starého zvyku z vlasti. Kdyby se nebyla bála znelíbiti se biskupovi, byla by při něm setrvala.

Ten jí byl povděčen za její poslušnost, horlivost a dobročinnost. Když náhodou potkal jejího syna, blahopřál mu k takové matce. Augustin, který ještě nepohrdal chválou lidskou, očekával asi, že Ambrož pochválí jej, ale Ambrož se k tomu neměl, a on se tím možná cítil uražen.

I Augustin byl velmi zaměstnán: neměl tuze kdy těžit ze zbožných napomínání biskupových. Jeho povolání a jeho styky mu zabíraly celý den. Dopoledne měl přednášky. Odpoledne bylo věnováno přátelským návštěvám, pochůzkám k vlivným lidem, u nichž zakročoval v záležitostech svých nebo lidí sobě blízkých. Večer se připravoval na přednášky druhého dne. Přes tento chvatný a bohatý život, který mohl, jak by se zdálo, vyhověti všem jeho ambicím, nemohl přece utlumiti výkřiku tesknícího srdce. Vlastně se šťastným necítil.

Předem jest pochybno, zda Milán se mu líbil více než Řím. Bylo mu tam zima. Milánská zi-

ma jest, zvlášť pro Jihozemce, velmi drsná. Husté mlhy vystupují z kanálů a bažinatých lučin okolo města. Sněhy alpské jsou na blízku. To podnebí, ještě vlhčí a chladnější než římské, nesloužilo jeho plicím. Co chvíle měl něco v krku; musel přerušovati přednášky, osudná věc pro člověka, jehož povoláním jest mluvit. Tyto obtíže se opětovaly tak často, že se mu vnucovala otázka, vydrží-li to dlouho. Viděl se již nucena vzdáti se svého zaměstnání. Ve chvílích takového poklesnutí mysli měnil všecky plány svého mládí: ztratí-li hlas, vstoupí do císařského úřadu. Myšlenka, že se stane jednou správcem provincie, nebyla mu příliš proti chuti. Jaký to konec pro něho! – Ano, ale v tom jest moudrost! odpovídal zlý hlas, který člověka pokouší, když pochybuje o sobě.

Jako vždy, těšilo Augustina i v těchto smutných myšlenkách přátelství. Měl u sebe „bratra svého srdce“, věrného Alypia, pak Nebridia, onoho mladíka, který tak vášnivě miloval metafysické diskuse. Nebridius opustil bohaté své statky v okolí Kartaga a milovanou matku jedině proto, aby mohl žíti s Augustinem, aby s ním mohl hledati pravdu. Byl tu i Romanianus, ale z důvodů méně nezištných. Tagastský mecenáš svou okázalou štědrostí přivedl své jmění do nebezpečí. Mocný nepřítel jej zapletl do procesu a pracoval o jeho zničení. Romanianus přišel do Milánu, aby se hájil před císařem a aby si zjednal oporu vysokých osobností u dvora. Tak se stalo, že i on byl trvalým návštěvníkem Augustinovým.

Mimo tento kroužek krajanů měl profesor řečnictví vzácné známosti v aristokracii městské. Byl zvláště znám s oním Manliem Theodorem, kterého slavil básník Claudianus a kterému on sám v brzkou věnuje jednu ze svých knih. Ten bohatý člověk býval prokonsulem v Kartagu, kdež se asi již seznámil s Augustinem, a žil nyní v ústraní na venkově, rozděluje svůj čas mezi studium řeckých filosofů, zvláště platoniků, a pěstování svých vinic a sadů olivových.

Jako v Tagaste, i zde v krásných vilách, rozesazených na italských jezerech, syn Moničin se ještě jednou oddal sladkosti života. „Miloval jsem šťastný život,“ přiznává ve vši prostotě. Cítil se epikurejcem více než kdy jindy. Byl by jím býval bez výhrady, kdyby nebyl podržel zřetele na život posmrtný. Ale když býval na hostinách u Manlia Theodora a před ním v rámci vysokých oken triklinia stály krásné hory za jezerem Komským, tu na to hrubě nemyslí. Říkal si: „Nač toužit po nemožném? Je třeba tak málo věcí, aby vyplnily duši lidskou!“ Vysilující nářez přepychu a blahobytu jej pomalu zmáhala. Stával se podobným těm lidem světáckým, které tak uměl unášeti svým slovem.

Jako světáci všech dob, tak i tito, kteří měli býti brzkou kořistí barbarů, dělali si z drobných denních slastí zeď, za kterou se skrývali proti všem nemilým a smutným skutečnostem, nechávající bez odpovědi podstatné otázky, ba ani si jich nepřipouštějící, a říkali si: „Mám pěkné knihy, dobře vytápěný dům, dobře vycvičené

otroky, pěkně zdobené lázně, pohodlný vůz: život jest sladký. Netoužím po jiném. Nač? Ten zde mi postačí.“ V takových chvílích, kdy se-
lhávalo unavené myšlení, stával se Augustin kořistí snadno přístupných požitků a toužil podobati se co nejdříve těmto lidem, býti jedním z nich. Ale aby mohl býti jedním z nich, bylo mu třeba úřadu vyššího než retorského, a zvláště bylo třeba svému životu dáti potřebné dekorum, zevnější spořádanost, jíž žádá svět. A tak mu pozvolna přicházela vážně myšlenka oženiti se.

Jedinou překážkou byla mu v tom jeho milenka; i zbavil se jí.

Bylo to domácí drama, které on snaží se skrýti, ale které mu bylo asi velmi trapné, soudě podle nářků, které mu mimoděk uklouzávají v několika větách, velmi krátkých a takřka samy za sebe se stydících. Monika byla bez odporu hlavním původcem tohoto dramatu, ačkoli asi i přátelé Augustinovi se zúčastnili. Dokazovali asi profesorovi, že škodí i své konduítě i své budoucnosti, přechovávaje u sebe svou milostnici. Ale důvody Moničiny byly naléhavější a závažnější.

Jest předně přirozeno, že ve své mateřské důstojnosti a v křesťanském svém svědomí bolestně snášela přítomnost cizinky, která byla maitresou jejího syna. Ať si dům, kde bydlela ona družina africká, představíme sebe prostrannějším, nebylo se možno vyhnouti nemilým střetnutím mezi obyvateli. Spory o přednost ve vedení domácnosti zneprátele obyčejně tchyni a snachu, žijí-li pod jednou střechou. Jaké city mohla Monika

chovati k ženě, která ani její snachou nebyla, kterou pokládala za vetřelkyni? O možnosti pak přivést poměr synův do pořádku manželstvím ani neuvažovala: ta osoba byla příliš nízkého původu. Marné jest býti svatou: nezapomene přece, že jest vdovou po radním pánu a že buržoasní rodina, která sama sebe respektuje, se nesníží připuštěním kohokoliv do svého středu. Ale to bylo v jejích očích vedlejší. Hlavně působila na ni úvaha, že tato žena zdržuje obrácení synovo. Monika viděla dobře, že Augustin k vůli ní odkládá do nekonečna křest. Ona byla tím řetězem hříchu, jeho poskrbněná minulost, která jej tížila: záleželo na tom, zbaviti jej toho co nejdříve.

Presvědčena jsouc tedy, že je to její velitelská povinnost, nepopustila, až Augustin povolil. Aby jej jaksi postavila před hotovou událost, hledala mu nevěstu s onou krásnou horlivostí, kterou obyčejně matky tomu lovu věnují. Našla dívku, která měla, jak se říká, všecky vlastnosti a která také vyhovovala nadějím Augustinovým. Měla dostatečné věno, aby nebyla muži obtíží. Její majetek spolu se služným profesorem dovoloval jim žíti v příjemném pohodlí. Byla učiněna přípo věď s obojí strany. V morálním zmatku, v němž tehdy Augustin žil, nechal matku pracovati k tomuto manželství. Bezpochyby je schvaloval a jakožto dobrý úředník mínil, že jest čas, státi se usedlým člověkem.

Nastávalo tedy loučení. Jak asi to ubohé stvoření, které mu zůstávalo věrno po tolik let, přijalo potupnou výpověď? Jak se loučil hoch

Adeodat se svou matkou? Jak Augustin mohl připustiti, aby jí jej vzali? Také toto bolestné drama chtěl zastříti mlčením ze studu, který chápeme. Ovšem, nebyl již tak příliš milenkou zaujat, ale lnul k ní zbytkem něžnosti a oním tak silným poutem sdílené rozkoše. Praví to jedinou větou palčivé bolesti: „Když pod záminkou, že překáží mému manželství, od mého boku odtrhli tu, s níž jsem byl zvyklý spávat, tu srdce mé tam, kde lpělo u jejího, bylo zasaženo a zraněno a krvácelo za ní.“ Věta zároveň svítí i pálí: „Tam kde srdce mé lpělo u jejího – *ubi adhaerebat*.“ Přiznává se tedy, že nelnulo již celé, neboť na mnohých místech se odcizilo. Zůstala-li duše jeho milenky stejnou, jeho se změnila: miloval sice ještě, ale byl jí již vzdálen.

Bud'jak bud', zachovala se podivuhodně v těchto okolnostech ta opuštěná, ta bědná, kterou pokládali za nehodnu Augustina. Byla křesťankou: snad uhodla (milující žena může mít své jasnozření), že jde nejen o spásu bytosti drahé, ale o božské poslání, k němuž je předurčena. Obětovala se, aby se Augustin stal apoštolem a světlem, velkým služebníkem Božím. Vrátila se tedy do své Afriky, a aby dokázala, že odpouští, ale nezapomíná, slíbila žít ve zdrženlivosti. Ta „kte-rá spávala s Augustinem“, nemohla býti ženou jiného.

Ať byla nešťastnice sebenížšího původu, v tom okamžiku byla veliká. Ušlechtilost její duše pokoruje Augustina i Moniku, kteří ostatně brzy byli potrestáni, on, že se nechal strhnouti k špinavým výpočtům svého zájmu, ona pak, světi-

ce, že v tom měla tak příliš záliby. Jakmile milenka odešla, Augustin trpěl svou osamělostí. „Zdalo se mi,“ praví, „vrcholem utrpení být izba-ven laskání ženina.“ Jeho snoubenka však byla ještě příliš mladá. Nebyl by si ji mohl vzít před uplynutím dvou let. Jak vydržeti až do té doby? Augustin neváhal: vzal si jinou konkubinu.

To byl trest pro Moniku, krutě zklamanou ve svých zbožných zámyslech. Marně tedy doufala tolik dobrého od manželství tak blízkého; mlčení Boha jí bylo svědectvím, že se octla na špatné cestě. Prosila o zjevení, o znamení, které by ji poučilo o následcích zamýšleného spojení; nebyla vyslyšena.

„A tak,“ dí Augustin, „mé hříchy se množily.“ Ale neomezoval se jen na hřešení, uváděl i jiné v pokušení. I co se ženění týká, musel on dělat proselytu. A tak tedy zaučoval milého Alypia. Alypius se uchovával čist od žen, ačkoli v prvním mládí, aby učinil jako všichni ostatní, okusil slasti lásky: nenašel v tom záliby. Ale Augustin mu tak vřele vychvaloval rozkoše stálého manželského spoluzití, že dostal chuť zkusit to i sám, „přemožen jsa ne půvabem rozkoše, ale zvědavostí“. Pro Alypia by tedy manželství bylo jakýmsi filosofickým a citovým experimentem.

Hle, to jsou výrazy úplně moderní a vyjadřují stav duší hodně dávných. Ti mladí lidé, přátelé Augustinovi, i Augustin sám, podobají se vlastně úžasně mladým lidem generace, od níž máme již odstup (žel!), kteří v historii asi podrží domýšlivé jméno, které si sami dali: *intelektuálové*.

Podobně jako my, i oni mladí latinští Afričané, žáci rétorů a filosofů pohanských, věřili nejvíce v ideje. Nejsouce vzdáleni tvrzení, že pravda jest nepřístupná, přece neméně byli toho mínění, že to marné honění se za ní jest přece jen pěknou sázkou, aspoň napínavou hrou. Ta hra jim byla celou důstojností a cenou života. Třebas i mívali záchvaty světské ctižádosti, ve skutečnosti pohrdali vším, co nebylo čistou spekulací. V očích jejich svět byl hnusný a práce snižující. Zavírali se do ideální zahrady mudrcovy, do „koutku filosofova“, jak říkali, a ucpávali si tam žárlivě všecky otvory, kudy by se jim zraňující skutečnost mohla zjevit. Rozlišuje je od nás to, že měli mnohem méně vyprahlosti v duši, a třebas stejně pedantismu, přece pedantismu tak upřímného! To bylo jejich záchranou, ona velkodušnost, ona mladost srdce. Milují se vespolek, zamilují si na konec i život a zase se s ním setkají. Nebridius přichází z Kartaga do Milánu, opouští matku i rodinu, nechává značného jmění, aby nejen filosofoval s Augustinem, ale i žil s přítelem. Od té doby mohli uskutečnit slova žalmu, který brzo bude Augustin vykládati s takovou srdečností svým mnichům: „Dobré a příjemné jest, aby bratří bydleli spolu.“

To není pouhá hypotéza: ve skutečnosti měli úmysl založiti jakýsi laický klášter, kde jedinou regulí by bylo hledání pravdy a šťastného života. Bylo by jich bývalo asi deset. Co kdo měl, mělo se státi společným majetkem. Nejzámožnější, jako na př. Romanianus, slibovali přinésti společnosti

veškerý svůj majetek. Ale otázka žen zvrátila celý naivní plán. Nedbali otáze se jich, a tak ony, jak bylo lze očekávat, odmítly vstoupiti do kláštera se svými muži; z nich pak ti, kteří měli ženy, hrozili se myšlenky žíti bez nich. Zvláště Augustin, který měl vstoupiti ve sňatek, přiznával, že by k tomu neměl odvahy. Zapomněl také, že se má starati o jiné: celá jejich rodina žila z něho. Jak mohl opustiti matku, dítě, bratra, bratrance?

S Alypiem a Nebridem se z toho upřímně rmoutil, že tento krásný sen poustevnického života jest nesplnitelný. „Byli jsme,“ praví, „trojí hladová ústa, která se otvírala jen k nářkům na vespólnou naši nuzotu a od tebe, Bože můj, očekávala pokrmu v čas příhodný. A kdybychom ve vši hořkosti, kterou milosrdenství tvé lilo na světské naše počínání, byli chtěli dohlédnouti konce svých utrpení, byli bychom viděli jen tmou. Tu jsme se odvraceli s bédováním, říkájice si: Jak dlouho to ještě potrvá?“

Drobná a zcela všední událost jim jednoho dne dala krutěji pocítiti jejich intelektuelní bídu.

Augustin jako městský rétor právě pronesl oficielní oslavnou řeč o císaři. Byl začátek nového roku, celé město bylo ve veselé náladě. On však byl smuten věda, že pověděl mnoho lží, a především proto, že nedoufal již ve štěstí. Přátelé jej provázeli. Na ulici najednou spatřili opilého žebráka, jenž se oddával bláznovské veselosti. Ten člověk byl tedy šťasten! Několik vyžebra-ných grošů stačilo dáti mu dokonalé štěstí, kdežto oni, filosofové, přes největší úsilí a přes všechnu svou vědu se marně hnali za štěstím. Ovšem,

až opilec vystřízliví, bude nešťastnějším, než byl předtím. Ale co na tom, když jen to ubohé štěstí, třebaš ilusorní, mohlo na tu chvíli ubožáka rozjařiti a povznésti jej tak nad sebe samého. Aspoň ten okamžik prožije v úplném štěstí. A Augustina se zmocňovalo pokušení učiniti jako ten žebrák, hoditi přes palubu všechno to filosofické haraburdí – a začítí žítí zcela prostě, když život jest přec jen někdy pěkný.

Ale pud silnější než pud rozkoše mu říkal: „Jest ještě něco jiného! – Kdyby to tak bylo pravda? – Snad bys to mohl zvědět.“ A ta myšlenka je sužovala bez ustání. Se střídavou horlivostí a pokleslostí jal se hledati ono „jiné“.

V

K R I S T U S V Z A H R A D Ě

„Byl jsem již znaven stravovati čas a sám jím býti stravován.“ V těchto několika zhuštěných a silných slovech možno shrnouti celou krisi duševní, která Augustina tížila. Nerozptylovati se již v množství marností, nerozprchávati se s minutami, které míjejí, ale soustřediti se, uniknouti roztržitosti, ustanoviti se v nepomíjejícím a věčném; rozbítí pouta starého otroka, jímž pořád zůstával, rozvíti se ve svobodě, myšlence, lásce – to byla spása, po níž toužil. Není-li to dosud spasení křesťanské, je to cesta, vedoucí k němu.

Možno míti zálibu v jakémisi grafickém ideálním znázorňování jeho konverse, možno v pevný řetěz semknouti důvody, které jej posléze vedly

k úkonu víry: on sám snad ve Vyznáních příliš podlehl této tendenci. Ve skutečnosti konverse jest faktem vnitřním – a opakujme to – faktem božským, jenž uniká každému rozumovému pojednávání. Než se zřejmě ukáže, připravuje se dlouho v oné temné oblasti duše, kterou dnes nazýváme podvědomím. Nuže, nikdo *neprožíval* tak své ideje jako Augustin v oné době životní. Chápal se jich, opouštěl je, zase se k nim vracel v umíněném a zoufalém úsilí. Bez pořádku odráží se v nich měnlivost jeho duše, ony víry, jimiž znepokojeny byly její hloubky. Ale netřeba, aby tento vnitřní fakt byl v násilném odporu s logikou. A hlava nemá překážeti srdci. V budoucím věřícím se dokonává v oblasti citové i v oblasti myšlenkové práce souběžná. Nemůžeme-li vypsat její pokroky a ústupy a sledovati neustále lámanou linii jejího vývoje, můžeme aspoň označiti hlavní etapy.

Vzpomeňme si na duševní stav Augustinův, když přišel do Milánu. Byl skeptikem, onoho směru skeptického, který za neužitečnou pokládá veškeru spekulaci o podstatě věcí a pro nějž věda jest jen přibližnou pravdou. Tonul v nejasném deismu, v Ježíši Kristu viděl jen moudrého člověka, jednoho z mudrců. Věřil v Boha a jeho prozřetelnost; proto, ač sklonem svým racionalista, připouštěl zasahování Boží do věcí lidských, zázrak. Okolnost důležitá, již se odlišuje od racionalistů moderních.

Pak slýchal kázání Ambrožova. Bible již se mu nezdála absurdní, ani protivná morálce. Ona exegese, brzo alegorická, brzo historická, byla v cel-

ku zdravému duchu přijatelnou. Ale co zvlášť Augustina překvapovalo, byl vedle rozumnosti Písma jeho praktický vliv na duše. Ti, kdož žili podle zákona křesťanského, byli lidé nejen šťastní, ale i, jak vyzná později Pascal, dobří synové, dobří manželé, dobří otcové rodin, dobří občané.

Začínal tušiti, že život zde na zemi není nesitelný, že nemá smyslu, leč je-li chápán v souvislosti se životem vyšším. Tak jako pro národy jest denním chlebem sláva, tak pro jednotlivce jest jediným prostředkem k životu na tomto světě obětování se něčemu, co tento svět přesahuje.

Tak Augustin si znenáhla opravoval chybné představy, které mu vzhledem ke katolicismu vnukli manicheové. Přiznává se, že útoče na něj „štěkal proti pouhé vidině své tělesné obraznosti“. Přece však bylo mu nesnadno zbavit se všech předsudků manichejských. Záhada zla zůstávala pro něj nevysvětlitelnou, nemá-li míti pravdu manicheismus. Bůh nemohl býti původcem zla.

Připustiv tuto pravdu dospěl k myšlence, že není věcí o sobě zlých, jak učili bývalí jeho učitelé, zlých totiž přítomností zlého principu. Všecky věci naopak jsou dobré, ačkoli měrou rozličnou. Zdánlivé nedokonalosti tvorstva, poznatelného našimi smysly, mizejí ve všeobecné harmonii. Ropucha a zmije náleží do ekonomie světa dokonale uspořádaného. Ale není jen zlo fyzické, je i zlé, které činíme a trpíme. Zločin a bolest jsou hrozné argumenty proti Bohu. Nuže, křesťané učí, že první pochází jen z vůle lidské, ze svobodné vůle, pokažené hříchem prvopočáteč-

ným, druhou pak že Bůh připouští k očistění duší. To ovšem bylo vysvětlení, ale předpokládalo víru v dogma o hříchu a o vykoupení. Augustin v to ještě nevěřil. Byl příliš pyšným, než aby uznal úpadek vůle a potřebu spasitele: „Zpupnost mé osobnosti,“ praví, „mi zavírala oči.“

Přece však bylo již velikým krokem, že zavrhl základní dogma manicheismu, učení o dvojí podstatě, dobré a zlé. Od té doby pro Augustina existuje jen jedna podstata – jediná a neporušitelná – Dobro, to jest Bůh. Ale tuto božskou podstatu chápal pořád ještě jako pouhý materialista, tak byl ovládán smysly. Podle jeho mínění je tato podstata hmotná, rozprostraněná, bez hranic. Představuje si ji jako nezměrný oceán, v němž jako ohromná houba svět tone, se všech stran jí jsa pronikán.

Tam právě dospěl, když jeden z jeho přátel, „člověk nadutý nezměrnou pýchou“, vložil mu do rukou některé dialogy Platonovy, přeložené do latiny slavným rétozem Victorinem. Poznamenejme *mimochodem*, že Augustin v třicátém druhém roce, rétor řemeslem a filosof zálibou, nečetl dosud Platona. To zase dokazuje, jak vyučování starých bylo ústní, jsouc v tom podobno učení musulmanů. Dosud neznal Platona než z doslechu. Nyní jej tedy četl a bylo mu to jako zjevením.

Zvěděl, že může existovat skutečná bytost mimo všechny představy prostorové. Pochopil Boha jakožto bezrozměrného a tedy nekonečného. Dostalo se mu pochopení duchovosti Boží. Pak se duchu jeho vnucovala základní nutnost Pro-

středníka neboli Logu, Slova. Logos, Slovo, stvořil svět. Tímto Slovem jediné svět i Bůh i všechny věci, nás nevyjímaje, jsou pochopitelné. Jaké překvapení! Plato a svatý Jan se setkávají: „Na počátku bylo Slovo,“ praví čtvrté evangelium. Ale nejen evangelistu, nýbrž skoro celé učení Kristovo objevil Augustin v dialozích Platonových. Viděl ovšem hluboké rozdíly, ale prozatím především užasl nad podobnostmi a to jej oslnilo. Napřed jej okouzlovala krása světa, stvořeného Demiurgem podle jeho obrazu: Bůh jest krása, svět jest krásný jako ten, kterýž jej stvořil. Toto metafysické zjevení unášelo Augustina, celé jeho srdce tlouklo vstříc oné Bytosti, nevýslovně krásné. Volá v nadšení: „Podivil jsem se, že tě miluji, Bože, a ne již jako pouhou vidinu. Nebyl-li jsem ještě schopen těšiti se z tebe, přece jsem již byl unášen k tobě krásou tvou.“

Ale takové unesení nebylo trvalé. „Nebyl jsem ještě schopen těšiti se z tebe.“ To jest nejhlavnější námitka Augustinova proti platonismu. Cítil dobře, že místo aby se přiblížil Bohu, místo aby se z něho těšil, nevycházel pořád ještě z pouhých pomyslů svého ducha, že se pořád ještě ztrácel v preludech idealismu. Nač se vzdávati ilusorních hodnot smyslových, nemá-li za ně *míti* skutečnosti solidnější? Jeho intelligence, jeho básnická obraznost mohly býti svedeny platonickým preludem, ale srdce nasyceno nebylo. „Jest něco jiného,“ praví, „pohleděti s divokého štítu hory do vlasti pokoje, a zase něco jiného kráčet cestou, která do ní vede.“

Tu cestu mu ukáže svatý Pavel. Počal pilně

čísti Epištoly, a čím více četl, tím více si uvědomoval propast, která dělí filosofii od Moudrosti, neboť ona sbírá pojmy věcí, tato pak vede dále přes pojmy až ke skutečnostem božským, na nichž pojmy *závisí*. Apoštol poučil Augustina, že nestačí zhlédnouti Boha krystalem pojmů, ale že je třeba v duchu a pravdě se s ním spojit, míti ho, těšiti se z něho. Aby však se duše mohla spojit s Dobrem, jest nutno, aby se pro takové spojení uzpůsobila, aby se očistila a vyléčila ze všech neduhů tělesných, aby poznala a uznala své místo ve světě a toho místa se držela. Je třeba pokání, pokory, srdce zkroušeného a poníženého. Jenom takové srdce uvidí Boha. — „Srdce pukající bude uzdraveno, praví Písmo, srdce pyšné bude zdrceno.“ — A tak tedy rozumový člověk, jakým byl Augustin, musel změnit metodu a cítil, že ta změna jest spravedlivá. Když spisovatel, chce-li psáti pěkné věci, musí se předem vmysliti v jakýsi stav milosti, v němž mu nemožny se stanou nejen nízké skutky, ale i nedůstojné myšlenky, tedy i křesťan, chce-li pochopiti pravdy božské, musí očistiti a připraviti svůj vnitřní zrak pokáním a pokorou. Augustin pronikl tato idea, když četl svatého Pavla. Ale co zvlášť jej v Epištolách dojímal, byl onen otcovský tón, sladkost a *blahojímavost*, skrytá pod nevzdělanou drsností vět. Byl tím okouzlen. Jaký rozdíl od filosofů! „V jejich tak slavných stránkách ani stopy duše zbožné ani slz kající ani tvé oběti, můj Bože, ani duševních útrap. Neslyšeti tam Krista volajícího: „Pojďte ke mně všichni, kteří trpíte!“ Nechtějí se učit od něho, jenž je tichý a

pokorný srdcem, neboť ty skryl jsi pravdu opatrným a moudrým a zjevil jsi ji maličkým.“

Ale ponížiti se není ještě všechno: především nutno vyléčiti se ze svých vášní. Ale vášně byly Augustinovi „starými přítelkyněmi“. Jak by se mohl od nich odloučiti? K tomuto hrdinskému léčení se mu nedostávalo odvahy. Pomysleme si jen: mladý, dvaatřicetiletý muž. Myslel pořád na ženění. Smyslnost jej držela zamotanými pouty zvyku a on si liboval v nečistotě svého srdce. Když podle napomínání apoštola se pokoušel své svědomí srovnati s novým směrem svého ducha, tu „staré přítelkyně“ přiběhly a prosily, aby toho nečinil. „Tahaly mne,“ praví, „za šat mého těla a šeptaly mi do uší: Ty nás opouštíš? Od nynějška již nemáme býti s tebou, již nikdy? *Non erimus tecum ultra in aeternum?* ... A od nynějška již ta věc, kterou dobře znáš, a ona věc ti nemají býti dovoleny, již nikdy, na věky?“

Na věky! Jaké slovo! Augustin se zhrozil. Pak uváživ vše, říkal jim: „Znám vás, znám až příliš! Jste touha bez naděje, jste propast beze dna, kterou nic nenasytí. Trpěl jsem již dost pro vás.“ A trapný dialog šel dál. „Co na tom! Když jediné, pro tebe možné štěstí jest trpěti pro nás, vrhati tělo v tu propast nenasytnou, bez konce, bez naděje!“ – „To jest pro zbabělce! Pro mne jest jiné štěstí než vaše, jest ještě *jiná věc*! Víím to jistě.“ – Tu zmateny jsouce na okamžik touto jistotou, šeptaly přítelkyně tišeji: „A když při tom ztratíš to bědné štěstí pro přelud ještě prázdnější! .. Ostatně přeceňuješ svou sílu. Nebudeš moci, nebudeš nikdy moci býti bez nás!“ To se dotýka-

ly bolavého místa. Augustin znal až příliš dobře svou slabost. A jeho žhavá obraznost mu v neobvyklé skvělosti představovala všechny ty rozkoše, bez nichž nemohl býti. Nebyly to jen rozkoše těla, ale i ty nicotky, ty zbytečnosti, „ty lehkomyšlné zábavy, pro které milujeme život“. Staré lstivé přítelkyně šeptaly dál: „Poslouchej! To, čím ty zhrdáš, má přece svou krásu; ba nabízí velikou slast. Nesmíš toho svého srdce zbavovat tak lehkomyšlně, neboť bude to hanba, až se brzy vrátíš!“ Vypočítával si, co vše měl opustiti, viděl, jak se to před ním leskne a odívá v barvy nejpůsobivější: Hra, skvělé hostiny, hudba, zpěv, vůně, knihy, poesie, květiny, svěžest lesa (vzpomínalť na lesy tagastské a na honby s Romanianem), zkrátka vše, co miloval, až k „oné čisté záři světla, očím lidským tak milé“.

Mezi těmito pokušeními a příkazem svého svědomí se Augustin nemohl rozhodnouti a pozbýval z toho mysl. Jeho vůle, hříchem zesláblá, nebyla s to bojovati proti sobě samé. A tak podřizoval se dále životu a byl „stravován časem“.

Byl-li život v oné době snesitelný lidem klidným, úmyslně se vzdalujícím veřejné činnosti a politiky, život skonávajícího císařství byl pohoršlivým divadlem duchu přímému a hrdému, jakým byl Augustin. To již by mu bylo mělo zhnusiti další setrvání ve světě. V Miláně, nablízku dvora, mohl právě dobře viděti, kolik nízkosti a krutosti plodí ctižádost a chtivost lidská.

Nebyla-li pěknou přítomnost, budoucnost se ukazovala zoufalou. Císařství římské existovalo již jen podle jména. Cizinci, sběhlí ze všech zemí

Středomoří, vykořisťovali jeho jménem provincie. Vojsko bylo skoro úplně v rukou barbarů. Gótsí tribunové konali službu kol basiliky, do níž svatý Ambrož se zavřel s lidem, aby vzdoroval ustanovením císařovny Justiny, která chtěla basiliku dáti ariánům. V paláci východní eunuchové vládli družině všemožných vůdců a úředníků. Všichni ti lidé se vrhali na kořist. Císařství, třebas zesláblé, zůstávalo vždy ještě podivuhodným strojem k ovládání lidí a vymačkávání zlata z národů. A tak tedy ctižádostiví a dobrodružní lidé, ať přišli odkudkoliv, měli zálsk na purpur císařský; ten stál vždy ještě za to, dáti zaň v sázku kůži. Na udržení císařství měli větší zájem lupiči a násilníci než opravdoví patrioti, zarmoucení tím stavem věcí (a byli mezi nimi lidé velmi energičtí!) Sami barbari toužili vstoupiti v říši, aby mohli beztrněji vydírat.

Císařové pak, i upřímní křesťané mezi nimi, byli nuceni stávat se hroznými tyrany, aby obhájili život, neustále ohrožovaný. Poprav nebylo nikdy více a nikdy nebyly krutější než tehdy. V Miláně mohl Augustin viděti blízko paláce císařského místnosti, kde předešlý císař, prchlivý Valentinian, měl dva medvědy, Zlatouše a Neviňátko, kteří konali službu katů. Živil je těly odsouzenců. Zlatouš snad ještě žil. Neviňátko – ta krutá ironie jména! – dostalo se svobody v rodných lesích za odměnu dobrých, loyálních služeb.

A Augustin, jehož snahou vždy bylo dostati se do úřadu, měl se *zamíchat* do tohoto světa darebáků, vrahů a divokých zvířat? Když to uviděl

zblízka, tu cítil, jak mu vůle upadá. Jako všichni příslušníci unavených pokolení musel si hnusiti veřejnou činnost i nízkosti, které s sebou přinášela. Blíží-li se velké katastrofy nebo také ještě hned po nich, stává se nakažlivým takový černý pesimismus, jenž mrazí jemné duše. Nad to byl Augustin nemocen: okolnost příznivá pro člověka znaveného, obírá-li se myšlenkou nechat všeho. V mlhách milánských hynuly plíce a krk čím dál více. Konečně asi ve svém řečnictví neměl úspěchů větších než v Římě. Pro Afričany tam bylo cosi osudného. Ať byli ve své vlasti sebe-slavnější, bylo po slávě, jakmile přešli moře. Pocítil to i sám Apuleius, velikán kartaginský. Podobného něco stalo se i Augustinovi. Miláňané si tropili smích z jeho afrického přízvuku. Ba byli mezi nimi i puristé, kteří objevovali u něho chyby ve skladbě vět.

Ale tato zraněná sebeláska a rostoucí nechuť k lidem a životu byla ještě maličkostí proti tomu, co se dělo v něm. Augustin byl nemocen na duši. Neklid jeho povahy stal se utrpením v každé minutě. — V určitých dobách byl zavalován vlnami smutku, vzdouvajícími se z hlubin neznáma. V takových chvílích se nám zdá, že celý svět se na nás řítí. Vlna jej povalila, on však utrmácen vstával. Cítil, že se v něm rozpíná nová vůle, která nebyla jeho, a pod ní že sebou zmítá ona druhá vůle hříšná. Jako by se přibližovala nějaká neviditelná bytost, která ho tísnila úzkostí, ale slastnou. Tato bytost se v něm chtěla rozvinout, ale tíže starých chyb jí překážela. A tu jeho duše křičela bolestí.

S jakou rozkoší se tehdy nechával ukolébávati zpěvy církevními! Liturgické zpěvy byly tehdy na západě novinkou. Právě toho roku, v němž jsme, zavedl je Ambrož v basilikách milánských.

Mládí hymnů! Nemožno na ně myslet bez pohnutí. Závidíme Augustinovi, že je slyšel v jejich panenské svěžesti. Ty krásné písně, které se tolik věků budou vznášeti a dosud se nesou klenbami katedrál, dávaly se v let po prvé. Nemůžeme připustiti myšlenky, že by jim jednou křídla sklesla a ony umlkly. A ožijí-li jednou ve slávě těla lidská, která jsou chrámem Ducha svatého, tu chce se nám s Dantem věriti, že hymny, chrámy Slova, jsou rovněž nesmrtelny a že zníti budou i na věčnosti. Dušičky v setmělých údolích očistce jistě zpívají dále *Te lucis ante terminum*, tak jako v hvězdných kruzích, kde blahoslavení krouží bez konce, na věky se vznášejí jásavé zvuky *Magnificat*.

I na ty, kteří pozbyli víry, působí hymny neodolatelně. „Kdybys věděl,“ praví Renan, „jaký půval barbarští kouzelníci vložili do těch zpěvů!... Jen je slyšeti, a srdce se ve mně rozplývá.“ Také v Augustinovi, který ještě neměl víry, srdce se rozplývalo, když je slyšel: „Jak jsem plakal, Bože můj, při tvých hymnech, při tvých písních! Jak mne povznášel sladký hlas tvé církve! Vnikal v uši mé a pravda se šířila v mém srdci a vzlet mé zbožnosti stával se mohutnějším a slzy mi kanuly a bylo mi tak blaze.“

Srdce se osvobozovalo od tísně a duch se zachvíval božskou hudbou. Augustin miloval hudbu náruživě. V oné době představuje si Boha ja-

ko velikého „hudebníka světů“ a brzy nato bude psáti, že „jsme slokou v básni“. Banálními metaforami řečnickými, kterými byla přecpána jeho paměť, pronikly tehdy i živé a blesky sršící obrazy žalmů, probudily na dně jeho duše nezkrotnou obraznost Afričana k novému vzmachu. A pak ten něžný, žalující tón ve svatých zpěvěch: „*Deus, Deus meus!* Bože, Bože můj!“ Božstvo nebylo již studenou chimérou, preludem, jenž uniká v nedostupné nekonečno: stávalo se dokonce majetkem milující duše. Sklánělo se k ubohému, utrápenému tvoru, bralo jej do náručí, těšilo otcovskými slovy.

Augustin plakal něhou a nadšením, ale i beznadějí. Plakal nad sebou samým. Viděl, že nemá odvahy býti šťastným štěstím jediné možným. Oč mu vlastně vždy šlo, ne-li o získání onoho štěstí životního, za nímž se již tak dlouho honil? Co hledal ve svých láskách, toť byl onen celkový zvuk jeho duše, toť bylo dokonalé realizování sebe. A tato plnost sebe jest jen v Bohu: *in Deo salutari meo*. Duše, které jsme zranili, nemohou splynouti v souzvuk s námi i se sebou samými, než jen v Bohu . . . A sladký symbolismus křesťanský zval jej svými nejvlídnějšími obrazy: stín ráje, pramen vody živé, osvěžení v Pánu, zelená ratolest holubičky, zvěstovatelky pokoje . . . Ale vášně stále odporovaly, říkajíce: „Zítř! Počkej ještě trochu! Nebudeme s tebou již nikdy, na věky? Non erimus tecum ultra in saeculum?“ – Jaký to smuteční zvuk v těch slabikách, a jak odstrašující pro bázlivou duši! Těžké, jako bronzové padaly na duši Augustinovu.

Bylo třeba skončiti. Bylo třeba, aby někdo jej donutil opustiti tuto nerozhodnost. Pudově jsa veden touto tajemnou vůlí, kterou cítil v sobě se roditi, šel a chtěl vypověděti svůj smutek starému knězi, jménem Simplicianovi, který obrátil nebo vedl v mládí i biskupa Ambrože. Mluvil s ním asi o své poslední četbě, najmě o Platonovi, a o všem úsilí, které podnikal, aby mohl vstoupiti ve spojení s Kristem; přiznal, že jest přesvědčen, ale že není s to, aby pokročil k praxi křesťanského života.

A tu Simplicianus, jakožto dobrý znalec duší, jenž věděl, že v Augustinovi dosud nezemřela marnivost, velmi vhodně mu ukázal právě na příklad překladatele oněch Platonových Dialogů, které tak nadšeně byl četl; na slavného Victorina, onoho řečníka tak obdivovaného a učeného, jenž měl i sochu na římském foru. Onen řečník také myslíval, že jest možná víra bez skutků. Byl křesťanem pouze hlavou následkem zbytku filosofské pýchy a také z obavy, aby si neuškodil v očích římské aristokracie, tehdy ještě skoro úplně pohanské. Simplicianus mu marně dokazoval nedůslednost jeho chování, když na jednou u něho došlo k rozhodnutí. V den křtu katechumenů slavný ten muž vystoupil na estrádu, v basilice připravenou, se které novokřtěnci pronášeli své vyznání víry, a odtud pronesl před celým shromážděným lidem vyznání své. Účinek byl pronikavý. V nadšení nad tím krásným činem lid provolával slávu novokřesťanu. Se všech stran volali: „Victorinus! Victorinus!“

Augustin poslouchal vypravování, jehož vše-

cky podrobnosti byly tak šťastně voleny, aby vzrušily takovou obraznost, jako byla jeho: socha na foru, estráda, s níž řečník pronášel řeč tak novou a neočekávanou, vítězné volání davu: „Victorinus! Victorinus!“ Již sám se viděl na jeho místě. Na estrádě, v basilice, v přítomnosti biskupa Ambrože pronáší i on své vyznání víry a milánský lid tleská: „Augustinus! Augustinus!“ – Ale zda mohlo srdce zkroušené a ponížené míti takto zálibu ve chvále lidské? Kdyby Augustin se obrátil, bylo by to jediné pro Boha a před Bohem. Zahnal rychle pokušení. Přec však příklad působil na něho silným a blahodárným dojmem. Cítil z něho jakoby pokyn Prozřetelnosti a pobídku k odvaze, které se obracely osobně na něho.

Za nějaký čas přišel k němu návštěvou krajan, jakýsi Pontitianus, vysoký úředník palácový. Augustin byl s Alypiem sám doma. Sedli, aby si pohovořili, a oči návštěvníka náhodou padly na Epištoly svatého Pavla, ležící na hracím stolku. Rozmluva odtud začala. Pontitianus byl křesťan a vychvaloval asketismus a zvláště divy svatosti, konané Antonínem a jeho druhy na poušti Egyptské; to byla tehdy látka časová. V Římě mezi katolíky se hovořilo jen o poustevnících egyptských a o rostoucím počtu těch, kteří se zříkali svých statků, aby žili v dokonalém sebezapírání. Nač se držeti těch statků, které hrabivost fisku tak náhle konfiskovala a na něž barbaři zdaleka cíhali! Zvěř, valící se z Germanie, zmocní se jich dnes nebo zítra. A kdyby se i připustilo, že by je kdo zachránil a zachoval si je k užívání, vždy nejistému, zdaž tehdejší ži-

vot stál za to, aby se žilo? Pro císařství nebylo již naděje. Časy velikého zpusťování byly blízky! . . .

Pontitianus vida účinek svých slov na posluchače, vypravoval jim i zcela důvěrnou příhodu. Byl s dvorem císařským v Trevíru. Jednoho odpoledne, kdy císař byl v cirku, procházel se v okolí města se třemi přáteli, rovněž palácovými úředníky. Dva z nich se vzdálili a bloudíce po krajině, našli chyši poustevnickou. Vstoupili a spatřili knihu *Život svatého Antonína*. Četli, a způsobilo to u nich obrácení náhlé jako blesk. Odhodlavše se přidružit se ihned k poustevníkům, oba dvořané neukázali se již v paláci. A byli zasnoubeni!

Pontitianus vypravoval toto drama svědomí, jehož byl svědkem, tónem, jenž prozrazoval mimořádné vzrušení, které se zmocnilo i Augustina. Jako údery válečného berana dorážela naň slova návštěvníkova. V oněch dvou trevírských dvořanech poznával sama sebe. I on byl syt světa, i on byl zasnouben. Učiní jak císař, zůstane v cirku při marných zábavách, kdežto jiní spějí za jediným štěstím?

Když Pontitianus umlkl, byl Augustin v nevýslovném zmatku. Kající duše obou dvořanů přešla v duši jeho. Vůle jeho se vzpouzela bolestně proti sobě samé a trápila se. Náhle se chopil paže Alypiovy a řekl s neobyčejným vzrušením:

„Co učiníme my? Co učiníme? Slyšel jsi? Nevědomci se vzchopují, uchvacují nebe, a my s našimi doktrínami bez srdce, hle, my se válíme v těle a v krvi!“

Alypius na něj hleděl s úžasem. „Opravdu,“ dí Augustin, „můj tón měl do sebe cosi nezvyklého. Čelo, tváře, oči, pleť, změněný hlas vyjadřovaly lépe než má slova, co se ve mně dalo.“ Tušil sice v tomto vzrušení těla blízkost nebe, ale pro okamžik necítil než prudkou touhu se vyplakati, a to v samotě a nerušeně. Sešel do zahrady. Alypius šel znepokojen z pozdálí za ním; posadil se mlčky vedle něho na lavici, u níž se zastavil. Augustin ani nepozoroval přítomnosti přítelovy. Začínala jeho vnitřní agonie. Všecky chyby, všechna minulá poskvrnění se představila jeho duchu; cítil, jak jest jimi ještě spoután, a horšil se na svou zbabělost. Ó, vyrvati se všem těm nízkostem. A jednou již šťastně udělat konec! . . .

Náhle se zdvihl. Jako by bouře se hnala nad ním. Utíkal hlouběji do zahrady, vrhl se na kolena pod fíkem a s tváří k zemi přitisknutou vypukl ve vzlykot. Tak jako olivová zahrada jeruzalémská skryla v sebe poslední večer božského Mistra, tak fíkovník milánský viděl na své kořeny padat krvavý pot. Vzdychaje pod vítězným sevřením milosti, Augustin úpěl: „Dokud ještě? Dokud? . . . Zítra? Zítra? – Proč ne hned? Proč okamžitě neopustiti svou hanbu?“

V tom okamžiku vyšlo ze sousedního domu dítě, které opakuje zpěvavým hlasem: „Vezmi a čti! Vezmi a čti!“ Augustin se zachvěl: co to má býti, tento refrén? Je to snad popěvek, jak venkovští hoši nebo dívenky jej zpívávají? Nevzpomínal ho, nikdy ho neslyšel . . . Ale hned jako na rozkaz Boží vstal, běžel k místu, kde Aly-

pius pořád ještě seděl a kde byl zanechal Epištoly svatého Pavla. Otevřel knihu, a první verš, který se jeho očím namanul, byl: „Oblect se v Pána Ježíše Krista a nepečujte o žádosti těla!“ (Řím. 13. 14.) Tělo! . . . Svatý verš mířil přímo na něho, na Augustina, dosud tak tělesného! Ten rozkaz byl odpovědí s výšin! . . .

Označil stránku, zavřel knihu. Úzkosti prchly. Velký mír zatopoval duši: vše bylo skončeno! – S tváří klidnou oznámil Alypioví, co se právě stalo, a neváhaje vstoupil do komnatky Moničiny, aby to řekl i jí. Světice tím nebyla překvapena. Věděla již dávno všecko předem. „Kde já jsem, budeš i ty.“ Ale vypukla v jásot. Její poslání bylo skončeno. Mohla zpívat svůj chvalozpěv a vkročiti v pokoj Boží.

Ale milý Alypius, vždy obezřetný a praktický, otevřel knihu a ukázal příteli následující verš, který on již ve svém unesení nečetl. Apoštol pravil: „Ujímejte se toho, kdo jest ještě mdlý u víře!“ To také se týkalo Augustina. To bylo jisté: jeho nová víra byla ještě hodně vratká. Aby jej neoslepila domýšlivost! Ano, nebylo pochyby, chtěl ze vší duše býti křesťanem: zbývalo nyní jím se státi.

D Í L Č T V R T Ý

S K R Y T Ý Ž I V O T

*Učiň, Otče, at tě hledám !
Soliloquia I. 1.*

I

P O S L E D N Í Ú S M Ě V Y M U S Y P O H A N S K É

Zda Augustin, jehož se dotkla milost, dovrší své obrácení okázalým krokem, jak učinil jeho spolubratr, slavný Victorinus?

Nebylo mu neznámo, že takové okázalé obrácení má sílu příkladu, který strhuje davy, a ať jeho srdce bylo sebevíce „zkroušené a ponížené“, věděl přece, že jest v Miláně osobností významnou. Jaký poprask, kdyby se poděkoval z profesury řečnictví, aby žil podle křesťanského asketismu!... Ale chtěl se raději vyhnout i pohoršení jedněch i hlučné chvále druhých. Bůh sám a několik nejmilejších přátel bude svědkem jeho pokání.

Do prázdnin bylo sotva dvacet dní. Bude až do té doby míti strpení. Příbuzní a žáci nebudou ho moci viniti, že je opustil před koncem

školního roku; a poněvadž jeho zdravotní stav se horšil, bude pak míti platnou výmluvu vzdáti se svého úřadu. Vlhké podnebí způsobilo mu jakousi chronickou bronchitidu, která se za léto nezlepšila. Obtížně dýchal, hlas měl oslabený a zastřený, takže se již tázal, zda nejsou chyceny plíce. Augustinovi bylo opravdu třeba o sebe pečovati. To byl více než dostatečný důvod zanechat přednášek. Splniv povinnosti svého povolání až do konce – a ujišťuje nás, že k tomu bylo třeba odvahy – opustil katedru s určitým úmyslem již se na ni nevrátiti.

A tak tedy byl volný od světských povinností! Nyní se bude moci v mlčení a odloučenosti připravovati na křest. Ale přece bylo třeba žíti! Augustin se měl více než kdy jindy o koho starati; bylo tu dítě, matka, bratr, bratřenci. Těžké břímě, které již dlouho na něj doléhalo. Jest pravděpodobno, že tu ještě jednou pomohl Romanianus, který byl v Miláně. Vzpomínáme si, že tagastský mecenáš horlivě přistoupil na plán laického kláštera, pro který se svého času nadchli Augustin a jeho přátelé, a že slíbil přispěti k tomu svým majetkem. Odstup Augustinův byl počátkem k uskutečnění tohoto záměru ve změněné formě. Romanianus tomu bezpochyby přál. Na každý způsob jej požádal, aby i na dále vyučoval jeho syna Licentia. Jiný mladý muž, Trygetius, jej žádal o totéž, Augustin tedy nemínil vzdáti se své činnosti úplně. Učitel veřejný se stal aspoň prozatím učitelem soukromým.

Tím bylo živobytí zajištěno. Nechyběl než

útulek. Ten mu s laskavostí nabídl přítel a kolega, učitel gramatiky Verecundus. Ten se tak odvděčoval za službu, kterou mu Augustin prokázal nedávno. Na prosbu Augustinovu totiž Nebridius, přítel jich obou, vypomohl ochotně v třídě gramatikově, který si musel vzít dovolenou. Nebridius, ačkoli byl bohat, velmi nadán, a ačkoli toužil po klidu a samotě, svolil zastávat Verecunda v tomto skromném postavení jedině z laskavosti. Nemůžeme se dosti vynadiviti velkodušnosti a dobráctví oněch mravů starokřesťanských: přátelství tehdy neznalo úzkoprsosti a skrblictví našeho sobectví.

Nuže, Verecundus měl v okolí Milána vilu, zvanou Cassiciacum. Navrhl Augustinovi, aby tam trávil své prázdniny, ba aby se tam usadil trvale i se svými, maje za povinnost spravovati ten majetek a dohlížeti tam na práci.

Byly hledány zbytky tohoto pohostinného domu, kde budoucí mnich tagastský a hipponský se loučil se světem. Cassiciacum zmizelo. Obraznost si je může ideálně znovu vybudovati v nejkrásnějších místech bohaté roviny, jež obklopuje Milán. Nepouští-li se však mladý Licentius příliš do metafor, když Augustinovi připomíná „sluneční dny, ztrávené ve vysokých horách Italie“, pak možná statek Verecundův ležel na prvních pahorcích, které se odtud táhnou k pásmu horskému Brianza. Do dneška mají v tuto stranu bohatí Miláňané svá letní sídla.

Žírná Lombardie se asi očím Augustina a jeho druhů zdála druhou zemí zaslíbenou.

Země neobyčejně úrodná a vzdělaná, jsoucí

jedinou velikou zahradou, plnou ovocných stromů, již volně protékají všemi směry hluboké a rybnaté kanály. Všude šumot tekoucí vody, rozkošná hudba uším Afričanů. Vůně máty a anýzu, lučiny husté trávy, vysoké až po kolena. Tu a tam malé kotlinky, pokryté křovinatou zelení, již pronikají růžové chocholy lip a bronzové listí ořechů, kde severní jedle již vztyčují své černé vrcholky. Na obzoru, slitém v jedinou fialovou masu, posloupná poschodí Alp, pokrytých sněhem, a blíž oku srázné štíty, zoubkované zdi, brázděné černými trhlinami, které tím lépe dávají vyniknouti plavému zlatu jejich stěn. Nedaleko dřímají čarovná jezera. Řeklo by se, že z jejich vod vyzařuje třpyt, a srázy je tísníci se rozlévá po celém nebi brzy trochu chladný, klidný a melancholický azur jako u Leonarda da Vinci, brzy žhavá modř, již poletují veliká, hevábná a ryšavá oblaka, jako na pozadí obrazů Veronesových. Krása světla nadlehčuje a prozaňuje příliš těžké bohatství země.

Ať statek Verecundův položíme kamkoli, objevíme na něm vždy kousek oné velkolepé krajiny. O vile pak sám Augustin praví dosti, abychom si ji mohly dobře představit. Bylo to bezpochyby jedno ze starých venkovských obydlí, kdež majitelé bydlí jen několik měsíců v roce, v době největšího horka, a která po ostatní čas jsou rejdištěm myší a krys. Bez stavitelských zřetelů bylo rozšiřováno a upravováno jediné pro větší pohodlí svých hostů.

Nikdo se nestaral o souměrnost. Hlavní brána nebyla právě ve středu budovy, a po straně

byla ještě jiná branka. Jediným přepychem tohoto venkovského domu byla snad lázeň. Ať byla sebeskrovnější, připomínala přece Augustinovi výzdobu gymnasií: snad proto, že tam bylo bohaté dláždění, mosaiky a sochy? To byla věc ve vilách římských obvyklá. Italové všech dob měli vždycky velkou zálibu v sochách a mosaikách. A nemohou-li si jich dopřát, stačí jim iluze: namalují si je. Představím si velmi rád vilu Verecundovu pomalovanou freskami od svrchu dolů, vnitř i zevně, jako domy pompejské neb moderní vily milánské.

V Cassiciacu nejde o umělé zahrady. Jako při hospodářském stavení, bylo vše okolo asi zahradou zelinářskou, lučinou neb polem. Palouk, nikoli zámecký trávník, kol domu chráněného před slunkem a větrem několika mohutnými kaštany. Posadili se ve stínu některého z těchto velikých stromů na trávník a hovořili radostně, naslouchajíce nepřetržité písni potůčku, tekoucího pod okny lázně. Žilo se tu v neporušené přírodě, životem takřka vesnickým. Kouzlem Cassiciaca bylo mlčení, klid a především svěžest. Znavené plíce Augustinovy tam dýchaly vzduch čistší než v Miláně, kde vlhké horko letní jest dusné. Jeho duše, toužící po soustředěnosti, nalézala tam útulek v souladu se svými novými snahami, venkovskou samotu, jejíž vergiliovská sladkost ještě lahodila jeho literární obraznosti. Dni, jež tam ztrávil, byly pro něho požehnanými. Dlouho potom ještě na ně vzpomíná s pohnutím a pln vděčnosti prosí Boha, aby splatil hostiteli dluh za něho: „Ty mu

odplatíš, Pane, ve dni vzkříšení spravedlivých. . . . Ty odplatíš Verecundovi za jeho pohostinnost na venkově v Cassiciacu, kde jsme si odpočali v tobě, opouštějíce žhavé léto světa, ty mu odplatíš svěžestí a věčně zelenými stíny svého ráje.“

Byla to jedinečná doba v životě Augustinově. Po intelektuelní krizi, která jím otrásla tak, že to působilo i na jeho tělo, pochutnává sobě takřka na rozkoši konvalescence. Napětí popouští, on si odpočívá, jak sám praví. Exaltace pominula, ale víra zůstává pevnou. Klidným a svrchovaně jasným rozumem posuzuje svůj duševní stav, vidí zřetelně, co mu zbývá činiti, aby se stal dokonalým křesťanem. Předem se musí obeznámiti s Písmem, rozřešiti si jisté naléhavé otázky – na příklad o duši, o její přirozenosti a jejím původu – kterými je tehdy cele zaujat. Pak napravití svůj život, změnití obvyklý běh svého myšlení, zbavití starých zálib ducha, kterýž pořád ještě byl proniknut vlivy pohan-skými: choulostivá, nesnadná, často bolestná úloha, která vyžadovala víc než dne.

Po dvaceti stoletích křesťanství a přes všechny naše snahy pochopiti všecko, nechápeme dobře, jaká propast nás dělí od pohanství. Když náhodou objevíme jeho zbytky v jistých zastrčených jižních krajích, tu se děsíme a nepoznáváme jich, tak jsme ho totiž daleci, a přičítáme katolicismu to, co jest jen zbytkem bývalých mravů pohanských. Augustin jím však byl zcela blízko. Když se procházel palouky a lesy v Cassiciacu, faunové a silvanové staré mytologie

vyvstávali mu v paměti a stavěli se mu takřka na oči. Nemohl učiniti kroku, aby nepřišel k některé z jejich kaplí, nebo aby nenarazil na hranečník, pomaštěný ještě olejem, jímž ho pomazala pověřčivost venkovanů. Jako on tak i stará pohanská země neoblekla ještě Krista nových dob. Podobal se onomu Hermovi Krioforovi, který nevhodně symbolisoval Spasitele na zdech katakomb. Jako nosič beranů se pozvolna měnil v dobrého Pastýře, tak i biskup hipponský se pozvolna osvobozoval od rétora Augustina.

Byl si toho vědom v onom vadnoucím podzimu v Cassiciacu, v onom podzimu těžkém vším práchnivěním léta, ale zvěstujícím již velký odpočinek zimní. Žluté listí kaštanů se hromadilo na okrajích cest. Zastavilo i potůček, který běžel podle lázně, a zastavená voda přestala na nějaký čas hublati. Augustin napínal sluch. I jeho duše byla zanesena, zastavena všemi těmi troskami jeho myšlení a vášní. Ale on věděl, že zpěv jeho nového života zase brzo zazní způsobem vítězným, i opakoval si slova žalmu: *Cantate mihi canticum novum*. – Pějte mi píseň novou.

Bohužel měl Augustin v Cassiciacu ještě jiné věci na starosti než svou duši a svou spásu; a bylo jich mnoho. Bude tomu tak po celý jeho život. Až do konce toužiti bude po samotě, po životě v Bohu, a až do konce Bůh mu bude ukládati starost o bratry. Veliký ten duch žíti bude především láskou.

U Verecunda byl nejen správcem domu, ale i celého hospodářství. Jest pravděpodobno, že všichni jeho hosté na venkovském statku se toho

úkolu zúčastňovali. Rozdělovali si jej. Milý Alypius, jsa s tím obeznámen a znaje, jak se vše dělá, vzal na sebe styky zevnější, koupí i prodej, snad i účetnictví. Bez ustání byl na cestě do Milánu. Augustin vyřizoval korespondenci, rozdíl každého rána dělníkům úkol. Monika pečovala o domácnost, což nebyla maličkost, když jich bylo denně devět ke stolu. Ale světice se zhošťovala svých pokorných úkolů s dojemnou dobrotou a sebezapřením: „Starala se o nás,“ praví Augustin, „jako bychom byli všichni jejími dětmi, a obsluhovala nás, jako by každý z nás byl jejím otcem.“

Pohledme na ně trochu, na ty „děti“ Moničiny. Mimo Alypia, kterého již známe, byl tu Adeodat, dítě hříchu – „můj syn Adeodat, jehož nadání slibuje velké věci, nemýlí-li se má láska k němu.“ Tak mluví jeho otec. Hoch ten, zdá se, byl pravým zázrakem, jakým bude jednou malý Blaise Pascal. „Duch tohoto dítěte mne děsil – *horrori mihi erat illud ingenium*,“ praví ještě jeho otec. Jisto jest, že to byla duše andělská. Některé jeho výroky nám Augustin zaznamenal. Voní jako kytka lilíí.

Blíže zemi jsou ostatní členové této rodiny: Navigius, Augustinův bratr, hodný člověk, o němž nevíme nic bližšího, než že trpěl nemocí jater – žloutenka afrických osadníků – a že proto zdržoval se sladkých jídel. Bratranci Rusticus a Lastidianus, osoby nevýrazné, jako statisté v tragedii. Konečně žáci Augustinovi: Trygetius a Licentius. První, který právě skončil službu vojenskou, byl náruživým milovníkem historie, „jako něja-

ký veterán“. Ačkoli jeho učitel Augustin mu uděluje slovo v některých ze svých dialogů, zůstává jeho fysiognomie nejasnou. Ne tak s Licentiem. Syn Romaniana, tagastského mecenáše, byl oblíbeným žákem Augustinovým. To viděti. Každé slovo, které mu věnoval, je vřelé a má barvu a rážbu uchvacující.

Onen Licentius se nám jeví jako typ zhýčkaného dítěte, syna velké rodiny, bouřlivého, marnivého, domýšlivého, velmi důvěrného, který si nedá ujíti příležitosti dobrati si svého profesora. Je také ztřeštěný, náhle pro něco zaujatý, povrchní a trochu svárlivý. Ostatně nejlepší dítě na světě: špatná hlava, ale dobré srdce. Byl to svobodomyšlný pohan, a myslím, že jím zůstal celý život přes všechna napomínání Augustinova i Paulina z Noly, kteří mu dělali kázáníčka v próse i ve verších. Dobrý jedlík a bodrý piják, musel si při stole Moničině, obyčejně skrovném, připadat jako kající. Ale když se ho zmocnila horečka nadšení, tu zapomínal jísti a pít a ve své poetické žízni – praví jeho učitel – byl by vypil všechny prameny helikonské. Veršoval náruživě. „Je to skoro dokonalý poeta,“ psal Augustin Romanianovi. Starý řečník znal své lidi, věděl, jak má psáti otci bohatého žáka, zvláště když ten otec jest jeho dobrodincem. V Cassiciacu pod dozorem shovívavého Augustina zbásnil romaneskní dobrodružství Pyrama a Thisbé. Přednášel z toho úryvky hostům ve vile, neboť měl pěkný, zvukný hlas. Pak zanechal začaté básně a náhle vzplanul pro řecké tragedie, jimž ostatně pranic nerozuměl; což mu nevadilo mořiti jimi

každého, kdo přišel. Jindy zas to byly zpěvy církevní, tehdy právě novinka, které ho nadchly. Toho dne bylo Licentia od rána do večera slyšeti zpívati cantica.

Při této příležitosti vypráví Augustin s upřímnou dobráckostí anekdotu, která dnes může jen s velkou shovívavostí čtenářem býti přijata. Poněvadž však jest intimní ukázkou oněch mravů polokřesťanských a polopohanských, jimiž se tehdy řídil i Augustin, uvedu ji v její prostotě.

Jednou večer tedy, po večeři, vyšel Licentius a odebrav se na místo soukromé, začal tam pojednou zpívati onen verš žalmu: „Bože mocností, obrať nás, ukaž nám tvář svou a spasení budeme.“ Již od nějakého času ovšem zpíval pořád tento verš. Opakoval ho do omrzení, jako nějakou nově naučenou písničku. Zbožná Monika však, slyšíc jej, nemohla toho snést, že na podobném místě zpíval slova tak svatá. Kárala provinilce. Ale mladý blázen odpověděl dosti lehkomyšlně:

„Představ si, maticko, že by mne nepřítel zavřel na takovém místě. Nemyslíš, že Bůh by mne přece slyšel?“

Druhý den již na to nemyslel, a když mu to Augustin připomínal, řekl, že ho to pranic nemrzí.

„Pro mne,“ odpovídal výborný učitel, „já tím nejsem pohoršen ... Opravdu ani ono místo, které pohoršilo mou matku ani tma není příliš v odporu tímto zpěvem. Neboť co myslíš, odkud jsme žádali od Boha býti vysvobozeni, abychom byli obráceni a uzřeli tvář jeho? Zdali ne z oné žumpy smyslů, do níž duše naše jsou ponořeny, a z oné tmy, jíž blud nás obkličuje?“

A když toho dne rozprávěli, jak Prozřetelnost všecko řídí, Augustin si z toho vzal záminku, aby svému žáku učinil vzdělávací kázáníčko. Šašek Licentius vyslechnuv řeč, odpověděl ne bez zlo-myslnosti:

„Hledme tedy, jaká podivná shoda okolností, aby mi dokázala, že nic se neděje než podle nejkrásnějšího pořádku a pro naše větší dobro!“

Tato odpověď jest nám ukázkou, jakým tónem se nesly rozhovory Augustina s jeho žáky. Přece však, ať si rozmluva byla sebesvobodnější a zábavnější, byla vždy vážná a měla za účel poučení. Nezapomínejme, že rétor milánský jest pořád ještě profesorem. Větší díl dne se zabýval jen těmi dvěma mladými lidmi, sobě svěřenými. Opatřiv, co bylo potřeba v hospodářství, promluviv se svými venkovany a dav dělníkům rozkazy, zase se chápal svého retorského řemesla. Dopoledne vysvětloval s nimi Eklogy Vergiliovy. Večer mluvil o filosofii. Bylo-li pěkně, vyšli na palouk a rozhovor se vedl ve stínu kaštanů. Pršelo-li, uchylovali se do sálu vedle lázní. Tam byla lehátka, polštáře, měkká sedadla, pohodlná k popovídání, a rovnoměrná temperatura sousední lázně byla prospěšná průdušnicím Augustinovým.

V těch rozmluvách nebylo nic strojeného, nic nezavánělo školou. Rozhovor začínal se od věcí, které měli před očima, často od malicherné a náhodné události. Jedné noci, kdy Augustin nespal – trpěl často nespavostí – začala diskuse na loži. Neboť mistr a žáci spávali v téže místnosti. Napínaje ve tmě sluch, dával pozor na přerývané

hrčení potůčku a snažil se vysvětliti si to přerušováním . . . Tu Licentius sebou hodil pod pokrývkami, a nahmatav potmě kousek pohozeného dřeva, hodil jím k nohám své postele, aby zaplašil myši. Tedy ani on nespál ani Trygetius, jenž se obracel na loži. Augustin byl tomu rád; měl dva posluchače. Nemohl se již zdržeti a tázal se jich: „Proč ono přerývání v hrčení potoka? Neposlouchá ono také tajemného zákona?“ Bylo nalezeno téma ke kontroverzi. Po několik dní hovořiti o uspořádání všech věcí.

Jindy, vracejíce se do koupelny, zastavili se a hleděli na zápas dvou kohoutů. Augustin upozorňoval mladé lidi, jak ve všech pohybech těchto zvířat, která nemají přece rozumu, jest pozorovati určitý pořádek, plný účelnosti.

„Hleďte jen na vítěze!“ pravil jim. „Zpěv jeho jest hrdý. Každý jeho křepký úd se vypíná na znamení povýšenosti. A hleďte na poraženého, pozorujte jeho hlas, jeho odřený krk, jeho zahambenou postavu. Vše to je tak krásné, v souhlase se zákony přírody . . .“

Nový důvod pro pořádek světa: diskuse veřejší zas je v proudu.

Tento důvěrný obrázek stojí za to, abychom i my si ho všimli. Ukazuje nám, že Augustin byl nejen na výsost zaujat krásou, ale také velmi pečlivým pozorovatelem okolního světa. V římské společnosti z konce císařství jsou kohoutí zápasy pořád ještě silně v módě. Umění výtvarné již dávno z nich bralo roztomilé motivy. Při čtení této Augustinovy stránky vzpomeneme si mezi jiným na onu popelnici lateránskou, na níž zob-

razení jsou dva hoši, jeden pláče nad svým koutem poraženým, druhý tiskne do náručí a líbaje svého vítěze, poznatelného podle věnce, který drží ve svých pařátech.

Augustin jest vždy velmi blízek těmto prostým výjevům skutečného života. Zevnější věci pronikají co chvíle do dialogů mistra se žáky. . . Leží na loži v deštivé listopadové noci. Zvolna se okna zabarvují neurčitým světlem. Táhá se, je-li to měsíc nebo svítá-li již . . . Jindy slunce vychází ve vsi nádheře a oni se chystají na pa-louk, posadit se do trávy . . . Nebo zase se nebe zachmuří, přinášejí se světla . . . Nebo se objeví pečlivý Alypius, přicházejí právě z Milánu . . .

Augustin poznamenává letmo prchavé tyto jednotlivosti, připouští k dialogům všechny pří-chozí, zaplétá je do rozhovoru: matku, bratra, bratrance, Alypia, když právě přijde, i malého Adeodata. Zná cen uzdravého lidového rozumu, jasnozření srdce čistého neb duše zbožné, modlitbou živené. Monika přichází častěji do sálu, kde se rokuje, aby oznámila, že stůl jest připra-ven, nebo z jiného, úplně cizího důvodu. Syn ji žádá, aby zůstala. Ona se skromně brání takové cti.

Ale Augustin praví: „Což ty snad nemiluješ pravdy, matko? Proč bych ti tedy neměl dáti místo mezi námi? I kdybys ji milovala jen tro-chu, přece bych tě musel přijmouti a slyšeti. Tím více však, když ji více miluješ než mne, *a já vím, jakou láskou mne miluješ!* Nic by tě nemohlo od-loučiti od pravdy, ani bázeň ani bolest jakákoli ani sama smrt. Není-liž to podle přiznání všech

nejvyšší stupeň filosofie? Proč bych potom váhal prohlásiti se za tvého žáka?“

Monika všechna zmatena takovou chválou, odpovídá s líčenou řízností:

„Mlč již! Nikdy jsi nemluvil větších lží!“

Velmi často tyto hovory byly jen hříčkami dialektickými podle vkusu doby, hříčkami trochu pedantskými, zacházejícími až do únavné subtilnosti. Neposednému Licentiovi se po každé nelíbily. Býval často roztržit, začez jej mistr huboval. Ale konečně i on sám chtěl své stravníky i baviti i jejich rozum cvičiti. Ke konci jedné diskuse jim řekl s úsměvem:

„Slunko mne upozorňuje, jest čas sklidit do košíka hračky, které jsem přinesl dětem . .“

Poznamenejme mimochodem: je to zde naposledy – před blížícími se staletími všeobecného duchovního mlčení nebo potom suché scholastiky – je to naposledy, co se vysoké otázky pojednávají tímto tónem elegantního žertování a s takovou svobodomyšlností. Tradice, začatá Sokratem pod platany Ilissu, zavírá se Augustinem pod kaštany Cassiciaca.

Přece však, ať si forma jest veselá a fantastická, obsah těchto dialogů *Contra academicos, De ordine, De vita beata* jest vážný, ba velmi vážný. Nejlepším důkazem, jakou důležitost jim Augustin sám přikládal, jest, že je dal rychlopiscem zaznamenávati a že je potom vydal. Rychlopisci – *notarii* – byli při těchto rozmluvách a nedali ničemu přijíti na zmar. Přibírání takového písaře jest právě z oné doby. Správa pozdního císařství byla strašně papírová. Církev stý-

kající se s ní se jí stala rovněž. Nenaříkejme na to tuze, neboť tato pravá manie nám se spoustou haraburdí zachovala i vzácné dokumenty historické. Pokud se Augustina týká, mají tyto protokoly konferencí cassiciackých aspoň tu zásluhu, že nás poučují o stavu duše budoucího biskupa hipponského v rozhodující době jeho života.

Přesto, že se zdají školními cvičeními, nám dialogy ukazují, čím se Augustin vnitřně zabýval před svým veřejným obrácením. Tváře se, jako by potíral akademiky, bojuje vlastně s bludy, jímž sám tak dlouho byl oddán. Vyhraňuje si svůj nový ideál. Ne, hledání pravdy bez naděje, že by jí člověk kdy došel, nemůže zjednat štěstí. Opravdové štěstí jest jen v Bohu. A existuje-li pořádek ve věcech, pak třeba zavést pořádek i do své duše, aby se stala schopnou nazírání Boha. Třeba utišiti v ní hluk vášní; odtud nutnost reformy vnitřní a konečně askese.

Ale Augustin ví, že tyto pravdy potřebují býti přizpůsobeny slabosti dvou mladých lidí, které učí, a vůbec průměrnému člověku. V oněch letech nemá ještě intransigence, kterou mu brzy dá vyšší ctnost, intransigence, s kterou ostatně neustále bude bojovati jeho láska a neústupné opětné vzpomínky literáta. V oboru světské morálky a výchovy vyjadřuje tu praktické pravidlo, které za své přijme budoucí křesťanská moudrost: „Budete-li jen míti vždy pořádek ve svém srdci,“ praví zákům, „vraťte se ke svým veršům. *Neboť znalost svobodných věd a umění, ale znalost střízlivá a ukázněná*, vytváří lidi, kteří budou milovati pravdu . . . Ale jsou i jiní lidé nebo

lépe řečeno jiné duše, bydlící sice ještě v těle, kterých však již pro nesmrtelný zásnub hledá nejlepší a nejkrásnější ženich. Těm nestačí jen žítí, chtějí žítí šťastny . . . Vy však jděte *zatím, vraťte se k svému Musám!*“

Vraťte se k svému Musám: krásné slovo! Jak lidské a jak moudré! Zřetelně jest tu vysloven dvojí ideál, těch, kteří i nadále žijí ve světě podle křesťanského zákona strýzlivosti a umírněnosti – a těch, kteří touží žítí v Bohu. Augustinova volba však již se nezmění. Neobráť již hlavy zpátky. Dialogy z Cassiciaca jsou jeho posledním loučením s Musou pohanskou.

II

VYTRŽENÍ SVATÉ MONIKY

Zimu ztrávili v Cassiciacu. Ačkoli Augustin byl zabrán pracemi na statku a starostí o svoje žáky, přece se především zabýval velikou věcí své spásy.

Soliloquia, která tehdy psal, vystihují až do vášnivosti tónu ony meditace, do nichž se zahloubával za večerů a bezesných nocí. Hledal Boha, úpěje: „*Fac me, Pater, quaerere te* – Učiň, Otče, abych tě hledal!“ Ale hledal jej pořád ještě více jakožto filosof než jako křesťan. Starý člověk nebyl v něm mrtev. Nesvlékl se sebe ještě rétora ani rozumáře. Ó, zůstávalo příliš měkké to srdce, které tolik obětovalo náklonnostem lidským! V těchto vroucných dialozích, kde rozum rozmlouvá s ním, je cítiti dobře, že rozum nena-

bývá vždy hned vrchu. „Nemiluji nyní než Boha a duši,“ osvědčuje Augustin s trochou domýšlivosti. A rozum, který jej dobře zná, odpovídá: „Tedy nemiluješ svých přátel?“ – „Miluji duši: jak bych mohl je nemilovati?“ Co chybí ještě této větě vzácného a již tak očištěného citu, aby dala zvukryze křesťanský? Sotva odstín akcentu.

Sám začínal si uvědomovati, že jest třeba méně filosofovati a více se přiblížiti Písmu, naslouchat odtud Moudrosti se srdcem zkroušeným a poníženým. Na doporučení Ambrožovo, kterého písemně žádal o radu, začal čísti proroctví Isaiáše, jakožto knihu, která ze všech svatých spisů nejjasněji předpovídá vykoupení. Obtíže, na něž tu narazil, jej odstrašily; odložil četbu na dobu pozdější. Zatím poslal městskému úřadu milánskému své poděkování z profesury řečnictví. Pak, když přišel čas, poslal biskupu Ambrožovi písemné vyznání ze všech bludů a chyb a projevil rozhodný úmysl přijmouti křest. Přijal jej tiše 25. dubna o slavnosti velikonoční roku 387 zároveň se synem Adeodatem a přítelem Alypiem. Tensena něj připravoval zbožně, ukládaje si nejprísnější pokání, že i bos kráčel v zimě po umrzlé půdě.

A samotáři cassiciačtí byli zas na cestě do Milánu. Oba žáci Augustinovi jej opustili. Trygetius šel zas k vojsku. Licentius se usadil v Římě. Ale jiný krajan z Tagaste, Evodius, bývalý úředník císařský, připojil se k družince nově obrácených. Evodius, budoucí biskup uzalský (v Africe) byl již před Augustinem pokřtěn; byl to člověk úzkostlivé zbožnosti a dokonalé víry. Rozmlou-

val zbožně s přítelem, jenž po křtu svatém zakoušel veškerého uklidnění Milosti. Mluvili o oné společnosti, kterou svatý Ambrož založil nebo organisoval u brány milánské, a Augustin, srovnávaje s přísným jejím životem, viděl, že život, jaký vedli v Cassiciacu, byl ještě poskvrněn pohanstvím. Bylo třeba obrácení provést až do konce, žít životem poustevníka na způsob Antonína a jeho samotářů v Thebaidě. Uvážil, že má pořád ještě něco v Tagaste, dům a pole. Tam se usadí, tam budou žít v odříkání jako mniši. Nevinnost malého Adeodata jej předurčovala k takovému asketickému životu. Monika pak, která již dávno byla přijala závoj vdovský, nepotřebovala měnit nic ze svých zvyků, aby vedla život úplně svatý se synem a vnukem. Shodli se, že se vrátí do Afriky a že tam svůj záměr uskuteční.

Tak tedy Augustin po křtu neměl jiné touhy než odebrati se v ústraní, žít životem pokorným a skrytým, věnovaným studiu Písma a rozjímání o Bohu. Později jej protivníci vinili, že se obrátil ze ctižádosti, máje na mysli pocty a bohatství biskupské. Je to úplně neodůvodněná pomluva. Jeho obrácení bylo z nejupřímnějších, nejnezištnějších a také nejhrdinnějších. Bylo mu třiatřicet let. Pomyslíme-li na vše, co miloval, a na vše, co opouštěl, nemožno než pokloniti se a pokleknouti před vysokou ctností takového příkladu.

Dali se na cestu v létě přes Apeniny, aby v Osetii vstoupili na loď. Bližší datum odchodu nemohlo býti zjištěno. Snad Augustin a jeho druhové prchali před rotami usurpátora Maxima,

který koncem srpna překročil Alpy a táhl na Milán, kdežto mladý Valentinian se uchýlil s celým svým dvorem do Aquileje. Na každý způsob to byla cesta únavná, zvláště v oné horké roční době. Monika přišla všechna vyčerpaná. Jsouce již v Ostii, museli čekat na odjezd nějaké lodi, jedoucí do Afriky. Vhodná příležitost se nenaskytovala denně. V oné době byla plavba závislá na větru, moři a přemnohých jiných okolnostech. S časem se nepočítalo, tím mrhalo se marnotratně. Cestovalo se malými denními cestami podél pobřeží; zastávky se prodlužovaly podle libosti velitele. Na těchto lodích – jednoplachetních a sotva palubou pokrytých – byla cesta nekonečná a málo bezpečná, především pak velmi nepohodlná. Proto nikdo nespěchal do tohoto trápení a každý je rozděloval, pokud možno, hojnými oddechů. Z těchto příčin se naši Afričané zdrželi dosti dlouho v Ostii. Ubytovali se asi u některého z křesťanských spolubratrů, známých Augustinových neb Moničiných, v klidném domě, vzdáleném hluku a shonu mezinárodního, jenž plnil hostince přístavní.

Ostie, ležící na ústí Tibery, byla přístavem i skladištěm Říma. Nákladní lodi tam dovážely z Afriky olej a obilí. Bylo to průvozní město obchodní a přístaviště vystěhovalců ze všech krajů středozezemních. Dnes z něho zbyl jen ubohý městys. Ale kousek opodál vykopali archeologové v poslední době zbytky velikého města. Při vchodu objevili veliké pohřebiště obloukových hrobů (arcosolia), kde snad odpočívalo tělo svaté Moniky – a v této nekropoli pěknou zkomole-

nou sochu smutečního genia nebo Victorie s širokými složenými křídly, jak mívají andělé křesťanští. Pak forum s prodejny, kasárnu strážce, lázně, divadlo, několik velkých chrámů, ulice s podloubími, dlážděné širokými plotnami, skladiště zboží: poznali tam ještě podél zdí vyhloubeniny, do nichž se zapouštěly břichaté amfory. Tyto všecky zbytky způsobují představu lidnatého centra, kde ruch obchodní a plavební byl velmi intenzivní.

Augustin a jeho matka našli však přece ve hlučném městě způsob, jak se soustřediti a sebrati v meditaci a modlitbě. V tom všedním shonu, v hluku plavebním a obchodním odehrává se tajemná scéna, kde očištěná láska matky a syna se nám zjevuje ve světle apotheosy. V Ostii zažili jakoby předtuchu věčného spojení v Bohu. Bylo to v onom domě, kam se uchýlili. Mluvili spolu srdečně u okna do zahrady . . . Ten výjev stal se známým, příliš slavným obrazem Ary Schefferovým.¹ Vzpomeňme si na něj: dvě tváře bledé, bez krve a bez masa, kde žijí jen žhavé oči, upjaté k azuru – k azuru hutnému, neproniknutelnému, těžkému všemi tajemstvími věčnosti. Nic jiného smysly pojatelného, nic, úplně nic jich nevyrušovalo z jejich kontemplace. Samomnoho, ačkoli malířem naznačené, splývá skoro s modrou čarou obzoru. Dvě duše a nebe – toť vše.

Živá poesie je tu sražena v abstraktní myšlenku. Držení těla obou osob, ušlechtilé sedících a ne již o okno opřených, přijalo na obraze Scheffe-

¹ Francouzský malíř 1795 – 1858. P. př.

rově jakousi drsnost, skoro theatrální. Celek jest nějak suchý a chladný, což jest v odporu s lyrickou hřejivostí vypravování ve Vyznáních.

Já jsem si vždy představoval – snad účinkem toho obrazu – že z okna ostijského domu bylo přes zahradu viděti v perspektivě moře. Moře, symbol věčnosti, muselo býti, zdálo se, přítomno poslední rozmluvě Augustinově s Monikou. V Ostii však jsem se musel rozloučiti s touto příliš literární myšlenkou; moře tam není viděti. V oné době asi břeh nebyl tak zaplaven pískem, jako dnes. Ale břeh je tak nízký, že zcela blízko ústí Tibery ani netušiti blízkosti moře, leč jen odlesky vln v ovzduší, jakýmsi perleťovým zářením, chvějícím se na okraji oblohy. Dnes mám chuť myslet, že okno domu bylo spíše směrem k dalekému melancholickému obzoru, na *Agro romano*. „Prošli jsme,“ praví Augustin, „*postupně všemi věcmi hmotnými až k samému nebi*.“ Není-li pravděpodobno, že tyto věci hmotné – útvary země s jejími rostlinami, řekami, městy, horami, že vše to měli před očima? Tento vážný obraz, rozvinující se před jejich zrakem, byl na každý způsob v souzvuku se stavem jejich duší.

Rozsáhlá smutná pláň nemá nic tísnícího, nic, co by zdržovalo pohled u jednotlivostí příliš hmotných. Barvy jsou bledé a lehké, jako by chtěly zmizeti. Ohromné neplodné prostory, jednotvárně žluté, jimiž prosvítne tu a tam trochu barvy růžové, trochu zelené. Kručinky a janovce poblíž svahu řeky, nebo nějaké *boschetti* zaprášeného listí, prorážejí slabě plavou barvou půdy. Vpravo piniový lesík; vlevo zvlněné pa-

horky římské zhasínají v prázdnu smutného nekonečna. V pozadí fialová masa albánských hor, omlžených a sladkých obrysů, rýsuje se neurčitě na jasném a smavém křišťálu nebe.

Augustin a Monika, opírajíce se o okno, dívali se. Bylo to asi podvečer, v době, kdy okna v jižních krajích se otvírají svěžesti po denním horku. Dívali se. „Obdivovali jsme se kráse díla tvého, Bože,“ praví Augustin.

Tam, za těmi pahorky, byl Řím se svými paláci a chrámy, s třpytem svého zlacení a svých mramorů. Ale vzdálený obraz císařského města nemohl přemoci onen věčný smutek, jímž dýchá Agro. Vzduch smuteční nostalgie tížil tuto pláň, připravenou sklesnouti pod přívaletm stínů. Jak snadno bylo odpoutati se od marných zdání hmotných, která se sama rozpadávala!

„Tu pozdvihli jsme duše své,“ praví dále Augustin. (Mluví, jako by on a matka se byli povznesli stejným vzletem v kontemplaci. Spíše však byl on stržen Monikou, již dlouho důvěrně obeznámenou s cestami duchovními, zvyklou na vidění a mystické rozhovory se svým Bohem.) Kde byl ten Bůh? Všichni tvorové, jichž se naléhavě a prosebně dotazovali, odpovídali: *Quaere super nos!* – Hledej nad námi! Hledali, stoupali stále výš. „Došli jsme k svým duším, ale minuli jsme je, abychom, ó Pane, dospěli do onoho kraje nevyčerpatelné hojnosti, kde věčně sytíš Izraele chlebem života . . . A tu, když jsme tak mluvili a v hladu svém se tak povznášeli k onomu božskému kraji, *dotkli jsme se ho na okamžik ve vzletu celého svého srdce*. A pak vzdy-

chajíce padli jsme zpět, zanechávajíce tam prvotiny svého ducha, a sestoupili jsme opět ke žvatlání svých rtů, k onomu smrtelnému slovu, které začíná a končí . . .“

„Padli jsme zpět!“ Nevypověditelné vidění zhaslo. Ale velké mlčení zavládlo v nich, mlčení věcí, mlčení duše. I řekli si:

„Kdyby toto mlčení mohlo potrvati, kdyby všechny nižší představy se rozplynuly . . . a jen toto jediné zření duši unášelo, pohlcovalo a utápělo v radosti kontemplace, takže by život věčný byl podoben onomu okamžiku poznání, za kterým jsme láskou vzdychali – zda nebylo by to vyplnění onoho slova: *Vejdí v radost Pána svého?* – Kdy v ni vejdemo? Snad tehdy, až vstaneme z mrtvých? . . .“

Zase se pozvolna vraceli na zemi. Zmírající barvy západu hasly v mlhách Agra. Svět vstupoval v noc. Tu Monika, jata neklamným tušením, řekla Augustinovi:

„Synu, co se mne týká, mne již nic netěší v tomto životě. Opravdu nevím, co bych tu ještě dělala a nač tu ještě jsem . . . Pro jedinou věc jsem si přála zůstat zde ještě nějaký čas, chtěla jsem tě vidět, než umru, katolickým křesťanem. Bůh mi vyplnil tuto prosbu nad mé přání! Co bych tu ještě dělala?“

Cítila to: její poslání bylo skončeno. Vyčerpala, jak praví Augustin, naději života – *consumpta spe saeculi*. Odchod její byl blízký. Ona extase byla vytržením umírající, která již nadzdvihla cíp závoje a není již z této země.

Po pěti nebo šesti dnech skutečně ulehla.

Dostala horečku. Podnebí Ostie bylo, jako jest ještě dnes, plné horečky, a bylo trvale nezdravé, neboť cizinci tam zavlékali nákazy Orientu. Únava dlouhé cesty v letním horku nad to oslabila starou ženu. Musela na lože. Její stav se brzy tak zhoršil, že ztratila úplně vědomí. Mysleli, že již dokonává. Tísnilo se všichni kol jejího lože: Augustin, jeho bratr Navigius, Evodius, oba tagastští bratřenci Rusticus a Lastidianus. Najednou se však otrásla a zdvihla se s tváří vyjevenou.

„Kde jsem to byla?“ tázala se.

A vidouc na tvářích zděšení a dohadujíc se, že je s ní konec, řekla hlasem pevným:

„Zde pochováte svou matku!“

Navigius však, lekaje se tohoto obrazu smrti, bránil se tomu vši synovskou láskou:

„Ne, matko, uzdravíš se! Uvidíš zase svou vlast, nezemřeš v zemi cizí!“

Pohleděla naň smutnýma očima, jakoby zarmoucená tím, že mluví tak málo křesťansky, a obracejíc se k Augustinovi, řekla:

„Slyšíš, co mluví?“

A po chvilce mlčení začala zas hlasem silnějším, jako by svým synům diktovala poslední vůli:

„Pohřbete toto tělo, kde chcete, a nedělejte si tím starostí! Jediná věc, o kterou vás prosím, pamatujte na mne u oltáře Páně, ať jste kdekoliv!“

To byla veliká oběť! Jak mohla Afričanka, tak oddaná své vlasti, souhlasiti s tím, aby ji zahrabali v zemi cizí? V oné společnosti, kde ještě žily idee pohanské, nebylo maličností, kde

byl kdo pohřben. Monika, jako všechny vdovy, starala se již o to. Připravila si své místo v Tagaste po boku manžela Patricia. A nyní, hle, jako by se toho vzdávala. Druhové Augustinovi se diví takovému sebezapření. On však se diví jen tomu, jak milost přetvořila duši jeho matky. A vzpomínaje všech ctností jejího života a horlivosti její víry, již nyní nepochybuje o tom, že je svatá.

Churavěla ještě nějaký čas. Konečně devátý den nemoci vydechla ve věku padesáti šesti let.

Augustin jí zatlačil oči. Nesmírná bolest mu plnila srdce. Ale vzmužil se, on, kterýž mívá k slzám tak blízko, a neplakal... Najednou pronikl úmrtní komnatou pronikavý pláč. To malý Adeodat nařikal nad mrtvou. Plakal tak usedavě, že přítomní, sami nakaženi tímto úzkostným nářkem, musili jej tišiti. To se dotklo Augustina tak, že ještě po mnohých letech znělo mu v uších toto vzlykání. „Zdá se mi,“ praví, že se má dětská duše takto řinula úpěním mého syna.“ On však vším úsilím rozumu proti svému srdci chtěl viděti jen slávu, do níž světice vstupuje. A jeho druhové smýšlejí stejně... Evodius se hned chopil žaltáře a u tuhnoucího těla Moničina zanotil žalm: „Zpívati budu, Hospodine, milosrdenství a spravedlnost tvou.“ Všichni, kdož byli v domě, přidávali se a opakovali verše svatého zpěvu.

Potom však zavedli Augustina do vedlejší místnosti, zatím co pohřebníci obléčeli mrtvolu. Přátelé a příbuzní jej obklopovali. Těšil sebe i jiné. Podle zvyku svého rozmlouval o osvo-

bození věrné duše, o blaženosti jí slíbené. Bylo by se mohlo myslet, že je necitelný. „Ale já, Bože můj, mluvě, přibližoval jsem se uchutvému, kde nikdo mne nemohl slyšet, vyčítal jsem si svou slabost a snažil jsem se zarazit výlev své bolesti . . . Žel, věděl jsem, co v srdci mém potlačuji.“

Ani ve chrámě, kde se obětovala oběť za duši Moničinu, ani na hřbitově neplakal. Styděl se a bál se jako křesťan pohoršiti bratří, kdyby napodobil bezútěšnost pohanů a těch, kteří umírají bez naděje. Ale úsilí, kterým zadržoval slzy, stalo se mu jinou bolestí. Den se končil černým smutkem, smutkem, jehož nemohl strásti a v němž se dusil. Tu si vzpomněl, že Řekové lázeň proto jmenují balaneion, že vyhání smutek, i šel proto do lázně. V kročil do *tepidaria* a položil se na teplou plotnu. Ale marná snaha. „Hořkost mého hoře nevyšla ze srdce s potem, který mi stékal po údech.“ Služebníci jej zabalili do teplých prostěradel a zavedli k loži. Znaven únavou a tolikerými dojmy, usnul těžkým spánkem. Ráno při probuzení plnila nová svěžet veškerou bytost. V jeho paměti zazpívaly verše. Byla to první slova radostného a důvěry plného hymnu Ambrožova:

*Deus, creator omnium . . .
Ó Bože, Tvůrce věcí všech,
jenž řídíš nebe, oblácíš
den nádherou a krásou svou,
i noci milost spánku dej!
At odpočinek údy mdlé*

*zas schopny práce učiní
a duši skleslou pozdvihne
a zbaví smutků úzkostných – – –*

Při slově *smutky* vzpomněl si zas na mrtvou matku i bylo mu pojednou líto vši té něžné lásky, o niž byl nyní oloupen. Zavalila jej vlna smutku. Vzlykaje vrhl sebou na lože a vyplakal konečně všechny slzy, které tak dlouho zdržoval.

III

MNICH TAGASTSKÝ

Uběhl skoro rok, než Augustin se dostal dále. Nesnadno si vysvětlíme toto zdržení. Proč odkládal tak svůj návrat do Afriky, když měl tak naspěch se svým útekem ze světa?

Jest pravděpodobno, že nemoc Moničina, pohřeb a jiné věci, které žádaly vyřízení, jej zdržely v Ostii do samé zimy. Počasí se stalo zlým, moře bouřilo. Plavba se obyčejně přerušovala od listopadu, někdy již dříve, od začátku října, když totiž bouřky rovnodennostní byly mimořádně prudké. Bylo třeba počkati na lepší čas. Pak přišla zpráva, že loďstvo usurpátora Maxima, který tehdy válčil s Theodosiem, blokuje africký břeh. Pocestní se tedy vydávali v nebezpečí, že budou nepřitelem zajati. Ze všech těch příčin nemohl se Augustin dostat na loď před koncem léta následujícího.

Zatím se usadil v Římě. Použil toho času, aby

se dokumentárně poučil o manicheích, svých bývalých společnících. Stav se katolíkem, musel předvídati vášnivé útoky svých dřívějších souvěrců. Aby jim zavřel ústa, nasbíral si tlustý svazek dokumentů o jejich novějších skandálech. Snažil se také co nejhlouběji vniknouti do jejich nauk, aby je mohl tím lépe potírat; dialektik v něm nikdy neusínal. Mezitím navštěvoval římské kláštery, studoval jejich řeholi a organizaci, hledaje vzor pro klášter, který pořád ještě zamýšlel založiti ve své vlasti. Konečně v srpnu neb září r. 388 vrátil se do Ostie, kde našel loď, odjíždějící do Kartaga.

Touže dobou před čtyřmi roky konal tutéž cestu směrem opačným. Plavba byla pěkná, kolíbání lodi nebylo skoro ani cítiti. Je to čas velikého klidu na moři Středozemním. Nikdy není tak čarovné, jako v těchto letních měsících. Nebe, lehkou modří nadýchnuté, splývá s běloučským mořem, které se tu rozprostírá jako ohromný ubrus bez plih, jako tekutý a povolný mór, jímž jako mrazení přeběhne jantarový neb oranžově ryšavý pablesk, když slunce zapadá. Žádné určité tvary, jen odlesky tak zvláště líbezné, perleťové páry, sladkost nekonečného azuru.

Augustin byl z Kartaga zvyklý na nádheru tohoto mořského obrazu. A nyní mělo moře tutéž klidnou a zářivou tvářnost, jakou u něho viděl před čtyřmi roky. Ale jak se od té doby změnila jeho duše! Místo zmatku a klamu, které mu tehdy srdce rozdíraly a zatemňovaly, nyní jasné světlo pravdy a velké uklidnění milosti, uklidnění hlubší než zde toho moře. Augustin

dumal. V dálce Liparské ostrovy zapadaly v soumračné stíny, kouřící sopka Stromboli byla jen černým bodem mezi dvojím azurem nebe a vln. Tak i vzpomínka vášní a celého předešlého života zapadala pod vítězným vjezdem nebeského pokoje. Byl přesvědčen, že tento slastný stav potrvá, že vyplní od toho dne celý nový život: neznal nic slastnějšího na světě . . .

Zase se zneuznával. Na křehké palubě lodi, která jej nesla, necítil sílu ohromného živlu, uspaného pod jeho nohama, který se rozbouří při prvním zadutí větru; tak necítil ani překypující energie ve svém srdci, milostí obnoveném, energie, jež vytvoří jednu z nejdokonalejších, nejhoroucnějších, myšlenkou, láskou i činy nejbohatších existencí, jež ozdobily historii. Zabíraje se jen v sen o klášteře, uprostřed přátel, jej obklopujících, opakoval si slovo Písma: „Jak dobré a příjemné jest, přebývají-li bratří pospolu.“ Tiskl ruce Aypiovi a Evodiovi a slzy mu stoupaly do očí.

Slunce zapadlo. Veškerý mrazivý prostor, světlem opuštěný, pohasínal ve zmatené úzkosti valící se noci.

Přejeli mimo pobřeží Sicilie a dospěli konečně do Kartaga. Augustin jím jen projel. Spěchal uvidět Tagaste a zapadnouti tam v ústraní. Ale příznivá znamení jej přece vítala, zdálo se, že jej v jeho záměru povzbuzují. Jeho bývalému žáku, rétoru Elogiovi, byl jeho návrat oznámen snem. A Augustin stal se také svědkem zázračného uzdravení jednoho advokáta v Kartagu, Innocentia, u něhož se se svými druhy zastavil.

Do Tagaste odejel co možno nejdříve. A ihned

se tam učinil populárním, rozdáv podle napomenutí evangelia chudým, co mu z dědictví po otci zbývalo. V čem přesně záleželo toto dobrovolné ochuzení, toho nám dosti určitě neřekl. Mluví o domě a políčkách – *paucis agellulis* – jichž se vzdal. Ale přece po celý tagastský pobyt nepřestal tam bydlet. Jest pravděpodobno, že skutečně prodal těch několik kousků půdy, které ještě měl, a že stržené peníze rozdál nuzným. Ale co se domu týká, ten asi s příslušenstvím odevzdal katolické obci svého rodiště s výminkou, že ho bude používat a že za to dostane, čeho on a jeho bratři k životu budou potřebovati.

V oné době činilo tak mnoho zbožných osob, když dávaly církvi svůj majetek. Majetek církevní byl nedotknutelný a daní prostý, byla to tedy taková oklika vyhnouti se ať již hrabivosti fisku, nebo libovolným konfiskacím a vyvlastnění rukou ozbrojenou. Duše, vzdávající se světa a toužící po klidu, nalézaly na každý způsob v takovém darování hrdinný prostředek ušetřiti si starostí se spravováním statků. Byly-li to statky značné, tu velkomyslní dárcové prý takové zbavení se jich pocítovali jako opravdové osvobození.

Upraviv tyto věci Augustin jal se ve svém domě zřizovati klášter na způsob těch, které viděl v Římě a Miláně. Syn Adeodatus, přátelé Alypius a Evodius, pak Severus, jenž se potom stal biskupem v Mileve, družili se k němu v jeho samotě. Ale byli tu jistě i jiní samotáři, o nichž zmiňuje se ve svých listech. Jejich řehole jistě byla ještě velmi volná. Neměli klausury. Spokojovali

se *jistými* posty, zvláštním vedením, společnou modlitbou a rozjímáním.

V tomto skoro venkovském útulku (klášter byl totiž u brány městské) byl Augustin šťasten: konečně uskutečnil záměr, který mu tak dlouho ležel na srdci. Soustřediti se, modliti se, studovati, zvláště Písmo svaté, zahloubati se až do jeho částí nejtajemnějších, vykládati je s onou vroucností a zbožností, kterou Afričan vždy má pro vše, *co jest psáno* – v tom bylo podle jeho zdání vše, čím vyplniti každou minutu života. Ale nezabýval se nadarmo skoro dvacet let vyučováním, rozpravami, diskusemi, spisováním. V té věci jest těžko se obrátiti: v Tagaste, tak jako v Cassiciacu, pořád vzpomíná školy. A přece to bylo nutno jednou skončiti. Nový mnich podniká tady něco, co by se mohlo zváti jeho profesorským testamentem.

Dokončuje nebo prohlíží svá didaktická pojednání, v Miláně začatá, jež pojednávají o všech svobodných uměních: o gramatice, dialektice, řečnictví, geometrii, aritmetice, filosofii, musice. Ze všech těch spisů dokončil však jen první, pojednání o gramatice – ostatní zůstaly jen náčrtky a dnes jsou ztraceny. Zato však se zachovalo šest knih o musice, začatých rovněž v Miláně, které jako pro zábavu dokončil za své prázdně v Tagaste. Jsou to rozmluvy mezi ním a jeho žákem, poetou Licentiem, o metrice a skládání veršů. Víme od něho samého, že měl v úmyslu ve svém díle pokračovati a v druhé části pojednati o melodii, totiž o hudbě ve vlastním slova smyslu. Ale nenašel k tomu pokdy: „Jakmile mi

jednou,“ praví, „bylo uloženo břímě záležitostí církevních, *všecky ty sladké věci* mi vypadly z rukou.

Mnich Augustin nezanechává tedy modlitby a meditace, leč jen pro hudbu a poesii. Měl za vhodné se z toho omlouvati: „Měl jsem při tom jen jeden úmysl. Nechtěje náhle odtrhnouti mladé lidi nebo i osoby jiného věku, jež Bůh obdařil dobrým duchem, od ideí smyslům přístupných a od písemnictví světského, *k nimž nelnouti bylo by jim těžko* – pokusil jsem se rozumovým počínáním odvracet je od nich pozvolna, a láskou k nezměnitelné pravdě je připoutati k Bohu, jedinému pánu všech věcí . . . Kdo bude ty knihy čísti, uvidí, že zastavoval-li jsem se u básníků a gramatiků, že jsem tak učinil spíše z nutnosti na cestě než z touhy spočinouti uprostřed nich.. Takovou jsem raději cestou zvolil jíti s mdlými, nejsa sám tuze silen, než vrhnouti se v prázdno s křídly dosud slabými.“

Jak je to zase lidské a moudré – a také skromné! Augustin nemá nic z fanatika. Není svědomí přímějšího než jeho, ba úporněji si přejícího vykořeniti blud. Ale on ví, co jest člověk, že život pozemský jest cestou mezi jinými lidmi, stejně s ním slabými, i přizpůsobuje se nutnostem této cesty. Ovšem, co jest poesie pro křesťana, který dospěl k nejvyššímu sebezapírání, co jest věda, „co jest vše to, co není věčné?“ Přece však jsou knihy a vědy světské stupni, zbudovanými pro naši slabost, aby po nich nepozorovaně stoupala až do světa nadmyslného. Augustin, jsa opatrným vůdcem duší, nechtěl toto stoupání činiti

příliš náhlým. Co se týká „musiky“, bude snad ještě shovívavější než k ostatním uměním. Neboť: „zvuky zachycujeme jak nejlépe možno ve všech způsobech pohybu význam počtu; a jejich studium, vedouc nás postupně až k nejvnitřnějším a nejvznešenějším tajemstvím pravdy, objevuje těm, kteří je milují a hledají, moudrost a prozřetelnost Boží ve všech věcech...“ Neustále se vrací k oné milované musice, vrací se k ní mimoděk. Bude si později přísně vyčítati zálibu na zpěvech církevních: ale starý pud zůstane. Byl rozeným hudebníkem. Zůstane jím až do smrti.

V tomto období života zabývá se ještě světským uměním a písemnictvím hlavně z důvodů praktické přiměřenosti. Těmi didaktickými pojednáními proniká ještě jedna snaha: dokázati pohanům, že možno býti křesťanem a nebýti při tom barbaram a nevzdělancem. Posice Augustinova proti protivníkům jest velmi silná. Žádný z nich se s ním nemohl měřiti ani rozsáhlostí vědění ani šťastnou rozmanitostí ani bohatstvím darů ducha. Měl v rukou celé dědictví antiky. Mohl říci pohanům: „Čemu vy se podivujete u vašich spisovatelů a filosofů, to jsem si osvojil. Hle! Uznejte na mých rtech akcent vašich řečníků!... Ale vším, co vy tak vysoko ceníte, já pohrdám! Vědění světské není ničím bez moudrosti Kristovy!“

Ovšem, Augustin musel za tuto všeobsáhlou, s určitých hledisk snad příliš tísnící kulturu zaplatiti i výkup: nadužívá často vědy, řečnické a dialektické zručnosti. Co na tom, když i v těch-

to výstřelcích jest vždy veden jen starostí o duše, touhou vzdělati je a vdechnouti jim svou horoucnost lásky! V Tagaste diskutuje se spolubratřími, se synem Adeodatem. Zůstává vždy mistrem: jest si toho vědom, ale jaká pokora v tomto nebezpečném úkolu! Na konci pojednání *De magistro*, které tehdy psal, praví, že všechna slova učitelova jsou neužitečná, nezjeví-li vnitřní Učitel jejich pravdu těm, kteří poslouchají.

Pod plstnatým pláštěm mnišským tedy pokračuje ve svém řečnickém řemesle. Přišel do Tagaste s úmyslem vzdáliti se světa a žíti v Bohu – a ejhle, disputuje, pojednává a píše více než předtím! Svět jej pronásleduje až do jeho útulku. Praví si, že tam v Římě, v Kartagu, v Hipponu jsou lidé, kteří řeční na forech i v basilikách, kteří šeptají v tajných shromážděních a svádějí ubohé duše, bezbranné proti bludům. Třeba co nejrychleji podvodníky zahanbiti, škrabošku jim strhnouti, přivésti je k mlčení. Augustin se s celým srdcem pouští do této úlohy, v níž vyniká. Bojuje zvláště s bývalými přáteli manichejskými. Píše proti nim několik pojednání. Z rozhořčenosti, s jakou to činí, možno poznati, jaké místo kdysi manicheismus zaujímal v jeho duši, ale také jak sekta byla v Africe rozšířena.

Toto tažení proti manicheům způsobilo dokonce úplnou změnu v jeho způsobu psaní. Aby totiž se stal srozumitelným i čtenářům nejméně vzdělaným, začal psáti jazykem lidovým, nevyhýbaje se ani jazykovým úchylkám, když takový solecismus se mu zdál nutným k lepšímu vyjádření myšlenky. Slastí to proň nikterak nebylo.

I v posledních svých spisech dává si záležeti na tom, aby prokázal, že žádný stupeň elegance jazykové mu není cizí. Ale v tom nebyla pravá jeho originalnost. Jakmile začne dělati pěkný sloh, tu perioda jeho se stává těžkou, zkostnatělou, často temnou. Naopak není nic živějšího, jasnějšího, barvitějšího nebo jak dnes říkáme přímějšího („bezprostřednějšího“), než důvěrná mluva jeho kázání a některých traktátů. Ten jazyk on opravdu stvořil. Ve své snaze všecko osvětliti, komentovati, vymeziti, cítil, jak klasická latina jest neobratná k rozložení ideí a k vystižení jemných odstínů. A tak tedy v latině lidové, blízké již jazykům románským, položil základ analytické prózy, která jest vyjadřovacím prostředkem moderní myšlenky západní.

Bojuje nejen s bludáři, ale starostlivé jeho přátelství uniká neustále ze zdi jeho kobky, aby se rozletělo k oněm nepřítomným, kteří jsou drazí jeho srdci. Musí otevřít své srdce přátelům, musí se s nimi sdíleti o své meditace; neboť nervosní ten člověk, nemocný, jenž špatně spí, tráví část svých nocí meditacemi. A co našel v takové bezesné noci, to brzy zvědí přátelé. Zasypává je dopisy. Píše Nebridiovi, Romanianovi, Paulinovi z Noly, lidem neznámým i lidem slavným, v Africe, v Itálii, ve Španělsku, v Palestině. Přijde doba, kdy listy ty budou pravými encyklikami, kdy se budou čísti v celém křesťanském světě. Píše tolik, že se mu někdy nedostává papíru. Nemá dosti destiček na poznámky. Žádá o ně Romaniana. Jeho krásné destičky sloňové jsou spotřebovány: Poslední užil k obřadnému dopisu a

omlouvá se příteli, že mu píše na špatném kousku pergamenu.

Při tom jej zaměstnávají záležitosti spoluobčanů. Augustin jest v Tagaste osobností. Dobří lidé městečka vědí, že jest výmluvný, že má rozsáhlé styky, že jest zadobře s mocnými. Dovolávají se jeho zastání, jeho zprostředkování. Snad mu i ukládají, aby je hájil u soudu. Jsou na svého Augustina hrdi. A poněvadž se obávají, aby některé sousední město jim nevzalo jejich velikána, střeží jeho dům; nechtějí, aby se mnoho ukazoval v okolí. V souhlase s nimi i Augustin se skrýval co možná nejvíce, boje se, aby jej proti jeho vůli neučinili biskupem nebo knězem. Neboť takové nebezpečí v oné době hrozilo lidem bohatým nebo nadaným. Bohatí, když měli přijmouti svěcení, dávali své statky chudým. Nadaní hájili zájmy obcí nebo jim získávali štědré dárce. Z těch důvodů obce potřebné neb špatně spravované cíhaly na Augustina jako na kořist.

Přes toto hlídání, přes nepřetržitý shon, přes práce všeho druhu, jež bral na sebe, Augustin okoušel v Tagaste pokoje, jakého již nikdy nenajde. Řeklo by se, že se soustřeďuje, že sbírá všechny síly před velkou, vyčerpávající prací svého apoštolátu. V onom numidském kraji, zeleném a svěžím, kde jej obklopovaly tisíce vzpomínky dětství, kde nemohl učiniti kroku, aby nepotkával pořád živý obraz matčin, povznesl se k Bohu s tím větší důvěrou. On, který ve věcech zevnějších hledal jen stupně, po nichž se vystupuje k hodnotám duchovním, díval se ještě přátelským zrakem na tuto důvěrnou přírodu.

Z oken své komnatky viděl sosny v lese, jak vrcholky jejich se zakulacují jako krystalové makovice na štíhlém tenkém dřívku. Choré plíce s rozkoší dýchaly pryskyřičnou vůni krásných stromů. Hudby milovná duše naslouchala zpěvu ptačímu. Měnivě výjevy venkovského života pořád měly pro něj zájem. Tehdy to bylo, kdy napsal: „Řekni, nezdá se ti, že slavík rozkošně moduluje hlas? Není-liž jeho zpěv, tak rozmanitý, tak líbezný, tak souhlasný s dobou roční, samým hlasem jara?“

IV

AUGUSTIN KNĚZEM

Odpočinek byl krátký. Brzy měla pro Augustina začít doba soužení, bojů, cest apoštolských.

Napřed měl oplakati syna Adeodata, onoho slibného mladíka. Je skoro jisto, že mladý mnich zemřel v Tagaste za onoho tříletého pobytu Augustinova. Bol otcův byl hluboký, ale on jako při smrti matčině přemáhal své hoře celou silou křesťanské naděje. Není pochyby, miloval syna stejně jako byl na něj hrdý. Vzpomínáme, jakými slovy mluvil o dospívajícím genu, jehož předčasná vyspělost jej plnila úžasem. Bol jeho se zvolna uklidňoval a ustupoval nejtišší odevzdanosti. Po několika letech bude psáti o Adeodatovi: „Pane, vzal jsi ho z této země rychle, ale myslím na něj jen s duchem klidným. Do vzpomínek mých nemísí se žádná obava ani o dítě, ani o mladíka, jímž se stával, ani o muže, kterým by se byl stal.“

Žádná obava! Jak rozdílné od oněch obvyklých sentimentalit jansenistů, kteří se pokládali za jeho žáky! Kdežto Augustin myslí na synovu smrt sklidnou a vážnou radostí, kterou stěží skrývá, oni pánové z Port Royalu vzpomínali vždy jen s třesením na Boží soud. Víra jejich nepodobala se tuze světlé a důvěryplné víře Augustinově. Jemu spása znamená nalezení radosti.

V Tagaste žil radostně. Když se ráno probouzel a před sebou měl sosnový lesík ozářený ranními červánky, mohl říkati z celého srdce: „Bože můj, popřej mi pobýti zde, ať v tomto stínu pokoje čekám na stín tvého ráje!“ – Ale slídilo se dál. Mnoho lidí mělo zájem na tom, aby toto světlo nezůstalo skryto pod kbelcem. Možná, že mu úmyslně bylo hozeno vnadidlo. Dopustil se neopatrnosti: opustil své zатиší v Tagaste a šel do Hippo. Myslel si, že tam bude v bezpečnosti, poněvadž město to mělo biskupa i nebylo příčiny nutiti Augustina ku přijetí svěcení.

Jeden císařský úředník, bydlící v Hippo, prosil Augustina o duchovní přispění. Nějaké pochybnosti prý jej ještě zdržují od úplného obrácení. Augustin prý jedině je s to, aby jej z nich vyvedl. O on, slibuje si již nový přírůstek pro svůj klášter v Tagaste, rozhodl se vyhověti volání tohoto úředníka.

Nuže, v Hippo měli sice biskupa, jistého Valeria, ale kněží byl nedostatek. A Valerius stárnul. Byl původem Řek, uměl špatně latinsky a vůbec neuměl punsky, což bylo velkou závadou ve výkonech soudcovských, správních i katechetických. Znalost těch dvou řečí byla církevnímu

hodnostáři nezbytna v takové zemi, kde většina obyvatelstva venkovského mluvila jen starým nářečím kartaginským. To vše dokazuje, že katolicismus byl v diecési hipponské ve špatném postavení. Byl nejen nedostatek kněží, ale i biskup byl cizinec, špatně znalý zvyků afrických. Veřejné mínění volalo na jeho místo muže domácího, mladšího, čínorodého, dostatečně vzdělaného a výmluvného, aby mohl čeliti bludařům a rozkolným donatistům, dále schopného sloužiti zájmům církve hipponské a především přivesti ji k rozkvětu. Nezapomeňme, že onou dobou v očích nemajetného lidu je křesťanství především náboženstvím, jež dává chléb. V oněch dobách vynasnažovala se církev, jak nejlépe uměla, rozřešiti věčnou otázku sociální.

Za pobytu Augustinova v Hippo měl Valerius v basilice řeč, v níž želel právě onoho nedostatku kněží, jímž obec trpěla. Augustin, důvěřuje ve své inkognito, poslouchal mezi lidem. Ale jeho přítomnost nebyla již tajemstvím. Za řeči biskupovy si jej lidé vyhlédli. A nadšenci se ho hned chopili, vlekli jej k biskupskému stolci volající:

„Augustina knězem! Augustina knězem!“

Takové byly tehdy demokratické zvyky v církvi. Viděti v nich dosti nevhodného. Jisto jest, že Augustin byl skoro v nebezpečí života, kdyby byl odporoval, a biskup, kdyby mu byl odepřel kněžské svěcení, byl by způsobil vzbouření. V Africe se nežertuje s vášněmi náboženskými, zvláště když i politika a zájem je rozjitřuje. A biskup byl vlastně rád tomuto brutálnímu lovu, který proň znamenal tak vynikajícího spolupracovníka. Bez

odkladu udělil Augustinovi kněžské svěcení. Pro-
to tedy, jak praví jeho žák Possidius, potomní
biskup v Gelmě, „tato hořící lampa, jež vyhledá-
vala temnot samoty, postavena byla na svícen“.

— Augustin, poznáváje v příhodě prst Boží, pod-
volil se tedy vůli lidu. Ale úzko mu bylo i plakal
při myšlence na břemeno, které mu chtějí uloži-
ti. Tu někteří z přítomných, mýlíce se o smyslu
jeho slz, řekli mu na potěchu:

„Ano, máš pravdu. Kněžství jest málo pro tvé
zásluhy. Ale můžeš býti jist, že budeš naším bi-
skupem.“

Augustin věděl, co lid tím míní a co od svého
biskupa žádá. Touže vždy opustiti svět, hrozil se
všedních starostí, které by na sebe musel vzít. Du-
chovní stránka jeho úřadu jej lekala neméně.
Mluviti o Bohu! Zvěstovati slovo Boží! Považo-
val se nehodným tak vysokého úřadu. Byl k to-
mu tak málo připraven! Aby pokud možno na-
pravil nedostatečnou tuto přípravu, žádal, aby
mu poshověli do budoucích velkonoc. V listu,
adresovaném Valeriovi a určeném snad pro ve-
řejnost, vyložil pokorně, proč žádá odkladu. Dů-
vody byly tak spravedlivé a pro něj tak čestné,
že biskup asi vyhověl. Novokněz dostal dovolení
uchýliti se do venkovského domu blízko Hippo-
nu. Ovečky, které se bály o svého pastýře, neby-
ly by mu dovolily příliš se vzdáliti.

Začal svůj úřad co nejdříve. Pozvolna se stá-
val pravým coadjutorem biskupa, který mu od-
stoupil kázání a křest katechumenů. Byly to nej-
důležitější z úkonů biskupských. Biskupové si na
nich nadmíru zakládali. Někteří kolegové Vale-

riovi se dokonce horšili, že prostému knězi dovolil mluvit ve svém kostele před sebou. Brzy však jiní biskupové, pozorující výhody takové novoty, napodobili počín Valeriův a dovolili svým klerikům kázati i v jejich přítomnosti. Taková čest neomámila však kněze hipponského. Cítil v ní především nebezpečí a považoval to za zkoušku Bohem seslanou. „Učinili mi násilí,“ praví, „bezpochyby za trest za mé hříchy; neboť za co jiného bych měl mysliti, že mi bylo svěřeno druhé místo u kormidla, když jsem neuměl ani držeti vesla!“

Zatím se však nevzdal úmyslu poustevnického života. I jako kněz chtěl zůstati mnichem. Bylo proň trýzní, že byl nucen opustiti svůj tagastský klášter. Svěřil se se svou lítostí Valeriovi, kterýž pochopil užitečnost takového kláštera jakožto semeniště budoucích kněží, i dal mu zahradu při kostele hipponském, aby tam vybudoval novou společnost. Tak založen byl onen klášter, který měl všem krajům africkým dáti veliký počet kleriků a biskupů.

V troskách Hipponu, staré to římské a foinické osady, hledáno bylo, bez velké naděje, místo kláštera Augustinova. Mněli je poznávati na pahrbku, odkud se tehdy rozváděla do ohromných cisteren voda, přicházející vodovodem s blízkých hor, kde nyní stojí nová basilika, kterou viděti již se širého moře. Za basilikou jest klášter, kde sestřičky chudých opatrují asi sto starců. Tak se i uprostřed muslimanských Afričanů chová památka na velikého marabuta křesťanského. Bylo by si tu snad přáti budovu podle vkusu čistěji

a strážlivěji antického. Ale v celku stačí pietní úmysl. Hospic je dokonale s to, aby připomínal slavného biskupa, který byl samá láska. Co do basiliky však, Afrika učinila vše možné, aby ho byla důstojná. Dala na ni své nejdrahocennější mramory a za rámec jí dala jeden ze svých nejkrásnějších krajů.

Zvláště v podvečer za soumraku nabývá krajina svého významného výrazu a kouzla. Červánky západu pronikají černým profilem hor, čnějícím nad údolím sejbusským. Bledá řeka, polita jejich pablesky, bere se pomalu k moři. Záliv do nekonečna svítí, podoběn plotně soli, zvláštní růžové barvy. Vzduch jest bez par, čistota břehů a ztuhlá nehnutost linií má cosi úchvatného. Je to takřka neznámý dosud panenský pohled na planetu. Pak rozžihají se souhvězdí s třpytem a hmotností, které přivádějí do vytržení. Velký vůz nad sva hem Edugu zdá se býti vozem zlatým, jedoucím po údolích nebeských. Hluboký mír pokrývá rolnický a pastýřský kraj, nad nímž se jen občas vznese zaštěkání hlídacího psa.

Ale ať umístíme Augustinův klášter kamkoli v okolí hipponském, pohled jest odevšad stejně krásný. Se všech míst roviny, tu a tam vzedmuté hromadou sutin, viděti moře, širokou zátoku, zaokrouhlenou měkkou, lahodnou křivkou, jako zátoka neapolská. Kol dokola okruh horstva, zelenající se poschodí Edugu s lesnatými stráněmi. Podél římsovitých cest veliké, šeptající sosny, jimiž provívá eolický pláč mořského vánku. Azur moře, azur nebe, ušlechtilé listoví italské; je to krajina lamartinovská, jenže pod zářnějším ne-

bem. Veselá jitra jsou osvěžením srdci i očím, když rodící se světlo směje se na malovaných kopulích domů a závoje modravého stínu poletují mezizdmi zářivé bělostive stoupajících uličkách.

Mezi citroníky a olivami hipponskými mohl Augustin trávit šťastné dny jako v Tagaste. Řehole, již dal svému domu a již sám první se podrobil, nebyla ani příliš volná, ani příliš přísná – zkrátka taková, jaké bylo třeba lidem, kteří žili v literární kultuře a duchovní práci. Žádná afektace přemrštěné přísnosti. Augustin a jeho mniši měli šat a obuv velmi prostou, ale vhodnou pro biskupa a kleriky. Jako tehdejší laikové nosili i oni byrrhus, plášť to s kapucí, jenž se zdá býti předkem arabského burnusu.

Zachovávatí správný směr mezi hledaností a nedbalostí, zachovávatí ve všem míru, to chtěl Augustin. Básník Rutilius Namatianus, jenž tehdy nevlídnou ironií stíhal špinavé a světla se štítící mnichy, byl by se v klášteře hipponském jen musel podivovati slušnosti a střízlivosti, jež připomínala to, co v mravech antických bylo nejlepšího. U stolu podobná mírnost. Obyčejně předkládány zeleniny, někdy i maso, když tu byli nemocní neb hosté. Pilo se trochu vína, proti předpisům svatého Jeronýma, jenž víno odsuzoval jako nápoj ďábelský. Když se některý mnich prohřešil proti řeholi, byla mu odřeknuta jeho částka vína.

Jako zbytek elegance Augustinovy – nebo snad také proto, že jiných nebylo – byly příbory stříbrné. Nádobí však a misky byly z pálené hlíny, ze dřeva, nebo z obyčejného alabastru. Jsa ne-

obyčejně střídým v jídle a pití, Augustin nedával u stolu takřka na nic pozor než na četbu nebo diskusi. Co jedl, na tom mu málo záleželo, jen když to nebudilo smyslnost. Křesťanům, kteří na odiv stavěli farizejskou přísnost, říkával: „Čistotu potravy dělá čistota srdce.“ Konečně v neustálé pečlivosti o zachování lásky vykázal z jídelny všecko pomlouvání. V oněch dobách třenic náboženských očerňovali se klerikové navzájem zuřivě. Augustin dal na zeď napsati dvojverší tohoto znění:

*Kdo nepřítomným pokoje nedá,
za náš stůl at nezasedá.*

„Jednou,“ praví Possidius, „když někteří jeho přátelé, ba spolubratři úřadu biskupského zapomněli tohoto napomenutí, káral je živě a volal rozčilen, že buď odstraní nápis v jídelně, nebo že vstane od stolu a půjde do své cely. Byl jsem s některými jinými při tom, když se to stalo.“

Ale nejen pomluvy a vnitřní nesrovnalosti kalily klid Augustinův. Nesl povinnosti kněze, představeného kláštera a apoštola. Měl kázati, vyučovati katechumeny, bojovati proti rozkolníkům. Město Hippo bylo velmi nepokojné, plné bludařů, rozkolníků, pohanů. Donatisté měli vrch, vyháněli katolíky z jejich chrámů a z jejich majetku. Když tam Augustin přišel, katolicismus byl v úpadku. Také nevymořitelní manicheové nepřestávali získávati nové přívržence. Nepřestával psati pojednání, disputovati proti nim, porážeti je přesnou logikou svých důvodů. Na zá-

dost samých donatistů měl v Hippo v lázních Sossiových konferenci s jedním z jejich kněží, jistým Fortunatem; přivedl jej k mlčení a obrátil na útěk, manichee to však nezastrašilo: poslali jiného kněze.

Nepřátelé církve byli tuzí, vlastní ovečky Augustinovy pak neobyčejně nezkrotné a bylo je těžko ovládati. Slabý, starý Valerius nechal asi zahnízdit se v obci mnohým zlořádům. Kněz hipponský mohl brzy předem ochutnat nesnázi, které ho čekaly v úradě biskupském.

Po příkladě Ambrožově začal odstraňovati zvyk hodokvasů v basilikách a na hrobech mučedníků. Byl to zbytek pohanství, kdež při slavnostech docházelo k nestřídmosti a orgiím. Při každé takové slavnosti (a bylo jich mnoho) jedli pohané v nádvořích a sloupořadích chrámů. Zvlášť v Africe tyto veřejné hody zavdávaly záminku k výjevům odporným, ke žranicím a opilství. Afričan jest obvykle velmi střídmy, ale jak se rozhýří, stává se strašným. Viděti to i dnes při velkých slavnostech muslimanských, když bohatí chudým své čtvrti rozdílají kusy masa. Jakmile lidé, zvyklí pít vodu a jíst trochu něčeho vařeného z mouky, jakmile okusí masa nebo vypijí číši vína, pak jest nemožno udržeti je: pak dochází k rvačkám, k bodání nožem, ke všeobecnému úprku k vykřičeným domům. A nyní si představme, že takové lidové hodokvasy se dály na hřbitovech a ve dvorech basilik, a pochopíme, že Augustin se snažil učiniti přítrž takovému pohoršení.

Vyžádal si k tomu napřed souhlasu biskupa

Valeria, pak i primasa Aurelia v Kartagu, jenž bude od té doby i jeho nejstálejším pomocníkem v boji se schismatiky.

V postě – poněvadž se tak hodilo – mluvil proti orgiím pohanským, což způsobilo venku hojně protestů. Velkonoce minuly bez závady. Ale po svátku Nanebevstoupení slavíval lid hipponský obvyklým pitím a hodováním svou „veselici“. Den předtím, na svátek samý, mluvil Augustin neohroženě proti „veselici“. Přerušovali jej při řeči. Někteří křičeli, že se tak činí i v Římě v basilice svatého Petra. V Kartagu se tančilo kol hrobu svatého Cypriana. Za zvuku fléten a tamburin mimové se kroutili nestydatě a lid jim tleskal a zpíval. Augustin to vše věděl. Prohlásil, že toto řádění mohlo snad býti trpěno dříve, aby pohané nebyli odstrašováni od obrácení, ale nyní, kdy lid se stal v celku křesťanským, je nutno toho zanechat. Mluvil konečně tak jímavě, že posluchači se rozplakali. Myslí, že má vyhráno.

Na druhý den bylo třeba začít vše znova. Vůdcové tak zpracovali lid, že se bylo obávati vzbouření. V hodinu, ustanovenou ke službám Božím, přišel však Augustin s biskupem do kostela. Touž dobou donatisté hodovali již hlučně ve svém kostele, jenž byl zcela nablízku. I za zdmi svého kostela slyšeli katolíci vřavu hodokvasu. Bylo třeba nejdůtklivějšího zapřisahání Augustinova, aby je zdržel, by nenapodobili sousedů. Poslední repot utichl, obřad se skončil pěním svatých písní.

Augustin zvítězil, ale boj byl tak tuhý, že mu-

sel i pohroziti lidu, že se zřekne úřadu, že „vy-
razí na ně prach šatu svého“, jak dí Alypius. To
bylo špatné znamení pro budoucnost. Pokládal
již kněžství za kříž a k blížícímu se úřadu biskup-
skému hleděl s hrůzou.

D Í L P Á T Ý

APOŠTOL POKOJE A KATOLICKÉ JEDNOTY

Řekni jim to, duše má, ať pláčí . . . a tak je strhni s sebou k Bohu, neboť z ducha jeho jim to pravíš, mluvíš-li hoříc ohněm lásky. Vyznání 4., 12.

I

BISKUP HIPPONSKÝ

Sousední církve pořád číhaly na Augustina v jeho klášteře, chtěly jej mít biskupem. Unesou jej při první příležitosti. Starý Valerius, boje se překvapení, poručil svému knězi, aby se skrýval. Ale věděl z příkladu samého Augustina, přes vůli vnuceného do kněžství, že i nejlepší opatrnost jest marná proti lidem, na vše odhodlaným. Nejlépe bylo nebezpečí předejít.

Rozhodl se tedy sdílet se o úřad biskupský s Augustinem, dáti jej posvětit ještě za svého života a označiti jej za svého nástupce. Bylo to proti zvykům africkým a proti kánonům sněmu Nicejského (ačkoli Valerius ani Augustin toho neznali). Ale konečně se mohla učiniti výjimka

se zřením na mimořádné zásluhy hipponského kněze. Starý biskup věc napřed oznámil Aureliovi, primasu kartaginskému, a zajistiv si souhlas a oporu této vysoké osobnosti, použil náboženské slavnosti, aby lidu oznámil svůj úmysl.

Několik sousedních biskupů – mezi nimi Megalius, biskup z Gelmy a primas Numidie – sešlo se v Hippo, aby světili nějakého nového biskupa; a tu Valerius veřejně v basilice prohlásil, že má úmysl učiniti Augustina svým pomocníkem. To bylo dávné přání oveček. Dožaduje se této cti pro svého kněze, starý hodnostář vlastně jen vyhovoval hlasu lidu. Jeho slova hned byla přijata hlučným souhlasem. Věřící žádali s velikým křikem, aby Augustin byl na biskupa posvěcen.

Jen Megalius protestoval. Opakoval dokonce některé pomluvy, aby kandidáta odmítl jako nehodného. Takové jednání nemá do sebe nic překvapujícího. Megalius byl stařec (zemřel brzy nato) a jako všichni staří lidé nepřál novotám. Bylo již proti ustáleným zvykům, že Valerius dovolil Augustinovi kázati ve své přítomnosti. A hle, tu novou úchylkou chtěl najednou dva biskupy míti na stolci hipponském! Ať je jeho nadání sebevětší, stalo se již dosti pro mladého kněze – ostatně i nedávno obráceného, a což jest ještě závažnější, přeběhlíka od manicheů. Což se toho málo vyprávělo o ohavnostech, které se dějí při mystériích těch lidí? Kam až v tom asi zašel Augustin? Mluvílo se proti němu tak trochu všude, v Hippo i v Kartagu (kde se kompromitoval svou přílišnou horlivostí), mezi katolíky i mezi donatisty. Megalius, žárlivý obhájce hierarchie i káz-

ně, sbíral asi se zvláštní zálibou ony zlovolné pověsti. Nacházel v nich záminku šlapati trochu, jak se říká, Augustinovi na paty. Prostřední lidé vždy mají tajnou radost, mohou-li pod všeobecné pravidlo pokořiti ty, kteří jim rostou přes hlavu.

Zdálo se, že jedna z pomluv, o Augustinovi rozšiřovaných, nalezla víry v duchu Megaliově: nechal si namluviti, že prý kněz Valeriův podal kouzlo lásky jedné ze svých kajícnic, jejíž náklonnosti si chtěl získati. Byloť tehdy zvykem mezi zbožnými podávati si na znamení duchovního společenství *eulogie* neboli svěcené chleby. A tu Augustin prý namíchal kouzelných příměsků ke chlebům, podaným pokrytecky ženě, k níž vzplál láskou. Obvinění to způsobilo velké pohoršení, na něž se bude dlouho vzpomínati, neboť ještě po pěti, šesti letech je opakoval donatista Petilianus.

Augustin se vítězně ospravedlnil. Megalius uznal svůj omyl. Učinil i ještě víc: nejen že odprosil pomlouvaného, nýbrž slavně žádal odpuštění i od kolegů, že je těmito nesprávnými pověstmi uvedl v omyl. Snad v přestávce mezi projednáváním lépe poznal pomocníka Valeriova. Líbeznost Augustinova, spojená s přísností života, působila na starého mrzouta a změnila jeho mínění. Buď jak buď, Augustin byl posvěcen na biskupa hipponského, a to právě Megaliem, biskupem z Gelly, primasem Numidie.

Byl svým povýšením ohromen. Říkal to a opakoval mnohokrát. Můžeme mu věřiti na slovo. Pocty a výsady úřadu biskupského byly tehdy

tak značné, že protivníci jej mohli označovati za ctižádostivce. Nic se tak neprotivilo jeho povaze. Augustin si vlastně žádal žíti dále v pokoji. Od té doby, co se uchýlil do Cassiciaca, zřekl se bohatství i slávy literární. Jeho jediným přáním bylo žíti v rozjímání pravd božských, přiblížiti se Bohu. „*Videte et gustate, quam mitis sit Dominus* – vizte a okuste, jak sladký jest Pán!“ Toť jest snad jeho nejmilejší verš v celém Písmě, verš, který nejlépe odpovídá vnitřní touze jeho duše, který ve svých řečech nejčastěji uvádí. Dále pak studovati Písma svatá, zkoumati je do poslední slabiky, poněvadž jest v nich všecka pravda – celý život není příliš dlouhý na takovou práci. K tomu bylo třeba zpřetrhati všecka pouta se světem, utíkati se plaše do samoty klášterní.

Ale ten upřímný křesťan se analysoval příliš bystře, aby nepoznal, že jeho sklon k samotě je nebezpečný. Bylo mu pravou rozkoší oddělit se od lidí a zahloubati se do studia a kontemplace. Přiznával si tajný sklon ke změkčilému epikureismu: nebude snad nyní pod rouškou zbožnosti dál chtít žíti jako diletant a rozkošník? Činnost jej mohla jediné zachrániti od egoismu. Jiní ovšem učiní zadost zákonu lásky, když se modlí a umrtvují za své spolubratry. Ale má-li kdo, tak jako on, mimořádnou schopnost přesvědčivosti a výmluvnosti, takovou sílu dialektiky, tak rozsáhlé vzdělání, takovou moc v potírání bludu – nebylo by to urážeti Boha, když by zanedbal jeho dary, nebylo by to těžkým proviněním proti lásce, když by odepřel svým bratrům přispění takové síly?

Nad to věděl dobře, že k pravdě se jde jen se srdcem očištěným. A nevrátí-li se jeho vášně, tak prudké, aby po chvilce oddechu jej tryznily se zběsilostí ještě větší než před obrácením? I proti tomu byla jediným lékem činnost. V povinnostech biskupských viděl prostředek asketický, jakési hrdinné očišťování. Dobrovolně na sebe vezme takové starosti a práce, aby neměl kdy poslouchati úlisný hlas svých „starých přítelkyň“. Podařilo se mu umlčet je ihned? Byla mu dána taková neslýchaná milost? Či trval dále boj v úkrytu jeho svědomí? Jisto jest jen to, že strašné vášně, které rozrušovaly jeho mládí, nepřicházejí již v úvahu v jeho životě. Od té chvíle, co padl na kolena pod fíkem v Miláně, jest jeho hříšné srdce jako mrtvo. Osvobodil se skoro ode všech slabostí starého člověka, nejen od svých tělesných neřestí a zálib, ale i od chyb nejsnadněji omluvitelných — až snad na zbytek staré literární a intelektuelní marnivosti.

Jeho knihy nám v něm na první pohled neukazují již nic než učitele a již také světce. Předně je v nich viděti úplně oproštěnou inteligenci, úplně očištěnou duši, zapálenou jen božskou láskou. Ale to milující a něžné srdce, jakým býval, zahřívá přece vždy i jeho nejabstraktnější diskuse a exegese. Ucítíme v nich hned vřelost a silnou sdílnost. Augustin toho nedbá. Nemyslí již na sebe, nenáleží již sobě. Přijal úřad biskupský, aby se cele dal církvi, aby byl všem vším. Jest mužem slova, mužem pera, mluvčím Pravdy. Stává se mužem těch ubohých zástupů, na něž Spasitel vyléval své slitování. Jest jejich, aby je

přesvědčoval a léčil z bludu. Jest silou, která kráčí bez únavy, pro větší slávu Kristovu. Biskup, pastýř, vůdce duší – nechce býti ničím jiným.

Ale jak těžká to úloha pro tohoto intelektuála, který dosud žil jen mezi knihami a ideami! Brzy po svém posvěcení měl jí pohleděti v tvář, a poznání to bylo víc odstrašující než kdy předtím. V bezesných nocích nebo ve chvílích odpočinku v zahradě klášterní myslel na to s úzkostí. Sedával na příklad, a hledě do temnot své cely, snažil se nalézt a stanoviti teorii o přirozenosti a původu duše; nebo hleděl za soumraku větvo-
vim oliv a viděl moře, „jak obléká měnivé odstíny jako závoje tisícerych barev, brzo zelené, zelené v nekonečném odstupňování, brzo purpurové, brzo blankytné . . .“ A jeho lyrická duše se tak snadno ihned vznášela od té nádhery hmotné do neviditelné oblasti ideí. Ale tu se náhle vzpamatoval: o to nyní nešlo! Nyní, řekl si, jest biskupem Augustinem, má na starosti duše, má se starati o potřeby svého stáde. Každým okamžikem musí bojovati. A tu již snoval plány útoku i obrany. Jediným pohledem změřil ohromnost práce, která naň čekala.

Tíže této práce zmáhala opravdu! Byl biskupem hipponským, ale biskupem skoro bez oček protisoupeřící obci donatistů. Proculeianus, biskup rozkolníků, se honosil tím, že jest pravým představitelem pravověří, a poněvadž měl pro sebe většinu, znamenal ve městě zajisté víc než nástupce Valeriův i se vším svým věděním a se vší výmluvností. Kostel rozkolníkův, jak jsme viděli, sousedil s kostelem katolíků. Jejich křik

rušil kázání Augustinova. Od zákonů Theodosiových se snad situace v Hippo poněkud zlepšila. Ale nebylo to ještě dávno, kdy donatisté měli ve všem přednost. Nedlouho před příchodem nového biskupa klerus donatistický zakazoval svým věřícím péci katolíkům chléb. Jistý fanatický pekař odmítl tak učiniti i jednomu jáhnovi katolickému, který byl jeho domácím pánem. Schismaticové se cítili a troufali si vynést interdikt na ty, kteří nebyli z jejich společenství.

Zdálo se, že porážka katolicismu od jednoho konce Afriky ke druhému jest již hotovou věcí. Ještě nedávno jedna jediná frakce donatistů mohla vyslati tři sta deset biskupů na koncil v Bagai, jenž měl souditi jejich vlastní odštěpence. Mezi těmi biskupy byl i strašný Optatus, biskup z Timgadu, který se vyznamenával svou krvelačnou horlivostí, projížděje Numidii i *Afriku Prokonsulární* v čele ozbrojených rot, pále dvorce a vily, násilím překřtívaje katolíky a zaváděje všude hrůzovládu.

Augustin to všecko věděl, a ohlížel-li se po pomoci od úřadů místních, musel si přiznati, že se nemůže žádné podpory nadíti od komita Gildona, který již asi deset let tyranisoval Kartago a Afriku. Byl to domorodec, z Mauretanie; ministři mladého Valeriana II. pokládali za výhodno svěřiti mu vojenskou správu provincie. Ale Gildon, znaje slabost císařství, nemyslel na nic jiného, než zřídit si v Africe panství nezávislé. Veřejně dával přednost donatistům, straně nejčetnější a nejvlivnější. Timgadský biskup Optatus přísahal jen na něj, považuje jej za svého pána

a „boha“. Proto také Optatovi přezdělí Gildonián.

Proti takovým nepřátelům mohla císařská vláda zakročovati jen tu a tam. Augustin to věděl. Věděl, že západní císařství jest v kritickém postavení. Theodosius právě zemřel za války s usurpátorem Eugeniem. Barbaři, z nichž většinou se skládaly armády římské, stávali se čím dál tím hrozivějšími. Alarich, tábořící na Peloponesu, se připravoval ke vpádu do Itálie. Všemocný ministr mladého Honoria, polobarbar Stilicho, snažil se s katolíky zacházeti šetrně a slíbil jim takovou ochranu, jakou měli u Theodosia. Augustin se tedy musí obracet k ústřední vládě. Ta jediná mohla zavést trochu pořádku v provinciích, a pak také noví imperátorové mínili věrně chrániti katolicismus. Katolický biskup hipponský se tedy přičiní udržovati co nejlepší styky s representanty Říma, s prokonsuly, vicarii, komity, tribuny neb notarii, poslanými od císaře jakožto komisaři vlády.

V jeho počínání není ani stínu lichocení, není modlářského zbožňování vlády. V Miláně viděl Augustin dvůr dosti z blízka, aby mohl věděti, čím jsou císařští úředníci. Přizpůsoboval se jen nutnostem okamžiku. V hloubi srdce by si však byl přál, aby ta vláda byla pevnější, aby mohla účinněji podporovati církev. Ostatně byl tento muž, literárně vzdělaný a kultem římské velikosti odchovaný, již pudově věrným služebníkem císařů. Jsa mužem autority a tradice, vyznával, že poslušnost k vladařům jest povinností: „Poslouchati vládců,“ praví, „jest hlavní úmluvou spo-

lečnosti lidské.“ V jednom svém kázání přirovnává myšlenku, ovládající tělo, k císaři, sedícímu na trůně a vydávajícímu ve svém paláci rozkazy, které uvádějí v pohyb celou říši. Byl to jen ideální obraz tehdejšího vládce, ale líbil se jeho latinské obraznosti! Žel! Augustin neměl ilusí o účinku rozkazů císařských: věděl z přemnohých případů, co se takovými rozkazy dělo, zvláště v Africe.

Na podporu vlády k ochraně míru a jednoty katolické se tedy nemohl tuze spoléhati. Musel důvěřovati jen sobě samému, všecka jeho síla byla v jeho inteligenci, v jeho lásce, v jeho hluboce bratrské duši. Přál si vřele, aby katolictví se stalo náboženstvím lásky, přístupným všem národům země, tak jak to chtěl jeho božský Zakladatel. Jasná, poslušnost si zjednávající intelligence a neúnavná láska, toť jediné zbraně Augustinovy. A stačí. To mu dává takovou povýšenost nad současníky, že ostatní až dusí. Stojí jako kolos uprostřed nich – pohanů i křesťanů. Jak vyniká nejen nad školské lidi, kteří byli jeho spolubratry, Nectaria z Gelmy nebo Maxima z Madaury, ale i nad nejslavnější spisovatele doby, nad takového Symmachu neb Ammiana Marcellina! Přečteme-li pojednání Augustinovo, jsme zdrce- ní intelektuelní prostředností těchto posledních pohanů. Obmezenost jejich ducha a plytkost jejich myšlení až zaráží. I slavný Apuleius, jenž ná- leží zlatému věku africké literatury, autor *Učení Platonova*, slaví filosofii nejvyšší Bytosti výrazy, které připomínají credo lékárníka Homaise.¹

Ani v nejbližším okolí Augustinově, mezi jeho

¹ Ve Flaubertově *Paní Bovaryové*. P. př.

kolegy biskupy, není jediného, kterého bychom zdaleka mohli s ním srovnávat. Vyjma snad Nebridia jsou jeho nejmilejší přátelé, Alypius, Evodius i Severus, pouze učedníky, ať nedím služebníky jeho myšlenky. Primas kartaginský Aurelius, správce energický, charakter přímý a pevný, nejza sice Augustinovi roven, jest přece aspoň s to, aby jej chápal a podporoval. Ostatní jsou hodní lidé, jako onen Samsucius, biskup turský, takřka bez vzdělání, ale plný zdravého úsudku a zkušenosti, takže se ho proto i jeho hipponský spolubratr suctivostí tázal o radu. A nebo jsou to také intrikáni, marnotratníci, kšeftaři, jako onen Paulus, biskup z Kataký, jenž se vrhl do dobrodružných spekulací, šidil státní pokladnu a svým nákladným životem přivedl diecési na mizinu. Jiní pak, mezi donatisty, jsou praví žoldnéři, polo zbojníci a polo fanatici, jako onen Gildonián Optatus, biskup timgadský: dostarověku zabloudilá postava muslimanského marabuta, jenž hlásá svatou válku proti katolíkům, loupí, vraždí, pálí, mečem a obuškem obrací na svou víru.

Uprostřed těchto násilných a prostředních lidí se bude Augustin snažit uskutečnit dokonale podivuhodný typ biskupa, který jest zároveň otcem duchovním, ochráncem i podporou svých oveček. Slíbil si, že se ničeho nevzdá ze svého ideálu dokonalosti křesťanské. I jako biskup zůstane mnichem, tak jako ve svém kněžství. Mimo klášter, jejž zbudoval v zahradě Valeriově, ve kterém však nemůže důstojně přijímat hostí a návštěv, vybuduje i jiný ve svém domě bi-

skupském. Jakmile povinnosti úřadu mu dovolí, přizpůsobí se řeholi klášterní. Bude se modlit, studovati Písmo, vykládati smysl dogmat, vyvracet bludy. Zároveň nechce ničeho zanedbat z svého úkolu materiálního. Má živiti tolik krků, spravovati majetek, rozsuzovati pře. Vším tím se bude zabývati. Pro mystického a rozjímavého toho muže bude to ustavičnou obětí.

Především zjednávati chudým denní chléb. Jako všechny tehdejší náboženské obce měla i hipponská živiti celý zástup žebráků. Pokladna diecéšní byla často prázdná a Augustin jest nucen nastrkovati ruku a s kazatelnou patetickými slovy vybízeti k dobročinnosti. Dále třeba zařizovati nemocnice, útulky pro chudé poutníky. Biskup umísťuje tyto ústavy v domech, církvi odkázaných. Ze šetrnosti se vyhýbá novým stavbám. Zatížilo by to příliš jeho rozpočet. Pak největší z jeho starostí: spravování majetku církevního. Aby jej rozmnožil, vyžaduje, aby se jeho klerikové vzdali všeho svého ve prospěch obce, dávajíce tak věřícím příklad dobrovolné chudoby. Někdy také přijímá dary. Ale stává se často, že odmítne, jako tenkrát, když jistí rodiče v okamžiku prchlivosti vydělili děti. Nechtěl z oné roztržky kořistiti a sirot oloupiti. Nebo se mu protivilo zaplésti církev do tahanic s fiskem, které by byly následkem jistých dědictví. Tak odkázal diecési jakýsi kupec hipponský svůj podíl v podniku, který obstarával dovážku obilí loděmi; Augustin mínil, že není vhodné přijímati tento podíl. Kdyby loď se ztroskotala, muselo by se státní pokladně nahraditi zničené obilí, anebo kapitána

a lodníky, kteří by vyvázli, zaplésti v proces, aby se dokázalo, že mužstvo nezavinilo ztráty. Augustin nechce slyšet:

„Vidíte biskupa výpravce lodí? biskupa vyděrače? Ne, to se nesluší na služebníka Kristova!“

Lid hipponský nebyl téhož mínění. Nechválili Augustinovu úzkostlivost. Vinili jej, že škodí zájmům církve. Jednou se musel obhajovati na kázatelně:

„Vím, bratři, co často mezi sebou říkáte: „Proč nikdo nic nedává církvi hipponské? Proč ji umírající neustanovují dědičkou? To proto, že biskup Augustin je velký dobrák, rozdává vše dětem, a že nic nepřijímá.“ Přiznávám, nepřijímám než dobrých a zbožných darů. Kdo vydědí syna, aby učinil církev dědičkou, ten ať si hledá, kdo by přijal jeho dary. Já toho neučiním, a Bohu díky, doufám, že nikdo . . . Ano, odmítl jsem mnoho darů, ale také jsem jich mnoho přijal. Mám vám je vypočítávat? Uvedu jen jeden příklad: Přijal jsem dědictví Julianovo. Proč? Poněvadž umíral bezdětek . . .“

A posluchači pochopili, že jejich biskup byl opravdu velmi jemnocitný.

Vytýkali mu také, že neumí získávat bohaté dárce a lichotiti jim. Augustin také nechtěl, aby nutili nějakého příchozího ku přijetí kněžství proto, aby odevzdal své jmění chudým. To vše bylo velmi moudré nejen podle ducha evangelia, ale i podle opatrnosti lidské. Nechtěl-li Augustin pro dobré jméno své církve dáti záminky k obvinění ze ziskuchtivosti a lakoty, neobával se také ničeho tak jako soudních pří. A přijímati

jen tak nabízené dary a odkazy znamenalo vydávati se v nákladné rozepře. Raději tedy se jich vzdával, než aby ztrácel i peníze i dobré jméno. Tak pojil se v tomto muži modlitby a meditace praktický smysl s vysokomyslnou nezištností morálky křesťanské.

Biskup byl nezištný, ale ovečky byly chtivé. Lid za oněch dob si přál, aby církev bohatla, neboť on první měl užitek z jejího bohatství. Bohatství to záleželo především v nemovitostech, v pozemcích. Diecési hipponské bylo spravovati mnoho domů a rozsáhlé pozemky, na nichž bydlelo množství řemeslníků a osvobozených otroků, dělníků zemědělských i jemnějších, vyšíváčů, slevačů a ciselérů kovů. Na církevních pozemcích byli ti lidé prosti daní fiskálních a vláda biskupova se jim asi zdála mírnější, více otcovská, než vláda světská.

Jest krutou ironií, že Augustin, který učinil slib chudoby a chudým dal své zděděné jmění, jako biskup hipponský se přec jen stal velkostatkářem. Ovšem, měl pod sebou zřízence, kteří se měli starati o prospěch jmění diecesního. Ale to ho ještě neosvobozovalo od toho, všímati si jednotlivostí a bdíti nad svými zřízenci. Vyslychal stížnosti nejen svých rolníků, ale i těch, kteří náleželi jinému panství a byli od nepoctivých správců utiskováni. Zkrátka, máme tisíc důvodů domnívati se, že mu z života venkovského nic nezůstalo cizím.

Na koni nebo mulu jezdil celé míle po venkově hipponském, aby dohlédl na své vinice a olivové sady. Na vše se podíval, o všem se po-

učil, dělníků se vyptával, vcházel do lisoven a mlýnů. Věděl, které hrozny jsou lepší na jídlo a které na lisování. Upozorňoval na jámy obilní, vyhloubené v zemi příliš vlhké, což způsobovalo klíčení zrní. Jako pravý statkář byl obeznámen se vším, co se dělá, opatrný na každé slovo smluv. Znal běžné formuláře při prodeji a darování. Dával pozor, aby kol mezníku se zakopalo uhlí, aby i když mezník zmizí, poznalo se jeho místo. A jsa básníkem, sbíral si cestou kořist venkovských obrazů, které okrášlily jeho homilie. Braldůmyslná přirovnání z citroníků, „které viděti celý rok dávati plody a listí, zalévají-li se vytrvale“, nebo o koze praví, „jak se staví na zadní nohy, aby okousala hořké listí plané olivy“.

Tyto projíždky pod širým nebem byly sice unavující, ale v celku byly pro přepínaný mozek oddechem. Ale mezi povinnostmi biskupskými byla jedna, která jej unavovala do zhnusení. Každého rána musel vyslyšeti sporné strany a vynášeti rozsudky. Podle nejnovějších císařských ediktů soudil biskup ve přích civilních; práce odporná a nekonečná v zemi, kde sudičství a umíněnost zuří. Sudiči pronásledovali Augustina, vnikali do jeho domu jako oni felahové ve svých zaprášených burnusech, kteří naše soudy plní svými hadry.

V tak zvaném *secretariu* basiliky, nebo pod sloupením dvoru kostelního zasedal Augustin, tak jako muslimanský *kadi* ve dvoře mešity.

Císařové, když podřídili křesťany soudnictví biskupskému, uzákonili tím jen starý zvyk z dob apoštolských. Podle rady svatého Pavla se kněží

vynasnažovali smířiti sporné strany mezi věřícími. Později, když počet věřících vzrostl, chopili se císařové systému, podobného tak zvaným „kapitulacím“ v zemích pod svrchovaností tureckou. Pře mezi laiky a kleriky nemohla býti slušně souzena osobami civilními, které byly často pohany. Ostatně strany se dovolávaly zásad theologických a zákonů náboženských, kterých soudce většinou neznal. Za těch okolností jest dosti přirozeno, že vláda císařská řekla žalobcům: „Vyřídte si to mezi sebou.“

Právě v době, kdy Augustin biskupoval v Hippo, Theodosius ještě rozšířil soudní výsady biskupovy. Nešťastný soudce byl zahrnován spory. Každodenně musel vyslýchat strany až do hodiny oběda, někdy, když se postil, celý den. Těm, kdož jej vinili ze zahálky, odpovídal:

„Mohu na spásu své duše tvrditi, že pro mé pohodlí by bylo lepší, tak jak je to v dobře zřízených klášterech, určité hodiny dne se zabývati prací rukou a zbytek času míti k četbě, k modlitbě, k rozjímání o božských Písmech, než býti zanesenu zápletkami a nudami soudními.“

Darebáctví sudičů jej rozhořčovalo. S kazatelnou jim udílel rady, plné křesťanské moudrosti, které jim však málo byly po chuti. Proces, podle něho, je jen ztrátou času a příčinou zármutku. Lépe je dáti protivníku peníze, než ztráceti čas a ničiti svůj klid. Není to nikterak pobídkou k větší nespravedlnosti, připojoval kazatel dobrácky: neboť zloděj bude okraden sám od zloděje ještě většího.

Důvody ty zdály se však málo přesvědčivý-

mi. Nezastrašily sudičů. Naopak, obléhali biskupa svými žalobami. Jakmile se ukázal, již se s hlu-
kem k němu hrnuli, jej obklopili, líbali ruce a
rameno s ujišťováním o své úctě a poddanosti,
naléhali a nutili, aby se zabýval jejich záležitost-
mi. Augustin musil povolit. Ale na druhý den
k nim volal v prudkém kázání:

„*Discedite a me, maligni!* Odstupte ode mne,
zlomyslní, a nechte mne v pokoji studovati při-
kázání Boha!“

II

CO BYLO SLÝCHATI V BA- SILICE POKOJE

Představme si Augustina na kazatelně a v je-
ho biskupském městě.

Toto můžeme si zobraziti jen podle měst ji-
ných. Hippo Regius – Královské Hippo úplně
zmizelo. Město Bône, které tu povstalo, jest asi
půl míle dál, a zbytky mrtvého města, ze země
vykopané, jsou nedostatečné. Ale Afrika je bo-
hata troskami křesťanskými, zvlášť basilikami.
Řím nemůže nám poskytnouti nic podobného.
Je to pochopitelné. Basiliky římské zůstaly vždy
živé a měnily se během staletí; braly na sebe
vždycky šat vyžadovaný módou. Basiliky africké
však zůstaly, jak byly – aspoň v hrubých obry-
sech – po vpádu arabském, takové, jak je vidě-
ly oči Augustinovy. Jsou to ovšem ruiny, některé
hodně zkomolené; ale žádná přestavba aspoň
nezměnila jejich půdorysu ani výrazu.

Poněvadž tedy Hippo jest zhlazeno nebo hluboko zasypáno, chceme-li si o něm utvořiti přibližný obraz, musíme se obrátiti k jinému městu africkému, které méně trpělo v dobách zrušení. Teveste se svou basilikou — nejzachovalejší, největší a nejkrásnější v Africe — může nám trochu podati tvářnost, barvitost a atmosféru hipponskou z konce IV. století.

Staré Teveste ovšem bylo rozsáhlejší než nynější francouzská Tébessa. Ale i takto, omezené na obvod byzantinské pevnosti, vystavěné Justinianem, uvádí ještě návštěvníka v úžas svým zjevem velmi originálním. Uprostřed nezměrných plání, porostlých alfou, se svými do čtverce stavěnými hradbami, ochozy a tlustými věžemi má starobylý a zvláštní vzhled jako francouzské Aiguesmortes uprostřed močálovité stepi. Oko nezná nic bohatšího a radostnějšího nad onu patinu, která pokrývá tyto trosky, pravé ozlacení, takřka schválně rukou lidskou udělané.

Má malý chrámek, pravý div, který srovnávali s Maison carrée — čtverhranným domem v Nimes. Ale oč je kamení jeho teplejší, živější! Dříky sloupů a pilířů jeho peristylu, časem ohlodané, zdají se šupinatými a plnými šťávy jako pně palem, Akanthy hlavic se točí dolů jak kytice palmových listů, zhnědlých úpalem.

Zcela nablízku na konci úzké ulice, utvořené moderními špinavými baráky, vítězná brána Septimia Severa a Caracally rozkládá svůj světlý oblouk; a vyčnívajíc nad střízlivá stavení, na křehkých vzdušných sloupcích stkví se lehké

staveníčko, podobné tabernáklu ze zlaceného stříbra neb skřínce ze zažloutlé slonoviny.

Kolem se tísní postavy v dlouhých řízách. Numidské burnusy jsou bílé, jako bývaly tógy. Mají také jejich pěkné záhyby. Při pohledu na ně cítí se člověk daleko v stoletích minulých. Rychle se před očima načrtává obraz antický. Jezdec, bíle oděný na bílém koni objeví se pod nízkou klenbou brány. Přejede, a na bílé zdi sousední věže ulpí na okamžik jeho zjev jako relief na mramoru vlysu.

Vně byzantských hradeb basilika se svými přístavbami tvoří druhé město, skoro tak veliké jako nynější Teveste, rovněž obehnané věžemi a hradbami. Ihned nás překvapí bohatá barva kamene – barva růžová, sluncem vybledlá, a plavá – pak nádherná síla a dokonalost stavby. Jako u chrámů řeckých kladou se kameny na sebe v pravidelných vrstvách; vše stojí vahou balvanů pěkně hlazených.

Rozměry jsou monumentální. Při stavbě se nešetřilo ani materiálem ani místem. Před basilikou prostorný obdélníkový dvůr, obehnaný terasami, se sloupořadím v pozadí a čtyřmi velikými nádržemi na vodu pro osvěžení chodců. Dlážděná, po obou stranách portály zdobená cesta dělí tento dvůr od vlastní basiliky, k níž se vystupuje po schodišti mezi dvěma sloupy. Schodiště vedlo k atriu, předsíni, již zdobilo korintské sloupení. Uprostřed umyvadlo, veliká nádoba, vytesaná z jediného kusu kamene ve tvaru čtyřlístu. Tři brány spojují atrium s basilikou, již řady sloupů ze zeleného mramoru dělily ve tři

lodi. Po stranách se táhly tribuny. Podlaha byla pokryta mosaikami. V apsidě za oltářem stál stolec biskupský.

Kol této ústřední budovy kupilo se množství jiných stavení: baptisterium (kaple křestní), několik kaplí, z nichž jedna, klenutá ve tvaru trojlistu, byla asi zasvěcena domácím mučedníkům; pohřebiště, pak klášter s kobkami o úzkých oknech jako strílny, stáje, kolny, špýchary. Za zdmi a věžemi svými, uprostřed svých přístavků a zahrad basilika tevestská se již podobala velikému středověkému klášteru, v něčem také velkým mešitám islamským, cordobské neb damašské, s jejich vnitřními dvory a arkádami, nádržemi a oranžovými alejemi. Věřící i pocestní tu byli doma. Mohli tu býti celý den, natáhnouti se na dlažby sloupení, procházet se i pospat v modrém stínu sloupů a svěžesti vodních nádrží. Chrám byl doslova domem Božím, každému otevřeným.

Je pravděpodobno, že basiliky hipponské nebyly ani tak prostorné, ani tak nádherné jako tevestská. Také jich nebylo mnoho. Když Augustin byl svěcen na kněze, kdy totiž donatisté byli ještě ve většině v městě, měla pravověrná obec, jak se zdá, jen jedinou svatyni, zvanou *Basilica maior* nebo také *Basilica Pacis*, basilika pokoje. Její jméno ostatně vše naznačuje: „pax“ bylo oficiální jméno katolicismu. Basilika pokoje tedy prostě znamená basilika katolická. Není to totéž jako říci, že ostatní byly rozkolnické? Později, po ediktech Honoriových vrátili asi rozkolníci basiliku leontinskou, založenou Leontiem, biskupem a mučedníkem hipponským. Třetí by-

la zbudována Augustinem za jeho episkopátu – basilika osmi mučedníků.

Augustin tedy kázával v basilice větší čili katedrální. Kázati bylo nejen jeho povinností, ale i biskupskou výsadou. Viděli jsme, že jen biskup měl právo kázati ve svém kostele. To pochází odtud, že tehdejší diecése africké, ačkoli poměrně rozsáhlé, neměly o mnoho více duší než některá z našich dnešních velkých farností. Postavení biskupovo bylo podobno postavení našich farářů. Bylo jich skoro tolik, kolik osad, bylo jich na sta.

Ale buď jak buď, kázání, tento pravý úřad apoštolský, byla práce unavující. Augustin kázal skoro denně, často i několikrát za den: krušná zajisté práce pro člověka tak slabých prsou. Musel si často i zjednávat pokoj v posluchačstvu, aby mohl trochu šetřiti svého hlasu. Mluvil bez přípravy, jazykem blízkým mluvě lidové. Rychlopisci zaznamenávali jeho řeči tak, jak je improvisoval: odtud opakování a délka, kterým by se divil čtenář do věci nezasvěcený. Není v nich žádný zjevný plán. Někdy se řečníku nedostává času, aby rozvinul svou myšlenku. Tu odkáže s pokračováním na zítřek. Anebo, připraviv si nějakou látku, pojednává pak o něčem jiném, poslušen jsa náhlého vnuknutí nebo unesen právě přečteným veršem Písma. Jindy vysvětluje kolik stránek po sobě jdoucích, bez zřetí na jednotnost a na kompozici řeči.

Poslyšme si ho v té basilice pokoje, kde po třicetpět let neustával hlásati slovo Boží... Zpěv žalmů právě umkl. V pozadí apsidy zdvihá se

Augustin se svého křesla, u zdi stojícího, jeho bledá tvář se odráží od zlata mosaiky. Tam stojí před lidem, za oltářem, prostým dřevěným stolem, postaveným na dlažbě hlavní lodi.

Lid stojí, muži na jedné, ženy na druhé straně. Za zábradlím, oddělujícím je od ostatních, dlí vdovy a zasvěcené panny, zahalené černým neb malvovým závojem. V přední řadě na tribuně se sklánějí nějaké paní, příliš nastrojené. Tváře mají nalíčené, víčka a obočí načerněná, šíjí a uši plné klenotů. Augustin je spatřil; ihned jim udělá kázáníčko. Posluchači jsou již předem plni zájmu a zvědavosti. Jejich víra i jejich cit pracuje spolu s řečníkem. Jsou také nepokojni. Projevují své vzrušení a své city s úplnou volností. Demokratické zvyky oněch afrických církví nás dnes překvapují. Je tam šum jako v divadle nebo v cirku. Tleskají, přerušují kazatele. Někteří mu činí námitky, uvádějí místa z bible.

Augustin je tak ve stálém spojení s posluchačstvem. Nikdo se nevynášel méně než on. Všímá si výrazu očí, všímá si každého pohybu publika. Mluví úplně důvěrně. Když se jeho řeč trochu protáhne, znepokojuje se a chce vědět, zda posluchači nejsou znaveni: tak dlouho tu musili stát! Jest čas ke snídani. Jsou lačni, žaludek je nepokojný. Tu jim praví slaskavým dobráctvím:

„Jděte, nejmilejší, jděte a posilněte se, nepravím na duchu, neboť ten, jak vidím je neúnavný, ale na těle, které je služebníkem duše. Jděte tedy posilniti své tělo, aby dobře dostálo povinnosti, a až bude nasyceno, vraťte se sem, abyste požívali pokrmu duchovního.“

Někdy zavál nad městem sirrocco. Věřící, tísnící se v basilice, se dusili a potili. I kazateli je dusno, pot mu stéká po tvářích, šaty se lepí. Zase poznává, že mluvil příliš dlouho. Omlouvá se skromně. Nebo drsný apoštol, kterého neodstrašují výpary natlačeného lidu, zažertuje:

„Ach, ta vůně! To jsem asi dnes již mluvil dlouho!“

Tyto dobromyslné způsoby mu naklonily srdce prostých lidí, kteří jej slýchali. Ví, jakým kouzlem na ně působí a jakou náklonností oni k němu lnou za jeho lásku.

„Bratří,“ říkal jim, „přišli jste mne poslechnout z lásky. Z lásky ke komu? Jsem-li to já, i to je dobře, neboť chci, abyste mě milovali, ale nechci býti milován pro sebe. Já vás miluji v Kristu. I vy mne milujte v něm! Ať naše vzájemná láska v souhlasu vzdychá k Bohu – toť ono vzdychání holubice, o němž mluví Písmo!“

Ačkoli mluví s výše svého stolce biskupského, přece si dává záležeti, aby jej ovečky, zcela křesťansky, pokládaly za sobě rovného. Ukazuje se biskupem co možná nejméně:

„Všichni křesťané jsou služebníky téhož Pána . . . Já jsem byl tam, kde nyní jste vy, kteří mne slyšíte! A rozdílím-li nyní s výše tohoto stolce chléb života služebníkům téhož společného Pána – tedy ještě před několika roky jsem přijímal s nimi na místě nižším tutéž potravu duchovní. Mluvím, biskup k laikům, ale tuším, ke kolika budoucím biskupům mluvím . . .“

Bratrským tónem řeči sestupuje na úroveň svého posluchačstva. Neobrací se ke křesťanstvu

ani k celé církvi, nebo nějakému abstraktnímu posluchači, ale k Afričanům, k lidem hipponským, k farníkům Basiliky Pokoje. Zná narážky, přirovnání vzatá z místních obyčejů, která by mohla dojmouti jejich ducha. V den svaté Crispiny, mučednice z jejich kraje, vida, že zas protáhl svou řeč, prosí o prominutí těmito slovy:

„Představte si, bratři, že bych vás byl pozval k slavnosti narozenin blažené Crispiny a že bych byl nadmíru protáhl hostinu. Nemohlo by se vám něco takového státi, kdyby nějaký vojenský pán vás pozval ke stolu, že by vás nutil pít víc než rozumno? Nechte mne tak učiniti se slovem Božím, neboť jím máte býti opojeni a nasyceni!“

Jako narozenin, tak také svateb používal řečník k živým přirovnáním. Když v některém domě slaví se svatba, praví, tu různé nástroje hrají přede dveřmi, hudebníci a tanečníci zpívají a posunkují při zpěvu. Ale jak ubohé jsou tyto radosti pozemské, tak rychle míjející! „V domě Božím jest slavnost ustavičná!“

V jeho komentářích žalmů neustále se objevují podobná přirovnání a příklady vzněcující obraznost africkou. Množství drobností, vzatých ze zvyků místních, ze všedního života, oživuje jeho výklad. Mulové a koně kopající při podávání léku jsou mu obrazem zpuřných donatistů. V jeho řečích se tu a tam objeví tvrdohlaví a zlí oslíci, které vídáme dosud klusati v úzkých uličkách alžírské kasby. Cítiti bodání komárů. Nesnesitelné mouchy se v hemživých houfech lepí na stoly a zdi. Dále nemoci a léky, obvyklé v zemi: zánět oční a masti na něj. Co ještě? Tarantuly,

běhající po stropě podél trámů; zajíc, který vyskočí náhle koní pod nohama v širé pláni numidské. Jindy připomíná posluchačstvu lidi, kteří nosí náušnice jakožto amulety, nebo – významný to příklad pro národ námořníků – připomíná spolky obchodníků a lodníků.

Do jeho řeči se vloudí denní události, nejmenší příhody. Právě v čas služeb Božích jsou v cirku koňské dostihy nebo v aréně zápasy šelem neb gladiátorů. Bude míti v basilice málo lidí: „Tím lépe,“ praví Augustin, „aspoň si mé plíce odpočinou!“ Nebo se rozhlašuje po městě, že v divadle bude viděti velikou atrakci, výpravu, znázorňující moře. Kazatel se posmívá nepřítomným, kteří zanedbali kostela, aby viděli ten přelud očí: „Budou míti,“ praví „moře na scéně; my však budeme míti přístav v Ježíši Kristu!“ – V sobotu za jeho kázání Židovky, slavící sabat, jmou se tančiti a zpívati na terasách sousedních domů. Do basiliky slyšeti zvuk řehtaček a tamburín. „Udělaly by lépe,“ praví Augustin, „kdyby pracovaly a předly vlnu.“

Vypravuje o katastrofách, které rozrušují římský svět, o nichž zprávy se šíří s úžasnou rychlostí: barbaři Alarichovi vnikli do Říma a poplenili jej ohněm a mečem; v Jerusalemě bylo zemětřesení: biskup Jan pořádá v celém křesťanstvu sbírky pro ubožáky; v Cařihradě bylo viděti ohnivě koule na nebi; Serapeum v Alexandrii bylo pobořeno při povstání.

Vše to jde v řečích Augustinových po sobě v živých obrazech, bez zřejmého pořádku. On by nerozděloval látku na tři body, nezakazoval

by si přikročiti k druhému dřív, než učeně dokázal první. Ať komentuje Žalmy nebo Evangelia, jeho homilie jsou vždy jen výkladem Písma, které vysvětluje brzo ve smyslu doslovném, brzo ve smyslu alegorickém. Přiznejme to: jako alegorické výklady nás odstrašují přílišnou subtilností, někdy i špatným vkusem, a v doslovných výkladech upadá někdy do únavných gramatických podrobností. Nemůžeme ho sledovati. Zdá se nám, že jeho posluchačstvo mělo hodně dobré vůle, když poslouchalo tak dlouho – a stoje – nekonečné výklady... Ale najednou nás strhne veliká řečnická neb lyrická síla, vítr, jenž vane s vysokých hor a jedním okamžikem zamete jako prach všechno toto jemné rozumování.

Má zvlášť oblíbená místa a rovněž celé knihy Písma, na př. Velepíseň a Evangelium sv. Jana, z nichž toto uspokojuje v něm člověka rozumu, ona pak mystika lásky. Verš žalmu: „Před jitřenkou zrodil jsem tebe“ staví naproti začátku čtvrtého evangelia: „Na počátku bylo Slovo“. Jest nevyčerpatelný o kráse Kristově: *Speciosus forma prae filiis hominum* – spanilý nad syny lidské.“ (Ž. 14, 3.) Proto také neustále opakuje s žalmistou: „*Quaesivi vultum tuum, Domine* – hledal jsem tváře tvé, Pane!“ A unesen připojuje: „Velikolepé slovo! Nemohlo býti řečeno něco více božského. Ti, kdož milují v pravdě, to cítí.“

Jiné oblíbené téma jest sladkost Boží: „*Videte et gustate, quam mitis sit Dominus* – Vizte a okuste, jak sladký jest Pán.“ Nic se nevyrovná slasti této kontemplace, tomuto životu v Bohu. Augustin ji chápe jako hudebník, jenž vnikl v ta-

jemství počtu: „Ať život váš jest neustálým zpěvem! . . . Nezpíváme jen hlasem a rty, když píseň modulujeme; ale jest v nás píseň vnitřní poněvadž tam v nás jest také Někdo, jenž poslouchá . . .“

Aby člověk žil tímto harmonickým a božským životem, nutno vyjít ze sebe, nutno se cele oddati velikému vzletu lásky:

„Proč,“ volá, „proč váháte dáti se? Abyste neztratili sebe? Naopak, ztratíte sebe, nedáte-li se. Láska sama k vám mluví ústy Moudrosti a dodává vám mysl, abyste se nebáli toho slova: „Dejte sebe samy!“ Když někdo vám chce prodati pole, řekne vám: „Dej mi své zlato!“ a za jinou věc: „Dej mi své stříbro! dej mi své peníze!“ Slyšte, co Láska vám praví ústy Moudrosti: „Synu, daruj mi srdce své!“ Dej mi, praví. Ale co? Synu, dej mi srdce! . . Srdce tvé nebylo by šťastno, kdyby záviselo na tobě, kdyby bylo tvé, neboť by bylo smýkáno lehkomyšlnostmi, láskami nečistými a zhoubnými. Nutno od toho odtrhnout tvé srdce! Ale kam je vznést? Kam je položit? Dej mi srdce, praví Moudrost, aby bylo mé, a bude tvým na věky!“

Po písni lásky píseň vzkříšení: „Cantate mihi canticum novum – Zpívejte mi píseň novou!“ Augustin ta slova opakuje do sytosti. – „Chceme vstáti z mrtvých!“ volaly duše, žádostivé věčnosti. A církev jim odpovídala: „Vpravdě pravím vám, vstanete z mrtvých! Jest vzkříšení těla, jest vzkříšení duše, ožijete zase celí!“ – Žádné dogma nebylo Augustinem horlivěji vykládáno. Žádné také nebylo milejším věřícím té doby.

Neustále si žádali, aby je upevnil v jistotě nesmrtnosti a bratrského shledání v Bohu.

S jakým nebojácným veselím nesl se tento zpěv vzkříšení v oněch jasných basilikách afrických, zatopených světlem, v zářivé ozdobě mosaik a stobarevných mramorů! A jakým upřímným a důvěrným jazykem mluvily ony symbolické postavy na zdech – beránci, pasoucí se mezi trsy asfodelů, holubice, zelené stromy rajske! A jako v podobenstvích evangelických, ptáci polní i drůbež domácí a plody země stávaly se obrazy ctností a pravd křesťanských. Očištěné jejich podoby provázely člověka při vystupování k Bohu. Kol tajemných monogramů jména Kristova točily se věnce médských citronů, hrušek, granátových jablek. Kohouti, kachny, koroptve, ohniváci hledali svou pastvu na nivách rajske, namalovaných na zdech kostelů a nekropolí.

Ony mladé basiliky byly v skutku chrámy vzkříšení, kde všichni tvorové archy, záchránění z vod potopy, našli svůj útulek. V následujících stoletích lidstvo již nebude znáti té upřímné radosti z přemožení smrti, toho mládí naděje.

III

BŘÍMĚ BISKUPSKÉ

Augustin jest nejen nejlidštější ze všech svatých, jest také z nejroztomilejších, ve všelikém smyslu tohoto zevšednělého slova – rozmilý podle světa i milý podle Krista.

Abychom to posoudili, musíme jej sledovati v jeho stycích s ovečkami, s dopisovateli i s těmi, na které útočí, s nejurputnějšími nepřáteli víry. Kázání, správa jmění, soudnictví – to jest jen část břemene biskupského – *sarcina episcopatus* – pod níž tolik vzdychal. Bylo mu ještě i vyučovati, křtíti, vésti duše zbožné, chrániti věřící bludu, diskutovati se všemi, kteří ohrožovali katolicismus. Augustin byl světlem církve. Věděl to.

Jak jen nejlépe mohl, se svědomitostí a láskou obdivuhodnou vykonával všecky tyto úkoly. Bůh sám ví, co to stálo toho vysoce intelektuálního člověka, plnil-li přísně i nejnížší závazky svého úřadu. Jeho přáním největším by bylo bývalo ztráviti život studiem Písem a meditací o dogmatech. Nikoliv ze spekulativní záliby, ale poněvadž viděl, že to vědění jest nutné hlasateli slova Božího. Většina tehdejších kněží přijímala svěcení bez předběžné přípravy. Musil si pak narychlo zjednatí posvátné vzdělání. Zaráží nás ohromná práce, již musel Augustin věnovati svému zdokonalení v této příčině. Ale brzy si osvojil veškeru exegetickou a theologickou vědu své doby. Ve své horlivosti pro svatá Písma neznal spánku.

A přece nepohrdal ani nejnížší prací svého úřadu. Jako nejposlednější z našich farářů připravoval novokřtěnce ku přijetí svátosti. Byl katechetou, jemuž nebylo rovno, tak prozíravým a tak svědomitým, že jeho instrukce mohou býti vzorem i katechetům dnešním. A nezabýval se při tom jen lidmi vzdělanými jako aristokrat in-

teligence, jenž by byl svým jáhnům ponechával starost o drobný lid Boží. Na jeho vyučování měli všichni právo, jak prostí rolníci, tak boháči a učení. Jednoho dne odběhl mu mezi hodinou jeden osadník, kterého vyučoval. Ubožák byl totiž lačen a poslouchal biskupa stoje, i mřel již takřka hladem a nohy pod ním klesaly: tu raději utekl, než by byl mdlobou sklesl k nohám učeného kazatele.

Se znalostí lidí hleděl Augustin pečlivě k jakosti svých katechumenů, aby svá napomenutí mohl přizpůsobiti charakteru každého z nich. Byli-li to měšťáci, Kartaginci, zvyklí životu v divadlech a tavernách, opilci a povaleči, tu k nim mluvil jinak než k prostákům, kteří nikdy nevykročili ze své rodné vsi. Jedná-li s lidmi velkého světa, kteří měli literární vkus, neopomene k nim nadšeně mluvit o kráse Písma, ačkoliv, řekne, to znamená jen málo proti ceně pravd, v něm obsažených. Mezi všemi katechumeny nejtěžší a nejvíce obávanou byla mu práce s profesory – rétory a gramatiky. Ti lidé jsou nafouklí marnivostí, naduření intelektuelní pýchou (Augustin to znal!). Nutno jimi důkladně zatřepati a především jim hlásati pokoru ducha.

Dobrý světec jde ještě dále. Nestará se jen o duše, ale i o těla svých posluchačů. Není jim obtíží poslouchati ho? Jakmile cítí, že jsou unaveni, ať je učitel ihned nechá sednouti, jak se to dělá v basilikách za mořem.

„Byla by to nesnesitelná domýšlivost,“ praví, „kdybychom nedovolili ve své přítomnosti usednouti lidem, kteří jsou našimi bratry, tím více

pak těm, které máme vši možnou pečlivostí získati, aby se našimi bratry stali!“

Zpožuruje-li, že zívají, „tu se sluší pověděti jim něco, co by vzpružilo jejich pozornost a co by zaplašilo trudné myšlenky, které by se mohly zmocniti jejich ducha.“ Katecheta ukazuj klidnou radost – radost jistoty – ano i veselí, které strhuje k přesvědčení, vždycky pak „*onu veselost srdce*, kterou máme mítí, když vyučujeme“. I když jsme sami z toho neb onoho důvodu smutni, vzpomeňme, že Ježíš Kristus zemřel za ty, kteří nás poslouchají. Nestačí-li myšlenka, že mu přivedeme učedníky, aby se nám vrátila radost?

Biskup Augustin dával dobrý příklad svým kněžím. Nespokojoval se tím připravit k obrácení své katechumeny s onou jemností psychologa, s láskou vpravdě křesťanskou; on je provázel až k cíli, napomínaje jich ještě před piscinou křestní.

Jak se změnil! Vzpomeňme na spoluhodovníka Romanianova a Manlia Theodora, na mladíka, jenž chodíval loviti v Tagaste, jenž řečnil o literatuře a filosofii před vybranými posluchači v krásném okolí Komského jezera. A vizme jej teď mezi venkovany, otroky, lodníky, kupci. A on je rád v jejich společnosti. Je to jeho stádečko. Musí je milovati celou duší v Kristu. Jaké úsilí a jaké vítězství nad sebou samým nám představuje toto nové jeho chování! Neboť tato láska k prostým lidem nebyla mu nikterak vrozena! Musel v ni vložit hrdinskou vůli, podporovanou milostí.

Podobné sebezapření se jeví v řízení svědomí jiných, jež nyní vzal na sebe. Tu se musel obětovati ještě dokonaleji. Musel býti neustále k službám duší, které se ho dotazovaly a žádaly rady, jako lékaře. Snaží se poraditi všem a bez ustání vésti dozor mravní. Je to úloha skoro odstrašující, ohýbati zatvrzelé pohany, zvláště Afričany, pod kázeň křesťanskou. Augustin jim neustále vytýká opilství, nestřídmost, chlípnost. Opilství a nestřídmosti se oddávali nejen prostí lidé. Boháči při svých hodokvasech se doslova jídlem přecpávali. Biskup hipponský nepomíjí ani jediné příležitosti, aby je nevyzýval k životu střídmemu.

A ještě častěji k životu čistému. Píše o tomto předmětu dlouhé listy, pravá to pojednání. Z těch možno důkladně poznati mravy doby a kraje. Viděti z nich, že manželé se pro sebe hlučně dovolávali práva volné lásky, kdežto manželky své nutili k věrnosti manželské. Smrtí trestali cizoložství, kterého si sami dovolovali. Zneužívali rozvodu. Z nejmalichernějších důvodů posílali manželce *libellum repudii*, lístek propustný, jak se to posud dělá u národů muslimských. V oné době přechodu se pro přísného křesťana neustále vynořovaly obtížné otázky svědomí. Může na př. manžel, zapudiv pod záminkou cizoložstva manželku, vzíti si jinou? Augustin učil, že manželství jest nerozlučné, dokud oba manželé žijí. Ale zdaž tato překážka neponoukne takové manžely k zabítí cizoložné ženy, aby mohli vejíti v nový sňatek? Nebo jiný zapletený případ: katechumen, který ještě podle zákona pohanského se rozvedl

se ženou jednou a oženil se s jinou, přijde ke křtu. Není v očích církve cizoložníkem? Muž, který žije se souložnicí a neskrývá toho, ba přiznává úmysl žíti dále v konkubinátě: může býti takový připuštěn ke křtu? Augustin musí odpovídati na všechny tyto otázky a vnikati až do posledních podrobností kasuistiky.

Jest zakázáno, i když by člověk umíral hladem, pojísti masa obětovaného modlám? Možno nedbati smlouvy, učiněné s domorodými velbloudáři a průvodci, kteří při tom přísahají při svých bůzcích? Možno za určitých okolností lháti? ... Aby se kdo dostal mezi bludaře, dělati se jedním z nich, aby je mohl vyšpehovati a udati?.. Smí se svoliti k cizoložství se ženou, která za to slibuje vyzrazení bludařů?... Biskup zatratil přísně všechny tyto nepoctivé a hanebné prostředky, všechny kompromisy, přičící se čisté mravouce evangelia, ale nestavěl při tom na odiv nesmiřitelnost ani přílišnou přísnost, připomínaje, že zloba hříchu záleží jediné v úmyslu a souhlasu vůle. Konečně, že je třeba strpěti to a podvoliti se tomu, čemu nemožno zabrániti.

Jiné otázky, jichž nemožno uváděti, ukazují zvláštní obraz zkaženosti mravů pohanských. Augustinovi bylo napnouti všechny síly, aby udržel křesťanskou kázeň v podobném prostředí, kde i křesťané byli tu více tu méně načichlí pohanstvím. Ale bylo-li již těžké řízení stádce hříšných a vraždných, řízení zbožných bylo snad ještě obtížnější.

Byli tu „zdrženliví“ vdovci a vdovy, učinivší slib zdrženlivosti, který je pak tížil; zasvěcené

panny, které žily způsobem hodně světáckým; řeholnice, které se bouřily proti představené neb duchovnímu správci; mniši, bývalí otroci, kterým se již nechtělo pracovati, nebo šarlatáni, kteří vykořisťovali důvěřivý lid prodávající zázračné masti a amulety; vdané ženy, které se odvracely od svých manželů, nebo bez jejich svolení darovaly své jmění chudým; a také panny nebo zdrženliví plni pýchy, kteří pohrdali manželstvím a zatracovali je.

Dále množství duší zbožných, které se Augustina dotazovaly na dogmata, které chtěly všecko vědět i všechno mít vysvětleno; takové, že se domýšlely již zde na zemi zříti Boha tváří v tvář, pochopiti, jak vstaneme z mrtvých; které se tázaly, zda andělé mají tělo. Augustin si naříká, že jej obtěžují, an má tolik jiných věcí na starosti, že jej vytrhují ze studií. Ale v laskavosti své snaží se vyhovět všem.

Tak byl nucen dopisovati si s velkým počtem lidí. Mimo přátele a kolegy píše i neznámým a cizím, vysokým hodnostářům i lidem prostým: prokonsulům, comitům a vikářům africkým; všemocnému Olympiovi, kancléři císaře Honoria; nebo „vysoce ctěné paní Maximě“ – nebo „slovutným paním Probě a Julianě“ – „svaté paní Albině“, které náležely šlechtě venkovské neb i nejvyšší aristokracii římské. Komu on nepsal?

A podivná věc, v oněch dopisech neodpovídá jen povrchně, aby se zbavil nudné povinnosti. Skoro všechny jsou plny věcného poučení, hluboko promyšleny. Mnohé byly určeny veřejnosti, pravé listy pastýřské. Přece však, ať tón jejich

jest sebevážnější, literát a člověk velkého světa se v nich mnohdy ještě prozrazuje. Dopisovatelé podle tehdejší módy zahrnovali biskupa hyperbolickými chvalořečmi. Přijímá je obřadně jakožto důkaz bratrské lásky. V dobrotě své vynasnažuje se oplácet i stejnou. Nehoršeme se příliš, že naši dnešní literáti snížili cenu poklon, neskrblice jimi nikterak. Nejprísnější současníci Augustinovi a Augustin sám vynikají nad ně v umění poklon a v jeho nadužívání.

Vždy elegantní a květnatý Paulin z Noly mu psal: „Dopisy tvé jsou mastí osvětlení na oči mého ducha.“ Augustin vytýkáje mu, že píše zřídka, odpovídá frázemi, ke kterým by se mohly znáti naše preciosky: „Jak? Tys mne nechal dvě léta – dvě léta v Africe! – při takové žízni? Dej Bůh, aby k bohaté hostině tvé knihy připuštěn byl již ten dlouhý půst, v němž hladověl jsem již celý rok po tvých spisech! A není-li ta hostina ještě připravena, nepřestanu naříkati, leda že bych mohl čekati, že mi zatím pošleš aspoň něco k občerstvení.“

Jakýsi Audax, který si žádal cti míti od velkého muže zvláštní dopis, nazval jej „orakulem zákona“ a ujišťoval jej, že celý svět jej slaví a jemu se obdivuje, a na konec ve verších jej zapřisahal, „aby na něj nechal splynouti vláhu svého božského slova“. Augustin mu se skromností a laskavostí opětuje jeho poklony, ale do odpovědi vklouzlo trochu šibalství: „Dovolte, abych vás upozornil, že váš pátý verš má sedm stop. Oklamalo vás ucho, či jste chtěl zkusiti, zda jsem ještě s to posouditi takovou věc?“ Ano, jest vždy

ještě s to – a není mu nemilé, když se to ví. – Mladý Řek, jménem Dioskoros, na cestě Kartagem se ho dotazuje na filosofii Ciceronovu. Augustin se zlobí, že se opovažují biskupa vyrušovat takovými třetami. Ale pak se pozvolna udobřuje a stržen jsa svou starou vášní, posílá konečně mladíkovi celou disertaci o tom krásném předmětu.

Ale to jsou nevinné vrtochy. Vedle těchto dopisů příliš literárních, buď učených nebo hlubokých, jsou jiné, prostě vzácné, jako onen, jež psal nějaké dívce do Kartaga, jménem Sapidě. Vyšila tuniku svému bratrovi. Ten však zemřel, i prosila Augustina, aby tu tuniku nosil, že to bude pro ni útěchou v bolesti. Biskup jí s díky vyhověl. „Přijímám ten šat,“ praví, „a začal jsem jej nositi, ještě než ti píše“. Pak vyslovuje soucit s jejím bolem, nabádá k oddanosti a k důvěře: „Netřeba vytýkati lidem, pláčí-li o mrtvé, kteří jim jsou drazí . . . Myslíme-li na ně silou zvyku, hledáme je pořád ještě kolem sebe, srdce puká a slzy tekou jako krev z puklého srdce.“

A po těch krásných slovech jí pěje hymnus vzkříšení:

„Dcero, tvůj bratr žije svou duší, dřímá-li tělem. Což ten, který spí, se neprobudí? Bůh, jenž přijal jeho duši, vrátí ji do jeho těla, které jí vzal, ne aby je zničil, nýbrž aby jí je jednoho dne vrátil.“

Jakkoliv obsáhlá je tato korespondence, přece není ničím proti nesčetným jeho traktátům dogmatickým a polemickým. To bylo dílo jeho života, jimi jej pozná budoucnost. Theolog

a polemista konečně v Augustinovi přikryli úplně člověka. Dnes nás více snad zajímá člověk. A to je chyba. On sám by nebyl ani na okamžik připustil, aby kdo dával přednost jeho Vyznáním před traktáty o milosti. Studovati a vykládati Písmo, vyvozovati z něho přesnější vymezení dogmat – vyššího zaměstnání pro svého ducha ani důležitější povinnosti pro biskupa nezná. *Věřiti, aby pochopil, a chápati, aby lépe věřil*, toť práce bez konce pro inteligenci na její cestě od víry k Bohu a od Boha k víře. Dává se do té práce beze stínu literárního zájmu, zřeknuv se úplně zálib a osobních mínění: zapomíná v ní úplně na sebe.

Jednou jedinkrát myslel na sebe a to je právě v oněch Vyznáních, jejichž ducha moderní lidé tak málo chápou a v nichž hledají něco úplně jiného, než co bylo úmyslem autorovým.

Spisoval je před svým povýšením na biskupství, aby se ospravedlnil z pomluv, rozšiřovaných o jeho životě. Jako by chtěl říci svým pomluvačům: „Pokládáte mne za vinného. Jsem vinen opravdu, a snad víc, než myslíte, ale ne tak, jak vy myslíte!“ Toto osobní hájení prozařuje veliká idea náboženská. Není to ani tak vyznávání nebo omlouvání chyb v obyčejném slova smyslu, jako spíše neustálé oslavování milosrdenství Božího. Nevyznává ani tak hanbu hříchů, jako slávu Boží.

Potom však již nemyslel než na Pravdu a církev – na nepřátele Pravdy a církve: na manichee, ariány, pelagiány a zvlášť donatisty. Neponechává jediného bludu bez vyvrácení, jediné

knihy bez odpovědi. Je neustále v průlomu zdi. Možno jej v mnohých jeho spisech přirovnati našemu bojovnému žurnalistovi. Do tohoto často nevděčného řemesla vnesl mimořádnou dialektickou sílu a bystrost: byloť mu vždy a všude podržeti poslední slovo. Vnesl v ně výmluvnost, ještě více lásky a často i duchaplnosti. A konečně trpělivosti, které nic nemohlo odstrašiti. Stokrát opakoval táž slova. Nudné toto opakování, k němuž jej nutila zarputilost jeho nepřátel, bylo proň pravým utrpením. Bez únavy, kdykoliv bylo třeba, začínal znova nekonečné dokazování. Jakmile pravda byla v sázce, Augustin si nepřiznával právo mlčeti.

V Africe i jinde se posmívali jeho psavé manii. On sám ve svých Retraktacích se hrozí počtu svých děl. Připomíná si slovo Písma, které mu namítali posměšně donatisté: „*Vae multum loquentibus* – běda těm, kteří mnoho mluví.“ Ale bera Boha za svědka, mluví k němu: „*Vae tacentibus te* – běda mlčícím o tobě!“ Okolnosti byly podle úsudku Augustinova takové, že mlčení by bylo bývalo zbabělostí. Ostatně podotýká: „Chce-li kdo, může mi to uvěřiti: raději bych knihy četl než skládal.“

Na každý způsob byla zřejma jeho skromnost. Přiznává se: „Já sám jsem skoro vždy nespokojen s tím, co pravím.“ Bludařům pak prohlašuje s poukazem na své vlastní bludy: „Vím ze zkušenosti, jak snadné jest se mýlit.“ Když ve věci dogmat má nějakou pochybnost, tu nemíní své výklady čtenáři uložit, nýbrž mu je jen předkládá. Jaká pokora rozumu v oné prosbě, jíž kon-

čí své velké dílo o Trojici: „Pane, můj Bože, Trojice jedna, řekl-li jsem v těchto knihách něco, co pochodí od Tebe, pak Ty a kteří jsou tvoji, ať to uznají; pochodí-li to však ode mne, pak Ty a kteří jsou tvoji, ať to odpustí.“

Kolik snášenlivosti a lásky, když nabádal věřící své diecése, když hořeli touhou pomstít se donatistům za pronásledování, které dříve od nich vytrpěli:

„Bratří, hlas vašeho biskupa zaznívá k vám; prosí vás, vás všechny, kteří jste v této církvi, abyste se chránili tupiti ty, kteří v ní nejsou, ale abyste se spíše modlili, aby i oni vstoupili do společenství vašeho . . .“

Jindy připomíná svým kněžím, že Židům třeba kázati v duchu lásky a mírnosti a neznepokojovati se tím, zda poslouchají s vděčností nebo v rozhořčení. Praví: „Nesmíme se vyvyšovati pyšně proti těmto větvím, ulomeným se stromu Kristova.“

Tato láska a umírněnost nikterak neoslabily jeho pevného charakteru. Dokázal to skvělým způsobem ve svém sporu se svatým Jeronymem o jedno místo v Epištole ke Galatským a o nový překlad bible, který Jeronym právě byl podnikl. Samotář betlemský viděl v uvedeném místě „fintu“ svatého Pavla: Augustin to nazval „lež“.* Co by bylo s celou pravdou evangelia, kdyby

* Šlo o Galat. II. 11-14; Jeronym (po Origenovi) míní, že důtka, již sv. Pavel činí Petrovi pro ústupek obřadnému zákonu židovskému, byla jen na oko – neboť Pavel sám tak mnohdy jednal. Ale Augustin v tom vidí hájení služebné lži. Viz Lang, Sv. Jeronym, Olomouc 1920, str. 136, 137.

P. př.

apoštol na onom místě lhal? Neznamenaloby to připustiti všecky exegetické výmysly bludařů, kteří ihned za vsunuté nebo porušené označovali a odmítali verše svatých knih, byly-li v odporu s jejich učením?

Pokud pak šlo o nový překlad bible, působilo tu zmatek v církvích afrických, kde byli zvyklí na starý překlad Septuaginty.* Nesrovnalosti, vytýkané Jeronymem ve starém překladě, mátlly věřící a přiváděly je k domněnce o nesprávnosti celého Písma. Z chvalitebných důvodů opatrnosti Augustin v obojí této příčině zastával zároveň pravověří i tradici.

Jeronym odpověděl tónem velmi útočným a podrážděným. Vinil biskupa hipponského přímo, že je na něj žárliv a že si chce na jeho úkor zjednat slávu učenosti. Proti mladšímu a svižnějšímu protivníkovi dával si tvářnost starého bojovníka, schopného ještě rozdrtit každého, kdo by jej napadl. Vrhá mu ve tvář vyhrůžnou frázi: „*Bos lassus fortius figit pedem* – Unavený býk jen tím pevněji nohy zaráží.“

Augustin od svého mínění neupustil, ale spokojil se tím, že odpověděl laskavě: „Ať jsem řekl cokoliv, nejen že jsem vždy ochoten bratrsky přijmouti tvé námitky proti všemu, co by tě urazilo nebo tvému mínění se protivilo v mých spisech, ale prosím tě i snažně o radu . . .“

* Totiž latinský její převod, zvaný *Vetus Latina*, neb *Itala*, jak i Augustin jej nazývá. P. př.

IV

PROTI „LVŮM ŘVOUCÍM“

Jednou (na počátku svého biskupování) Augustin navštívil v okolí Hipponu osadníka katolického, jehož dcera, zmatená učením donatistů, se dala zapsati mezi jejich zasvěcené panny. Otec zprvu křičel na přeběhlici, a aby ji přivedl k rozumu, jal se ji bít. Augustin dověděl se o tom, pohaněl hrubost osadníkovu a prohlásil, že jí nepřijme do společnosti věřících, leč když by se vracela dobrovolně. Vydal se tam tedy k nim zkusit urovnati tu věc, a jeda pozemkem, náležejícím jedné katolické matroně, potkal kněze donatistské církve hipponské. Ten se jal hned tupiti Augustina a jeho průvodce, křiče:

„Pryč se zrádci! Pryč s pronásledovateli!“

A chrлил ze sebe i nadávky proti paní, jíž pozemek náležel. Augustin z opatrnosti i lásky křesťanské neodpovídal. A zadržel i své průvodce, aby tupitele nesprovodili.

Takové události se opakovaly denně. Stejnou dobou překřtili donatisté hipponští s velkou slávou jiného odpadlíka od církve katolické. Byl to dareba, který tloukl svou matku, a když mu biskup přísně vytýkal takové obludné jednání, odsekl: „Když tak, tedy se stanu donatistou!“ A na vzdor týral dál ubohou stařenu, pronášeje nejhorší vyhrůžky. V divokém vzteku řval: „Ano, stanu se donatistou a budu pít tvou krev!“

Mladý bandita přestoupil skutečně k donatistům. A podle zvyku bludařů byl v jejich ba-

silice slavně překřtěn a vystoupil na tribunu v bělostném rouše očištěných. Pohoršení v Hippo bylo veliké. Rozhořčený Augustin poslal Proculeianovi, biskupu donatistů, rozklad: „Jak? Ten člověk, ve svém svědomí poskvrněný krví zločinu, bude po osm dní choditi v bělostném šatě jako vzor nevinnosti a čistoty?“ Ale Proculeianus neráčil odpovédět.

Tyto cynické kousky byly ještě maličkovitější proti týrání, jež katolíci denně trpěli od donatistů. Ovečky Augustinovy byly nejen sváděny, ale osadníci katoličtí byli na svých vlastních pozemcích neustále týráni, loupeni, vydírání, pálení loupeživými rotami, které šířily hrůzu od jednoho konce Numidie na druhý.

Podporováni jsou tajně donatisty, nazývali sami sebe „bojovníky Kristovými“. Katolíci jim přezdělali „circumcellionů“, to jest potloukajících se posklepech, poněvadž vylupovali hlavně sklepy a špýchary. Připojili se k nim zástupy hysterických a zfanatisovaných žen, které pak pobíhaly po venkově jako pravé bakchantky, rvouce na kusy nešťastníky, kteří jim padli do rukou, podpalující dvorce i sklizeň, vypouštějící kádě vína a oleje a korunující své hrdinské činy orgiemi s „bojovníky Kristovými“. Osadníci, jakmile uzřeli v okolí hořeti stoh, ztráceli hrůzou rozum: circumcellioni nebyli daleko! Brzy byli tu mávajíc obušky a řvouce své válečné heslo: „*Deo laudes* – Bohu chvála!“ – „Vašeho pokřiku,“ praví jim Augustin, „se naši bojí více než řvaní lvů.“

Bylo třeba se brániti proti těm zběsilým šel-

mám, odporovati nájezdům a násilí bludařů. Ti pak, aby zastrašili biskupy katolické, říkali jim sprostě:

„Nemíníme se s vámi hádati; chceme jen pokřtiti po našem způsobu. Nalíkneme si na vaše ovečky a roztrháme je jako vlci. Vy pak, jste-li dobří pastýři, mlčte!“

Augustin nebyl ten, aby mlčel, ani by utrácel své síly v malých pútkách místních. Viděl daleko, nezavíral se do své diecése. Věděl, že Numidie a velká část Afriky jest v rukou donatistů, že v Kartagu mají primasa, který soupeří s primasem katolickým, že i do Říma vyslali papeže ze své sekty. Byli většinou. Rozkolnická církev všude utlačovala církev pravověrnou, nepodařilo-li se jí udusiti ji úplně. Záleželo na tom, zarazit i vším možným způsobem vzrůst sekty. V očích Augustinových nebylo nic naléhavějšího. Jemu a jeho věřícím šlo předně o zabezpečení vlastní existence, poněvadž byli napadáni i na svých pozemcích i ve svých domech. Hned po svém příchodu do Hippo, již jako kněz, dal se neohroženě do boje. A neustal, až donatismus byl poražen a zažehnán. Zavésti zas všude pokoj a jednotu katolickou, toť bylo velkým dílem jeho biskupování.

Ale kdo byli ti hrozní donatisté, s nimiž se setkáváme neustále od počátku tohoto vyprávění?

Již dobře sto let znepokojovali a pustošili Afriku. Po velkém pronásledování Diokleciánově se sekta zrodila a s úžasnou rychlostí se pak šířila. Za onoho pronásledování ukázalo se mravní

uvolnění církve africké. Mnoho laiků odpadlo, a dosti velký počet kleriků i biskupů vydal pohan-
ským úřadům s jinými bohoslužebnými předmě-
ty i Písma svatá a archivy obcí. V Numidii, zvlášt-
tě v Konstantině, došlo k pohoršlivým výjevům.
Zbabělost kleru byla politování hodná. Veřejné
mínění označilo potupným jménem *traditorů*
neboli zrádců ty, kteří vydali pohanům svaté
knihy.

Když nebezpečí minulo, tu Numidáné, kteří
se tak málo hrdinsky zachovali, chtěli ukázati
zmužilost a v pyšné nestoudnosti dokázati, že
byli statečnější než jiní. Jali se spílati zrádců kaž-
dému, kdo se jim znelíbil, zvláště obyvatelům
Kartaga a Afriky Prokonsulární. Bylo to vlastně
staré soupeření mezi východní a západní Afri-
kou.

Mír se již vracel za vlády Konstantinovy, když
v Kartagu měl býti zvolen nový biskup; a tu ar-
chidiakon Caecilianus, jenž byl mezi kandidáty,
byl obviněn, že zbraňoval věřícím navštěvovati
mučedníky ve vězení. „Čistí“ namítali, že v sou-
hlasu se svým biskupem Mensuriem vydal řím-
ským úřadům svatá Písma k spálení. Bylo čekati
volbu bouřlivou. Straníci arcijáhnovi, bojíce se
nepřátelství numidských biskupů, nepočkali na
jejich příchod. Popohnali věc. Caecilianus byl
zvolen a posvěcen třemi sousedními biskupy,
mezi nimiž byl Felix z Abthugni.

Protivný tábor v souhlase s Numidany ihned
protestoval. Měli v čele bohatou Španělku, jmé-
nem Lucillu, přepjatou modluši, která u sebe asi
neustále nosila nějakou kost mučedníka, ostatně

podezřelého. Než přijala Tělo Páně, políbila vždy okázale svou relikvii. Arcijáhen Caecilianus jí tuto pobožnost zakázal jakožto pověřčivou a tím si fanatickou Španělku učinil zuřivou nepřítelkyní. Obnovena proti němu všechna dřívější obvinění a připojeno, že Felix z Abthugni, který jej světil, je traditor: tedy ustanovení za biskupa bylo neplatné již pro pouhou nehodnost jednoho ze světitelů. Lucilla uplatila část biskupů na sněmě shromážděných. Caecilianus byl sesazen a jáhen Majorinus zvolen místo něho. A na místo Majorinovo nastoupil brzy Donatus, muž čilý, inteligentní a energický, jenž tak dovedně zorganizoval odpor a tak dobře v sobě zosobňoval ducha sekty, že jí zanechal své jméno. Tím vstupuje donatismus do dějin.

Ale Caecilianus měl na své straně biskupy zámořské a vládu císařskou. Římský císař a papež jej uznávali za biskupa zákonně zvoleného. Ospravedlnil se ostatně ze všeho, co proti němu namítali. Konečně i šetření, vedené mocí světskou, dokázalo, že Felix z Abthugni nebyl traditor. Donatisté apelovali ke Konstantinovi, pak ke dvěma sněmům svolaným po sobě do Říma a do Arles (Arelat). Tu i tam byli odsouzeni. Ba sněm Arelatský prohlásil, že osobní ctnost toho, jenž udílí svátosti, nemá vlivu na jejich platnost. Tedy křest i svěcení kněžstva, i kdyby byly uděleny traditorem, byly kanonicky bez námítky.

Donatisté přijali rozhodnutí toto jako hanebnou heresi. Bylať opravdu stará africká tradice, připouštěná i svatým Cyprianem, že kněz nehodný nemůže udílet svátosti. Místní předsudek ne-

přestával, znova křtili ty, kteří byli pokřtěni katolíky, to jest přivrženci traditorů.

Ale otázka theologická se splétala s materiální, skoro nerozřešitelnou. Opustili snad biskupové donatistští, když se rozhodli odtrhnout se od společenství všeobecné církve, se svým titulem i své basiliky a jmění církve? I kdyby byli bývali tak nezištní, tedy za nimi stálo množství klientů a osadníků, kteří měli své zaopatření u církve, kteřížili na jejích pozemcích. Ti lidé by nebyli nikdy připustili, aby protivná strana jinam obrátila almužny, usadila se na jejích pozemcích a v jejich vsích, vyhnala je z jejich pohřebišť a basilik. A ještě jiné, snad ještě hlubší důvody přiměly donatisty k tomu, aby setrvali ve svém rozkolu. Ony náboženské roztržky lahodily starému onomu rozštěpování, které vždy bylo zlým duchem Afriky. Afričana vždy nutkalo rozdělovati se v „sofy“, t. j. bojovná bratrstva, která stála jako opovědný nepřítel jedno proti druhému – pro nic, z pouhé záliby v nenávisti a vzájemném sebeničeni.

A to jest celý donatismus. Je to přílišný zachvat afrického individualismu. V oboru dogmatu ti buřiči nic nového nezavedli. Nebyli by ani heretiky, nebýti jejich opovážlivého překřtívání. Omezovali se jen na to, udržeti posici dávno získanou, zachovati si své kostely a statky nebo vzítí je katolíkům pod záminkou, že oni jsou jejich zákonnými majetníky. Při tom stavěli na odív svou úctu k tradici, přísnost v mravech a kázni, která z nich činila pravé puritány. Ano, oni byli čisti, nesmlouvační, oni jediní se nesklo-

nili před římskými úřady. To vše se velmi líbilo nespokojencům a duchům neklidným, lichotilo lidovému pudu v jeho sklonech k partikularismu.

Proto také sekta pozvolna opanovala celou zemi; ale pak se rozdělila, rozkouskovala v církvičky, které se navzájem exkomunikovaly. Na jihu Numidie byly Timgad a Bagai baštami pravověrného donatismu, možno-li tak říci. Kartago se svým primasem bylo centrem oficiálním. Ale v Byzaceně a Tripolitaně byli maximianisté, v Mauretanii rogatisté, kteří se odtrhli od Velké církve. Tyto různé odnože rozkolu kryly se dosti dobře s přirozeným rozdělením severní Afriky. Možno míti za to, že mezi těmito různými kraji byla jakási neslučitelnost nálady. Dosud si Alžír zakládá na tom, že smýšlí jinak než Konstantina, která zas nesmýšlí tak, jako Bône nebo Tunis.

Možno v donatismu viděti hnutí národnostní nebo separatistické, namířené proti panství římskému? To by znamenalo vnášeti do starověku ideje úplně moderní. V době Augustinově právě tak jako dnes neexistovala africká národnost. Ale nepomýšleli-li sektáři nikterak na odluku od Říma, tím není méně pravdou, že to byla vzpoura proti jeho představitelům, proti světským právě tak jako duchovním. Dejme tomu – což ovšem jest nemožno – že by jim Řím byl povolil; byl by to ústupek domýšlivosti Afričanů, kteří doma chtěli býti pány, jak svých statků, tak své víry. Co by si byli mohli ještě přát? Nezáleželo jim na tom, kdo podle jména byl jejich pánem, jenom když ve skutečnosti oni byli svými pány. V celku jest donatismus velmi silně vyhraněný

požadavek místního vlastenectví. Pozoruhodno jest, že počet jeho přívrženců nejvíce se doplňoval právě z domorodců neznalých latiny.

Taková byla situace církve africké, když se Augustin stal biskupem hipponským. Postřehl ji ihned svým bystrým duchem a zdravým rozumem, posuzoval ji se širokým rozhledem římského občana, jenž se vyzul z malosti místního smýšlení, a s idealismem křesťana, povýšeného nad náhodnosti a ohledy materiální . . . Cože? Že by se katolicismus měl státi náboženstvím africkým, uzavřenou sektou, bédně upoutanou na písmenu tradice, na zevnější praktiky kultu? Tedy Kristus snad proto zemřel, aby ovládl malý koutek světa? Ne, ne, Kristus zemřel za celý svět. Jeho církev nemůže míti jiných hranic než vesmír. A čím by se v této výlučné sektě stala velká zásada lásky? Především láskou jsme křesťany. Víra bez lásky je věrou nečinnou, mrtvou!

Augustin také uhadoval následky duchovní odloučenosti; měl je vlastně již před očima. Církev je velikým pramenem nejen lásky, ale také intelligence. Vzdáliv se tohoto oživujícího pramene, donatismus usýchal a zakrňoval jako větev se stromu ulomená. Mizel hluboký smysl dogmat, když ze skutků vyvanul duch lásky. Tvrdohlavost, úzkoprsost, neintelligence, fanatismus a krutost – toť nevyhnutelné následky rozkolu. Augustin znal surovost a ignoranci svých protivníků, i nejvzdělanějších mezi nimi: mohl se s úzkostí tázati, co by se stalo s africkou církví, kdyby byla zbavena dobrodiní římské vzdělanosti a odloučena od velikého intelektuelního

proudu, jenž spojoval všechny církve zámořské.

Posléze znal své krajany; věděl, že donatisté, i když zvítězí a sami opanují zemi, obrátí proti sobě vztek, který si dosud vylévali na katolících, že nepřestanou se navzájem rozsápávat. Bylo to již sto let, co zatápěli Afriku ohněm a krví. Nebylo daleko k návratu v barbarství. Odtrhnuvše se od katolicismu, odtrhli se od říše, ba od civilisace. A tak Augustin, bojuje za jednotu katolickou, bojoval i za říši a civilisaci.

Nemohl ani na okamžik pochybovati, jak se zachovati k těmto barbarům a sektářům. Musel se vynasnažiti přivesti je zpět k církvi. Zůstávala otázka, které prostředky budou nejpůsobivější.

Takovému řečníku, jakým byl on, mohlo býti kázání výbornou zbraní. Jeho výmluvnost a pohotová obratnost, jeho vzdělání světské i posvátné dávaly mu ohromnou převahu proti apologetům protivníkům. Udržel jistě v církvi mnoho katolíků, kteří byli blízcí odpadu. Ale pro širokou masu rozkolníků byly tyto krásné dary skoro ztraceny. Lid nikterak nedbal zvěděti, na čí straně jest pravda. Byli donatisty, tak jako byli Numidany neb Kartaginci, nevědouce proč, jediné že jejich okolí bylo takové. Mnozí by byli mohli odpověděti jako onen gramatik z Konstantiny, který s prohnanou naivností řekl těm, kteří se ho dotazovali:

„Jsem profesorem římské literatury a latinské gramatiky. Můj otec byl decurionem v Konstantině, můj děd byl vojákem tělesné stráže. Rodina naše pochází z krve maurské . . . Já neznám původu rozkolu; jsem prostý věřící mezi křesťan-

ským lidem. Když jsem byl v Kartagu, přišel tam jednou biskup Secundus. Našli prý, že biskup Caecilianus byl neplatně vysvěcen od kohosi, i vyvolili proti němu jiného biskupa. Rozkol tedy povstal v Kartagu. Nemohu znáti původu rozkolu, poněvadž naše město mělo vždy jen jedinou církev. Byl-li tu jaký rozkol, my o tom nic nevíme.“

Když se tak vyslovil profesor gramatiky, co asi si mysleli osadníci, řemeslníci, otroci? Byli částí panství neb čtvrti, kde nebyla nikdy vyznávána jiná víra než jejich. Byli donatisty jako jejich páni nebo jejich sousedé, jako všichni ze „sofu“, t. j. bratrstva, k němuž přináležel otec i syn. Theologická stránka otázky je nechávala úplně lhostejnými. Pokusil-li se Augustin diskutovati s nimi, nechtěli jej slyšeti, odkazující jej ke svým biskupům. Bylo to smluvené heslo.

Biskupové se zase vyhýbali všeliké diskusi. Augustin se marně snažil, aby došlo k rozhovoru s donatistickým kolegou hipponským Proculeianem. Ukázal-li se některý z nich k tomu ochotnější, pak zámlky a vykrucování protivníkovy, někdy i náhodné okolnosti učinily disput úplně marným. V Tubursiku přítomní tropili takový hluk v místnosti, kde Augustin konferoval s biskupem Fortuniem, že nebylo slova slyšeti. Jindy rozhovor se zvrhl v řečnický turnaj, kde se do únavy hašteřili o slova, místo aby se utkali na poli věcném. Augustin cítil, že tím jen maří čas. Biskupové donatistští ostatně se obrňovali takovou umíněností, že se na ní ztroskotávalo vše.

„Nechte nás při našich bludech,“ říkali ironicky. „Jsme-li ve vašich očích ztraceni, nač nás vyhledáváte? Nechceme býti zachráněni!“

Zakazovali svým věřícím pozdravovat katolíky, promluvit k nim, vstoupiti do jejich kostela nebo do jejich domu, posaditi se v jejich společnosti. Vyslovili na protivníky interdikt. Donatistický primas v Kartagu Primianus, pozván byv katolíky na konferenci, odpověděl pyšně:

„Synové mučedníků nemohou se spolčovati s plemenem zrádců.“

Za takových okolností nezbýval jiný pokojný prostředek než kontroverse písemná. Augustin se v ní ukázal neúnavným. Zvláště tu, v dopisech a traktátech proti donatistům, nebál se opakování. Věděl, že jest mu činiti s hluchými, a to s takovými, kteří nechtějí slyšeti; musel tedy napínati hlas. S podivuhodným zapřením opakovával stokrát tytéž důvody, stokrát se vracel k historické stránce otázky až po její začátky, vrhaje na mudrování a překrucování protivníků takové světlo, že musel přesvědčiti i nejtupější. „Nikoli,“ opakoval, „Caecilianus nebyl traditor ani Felix z Abthugni, který jej na biskupa světil. Jsou tu dokumenty, které to dokazují. A kdyby jimi i byli bývali, zdaž chyba jednotlivce může býti přičítána církvi celé? Proč tedy překřtíváte katolíky pod záminkou, že jejich kněží jsou zrádci a proto nehodni udělovati svátosti? Ne ctnost knězova, ale oběť Kristova dává účinnost křtu. Kdyby tomu bylo jinak, nač bylo vykoupení? Konečně dobrovolnou obětí Kristovou všichni lidé byli pozváni ke spáse. Spasení není výsadou samých

Afričanů. Jsouc všeobecnou, musí církev obsáhnouti celý svět.“

Po delší době zdají se tato neustálá opakování moderním čtenářům zdlouhavými; ze všech těchto diskusí vyzírá na nás těžká a nesnesitelná nuda. Ale pomysleme, že vše to bylo velmi životné pro současníky Augustinovy, že ty všechny vývody byly čteny vášnivě. A pak, běželo o jednotu církevní a tím také – nemůžeme to dost opakovati – o zájem říše a civilisace.

Protisíle tak přesvědčivé neměli donatisté než spiknutí mlčení. Biskupové jejich zakazovali věřícím čísti Augustinovy spisy. Ba co více, ukrývali před ním i své vlastní spisky, aby mu nebylo možno na ně odpovídati. Ale Augustin se přičinil, aby je vypátral. Vyvrátil je, dal opisovati a na zdech basilik vyvěšovati své odpovědi. Opisy kolovaly po provincii a po celém římském světě.

To by bylo bývalo velmi dobré, kdyby otázka byla pouze spekulativní povahy. Ale velké zájmy materiální, strašné zášti a nenávist působily dál. Augustin byl skoro nepozorovaně nucen přejíti od slovní potyčky k činu – napřed k obraně a pak i k útoku.

Kdežto on a jeho kolegové se všemožně snažili kázati mír, biskupové donatistští nepřestávali své ovce štváti do svaté války. Augustinovi se dostalo i vyhrůžek smrti. Na jedné své pastýřské cestě byl by málem býval zabit. Číhali naň v záloze. Jen prozřetelností Boží se stalo, že si zmýlil cestu a takto vyvázl životem.

Jeho žák Possidius, tehdy biskup v Gelmě, měl méně štěstí. Obklíčen jsa v jednom domě bisku-

pem donatistickým Crispinem, bránil se jak nejlépe mohl. Zapálili dům, aby jej z něho vypudili. Aby za živa neshořel, vyšel. Donatistská rota se ho zmocnila a byla by jej zabila, kdyby Crispinus, který se obával následků vraždy, sám nebyl zakročil. Ale nájezdníci vyloupili dům, pobili ve stájích všechny koně a muly. – V Bagai biskup Maximianus byl ve své basilice bodnut dýkou. Násilníci rozbili oltář a troskami se jali tlouci oběť, kterou pak co mrtvou zanechali na dlažbě. Když katolíci sebrali tělo, donatisté jim je vyrvali z rukou a shodili s věže, odkud padlo na smetiště, takže náraz se zmírnil, nešťastník ještě dýchal a zázrakem vyvázl.

Circumcellioni, ozbrojeni svými kyji, pořád ještě loupili a pálili dvorce. Trýznili majitele, aby na nich vynutili peníze. Zapřahali je a jako soumary nutili bičem, aby otáčeli žernovem. Za nimi přicházeli kněží donatistští, vnikající na pozemí a do kostelů katolických. První bylo překřtívati osadníky (podobně to dělají dnes afričtí muslimani, kteří ve stejných okolnostech začínají násilným obracením křesťanského obyvatelstva). Pak očistili basiliku, oškrabali zdi, množstvím vody umyli dlažbu, sbořili oltář a místo posypali solí. Byla to důkladná desinfekce. Donatisté jednali s katolíky jako s morem nakaženými.

Takové skutky volaly o pomstu. Augustin, který až dosud nechtěl vyzývat k potrestání moc veřejnou, který podle tradice apoštolské nepřipouštěl, aby se civilní úřady míchaly do věcí církve – Augustin musel povoliti okolnostem a nátlaku kolegů. Sněmy, které se sešly v Kartagu,

dožadovaly se od císařů mimořádného zakročení proti donatistům, kteří se vysmívali všem zákonům, vydaným proti bludařům: když byli pohnáni k soudu, tu dokazovali soudcům (často nekompetentním pohanům), že opravdu náležejí k jediné pravověrné církvi. Bylo třeba učiniti konec této dvojsmyslnosti, přikročiti jednou k rozhodnému odsouzení rozkolu. V souhlase s primasem Aureliem stal se Augustin hlavním inspirátorem oněch církevních shromáždění.

Nesudme jeho jednání podle moderních ideí a neunáhlujme se s křikem o nesnášenlivosti. On a biskupové katoličtí se v tom přizpůsobovali staré tradici, která byla tradicí všech pohanských vlád. Řím na příklad mohl snadno uznati všecka náboženství místní a všecky kulty cizí, ale nikdy nepřipustil, aby některý z jeho poddaných odepřel účastniti se oficielního kultu císařství. Pronásledování křesťanů a Židů byla jen tím motivována. Křesťanství, stavši se náboženstvím státu, muselo chtít nechtít požadovati od národů touž poslušnost. Z politických, snadno pochopitelných důvodů – aby totiž zabránili vzpourám a zabezpečili obecný pokoj – záleželo na tom císařům na výsost. I kdyby biskupové si nebyli stěžovali, vláda císařská by byla jednala i bez nich a potlačila nepořádky, působené bludaři.

Konečně hledme na situaci a lidi, tak jak byli tenkrát v Africe. Pronásledování – a to se zuřivostí a krutostí nesnesitelnou – byli katolíci: museli se tedy brániti. Dále organisace majetku v oněch zemích činila hromadné obracení na některou víru velmi snadným. Množství osad-

níků, řemeslníků a otroků zemědělských žilo na ohromných statcích jediného majitele. Nevšímajíce si nijak otázky dogmatu, byli donatisty jediné proto, že byl donatistou pán. Aby hltaví vlci se proměnili v pokojné beránky, k tomu často stačilo, aby se obrátil pán. Veliké dobro pokoje záviselo tedy na přinucení několika lidí. Byl-li člověk denně v nebezpečí, že bude zabit nebo vypálen neuvědomělými posedlíky, tu bylo nemalým pokušením sáhnouti k prostředku tak jednoduchému a rychlému. Augustin a jeho kolegové se konečně proto rozhodli. Ostatně neměli v prostředcích volby. Bylo třeba přísně zakročit, jinak by sami byli protivníky potlačeni.

Ale než přikročili k přísnosti, rozhodli se přece dáti ještě poslední vyzvání k smíru. Katolíci navrhli donatistům, že se sejdou na konferenci, kde budou poctivě zkoumatí vzájemná obvinění. Poněvadž pak osobní nebo zájmové ohledy byly největší překážkou shody, slíbili, že každý donatistický biskup, který se obrátí, podrží svůj biskupský stolec. Kde byli právě dva biskupové, jeden rozkolný, druhý pravověrný, shodnou se přátelsky, aby podle rady řídili diecési. Kde by to bylo nemožno, tu bylo umluveno, že biskup *katolický* složí úřad ve prospěch spolubratra. Augustin se vynasnažil s veškerou svou výmluvností, aby bylo přijato toto rozhodnutí, hodně heroické pro mnoho prelátů, kteří nebyli tak nezištní jako on. — Třeba přiznati, že bylo nesnadno jíti v sebezapření ještě dále.

Po mnohém tahání a váhání na straně rozkolníků sešel se sněm v Kartagu v červnu r. 411

za předsednictví císařského komisaře, tribuna Marcellina. A donatisté byli znova odsouzeni. Podle sdělení komisařova dekret Honoriov je definitivně činil stejnými s bludaři. Bylo jim zakázáno znova koho křtíti a shromažďovati se pod trestem pokuty nebo konfiskace. Osadníci neb otroci, budou-li se vzpouzeti, budou trestáni tělesně, klerikové pak deportováni.

Účinek těchto nových zákonů se brzy projevil; a byl zcela podle přání biskupů pravověrných. Mnoho lidí se vracelo nebo tvářilo se aspoň, že se vrací do společenství katolického. Výsledek tento byl z velké části dílem Augustinovým, který k tomu cíli kázáním a kontroverzí pracoval již dvacet let. Ale jak bylo možno předvídati, nenadužil svého triumfu. Ihned se jal vítěze nabádati k mírnosti. Ostatně s takovou řečí nečekal teprv až po porážce protivníka. Již před desíti lety, dokud ještě donatisté všude sužovali katolíky, říkal kněžím své strany:

„Bratří, pamatujte si, abyste jednali a kázali s neporušitelnou mírností: milujte lidi, zabíjejte lež! Spočítejte na pravdě bez pýchy, bojujte za ni bez krutosti! Modlete se za ty, které kážete a jimž dokazujete jejich blud!“

Vítězství strany pokoje přece však nebylo tak dokonalé, jak by se bylo s počátku řeklo. Tu a tam se dosti fanatiků zatvrzovalo v odporu. Rozzuření circumcellioni vynikli ještě větším šílenstvím a krutostí. Trýznili a mržčili katolíky, kteří jim padli do rukou. S rafinovanou, dosud neslýchanou krutostí sypali svým obětem vápno do očí a nalévali na ně ocet. V okolí Hipponu

byl zavražděn kněz Restitutus. Jednomu biskupovi uřezali jazyk a ruku. Byla-li města trochu uklidněna, začínala hrůzovláda po venkově.

Úřady římské se snažily, aby učinily přítrž tomuto zbojnictví. Dopadly-li vinníky, trestaly je přísně. Augustin ve své lásce ještě za ně u soudců orodoval. Psal tribunovi Marcellinovi:

„Nechceme, aby pomsta za služebníky Boží se dala týráním podobným, jaké oni museli vytrpěti. Neopíráme se tomu, aby se proti vinníkům použilo kárných prostředků, ale myslíme, že netřeba jim bráti život neb mrzačiti je na údech, že stačí odvrátiti je od jejich nesmyslných činů zákonitým stíháním, které by je přivedlo k rozumu, nebo zabrániti jejich zločinným skutkům tím, že se jich použije k nějaké užitečné práci . . . Konej, soudce křesťanský, v okolnostech těchto povinnost otce, a potlačuje ne-spravedlnost, nezapomínej lidskosti . . .!“

Tato mírnost Augustinova se projevila zvláště při jeho setkání s Emeritem, biskupem donatistickým v Caesarei Mauretanské (nyní Cherchell), jedním z nejzatvrzelejších zpuřníků. Jeho jednání s tímto nesmiřitelným protivníkem bylo nejen lidské, ale plné zdvořilosti, plné přátelství a šetrné lásky.

Stalo se tak na podzim r. 418, sedm let po velkém sněmu kartaginském. Augustinovi bylo již čtyřiašedesát let. Jak to, že při svém vždy chatrném zdraví podnikl v tomto věku tak dlouhou cestu z Hippo do Caesaree? Víme jen, že papež Zozimus ho pověřil nějakým posláním u tamější církve.

V neúnavné své horlivosti, jsa ochoten všude jíti proslávu Kristovu, starý biskup viděl asi v této cestě novou příležitost k apoštolské práci. Vydal se tedy, ačkoli cesty v těch dobách zmatku byly málo bezpečny a ačkoliv byla doba únavných veder; byloť koncem září. Projel dvě stě mil nekonečnými pláněmi numidskými a hornatými kraji Atlasu, kázaje v kostelích, zastavuje se ve městech a vsích, aby to a ono porovnal, pronásledován jsa hlukem tisícerych rozepří a křikem žalobců a nespokojenců. Konečně po několika týdnech únavy a strádání přišel do Caesaree, kde byl hostem Deuteria, metropolity maurenského.

Emeritus, sesazený biskup, skrýval se v předměstí obávaje se neustále od úřadů nějakého kroku proti sobě. Poněvadž znal blahovolnost Augustinovu, vyšel ze svého úkrytu a ukázal se ve městě. Oba se setkali na kterémsi náměstí caesarejském. Augustin, který jej byl v Kartagu viděl, poznal jej, běžel k němu, pozdravil jej a ihned jej zval na přátelský pohovor:

„Vstupme do kostela,“ pravil, „to místo zde se nehodí pro rozmluvu dvou biskupů.“

Emeritus, jemuž tím bylo polichoceno, svolil. Rozmluva se vedla tónem tak srdečným, že Augustin se již těšil, že rozkolníka získal. Deuterius, drže se směrnice přijaté katolíky, mluvil již o tom, že se poděkuje a ponechá mu svůj stolec. Bylo smluveno, že Emeritus se na druhý den dostaví do stoličného chrámu k veřejné diskusi s kolegy hipponským. Přišel opravdu. Množství lidí se sběhlo a tísnilo se tu, aby uslyšelo oba řeč-

níky. Basilika byla plná. Tu Augustin se obrátil k nekajícnému donatistovi a řekl laskavě:

„Emerite, bratře, nyní jsi zde. Byl jsi při našem sněmu v Kartagu. Byl-li jsi tam poražen, proč nyní přicházíš sem? Necítíš-li však, že jsi tam byl poražen, řekni nám důvody, proč myslíš, že vy jste zvítězili!“

Co se však od včerejška událo v duši Emeritově? Ať tak či tak, zklamal nyní důvěru Augustina a lidu caesarejského. Na nejprátelejší a nejdůtklivější pobídky odpovídal jen vyhýbavými frázemi. Konečně se zahalil v zarputilé mlčení, z něhož jej nikdo již nedostal.

Augustin se vracel, neobrátil bludaře. Bylo to pro něho jistě bolestným zklamáním. Přece však nedal nic znáti, ba postaral se i o bezpečnost zpučníkovu, aby snad od rozjitřeného lidu neutrpěl nějaký ústrk.

Přece však, když pomyslí na výsledky, kterých se dočkal po skoro třiceti letech, co bojoval s rozkolem, tu mohl si dáti svědectví, že dobře pracoval pro církev. Donatismus v celku byl přemožen, přemožen od něho .. Bude moci konečně odpočinouti oním odpočinkem, jakého si žádá duše jeho druhu, v meditaci a neustálém studiu Písem? Bude moci nyní žíti trochu méně jako biskup a trochu více jako mnich? Toť bylo vždy vroucím přáním jeho srdce.

Ale v Hippo jej čekaly noviny a zkoušky nejhorší.

D Í L Š E S T Ý

P Ř E D T V Á Ř Í B A R B A R Ů

*A nyní ať přijdou všichni, kteří milují
ráj, místo odpočinku, místo bezpečí, místo
věčné blaženosti, místo, kde již se nemu-
síš báti barbara . . .*
(*Sermo de persecutione barbarorum* 7. 9.)

I

P O P L E N Ě N Í Ř Í M A

Během června r. 403 vzbouřila neobyčejná událost staré hlavní město císařství. Mladý Honorius, provázen jsa vladařem Stilichem, přijel a slavil triumf nad Alarichem a vojskem Gotů, rozprášeným u Pollentie.

Pompa vítězoslavného vjezdu, toť byla opravdu již mimořádná podívaná pro tehdejší Římany. Tak velice již jí odvykli! A neméně nezvyklá byla i přítomnost císařova na Palatinu. Od panování Konstantinova byly paláce císařské opuštěny. Za století sotva čtyřikrát dostaly návštěvu svého pána.

Řím se nemohl spřáteliti se ztrátou svých panovníků. Když dvůr se přestěhoval do Milánu

a potom do Ravenny, tu Řím se cítil, jako by mu byli strhli korunu. Senát opětovně prosil Honoria, aby se aspoň ukázal svým římským poddaným, když už nebydlí uprostřed nich, anyť to politické důvody nedovolují. Zamýšlená cesta byla vždy odložena. Abychom pravdu řekli, křesťanští císařové nemilovali Říma a nedůvěřovali jeho obyvatelstvu a jeho senátu, ještě zpola pohanskému. Bylo třeba tohoto nenadálého vítězství nad barbary, aby Honorius a jeho rádčové se rozhodli. Pocit společného nebezpečí sblížil na okamžik nepřátelská náboženství, a hle zdálo se, že se smiřují ve stejném vlasteneckém jásotu. Bývalé nepřátelství bylo zapomenuto. A pak také pohanská aristokracie doufala od Stilicha příznivějšího jednání. Ze všech těch důvodů byl vítězný císař v Římě přijat s šílenou radostí.

Dvůr vyjel z Ravenny a přešel Apeniny. Zastavili se na březích řeky Klitumnu, kam se za starých dob chodilo pro velké bílé býky, které triumfátorové na Kapitoliu obětovali. Ale boho-vé vlasti byli poraženi; tentokrát nebude tučných býků na jejich oltářích. Pohané na to mysleli s hořkostí.

Odtud přes Narni (tehdy Narnia) a údolím Tiberským se sestupovalo do nížiny. Pravidelný krok legií zněl na dlážděné *Via Flaminia*. Přešli *Pons Milvius* a stará Roma se ukázala očím jako město úplně nové. Z obavy před obležením dal místodržitel opravitize Aurelioivu. Červené cihly nedávno postavených hradeb a věží zářily ve slunci. Konečně po *Via lata* se průvod bral na Palatin.

Dav se tlačil v dlouhé úzké ulici a rozléval se do uliček sousedních. Ženy, plné ozdob, se tísnily na balkonech a až na terasách palácových. Najednou diváci zpozorovali, že senát nekráčí před vozem císařským. Stilicho, chtěje senátorů šetřiti, prominul jim kráčetí pěšky před triumfátorem, což bylo proti starému zvyku. Mluvili vděčně o tomto vhodném nařízení, ve kterém by byli rádi viděli slib nových svobod. A tleskání a nadšené volání pozdravovalo cestou mladého Honoria, jenž se se Stilichem sdílel o poctu vozu triumfálního.

Neslýchaná nádhera jeho *trabey* (slavnostního roucha), kde výšivky mizely pod množstvím a třpytem drahého kamení, vzbudila úžas lidu. Diadém, mistrovské dílo zlatnické, tížil spánky. Smaragdové závěsky mu spadaly po obou stranách trochu tlustého krku měkkosti skoro ženské, pro který jej ihned přirovnávali k Bakchovi. Mínili, že má ladnou tvář, a se svými širokými rameny a tlustým krkem vzhled dokonce marciální. Matrony zamilovaným okem hleděly na tohoto devatenáctiletého císaře, který tehdy měl jistou krásu a jakýsi půvab mladosti. Ten degenerovaný Španěl, pravý korunovaný eunuch, jenž bude žíti ve společnosti eunuchů a zemře vodnatelností, ten syn Theodosiův miloval tehdy ještě silácká cvičení, hony a koně. Ale již obrůstal nezdravým tukem. Jeho hranatost a nabubřelost působily na vzdálené diváky ilusí síly. Působil na Římany, zvláště na mladé lidi dojmem výtečným.

Ale snad ještě více než císaři obdivovali se

armádě, záštitě vlasti. Legie totiž skoro úplně opustily město, jakmile tam vladař nesídlil. Vzor-
ných oddílů tam skoro již ani neznali. Defilová-
ní jízdy bylo tedy lidu úplně novou podívanou. Výkřiky vyvolali obrnění jezdci (*cataphractarii*), oslňující v šupinatém oděvu, jenž je kryl
od hlavy k patě. Na koních, rovněž kovovými
šupinami pokrytých, měli vzhled jízdných soch,
stříbrných jezdců na spěžových koních. Prapor-
ce *draconarii*, hadovité pásy látky, vlající ve
větru, byly příčinou dětinských výkřiků. Prstem
si ukazovali na hřebeny přilb s chocholy z pa-
vích per a šarlatově hedvábné šerpy, vzdouva-
jící se na vyklenutých pozlacených krunýřích.

Tato všecka vojenská pompa se vlila na Fo-
rum, pak se dala po *Via sacra*, prošla vítěznými
branami starých císařů a zastavila se u paláce
Septimia Severa. Lid očekával císaře ve Stadiu.
Když se objevil na balkonu císařské lóže, zaznělo
nespoutané Vivat v celém množství. Císař s dia-
démem na hlavě se uklonil lidu. Tu zaburácela
bouře provolávání. Řím nevěděl, jak projevit
štěstí, že má zas u sebe svého pána.

V předvečer nejhorších pohrom prožíval Řím
tento poslední den slávy, šílené hrdosti a nepře-
možitelné víry ve své určení. Všeobecné opojení
dodávalo odvahy nejbláhovějším nadějím. Bá-
sník Claudianus, který spolu přicestoval, vyjad-
řuje ony nebezpečné iluze: „Vstaň,“ mluvil k Ří-
mu, „vstaň, prosím tebe, královno velebná! Měj
důvěru v přízeň bohů. Ó, odvrhni bědný, stařecký
strach, *ó město, které jsi nesmrtelné jako nebe!*“

Ale nebezpečí od barbarů hrozilo stále. Ví-

těžství u Pollentie, ostatně nerozhodné, je neodstranilo. Alarich se uchýlil do Alp, ale číhal na vhodnou příležitost vtrhnouti do Italie a vynutiti si ode dvora v Ravenně peníze i hodnosti. Opíraje se o armádu dobrodruhů a žoldnéřů, která byla stejně s ním v žoldu císařství, prováděl na Honoriovi neustálé vydírání. Když mu císařská vláda nechtěla vyplatiti peníze, které mu, jak on říkal, byla dlužna za vydržování vojska, tu si zjednával výplatu mocí. Řím, kam se po tolik století stékalo báječné bohatství, byl mu a jeho žoldákům lákavou kořistí. Dychtil po ní již dávno, a aby si sám k odvážnému kousku dodal odvahy, jakož i aby k němu přiměl své bojovníky, tu předstíral, že nebe mu dalo za úkol potrestati a zničiti ten nový Babylon. V lesích pannonských prý slyšel tajemné hlasy: „Jdi a vyvrátíš Město!“

Tento vůdce hord neměl v sobě nic z dobyvatele. Chápal, že není nijak stvořen k tomu, aby oblekl purpur: cítil sám svou nenapravitelnou barbarskou inferioritu. Ale cítil také neméně, že není zrozen k tomu, aby poslouchal. Toužil-li po titulu vůdce vojsk a trval-li zatvrzele na tom, nabízet své služby říši, tedy to činil jen proto, aby jí bezpečněji vládl. Jsa s odporem odmítnut císařským dvorem, zkoušel vyrůst ve svých vlastních očích i v očích prostého lidu tím, že se činil soudcem, mužem osudu, jenž slepě kráčí k hroznému cíli, vytknutému hněvem Božím. Často se mu stávalo, že sám byl zaveden svou úlohou. Temná duše barbara podléhala nejpověřčivějším hrůzám.

Přes toto chvástání jest jisto, že se vlastně Říma bál. Neodvažoval se ho napadnouti. Také mu to nebylo snadné. Jeho žoldnéřská armáda neměla nářadí, které by stačilo k obléhání tak ohromného města, jehož obranné linie byly tak rozsáhlé. Zkusil to dvakrát, než se rozhodl obklíčiti je vážně. Po prvé, r. 408, spokojil se vyhlaďováním Římanů, ruše zásobování. Utábořil se na březích Tibery, takže přerušoval plavbu mezi městem a zásobovacími skladišti na ústí řeky. S hradeb bylo viděti pochody barbarských vojsk v kabátcích z ovčích koží, křiklavě červeně obarvených. Zděšená aristokracie prchala do vil v Kampánii, na Sicilii nebo v Africe. Odnášeli s sebou, co mohli. Prchali na nejbližší ostrovy, i na Sardinii a Korsiku, přesto že byly považovány za nezdravé. Skrývali se i v pobřežních skalách. Hrůza byla taková, že senát přistoupil na všechny požadavky Alarichovy. Zaplatili mu ohromné výkupné, začož on se uvolil odtáhnouti.

Následujícího roku použil téhož vyhrůžného prostředku, aby dosadil císaře podle své chuti (prefekta Attala), který mu pak udělil titul *magister militum* – nejvyššího vojenského velitele v říši – po němž již tak dlouho toužil. Konečně r. 410 se odvážil k poslední ráně.

Barbar věděl dobře, co dělá, a že jej mnoho nestojí blokovati Řím. Hlad mu dříve nebo později otevře brány města. Kdo jen mohl, zvláště bohatí, opustili město. Nebylo posádky, která by města hájila. Za hradbami zůstala jen povalečná luza, zbraně neznalá, dlouhým nedostatkem zmořená. Přece však probudil se patriotismus

ve ztenčeném, bědném obyvatelstvu, i hájilo se s poslední energií. Obležení bylo dlouhé. Začalo asi před jarem a skončilo až koncem léta. V noci 24. srpna r. 410 za svitu blesků a rachotu hromu Alarich vnikl Solnou branou, *Porta Salaria*, do města. A je jisto, že se mu to podařilo jen zradou. Bylo třeba vydati mu jeho kořist.

Plenění Říma trvalo, zdá se, tři dni a tři noci. Část města lehla popelem. Poražení zažili všech hrůz, v takových případech obvyklých: divokého a nesmyslného boření, znásilňování, vraždění jednotlivců i celých zástupů, trýznění, mrzačení. Ale barbaři chtěli vlastně jen římské zlato. Chovali se jako praví loupežníci, kteří vystupují na cestách. Trýznili-li své oběti bez rozdílu věku a pohlaví, činili tak proto, aby na nich vynutili doznání, kde mají své poklady. Římská lakota pak při této příležitosti také dala podivuhodné příklady stálosti. Někteří se raději nechali mučiti do posledního vzdechu, než by byli vyžradili své skrýše. Když konečně Alarich uznal, že jeho vojsko se dost nacpalo lupem, dal znamení k odchodu a odtáhl s plnými vozy.

Nehledme na tyto události očima moderníma. Dobytí Říma Alarichem nebylo pohromou národní. Byl to ohromný lup. Got nemyslel nijak na zničení říše. Byl to jen vzbouřený žoldák – ovšem žoldák ctizádostivý – ale především lupič.

Následkem tohoto útoku na Věčné město šířila se nákaza loupežení dál a dále, zasáhla i poddané a úředníky římské. Nikdo se nestyděl za všeobecné anarchie, která takřka zabezpečovala

beztrestnost. Zvláště v Africe, kde pořád ještě dřímá starý pirátský pud, jali se pleniti uprchlé Římany a Italy. Mnoho boháčů se tam uteklo, doufajíce, že tam budou ve větším bezpečí, jakmile mezi nimi a barbary bude ležeti moře. Pověst o jejich bohatství je předešla, ovšem nafouklá nezměrně v ústech lidu. Byli jmenováni mezi nimi patriciové, jako na příklad Valeriové, jejichž statky prý jsou tak ohromné a paláce tak nádherné, že není na ně kupce. Tito arcimilionáři-uprchlíci se stali neočekávaným nálezem pro Afriku. Vykořisťovali je nestydatě.

První si pospíšil vojenský guvernér africký, comes Heraklianus, aby italským uprchlíkům odlehčil kapsy. Dal zajmouti, jakmile vystoupily z lodí, vznešené matrony a nepustil jich dřív, až vynutil velké výkupné. Ty, které nemohly zaplatiti, prodal řeckým nebo syrským otrokářům, kteří dodávali do harémů východních. Když příklad šel s tak vysokého místa, tu podřízení si asi řekli, že by byli hloupí, kdyby se jen trochu styděli. Od jednoho konce provincie až ke druhému vynasnažoval se každý vyždímati co nejvíce z ubohých uprchlíků. V Hippo sami farníci Augustinovi se pokoušeli vynutiti dar na jednom z oněch skvělých Valeriů, jejichž statků luňák nepřeletěl, na Pinianovi, manželu svaté Melanie Mladší. Chtěli jej totiž přinutiti ke kněžství, což, jak známo, bylo tolik, jako vzdáti se svého jmění ve prospěch obce katolické. Augustin se tomu bránil, ale musel ustoupiti lidu. Bylo by v basilice došlo k řezi.

To byly vzdálené ohlasy dobytí Říma Alari-

chem. Kartagiňané a Numidáné okrádali Římany jako obyčejní barbaři.

Jak se to jen stalo, že v očích současníků onen obludný plen nabyl významu světové katastrofy? Neboť konečně nebylo ještě nic nenahraditelně ztraceno. Říše se pořád držela. Když Alarich odtáhl, Římané se vrátili do svého města a jali se je povznášeti z ruin. Lid brzy zase hlasitě křičel, že, kdyby mu byly vráceny hry v cirku a amfiteatru, pokládal by tažení Gotů za zlý sen.

Ale neméně jisto je, že ta sensační událost způsobila v celém světě středomořském právě zděšení. Vzrušila obraznost. Myšlenka, že Řím jest nedobytný, že jest nedotknutelný a skoro posvátný, ovládala mysli na tolik, že ani nechtěli připustiti smutné zprávy. Nerozvážili, že poplenění města barbary mělo býti dávno předvídáno, že Řím, zbavený vojenské posádky a opuštěný císařským vojskem, musel neodvratně vábiti hrabivost Gotů, že konečně vyloupení bezbranného a hladem již oslabeného města nebylo ani činem příliš slavným ani příliš těžkým ani mimořádným. Ale hleděli jen na krutý fakt: Věčné město bylo vzato a vypáleno žoldněři. Zůstávali pod ohromujícím dojmem, jakým na ně působilo vypravování uprchlíků. Augustin v jedné ze svých řečí nám zachoval ozvuk všeobecné paniky. Praví:

„Hrozná věci nám byly vypravovány: ruiny, požáry, loupeže, vraždění, mučení. Je to pravda, slyšeli jsme to nejednou, vzdychali jsme nade vším tím nebezpečím, plakali jsme často a stěžujeme se mohli potěšiti.“

Zřejmě, že dobytí Říma bylo strašným upozorněním pro budoucnost. Ale stranickost upřílišovala ještě důležitost a význam neštěstí. Pohanům i křesťanům to dalo látku k řečnění, obyčejné téma náboženských polemik. Obě strany v tom viděly projev pomsty nebes.

„Dokud jsme obětovali bohům,“ říkali pohané, „stál Řím hrdě, byl šťasten. Nyní, když oběti naše jsou zakázány, vidíte, co se z Říma stalo.“

A opakovali neustále, že křesťanství je vinno zkázou Říma.

Křesťané opět odpovídali: „Vždyť Řím ještě nezahynul, stojí ještě. Byl jen potrestán, a to proto, že jest pořád ještě zpola pohanský, a proto jej Bůh chtěl napomenouti hrozným tím trestem (a přetřásali znova vypravované hrůzy). Ať se obrátí a ať se také vrátí k ctnostem svých předků a bude znova pánem národů.“

A to říkal i Augustin a biskupové. Ale stádce bylo jen zpola přesvědčeno. Marně se jim dokazovalo, že křesťané římští, ba i mnoho pohanů bylo ušetřeno pro jméno Kristovo, že barbar Alarich se zvláštní úctou chránil basiliky svatých apoštolů – přece nemohli se ubrániti myšlence, že i mnoho křesťanů zahynulo při plenění města, že zasvěcené panny utrpěly největší potupu a že konečně všichni obyvatelé byli oloupeni o jmění... Tak tedy Bůh ochraňoval své věrné? Jaká výhoda v tom, býti křesťanem, když osud křesťana a modloslužebníka je stejný?...

Toto smýšlení se stalo příznivým útočným návratu pohanství. Od zákonů Theodosiových, tak přísných, které zakazovaly i uvnitř domů

kult starých bohů, obhájcové jejich nikdy nepřestávali protestovati proti přísnosti císařské.

V Kartagu byly neustálé pouliční srážky mezi pohany a křesťany, ba i řeže. V osadě Sufetule bylo pobito šedesát křesťanů. Ten rok před plněním Říma byly pohanské nepokoje v Gelmě. Domy, náležející církvi, byly zapáleny, jeden kněz ve vřavě zabit. Jakmile bdělost úřadů povolila neb poměry politické se zdály příhodnými, hned pohané si pospíšili s šířením své víry. Nedávno ještě v Římě, Alarichem blokováném, nový konsul Tertullus považoval za vhodné znovu zaváděti pohanské zvyky. Než se ujal úřadu, s vážností pozoroval v posadách posvátná kuřata, augurskou hůlkou dělal kruhy ve vzduchu a pozoroval let ptáků. Konečně surputností udržovalo se v lidu pohanské proroctví, že po třech stech šedesáti šesti letech bude křesťanství poraženo. Doby velikého zpusťování minuly, pro vypuzené bohy nastával čas pomsty.

Tyto válečné zjevy neušly pozornosti Augustinově. Nerozhořčoval se již jen nad tím, že pohanství se pořád ještě nechce umřít; musil se ještě i obávat, aby slabost říše mu neumožnila ještě jednou zdání života. Bylo třeba skoncovati s ním, jako se skoncovalo s donatismem. Nový zápas vybízel starého apoštola: posvěť mu své nejlepší síly až do poslední chvíle života.

II

M Ě S T O B O Ž Í

Uprostřed tisícerych prací a starostí, uprostřed tisícerych úzkostí a poplachů, které rozrušovaly tehdejší Afričany, Augustin po třináct neb čtrnáct let pracoval o svém *Městě Božím* (De civitate Dei, lib. XXII.); je to nejhroznější válečný stroj, jenž byl postaven proti pohanství, nejúplnější zbrojnice důkazů a vyvrácení, z níž polemikové a apologeté katoličtí kdy mohli čerpati.

Není naší věcí rozbíratí dopodrobna ohromné toto dílo, neboť my se jediné zabýváme studiem duše Augustinovy a z jeho knih vybíráme jen ty části, v nichž se chvěje něco z té horoucí duše, části, které jsou stále životnými i pro nás, lidi XX. věku, které obsahují poučky a city, které nás vždy ještě dojímají. Nuže, způsob, jakým se Augustin chová k pohanství, náleží k tomu, co nejlépe osvětluje jeho povahu a jeho charakter. A ten způsob můžeme i my přijmouti za svůj vzhledem k názoru světovému a životnímu, který na čas může zaniknout, ale který se ihned zas probouzí, jakmile duchovní smysl se zatemňuje nebo slábne.

*Nesmrtelné pohanství! Řkou, žes mrtvo, vím.
Ale Pan se tomu směje a Chimera s ním.*

Augustin, stejně jako my, jsa vychován matkou křesťanskou, znal pohanství jen z literatury, možno-li říci esteticky. Školní vzpomínky, vzněty

a obdiv literáta, to byl proň celý význam starého náboženství. Ale přece je mohl lépe poznati než my; měl ještě před očima pověry a mravy pohanské.

Jest ovšem jisto, že smyslná, romaneskní neb poetická dobrodružství starých bohů, jejich sochy, chrámy a všecka umění, vyšlá z jejich náboženství, Augustina před obrácením zlákala a nadchla. Ale mytologie a výtvarnictví byly tehdy i v očích pohanů věci podružné. Vážná a podstatná stránka náboženství byla jinde. Pohanství jako náboženství krásy jest výmysl našich moderních estetů; v době Augustinově se na to mnoho nemyslílo.

Již před ním Říman Varro, velký kompilátor náboženských starožitností pohanských, rozlišoval trojí theologii: theatrální – jak totiž nazývá mytologii – k potřebě básníků, divadelníků, výtvarníků a šašků; jimi jsouc vynalezena, jest jen fantasií, hrou obraznosti, ozdobou života. – Druhá jest občanská, vážná a solidní, jež dovolává se úcty a zbožnosti všech. „To je ta, kterou by *měli* znáti a praktikovati občané měst a především kněží. Učí, které bohy třeba veřejně uctívati, jaké obřady a oběti konati na jejich počest.“ – Třetí jest konečně theologie fysická nebo metafysická, vyhrazená filosofům a vybraným duchům, a ta jest čistě spekulativní. Jediná však důležitá, vskutku náboženská, která věřícímu ukládá povinnosti, jest druhá, občanská.

Nechceme s tím ztotožňovati. Ale co nemůžeme uznati za podstatu pohanství, je to, co Varro sám nazývá náboženstvím theatrálním: látky

operní, záminky k baletu, výpravám a zobrazením. Tato mytologie, našimi poety přizpůsobená, se při příležitosti naparuje jakýmsi neurčitým mysticismem nebo symbolismem. Zábava pro krásníky! Pohanství skutečné, proti němuž Augustin bojoval, které davy hájily svou krví, jemuž prostí lidé věřili a které největší politikové pokládali za nezbytné k záchraně společnosti – to pohanství jest něčím zcela jiným. Jako každé možné náboženství obsahovalo a *ukládalo* nejen víru, ale i obřady, oběti, svátky. A to právě Augustin, stejně jako ostatní současní křesťané, odmítal s hnusem a prohlašoval za nesnesitelné.

Vídal ještě, nebo viděl kdysi vlastníma očima skutečný pohanský kultus i to, co modernímu našemu citění jest z toho všeho nejprotivnější: krvavé oběti. V době, kdy psal *Město Boží*, byly soukromé i veřejné oběti zakázány. Ale to zbožným nepřekáželo přestupovati zákon, jakmile jen bylo možno. Skrývali se více méně, když obětovali před nějakým chrámem neb kaplí nebo v soukromém domě. Obřady nemohly býti zachovány do všech podrobností, vyžadovaných v *Libri pontificales*. Byl to jen stín dávných obřadů. Ale v svém dětství na příklad mohl Augustin za vlády Julianovy býti svědkem obětí, slavených s veškerou nádherou a podle všech obřadních požadavků. Byly to pravé výjevy z jatek. Zapomeňme laskavě na vlýs Parthenonu a na jeho obětníky v pěkných bílých rízách. Chceme-li si tuto plastiku přeložiti věrně a míti moderní hekatomby, musíme jíti na jatky.

Mezi hromadami rozsekaného masa a kalu-

žemi krve byl mystický Julian unášen jakýmsi opojením; podle jeho chuti nebylo nikdy dost poražených a zařezaných zvířat. Nic neukojovalo jeho zuřivost posvátného porážení. Sami pohané se vysmívali této obětní horečce. Po celá tři léta jeho vladaření tekla s oltářů krev potůčkem. Býci po stech poráženi na dlažbách chrámů, a obětníci zařezávali tolik beranů a drobného dobytka, že se to ani nepočítalo. Tisíce bílých ptáků, holubů a racků bylo denně ničeno zbožností vladařovou. Nazývali ho *Obětníkem*, a když táhl na výpravu proti Peršanům, koloval epigram, složený kdysi na Marka Aurelia (císaře filosofa!), stejně marnotratného v žertvách: „*Marku Caesarovi bílí býci! Bude po nás veta, vrátíš-li se vítězem.*“ Předpovídali, že Julian při návratu vybijе stáje a pastviska.

Lid, který se většinou zúčastňoval tohoto zabíjení, přirozeně takové výstřelky zbožnosti ještě podněcoval. V Římě za Caliguly obětováno za tři měsíce více než sto šedesát tisíc obětí, tedy skoro dva tisíce za den. A toto zabíjení se dalo v předchrámí, v samém městě, na foru, na úzkých náměstích, přeplněných kaplicemi a sochami. Představme si ty výjevy v létě, mezi žhavými zdmi, uprostřed výparů a much. Na úzkém prostoru do sebe naráželi a tísnili se diváci i oběti. Když jednou Caligula byl přítomen oběti, byl postříknut krví plameňáka, jemuž právě podřízli krk. Ale vznešený César nebyl tak útlocitný: on sám pomáhal při těchto obřadech s palicí v ruce, oděn jsa krátkým kabátkem jatečních dělníků. Všecka ta hanba popouzela křesťany

a každého, kdo měl citlivější nervy. Zkrvavené bláto, v němž nohy klouzaly, praskání tuku, nechutné výpary masa byly nesnesitelné. Tertulian si zacpával nos před „smrdutými hranicemi“, kde se pekly oběti. Svatý Ambrož si stěžoval na to, že v římské kurii křesťanští senátoři musejí dýchat kouř a že jim do tváře padá popel z oltáře, stojícího před sochou Viktorie.

Ještě horší ohavností v očích křesťanů byly úkony haruspické. Rozpárávání a prohlížení vnitřností bylo silně v módě ve všech společenských vrstvách. Pohané všichni se více méně zabývali magií. Nebylo hrubě filosofa, aby nebyl divotvorcem. Byla to jakási nepoctivá konkurence divům křesťanským. Ctižádostivci nebo nespokojenci otvírali životy zvířat, aby se dověděli, kdy císař zemře a kdo bude jeho nástupcem. Ale i když nedocházelo až k magii, bylo haruspictví podstatnou částí obětí. Jakmile oběť byla rozsekána, začali hadači zkoumati vnitřnosti. Zvědaví dotazovači je obraceli sem a tam s úzkostlivou pozorností. Prohlídka mohla trvat dlouho. Plutarch vypravuje o Filipovi, králi macedonském, že obětovav v Ithome býka, s Aratem ze Sykionu a Demetriem z Faru chtěl hádati z vnitřností oběti o vhodnosti nějakého strategického podniku. Haruspex mu vložil všechny kouřící vnitřnosti do rukou. Král je držel před očima soudruhů, kteří však z nich vyvozovali proroctví nesouhlasná. Poslouchal pro i proti, drže pořád vnitřnosti býka v rukou. Konečně přistoupil na mínění Aratovo a klidně vrátil všechno obětníku . . .

Tyto obřady se ovšem již veřejně nedály za Augustina. Ale měly ve starém náboženství velkou důležitost, a to se snažilo jen je zase zavést. Chápeme, jakým odporem plnily autora Města Božího. On, který by nebyl chtěl ani mouchy zabít, aby si zajistil věnec při soutěži básnické, hleděl s hrůzou na posvátné zabijáky, řezníky, kuchaře. Házel vnitřnosti obětí do stoky a hrdě ukazoval pohanům na čistou oběť eucharistického chleba a vína.

Proti čemuž však zvláště bojoval, poněvadž pohoršení z toho stále ještě trvalo, byla nestřídmost, opilství a oplzlost pohanů. Aspoň dvou prvních neřestí nepotřebujeme příliš přepínati. Augustin o tom nemohl tak souditi jako my. Jisto jest, že nám, moderním lidem, by se Afričané jeho doby – jako ostatně i dnešní – zdáli lidmi střídmými. Záchvaty nestřídmosti, z nichž je viní, dály se jen občas při veřejných nebo rodinných slavnostech. Ale pak byly hrozné. Vzpomeňme, jaké orgie se dějí při zavřených dveřích u našich Arabů.

Jest však přesto pravda, že neřesti pohanské se roztahovaly cynicky pod pláštíkem jejich náboženství. Hýření lidu v obžerství a opilství bylo obligátním doprovodem slavností a obětí. Slavnost náboženská, toť byl hodokvas, hojnost jídla, kádě vína, otevřené na ulicích. Nazývalo se to slavnost Mis – *Fercula* – nebo Veselí – *Laetitia*. Bědný lid, který znal maso jen od vidění, dostal je v ty dny a pil víno. Účinky této neobvyklé hojnosti se hned ukázaly. Všichni byli opilí. Boháči ve svých domech to snad činili obřadněji; ale v celku to byla tatáž sprostota. Elegantní

Ovid, který ve své *Ars amandi* učí zamilované učně dobrým způsobům, doporučuje jim, aby se neopíjeli a nevrhli u stolu, jak to činí manželové jejich milenek.

Náboženství ovšem bylo jen záminkou těchto výstředností. Augustin zachází příliš daleko, činí-li bohy odpovědny za toto rozpoutání smyslnosti. Ale pravda jest, že nic nečinili, aby ji zamezili. Oplzlosti však, které tak ostře do očí vytýká pohanům, nestoudná divadla, zpěvy, tance i sama prostituce, to vše více méně skutečně náleželo k podstatě pohanství.

Divadlo, hry v cirku a v areně byly u nich původu božského. Při určitých slavnostech a v určitých chrámech se smilstvo stávalo úkolem posvátným. Co se dělo v Kartagu ve dvorech a pod sloupeními Nebešťanky, co uši nejucudnějších matron tam musely přeslechnouti, k čemu byli vykleštění kněží Velké Matky bohů, to každý věděl. Augustin, který na ty ohavnosti žaluje, nevolil pro obžalobce příliš silných slov ve prospěch své věci. Kdo chce podrobněji vědět, jakým zbožím se sytil lid v divadle, nebo jaké byly mravy určitých zbožných pohanských bratrstev, ať jen čte, co vypravuje Apuleius, nejzbožnější z pohanů. Má zřejmou zálibu na tom vypravování, a když se někdy přece horší, tu viní jen zkaženost lidskou; bohové však podle něho se vysoko vznášejí nad všemi těmi bídáctvy. Ale Augustinovi jsou bohové sami ohavnými démony, kteří se pasou na nestydatostech a oplzlostech, tak jako jsou žádostivi krve a tuku obětí.

Dotýká se tu živé rány pohanstva, jeho hlubo-

ké nemravnosti nebo, chcete-li, raději bezmravnosti. Tak jako naše dnešní zbožňování vědy, tak i pohanství jest neschopno ukládati nějakou mravnost. Ale ono se tím aspoň ani nezabývá. Co Augustin v této příčině napsal v Městě Božím, je snad nejsilnější důvod, který kdy byl pronesen proti pohanství. Na každý způsob zasluhuje úvahy taková stránka:

„Pokud pak jde o těchto bohů přátele a ctitele, kteří se chlubí, že napodobují jejich neřesti a zločiny – zdaliž se znepokojují nad zkázou a hlubokým úpadkem Republiky? Nikterak. Ať jen trvá, říkají, ať jen prospívá počtem svých vojsk, ať je slavná svými vítězstvími, *nebo, ještě raději, ať se těší pokoji o bezpečnosti*, to stačí. Co jest nám po ostatním? Jest nám jen především třeba, aby každý mohl stále rozmnožovati své bohatství, aby mohl denně utráceti a aby mocní mohli snadněji ovládnouti slabé. Ať chudí se skloní před bohatými, aby měli co jísti, nebo aby pod jejich ochranou mohli žíti v pokojné zahálce; ať bohatí zneužívají chudých jako nástroje ke své službě a aby se mohli pyšnit svou klientelou. Ať lid tleská ne tomu, kdo zastává jeho zájmy, ale těm, kteří mu zjednávají zábavu. *Ať nic nesnadného se neporoučí a nic nečistého nezakazuje* ... Ať provincie neposlouchají vladařů jako dohlížců na mravnost, ale jako pánů jejich majetku a obstaravatelů zábav. Co na tom, že taková poslušnost není upřímná a zakládá se na otrocké a zlé kázni! *Ať zákony se starají spíš o vinice a ne o dobré mravy*. Ať je hodně nevěstek pro každého, kdo se s nimi chce těšit, zvláště pro ty,

kteří si nemohou vydržovati konkubin. Ať se staví ohromné a nádherné paláce; ať ve dne v noci každý podle své libosti a možnosti hraje, pije, blíje, hýří. Všude rytmické tleskání k tanci, pokřik, nestydaté veselí, kypění všech zábav, i nejkrutějších a nejnestydatějších, v divadlech. Kdo bude ty zábavy haněti, bude odsouzen jako veřejný škůdce. Kdo by je chtěl napravovati neb odstraňovati, ať smí lid umlčet jeho hlas, jej vyhnati, ba i život mu vzíti. Naopak ti, kteří poskytlí lidu tyto zábavy a schvalují jejich užívání – to jsou praví bohové!“

Přece však – a Augustin to uznával – mnoho vynikajících duchů mezi pohany se snažilo umravniti náboženství; byli to filosofové, v první řadě Platon. Církevní učitel křesťanský vzdává platonismu chválu nejnadšenější. Ale ty vznesené nauky nepřestoupily hrubě prahu škol, tak jako naučení mravní, jímž se chlubí pohanství, nepřekročilo obvodu svatyň. „Ať nám nenamítají jakési tajemné šepoty, v taji pronášené, do ucha našeptávané malému počtu zasvěcenců, které prý obsahují jakési naučení poctivosti a ctnosti. Ale ať nám ukáží, ať nám označí chrámy, zasvěcené zbožným shromážděním, odkud by byly vyloučeny hry, provázené lascivními postoji a nestoudnými zpěvy . . . Ať nám ukáží místa, kde božstva dávala národům naučení, jak potlačovati v sobě lakotu, přemáhati ctižálost o krotiti chlípnost, kde posléze by nešťastní lidé se mohli naučiti tomu, co jim věděti poroučí básník Persius. (Aulus Persius Flaccus, římský satirik, 34 – 62 po K. P. př.)

*Pochopte, бедní, pochopte smysl věci,
co jsme, a jaký je života cíl,
jaký pořádek stanovený . . . a co Bůh
žádá od nás, a které je naše místo na světě.*

Ať nám tedy řeknou, kde bohové pravidelně takové vyučování poskytovali a kam za ním jejich ctitelé *často* chodili. My však vám ukážeme naše kostely, vystavěné jedině k tomu účelu všude tam, kde náboženství Kristovo je rozšířeno.“

Jaký div, že lidé, neznalí vyšší mravnosti a tak hluboko ponoření do hmoty, upadli také v nejhrubší pověry. Materialistické mravy konečně vždycky zrodily nejnižší pověrčivost. Zde Augustin slaví vítězství. Předvádí nám před oči směšné defilé, nesčetnou armádu bohů, v něž Římané věřili. Je jich tolik, že je přirovnává hejnům komárů. Ačkoliv, jak praví, nemůže je všecky vypočísti, přece mu to dělá radost uváděti nás v úžas zázračnou spoustou těch, které uvádí. Celý národ bohů vyvlečen od něho na světlo denní, vystupuje z temnot a zapomnění, kde snad již po staletí dřímал: ubozí bůžkové, kteří pracují v polích, kteří do vzrůstu pohánějí obilí a chrání je sněti, kteří opatrují děti a pomáhají šestinedělkám, kteří bdí nad ohništěm a střeží domu. U pohanů nemožno učiniti krok, udělati pohyb bez pomoci nějakého boha nebo bohyně. Lidé a věci jsou jako svázání a uvěznění bohy.

„V domě,“ praví posměšně Augustin, „jest jen jeden vrátný. Je to jen člověk, ale stačí na svůj úkol. Avšak je tam třeba tří bohů: Forculus má bránu, Cardea stěžeje, Limentinus práh. Forcu-

lus asi sám není s to, aby obsloužil i bránu i stěžeje i práh.“ Jde-li o dokonání svatby, uvede se, k dílu tak prostému a přirozenému, v pohyb celá četa božstev. „Pro smilování,“ volá Augustin, „nechte přece také něco učiniti manželi!“

Tento Afričan, jenž měl tak hluboké porozumění jednoty a nevystihlé nekonečnosti Boží, horší se z tohoto svatokrádežného rozdrobování podstaty božské. Ale pohané, následující Varrona, odpovídali mu, že se sluší rozlišovati mezi všemi oněmi bohy, kteří jsou jen výmyslem básníků, a mezi těmi, kteří jsou bytostmi skutečnými, mezi bohy báje a bohy náboženství. „Tedy,“ pravil již Tertullian, „možno-li si vybírat v bozích, jako se přehrabuje cibule, pak jest jasno, že vše, co jsme si nevybrali, jest zavrženo.“ — Tertulian má příliš duchaplnosti! odpovídá Augustin. Bohové zamítnutí jakožto bájní, nejsou tím ještě zavrženi. Ve skutečnosti jsou z též látky jako bozi praví. „Zdaž velekněží nemají, právě tak jako básníci, bradatého Joviše a holobradého Merkura? . . . Jsou snad starý Saturn a mladý Apollo tou měrou jen majetkem básníků, že by nebylo viděti jejich model i ve chrámech?“

Filosofové pak marně protestovali proti bujení bájných bohů a prohlašovali, jako Plato a Porfyrius, že je jen jediný Bůh, duše veškerenstva; marně, když přece připouštějí božstva nižší a mezi bohy a lidmi prostředníky a vyslance, které nazývají démony. Tyto míšence pak, kteří s lidstvem mají společné vášně, s božstvem pak výsadu nesmrtelnosti, nutno usmiřovati oběti, tázati se jich o radu kouzelným zaklínáním.

A konec největšího úsilí moudrosti pohanské je pak ten: přivolávání duchů, podezřelé praktiky hadačů a thaumaturgů. A to pohané obhajují, za zachování toho všeho žádají s takovou umíněností a fanatismem!

„Ne, ne,“ praví Augustin, „to nezasluhuje, aby bylo zachováno. Úpadek říše nezpůsobilo opuštění této víry a těchto pověrečných úkonů. Žádáte si, aby chrámy vašich bohů zas byly otevřeny, jedině proto, že hovějí vašim vášním. Vlastně si tropíte posměch z nich i z říše: chcete jenom svobodu a beztrestnost pro své neřesti. To jest pravá příčina úpadku! Na marném kroucení se před oltáři a sochami málo záleží. Staňte se zas čistými, střídmy, statečnými, chudými, jako bývali vaši předkové. Mějte děti a věnujte je službě vojenské a zvítězíte jako oni! Nuže, všechny tyto ctnosti křesťanství prikazuje a k nim nabádá. Ať někteří heretikové si říkají, co chtějí, náboženství Kristovo není nepřátelské ani manželství ani povolání vojenskému. Patriarchové starého zákona se posvětili v manželství, a jsou také spravedlivé a svaté války.“

A když by přes všechny snahy o záchranu bylo císařství odsouzeno k zániku, je to snad důvod k zoufalství? Konec společnosti římské nutno předvídati. Jako všechno na světě, i ona je podrobena stárnutí a smrti. Jednou tedy zemře. Ale daleci jsouce malomyslnosti, posilněme se proti této katastrofě myšlenkou na věčnost. Upevněme se tím, co nepomíjí. Nad pozemskou říší se vznáší říše Boží, která jest obcováním duší svatých, jediná, v níž zakoušíme radosti dokonalé

a nesmrtelné. Vynasnažme se býti jejími občany, žítí životem, jenž jediné toho jména zasluhuje. Život zde na zemi jest jen stínem stínu.

Duše oné doby byly podivuhodně připraveny naslouchati takovým povzbuzením. V předvečer vpádů barbarských oni křesťané, jimž dogma o vzkříšení těl bylo snad nejmocnějším důvodem víry, oni z bludu vyvedení, kteří s úzkostí byli svědky konce světa, musili život přítomný pokládati za zlý sen, z něhož třeba probuditi se co nejdříve.

Když Augustin začínal psáti své Město Boží, tu jeho přítel Euodius, biskup uzalský, mu vypravoval následující:

„Měl za sekretáře člověka velmi mladého, syna kněze ze sousedství. Byl napřed rychlopiscem v kanceláři prokonsulově v Africe. Euodius však, boje se o něho, aby se v podobném prostředí nezkazil, jsa přesvědčen o jeho naprosté čistotě, nabídl mu místo u sebe. V domě biskupově, kde ponejvíce čítal svatá Písma, roznítla se víra jeho tak, že si nežádal než umříti: opustiti tento život, „*býti s Kristem*“, to bylo jeho nejvroucnějším přáním. Bylo vyplněno. Po šestnáctidenní nemoci zemřel u svých rodičů. – Dva dny po jeho pohřbu jedna ctnostná žena ve Figes, služebnice Boží, vdova již po dvanácte let, měla sen, ve kterém viděla jáhna, již před čtyřmi roky zemřelého, an se služebníky a služebnicemi Božími, pannami a vdovami, připravuje palác. Obydlíto bylo tak nádherně ozdobené, že skvělo se světlem a že by se bylo řeklo, že jest celé ze stříbra. Vdova se tázala, pro koho je připravují,

a tu jáhen jí řekl, že pro mladíka právě zemřelého, syna knězova. V tomtéž paláci viděla starce bíle oděného, jenž dvěma jiným osobám, rovněž bíle oděným, přikazoval, aby šly k hrobu mladíkovu, vyňaly z něho jeho tělo a nesly je do nebe. Když bylo tělo vytaženo z hrobu a do nebe odneseno, praví vdova, vykvetl z hrobu trs panenských růží, nazývaných tak, poněvadž se nikdy zcela nerozvíjejí . . .“

Syn knězův si tedy vyvolil lepší stránku. Nač zůstávati na tomto ohavném světě, kde Gotové a Vandalové nás ohrožují ohněm a mečem, když v jiném světě andělé nám připravují palác světla?

III

ZPUŠTOŠENÍ BARBARSKÉ

Když Augustin dokončoval své Město Boží, vcházel do sedmdesátého druhého roku života. Bylo to r. 426. Onoho roku přihodila se v Hippo pozoruhodná událost, o níž byl doslovný protokol yřaděn do úředních listin obce. Akt praví:

„Šestý den před kalendami říjnovými, když slavný Theodosius byl po dvanácté a Valentinian po druhé konsulem – Augustin biskup, provázen jsa svými kolegy v úřadě biskupském, Religianem a Martinianem, zasedl v Basilice Pokoje v Hippo, a kněží Saturnius, Leporius, Barnabas, Fortunatianus, Lazarus a Heraklius byli tu s celým duchovenstvem a velkým počtem shromážděného lidu; a tu biskup Augustin řekl:

„Musíme se bez průtahů zabývat věcí, kterou jsem včera láskám vašim oznámil a pro niž jsem chtěl, abyste se početně zde sešli, jakož jste, vidím, i učinili. Neboť kdybych vám chtěl o jiném mluvit, byli byste méně pozorní pro očekávání, kterého jste plni.“

Bratří, jsme v tomto životě smrtelní všichni a nikdo nezná posledního svého dne. Bůh chtěl, že jsem do tohoto města přišel v síle života. Ale z tehdejšího mladého muže se stal stařec, a poněvadž vím, že při smrti biskupů bývá pokoj porušen soupeřením a ctižádostí (často jsem toho zažil příklady a rmoutil jsem se tím), musím, pokud na mně jest, předejít takovému neštěstí ve vašem městě . . . Prohlašuji vám tedy všem, že jest mou vůlí, která je také, jak doufám, vůlí Boží, abych za nástupce měl kněze Heraklia . . .“

Na ta slova zvolal lid: „Díky Bohu! Chvála Kristu!“

A volání to se opakovalo tři a dvacetkrát.

„Kriste, vyslyš nás! Zachovej nám Augustina.“

Zvolání to se opakovalo šestnáctkrát.

„Buď naším otcem! Buď naším biskupem!“

Opakovalo se osmkrát.

Když lid utichl, začal zas biskup Augustin těmi slovy:

„Nepotřebuji vám vychvalovat Heraklia. Jako chci býti spravedlivý k jeho moudrosti, tak chci šetřit jeho skromnosti. Jak vidíte, zapisovatelé církve zaznamenávají, co my pravíme, i co vy pravíte. Má slova a vaše volání nepadají na zem. Jedním slovem, je to církevní zápis, který nyní

činíme, a jím chci, pokud je to člověku možno, potvrditi to, co jsem vám právě řekl . . .“

Tu volal lid: „Bohu díky! – Chvála Kristu! – Buď naším otcem, a Heraklius ať je naším biskupem!“

Když zase nastalo mlčení, biskup Augustin začal znova:

„Rozumím, co chcete říci. Ale nechci, aby se mu stalo to, co se stalo mně. Mnozí z vás vědí, co se tehdy stalo . . . Byl jsem posvěcen na biskupa za života otce a biskupa svého, starce Valeria blahé paměti, a zasedl jsem na stolec s ním. Ani jeden ani druhý z nás nevěděl, že to bylo zakázáno sněmem Nicejským. Nechci, aby Herakliovi, synu mému, se mělo vytýkati, co vytýkáno bylo mně.“

Tu lid zvolal třináctkrát: „Bohu díky! Chvála Kristu!“

Po chvilce mlčení biskup Augustin pokračoval:

„Zůstane tedy knězem až do té doby, kdy se zalíbí Bohu, aby byl biskupem. Ale já s pomocí a milosrdenstvím Kristovým činiti budu nyní to, co jsem nemohl činiti až doposud. Vzpomínáte si, co jsem před několika roky zamýšlel a co vy jste mi nedovolili. Pro práci o Písmech svatých, kterou mi uložili bratři a otcové moji, biskupové, na obou sněmech, numidském a kartaginském, *potřeboval jsem nebýti po pět dní v týdnu nikým vyrušován*. Na tom jsme se vy a já smluvili. Byl o tom učiněn zápis a vy, vyslechnuvše jej, jste jej potvrdili. Ale váš slib trval krátce. Brzo jste zas na mne doléhali a doráželi.

Nemohu již studovati tak, jak bych chtěl. Dopoledne i odpoledne jsem zanášen vašimi časnými záležitostmi. Prosím vás tedy a zapřisahám pro Krista, dovolte, ať břímě všech těch starostí složím na tohoto mladého muže, kněze Heraklia, kterého jménem Jeho označuji za svého nástupce v úřadě biskupském . . .“

Načež lid zas zvolal dvacetšestkrát:

„Děkujeme ti za tvou volbu!“

A když lid umlkl, biskup Augustin zase začal:

„Děkuji vám za vaši lásku a blahovůli, nebo spíše děkuji za ně Bohu. Od této doby tedy, bratří, obraťte se na Heraklia se všemi věcmi, které mi dříve podléhaly. Kdykoli bude potřebovati rady, dostane se mu vždy mé péče a podpory. . . A tak vám nebude nic chyběti, mně pak bude možno zasvětit zbytek života, jaký mi Bůh ještě popřeje, ne zahálce a odpočinku, ale studiu Písem svatých. Práce ta bude užitečná Herakliovi a tím i vám. Nezáviděj mi nikdo toho prázdného času, neboť ten prázdný čas bude plný práce.

Nezbývá mi nic než poprositi vás, abyste aspoň ti, kteří umějí, podepsali listiny. Váš souhlas je mi nutný: projevte jej aklamací.“

Na ta slova lid volal:

„Ať se tak stane! Ať se tak stane!“

A když shromáždění utichlo, biskup Augustin končil slovy:

„Dobře! Vzdejme nyní povinnou čest Bohu. Zatím, co my mu budeme přináseti oběť, doporučím láskám vašim, abyste v této hodině modlitby nechali stranou všechny starosti a věci

osobní a prosili Pána za tuto církev, za mne a za kněze Heraklia.“

— — — — —
Suchost a úřední frazeologie tohoto dokumentu nemohou vyhladit výraznosti a barvy onoho lidového výjevu. I za zbožným provoláváním možno zahlédnouti tvrdou povahu oveček Augustinových. Toto stádce, tak milované a jím tak udržované v kázni, nebylo nyní snadněji vésti než na počátku jeho biskupování. Ovšem, řídit a spravovati diecési hipponskou nebylo sinekurou! Biskup jest doslova služebníkem věřících. Nejen, aby je živil a oblékal, aby se zabýval jejich záležitostmi, stížnostmi a rozepřemi, ale on jim musí tělem duší náležeti. Žárlivě střežíce, jak užívá svého času, žádají, aby se odpovídal ze své nepřítomnosti. Když Augustin chce kázati v Kartagu neb Utice, omlouvá se za tou příčinou u svých farníků. Aby se mohl věnovati práci o Písmech svatých — a to práci, která mu byla uložena dvěma církevními sněmy, potřebuje jejich svolení nebo aspoň jejich souhlasu.

V sedmdesátém druhém roce, po jedenatřiceti letech biskupování, dostává od nich právo trochu si odpočinouti. Ale jaké odpočinutí! On sám to praví: „Ty prázdné chvíle budou plny práce,“ jež vyplní oněch pět prázdných dní v týdnu. Umiňuje si studovati Písmo a meditovati — a to ještě v zájmu svých oveček, svého kleru a celé církve. Toť nejdražší sen celého jeho života — úmysl, kterého nikdy nemohl uskutečniti. Napřed se tomu divíme. Pravíme si: „Ale co tedy až dosud činil ve svých traktátech, listech, ře-

cích, vším tím přívalem slov i spisů, které mu jeho protivníci vyčítali – nestudoval a nevykládal-li Písem?“ – Ale ve většině jeho spisů a homilií buď vysvětluje pravdu jen částečně nebo potírá bludaře. On však chtěl studovati pravdu pro ni samotnou, aby se nemusel starati a zdržovati vyvracením bludů, a především, pokud jen možno, proniknouti ji v celém rozsahu a v celé hloubce její, zanechati již celého onoho umění disputačního, které jen rozčiluje a vzlet ducha ochromuje, a v ohromném *Zrcadle* ukázati nejčistší a celé světlo božských dogmat.

Nenašel k tomu nikdy času: musel se omeziti na příručku praktické morálky, kterou uveřejnil pod oním titulem před svou smrtí a která je dnes ztracena. Zase jej bludaři svedli s cesty spekulativní. Za těchto posledních let, uprostřed nejkrutějších hrůz, bylo mu bojovati s protivníky nauky o milosti, s protivníky Trojice, to jest s ariány a pelagiány. Pelagius totiž našel skvělého žáka, mladého biskupa italského, Juliana z Eclanu, jenž byl starému Augustinovi tuhým protivníkem. Arianství pak, o kterém se již myslelo, že v západních zemích vyhynulo, netušeně znova ožilo za nájezdů barbarských.

Byla to vážná chvíle pro katolicismus i pro říši. Gotové, Aláni, Vandalové, zpustošivše Galii a Hispanii, chystali se do Afriky. Kdyby obnovili proti Italii pokusy Alarichovy a Radagaisovy, stali by se brzy pány Západu. A tito barbaři byli ariáni. Kdyby – a to se zdálo čím dále pravděpodobnějším – kdyby Afrika a Italie po Galii a Hispanii jim měly podlehnouti, bylo po ka-

tolicismu západním veta. Neboť nájezdníci mezi svými zavazadly vozili i své náboženství a ukládali je poraženým. Augustin, jenž se nadál, že bude možno pozemskou říši Kristovu postavit na roveň říše císařů, měl býti svědkem zániku obou. Jeho ustrašená obraznost mu činila ještě větším nebezpečím i tak příliš hmatatelné a blízké. Prožil asi doby úzkosti v očekávání katastrofy.

Kdyby aspoň pravda byla zachována, kdyby aspoň ta se zachránila ve vlnách bludů, které se rozlévaly jako potopa za záplavou barbarů! Odtud neúnavná umíněnost, která starého biskupa naposledy hnala do boje s bludařstvy. Rozčílil-li se, najmě proti Pelagiovi, požene-li ve své teorii o milosti zásady své až do posledních důsledků, má v tom asi svůj podíl neustálý styk s nebezpečím barbarským. Tato duše, tak sladká, tak mírná, tak jemně lidská, vybudovala nelítostné učení, které jest v odporu s jeho povahou. Ale on měl bezpochyby za to, že proti ariánům a pelagiánům, nepřátelům Kristovým, kteří snad zítra budou pány říše, nemožno dosti důrazu klásti na nezbytnost vykoupení a na božství Vykupitelovo.

Augustin tedy dále psal, diskutoval, vyvracel. Přišel však okamžik, kdy musel pomýšleti na to, bojovati i jinak než perem. Jeho život, život jeho stádce byl v sázce. Bylo nutno starati se o materiální obranu země a města. A vskutku již nějaký čas před velkou vlnou vandalskou předběžné hordy barbarů afrických začaly pustošiti provincie. Circumcellioni dosud nevymřeli; jejich dobří přátelé, donatisté, rovněž ne. Ti sektáři, na-

byvše odvahy všeobecnou anarchií, vycházeli ze svých skrýší a jevíli se drzejšími a útočnějšími než kdy jindy. Snad od blížících se arianských Vandalů doufali v činnou podporu proti církvi římské, nebo aspoň uznání toho, co pokládali za své právo. Každou chvíli přijížděly tlupy barbarské z Hispanie. Za těmito bludnými tlupami loupežníků nebo nepravidelného vojska starší nepřátelé pokoje a civilisace římské, kočovníci jihu, Maurové od Atlasu a horalé kabylostí se vrhali na roviny a města, loupili, zabíjeli, pálili, co jim přišlo do cesty. Bylo to úplné zpustošení: „Země kdysi kvetoucí a lidnaté,“ praví Augustin, „proměněny byly v poušť.“

Konečně na jaře r. 429. Vandalové a Aláni, spojivše se na pobřeží španělském, přešli pod vedením svého krále Gensericha úžinu Gibraltarskou. Nyní nastalo pustošení ve velkém. Vojsko 80.000 mužů se jalo pleniti soustavně provincie africké. Caesarey Mauretanské, která trpěla již dost za vzpoury Firmovy, bylo znovu dobyto, i lehla popelem. Města a opevněná místa padala jedno za druhým. Jen Konstantina na svých vysokých skalách pořád ještě vzdorovala nájezdníkům. Aby vyhladovili obyvatelstvo, které z měst a dvorců se uteklo do úžlabin Atlasu, barbaři ničili ženn, zapalovali stodoly, vytínali vinice a ovocné stromoví. A aby lidi přinutili vyjít z lesních úkrytů, zapalovali lesy na úbočích hor.

Toto nesmyslné ničení bylo vlastně proti cílům Vandalů, neboť ničili přirozené bohatství Afriky, které svou pověstnou velikostí je tam přivábilo. Afrika jim byla zemí hojnosti, kde se pilo

víno nad žízeň a jedn bílý chléb. Byla to země života štědrého, snadného, šťastného. Byla to obilnice Středozeří, velká zásobovatelka Říma. Ale nerozumná chamtivost byla příčinou, že barbaři zničili kraje, ve kterých se chtěli usaditi. Vedli si v Africe tak, jako za Alaricha v Římě. Aby z obyvatelů vynutili zlato, týrali je podobnými mukami jako bohaté Římány. Ba vymysleli ještě horší. Děti byly před očima rodičů ve dví rozsekávány jako dobytek u řezníka. Nebo jim o zdi a dlažby rozbíjeli hlavy.

Poněvadž církev byla pokládána za velmi bohatou, a poněvadž snad konečně ve svých latifundiích scelila velkou část pozemkového majetku, proto zvlášť zuřili barbaři proti ní. Kněží a biskupové byli týráni s neslýchanou rafinovanou krutostí. Byli odváděni do otroctví, vláčeni za vojsky, aby z věřících bylo vymačkáno velké výkupné za jejich pastýře. Nutili je nositi břemena jako velbloudi a muli, a když již nemohli, bodali je kopími. Mnoho jich padlo na okrajích cest a již nevstalo. A jest jisto, že krutost a hrabivost Vandalů tu ještě stupňována byla fanatismem. Ariani měli především vztek na katolíky, kteří jim ostatně byli představiteli náboženství a panství římského. Proto zvlášť útočili na basiliky, kláštery, hospice, na veškeren majetek církve. Veřejný kult byl všude zastaven.

Zprávy o těchto ukrutnostech stihly do Hippo před příchodem barbarů. Nebylo možno očekávat jiného, bylo nutno se připravit s chmurnou resignací. Afrika již celé století neznala míru. Po vzpouře Firmově a Gildonově přestála nájezdy

jižních kočovníků a berberských horalů. Nebylo ještě dávno, co circumcellioni byli neustálým nebezpečím. Ale tentokrát cítil každý, že hrozný pád jest blízek. Šílený strach se zmocňoval každého při zprávě, že Vandalové vzali některé město nebo pevnost, že hoří ten dvorec neb ona vila.

Uprostřed všeobecného zděšení snažil se Augustin zachovati chladnou krev. On viděl dál přes pohromy materiální, a na každou zprávu o krveprolití neb požáru měl ve zvyku odpovídati svým klerikům a svým ovečkám slovy mudrcovými:

„Je to pro veliké srdce tak velká věc, když vidí padati kamení a trámové a umíratí lidi smrtelné?“

Vinili jej z necitelnosti. Necháпали ho. Když celé jeho okolí truchlilo nad zlem přítomným, on oplakával již jeho následky, a tato prozíravost byla pro něj bolestnější než pocit hrůz, které barbari denně páchali. Jeho žák Possidius, biskup gelmský, který v těch smutných dobách byl u něho, naivně vztahuje naň slovo Kazatele: *Kdo rozmnožuje umění, rozmnožuje i bolest* (1. 18.). Augustin trpěl v skutku víc než jiní, poněvadž víc o katastrofě uvažoval. Předvídal dobře, že Afrika bude pro říši a následkem toho i pro církve ztracena. V jeho duchu se jedno od druhého neodlučovalo. Co učiniti proti hrubé síle? Všecka výmluvnost a všecka láska světa byla by marna proti rozpoutanému živlu, jakým byla vlna vandalská. Neobrátil-li kdo donatistů, barbarů teprve neobráť. Proti síle jest jediným prostředkem síla.

Nevěda si tedy jiné rady, obrátil se muž Boží

ještě jednou na císaře. Mnich se dovolával vojáka. Zapřisahal Bonifacia, vladaře Afriky, aby zachránil Řím a církev.

Tento Bonifacius, osoba dosti podezřelá, byl pravý typ žoldnéře a úředníka úpadkového císařství. Jsa původem Thrák, spojoval v sobě orientálskou záludnost se všemi neřestmi barbarů. Byl silný, obratný v tělesných cvičeních, jako vůbec tehdejší vojáci, kypící silou a zdravím, a když bylo nutno, i udatný. Při tom milovník vína a hýření, pil a jedl jako pravý pohan. Byl dvakrát ženat a při druhé manželce si vydržoval celý harem souložnic, což bylo celému světu známo. Poslán byv s počátku do Afriky jako tribun, to jest jako komisař císařské vlády, asi aby provedl Honoriovy dekrety proti donatistům, obdržel brzy na to s titulem *comes* velitelství vojenských oddílů provincie.

Pod záminkou ochrany země jal se však ve skutečnosti loupiti, jak bylo již zvykem římských úředníků. Jeho *officium*, ještě hrabivější než on, zapletlo jej do činů, které hipponský biskup při vši bedlivé šetrnosti mu zaobalenými slovy vytýká. Aby si zajistil věrnost svého okolí, byl nucen promíjeti mu mnoho krádeží a lupičství. Ostatně kradl sám. Musel přimhuřovati oči, aby mu byly prominuty jeho vlastní lotroviny. Jsa spoluvinníkem takové loupeživé rotty, neměl dosti autority, aby ji udržel na uzdě.

Jak mohl Augustin uvěřiti v oddanost a upřímnost tohoto dobrodruha, plného hrubých chtíčů, že do něho skládal poslední své naděje? Augustin znal přece lidi, věděl zdaleka povahy nízké

a pokrytecké. Jak se tedy stalo, že tento jej oklamal?

Za jedno biskup hipponský ho potřeboval, když přišel jako tribun do Kartaga, aby přivedl donatisty k rozumu. Obyčejně hledíme lépe na lidi, kteří nám prokázali službu. Za druhé tribun, aby polichotil biskupovi a zároveň zbožnému dvoru ravennskému, stavěl na odiv velikou horlivost pro katolicismus. Jeho první žena, která byla velmi zbožná a kterou on, jak se zdálo, velmi miloval, povzbuzovala jej bezpochyby v těchto citech. Když zemřela, tu si to, snad upřímně, tolik zabíral, že se oddal přepjaté zbožnosti. Snad klesala v Ravenně i důvěra v něho, neboť tam museli zvěděti o jeho vyděračství a podezřívati jeho ctižádostivé úmysly. Na každý způsob, ať již skutečně jej omrzela svět nebo ať považoval za moudré nechat na sebe trochu zapomenouti, mluvil o tom, že odstoupí a žíti bude v ústraní jako mnich. Právě tehdy Augustin a Alypius jej přemluvili, aby neopouštěl africké armády.

Setkali se s vrchním velitelem v Thubunae na jihu Numidie, kam on asi pronásledoval kočovníky. Připomeňme ještě jednou, jak horlivě Augustina až do konce života cestoval. Cesta z Hippo do Thubunae byla dlouhá a nebezpečná. Aby starý biskup se podvolil takové námaze, k tomu bylo třeba, aby situaci považoval za hodně znepokojivou. A tam se to stalo: sehrál Bonifacius komedii, či byl skutečně tak sklíčen svým zármutkem, že svět se mu stal nesnesitelným a že vážně pomýšlel na změnu života? Jisto jest jen to, že mluvil k oběma hodnostářům řeči velmi

vzdělávající. Když slyšeli afrického vůdce mluvit tak zkroušeně o klášteře a o jeho touze tam vstoupiti, tu byli trochu překvapeni takovou zbožností u vojáka. Ostatně tato pěkná předsevzetí nesouhlasila s jejich plány. I dokazovali mu, že možno spáse své velmi dobře sloužiti i ve vojsku, ukazovali mu na příklad Davida, krále bojovníka. Pak mu pověděli, co vše očekávají od jeho iniciativy a stálosti. Prosili ho, aby chránil kostely a kláštery proti novým útokům donatistů a především proti africkým barbarům. Ti přecházeli tehdy všechny staré obranné čáry a pustošili území imperia.

Bonifacius se bez námahy nechal přemluvit a slíbil vše, čeho si Augustin a Alypius žádali. Ale nehnul prstem. Jeho chování od té doby jest velmi zvláštní. Stojí v čele všech vojenských sil provincie a nečiní nic, aby potrestal africké lupiče. Zdálo se, že nemyslí na nic, než jen na to, jak sebe a své lidi obohacovati. Země jest jimi tak vyssávána, že podle slov Augustinových již není co vzíti.

Tato nečinnost odůvodňovala pověsti o zradě. Není nemožno, že Bonifacius již v prvních letech svého velitelství se mazlil s myšlenkou vytvořiti si v Africe nezávislé knížectví. Snad z toho důvodu šetřil domorodých tlup, aby si zajistil jejich podporu pro případ, že by se střetl s armádami říše? Ať tak nebo tak, jednání jeho nebylo čisté. Poněkolika letech vstoupil na pobřeží španělské, aby bojoval s Vandaly pod velením Castina, magistra militum, a tam se oženil s barbarskou kněžnou, ariánkou. Nová manželka velitele

Afriky se sice stala katoličkou, ale první její dítě bylo pokřtěno kněžími arianskými, kteří tehdy překřtili katolické otroky, náležející domu Bonifaciovu. Toto vandalské manželství a záliba v arianství způsobily mezi pravověrnými velké pohoršení. Pověsti o zradě začínaly kolovati.

Bonifác se ovšem velmi vynášel svou věrností k císařovně Placidii. Ale byl mezi dvěma kameny: mocnými barbary a oslabeným imperiem. Pokládal za výhodné zůstat i v dobré shodě s obou protivrannou stranou, hotov jsa přejíti při vhodné příležitosti k silnějšímu. Tato podezřelá diplomacie způsobila jeho pád. Jeho soupeř Aëtius jej u Placidie obžaloval z velezrady. Ravennský dvůr jej prohlásil za nepřítele říše, i byla proti němu vyslána armáda. Bonifacius nelenil: dal se v otevřený odboj proti Římu.

Augustin byl zdrcen tímto zrazením povinnosti. Ale jak přivést k rozumu toho násilného člověka, který pro sebe měl aspoň zdání práva, byv snad u císařovny osočen, a nyní pokládal za samozřejmé mstít se na nepřítelích? A jeho poslední úspěchy jej opojily. Porazil právě dva vojevůdce, kteří jej měli přivést, i stal se tak skutečným pánem situace v Africe. Co učiní? Bylo možno obávat se nejhoršího rozhodnutí od tohoto roztrpčeného vítěze, prahnoucího po pomstě... Augustin se však přece rozhodl psát mu. Jeho list jest mistrovským dílem vkusu, opatrnosti i pevnosti křesťanské a pastýřské.

Bylo nebezpečno říci tomuto vítěznému povstalcovi: „Nejsi v právu. Tvou povinností jest smířiti se s císařem, tvým pánem.“ Bonifacius mohl

Augustinovi odpověděti: „Co se do toho mícháš? Politika není tvou věcí. Starej se o svůj kostel!“

– Proto učinil Augustin velmi obratně, že v celém listu, od začátku až do konce mluví k němu jedině jako biskup, horlivý o spásu syna přemilého v Ježíši Kristu. Uzavíraje se ve svou pravomoc duchovního správce, jistěji a plněji docházel svého cíle, a jako lékař duší osmělil se Bonifaciovi připomenouti věci, kterýchž by se nebyl nikdy odvážil říci jako rádce.

Podle mínění Augustinova comes upadl v nemilost – (a z toho pak povstalo pro Afriku tolik zla) – zvláště pro své lpění na věcech časných. Ctižádost a lakota, jeho i jeho přívrženců, jsou příčinou všeho zla. Ať tedy se odvrátí od statků pomíjejících, ať zamezuje krádeže a loupeže svých podřízených! Chtěl kdysi žítí v zdrženlivosti, nuže, ať zachovává aspoň čistotu manželskou! Konečně ať se rozpomene na přísahu věrnosti! Augustin nechce rozhodovati ve sporu Bonifaciově s Placidií, žádnému z nich předem viny nepřičítá. Praví jen vzbouřenému vojevůdci: „Přijal-li jsi od imperia římského tolik dobra, nesplácej dobro zlým. Utrpěl-li jsi i zlé, neodplacuj zlého zlým . . .“

Biskup hipponský zřejmě nemohl dáti veliteli Afriky jiných rad. Úkol politického rádce byl v oněch zmatených poměrech nanejvýš choullostivý. Jak přiměti vítězného vojevůdce k tomu, aby složil zbraň před poraženými? Ale Augustin, posuzuje situaci jedině se stanoviska křesťanského, našel přece způsob, jak pověděti vše podstatné, vše pro onen okamžik důležité.

Jak asi přijal Bonifacius onen dopis, v celku tak odvážný? Jisto jest jen, že nezměnil svých úmyslů. Bylo mu také nesnadno obrátiti a podrobiti se, zvláště když nové vojsko pod vedením Sigisvulta táhlo proti němu. Pravá fatalita jej nutila vytrvati ve zpouře proti Římu. Pokládal se již za ztracena, jak bylo opakováno, či byl při svých rodinných vztazích – (nezapomeňme, že jeho druhá žena byla Vandalka) – již dávno smluven s Genserichem, že si spolu rozdělí Afriku? Vinili jej z toho. Ať tak či onak, zvěděv o příchodu Sigisvultově a o nové výpravě proti sobě, povolal na pomoc Vandaly. To byla ona velká invase r. 429.

Barbaři brzy vtrhli do Numidie. Kraje, hraničící s Hipponem, byly ohroženy. Přestrašení obyvatelé v houfech prchali před nepřítelem, opouštějíce města. Kterí včas neuprchli, utíkali se do kostelů, dožadující se pomoci kněží a biskupů. Nebo, odhodláni jsouce k smrti, velikým křikem se dovolávali křtu, vyznávali se z hříchů, činili veřejné pokání. Na klerus, jak jsme viděli, měli Vandalové především spadeno: cítili, že kněží katoličtí jsou duší odporu proti nim. Co měli kněží činiti? Měli se v zájmu samé církve zachrániti pro doby klidnější, vyhnouti se pronásledování útekem? Mnozí se kryli slovy Písma: „Budou-li vás pronásledovati v jednom městě, utecte do jiného.“

Ale Augustin se energicky postavil proti zbabělosti desertérů. V listě adresovaném biskupovi Honoratovi, ale určeném k tomu, aby byl čten veškerým klerem africkým, prohlásil, že bisku-

pové a kněží nemají opouštět svých kostelů a diecésí, ale vytrvali při nich až do konce – až do smrti nebo mučednictví – aby dostáli povinností svého úřadu. Mohou-li se věřící utéci na místo bezpečné, pak ať je pastýři jejich provázejí; ne-li, ať zůstanou uprostřed nich. Budou mít aspoň tu útěchu, že přispěli umírajícím v posledních okamžicích a především že zamezili odpady, k nimž pod hrůzovládou snadno docházelo. Pro Augustina, jenž hledí do budoucnosti, jest hlavní věcí, aby později, po odpadnutí vlny vandalské, katolicismus mohl v Africe zase rozkvést. K tomu třeba, aby katolíci zůstali ve své zemi a aby co největší počet jich vytrval ve víře. Jinak bude nutno dílo tří století začínati znova.

Divíme se této stálosti a jasnosti ducha u starce sedmdesáti pěti let, kterého zástupy demoralisovaných uprchlíků neustále obléhaly svými nářky. Situace se stávala stále kritičtější. Obkličující kruh se neustále úžil. V těchto úzkostech vysvitl Augustinovi jediný záblesk naděje: Bonifacius se smířil s říší. Jeho vojsko se obrátilo nyní proti barbarům, mohlo brániti Hipponu a snad zachrániti Afriku.

Příčinil se snad Augustin o toto smíření? Je nad vší pochybu, že si ho vroucně přál. V dopise, který zasílá comesu Dariovi, vyslanému z Ravenny, aby vyjednával se vzpurným vůdcem, biskup vřele blahopřeje tomuto zmocněnci císařskému k jeho mírovému poslání: „Jsi poslán,“ praví, „abys zabránil prolévání krve. Těš se tedy, slavný a v Ježíši Kristu předrahý synu, těš se z tak velikého a opravdového dobra a užívej ho

ve Spasiteli, jenž tě učinil tím, čím jsi, a jenž ti svěřil úkol tak krásný a důležitý. Ať Bůh upevní to dobré, které nám učinil skrze tebe . . .“ Načež Darius odpověděl: „Kéž bys mohl, otče, ještě dlouho modliti se takto za říši, za Republiku římskou!“ . . .

Než v Africe byla věc říše ztracena. Ta trocha ilusí, kterou přijetí vzbouřence na milost oživilo v duši Augustinově, netrvala dlouho. Bonifacius napřed marně vyjednával o ústup vandalských tlup a pak byl od Gensericha poražen a přinucen zavřít se v Hippo s vojskem námezdných Gotů. A tak tedy barbaři proti jiným barbarům hájili jedné z posledních tvrzí římských v Africe! Od konce května r. 430 bylo Hippo blokováno na moři i na pevnině.

Augustin těžce přijímal toto největší pokoření a všechny hrůzy, které bude vytrpěti, padne-li město. Křesťansky se však odevzdal do vůle Boží a svému okolí opakoval často slova žalmu: „Spravedlivý jsi, Hospodine, a přímý soud tvůj.“ (118, 137.) Zástup kněží uprchlíků a mezi nimi Possidius, biskup gelmský, uchýlil se do domu biskupského. Jednou Augustin, jsa s nimi u stolu, řekl v beznaději:

„V těchto souženích prosím Boha, aby osvobodil město od obležení, nebo není-li taková jeho vůle, aby dal svým služebníkům potřebné síly k vyplnění jeho vůle, nebo aby mne aspoň vzal s tohoto světa a přijal do svého lůna.“

Ale je více než pravděpodobno, že takové poklesnutí mysli bylo u něho jen přechodné a že ve svých kázáních i v rozmluvách s Bonifaciem

se snažil povzbudit zmužilost lidu i vůdce. Jeho korespondence obsahuje celou řadu dopisů, psaných onou dobou veliteli, které tu a onde hoří pravým zápallem bojovným: listy tyto jistě nejsou pravé. Ale vyjadřují přece aspoň něco z těch citů, které tehdy měl lid hipponský a sám Augustin. Jeden z nich blahopřeje nadšeně Bonifaciovi k úspěchu nad barbary.

„Bude Tvé Excelenci asi známo, že ležím nemocen a s touhou hledím, kdy přijde poslední můj den. Ale těším se z Tvého vítězství. Zapřísahám Tě, abys zachránil obec římskou. Spravuj vojáky své jako dobrý vůdce. Nepřeceňuj své síly. Měj slávu svou v Tom, který dává zmužilost, a nebudeš se báti žádného nepřítele. Sbohem!“

Nezáleží na slovech. Ať bylo rozloučení Augustinovo s obhájcem Hipponu jakékoli, mluvil asi slovy přibližnými. Na každý způsob zůstávalo příští pokolení v té víře, že umírající biskup své hrdé chování před tváří barbarů zachoval až do konce. Bylo by plýtváním slovy představovati jej jako vlastence v tom smyslu, jak my dnes rozumíme. Tím není méně pravdivým, že tento Afričan, tento křesťan byl obdivuhodným služebníkem Říma. Zbožňoval jej až do smrti poněvadž Imperium v jeho očích bylo pořádek, pokoj, civilisace, jednota víry v jednotě vlády

IV

SVATÝ AUGUSTIN

V třetím měsíci obležení onemocněl. Měl horečku, asi z nákazy. Venkované a ranění vojáci, kteří se po porážce Bonifaciově utekli do města, přinesli tam asi nákazu. Ostatně bylo koncem srpna, doba epidemií, velkého horka a dusných večerů, roční doba pro nemocné nejnebezpečnější a nejtrudnější.

Augustin ihned ulehl. Ale ani na lůžku, na němž měl umřít, nedali mu pokoje. Přicházeli lidé s prosbami, aby se modlil za posedlé. Starý biskup se slitoval, plakal, prosil Boha, aby mu udělil té milosti, a ubozí pomatenci byli skutečně uzdraveni. Uzdravení to způsobilo ve městě asi veliké vzrušení. Tu mu někdo přivedl jiného nemocného, aby jej uzdravil. Sklíčený Augustin člověku odpověděl:

„Synu, vidíš, jak mně samému jest. Kdybych měl nějakou moc nad nemocemi, uzdravil bych napřed sám sebe.“

Ale člověk se nedal odbýti. Měl prý sen, v němž tajemný hlas mu řekl: „Jdi k Augustinovi, ať vloží ruce na nemocného a ten bude uzdraven!“ Stalo se tak skutečně. To jsou, zdá se mi, jediné dva zázraky, které učinil světec za svého života. Ale co je to proti neustálému zázraku jeho lásky a apoštolství?

Nemoc biskupova se brzy zhoršila. Konečně toho dosáhl, že ho již nerušili, že jej nechali připravovati se smrti v mlčení a soustředění mysli. Za

oněch deset dní, co ještě žil, nikdo nevnikl do jeho cely než lékaři a sluhové, přinášející trochu pokrmu. Použil toho, aby se kál ze svých hříchů. Neboť říkával svým klerikům, že „i po křtu křesťané i kněží, i kdyby sebe světější život vedli, nemají z něho odcházeti bez životní zpovědi.“ Aby se povzbudil k lítosti, dal si na listy napsati žalmy kající a rozvěsiti je po zdech své cely a se svého lůžka je neustále četl.

Konečně sám se sebou a s Bohem! Slavný okamžik pro velikého starce.

Vzpomínal na minulý život, a co jej především překvapovalo a rmoutilo, bylo zhroucení všech jeho lidských nadějí. Nepřátelé církve, s nimiž po čtyřicet let skoro bez ustání bojoval a které již za poražené pokládal, všichni ti nepřátelé zdvihali hlavu: donatisté, ariáni, barbari. Skrze barbary se ariáni stali pány Afriky. Kostely, tak dlouhým úsilím znova budované, budou ještě jednou zničeny. A autorita, která je mohla udržeti, na niž snad příliš mnoho spoléhal, autorita říše se rovněž hroutila! Bylo po pořádku, po zevnějším pokoji, po té nejmenší bezpečnosti, která jest nezbytná každému duchovnímu dílu. Barbarství vítězí od jednoho konce západního světa na druhý . . .

Do těchto bolestných úvah umírajícího zazněly občas zvuky polnic: nějaký poplach na hradbách. Zvuky tyto pro něj v blouznění horečky nabývaly výrazu smutečního, jako trub, zvěstujících poslední soud. Ano, bylo možno myslet, že den hněvu nastává. Byl to již skutečně konec světa, nebo jen konec jednoho světa? . . .

Jistě bylo tehdy viděti dosti hrůz a soužení, takže na zítřek bylo myslet se zděšením. Mnohá znamení, Písmem předpovídaná, děsila obraznost: zpustošení, války, pronásledování církve se množily v nepřetržitosti a krutosti zastrašující. Ale všechna znamení přece tu ještě nebyla. Kolikráte se již lidstvo mylilo ve svých hrůzách i nadějích! Ve skutečnosti, i kdyby vše zvěstovalo konec světa, nikdo neví dne ani hodiny soudu. Proto třeba bdíti bez ustání, podle slova Kristova! . . . Ale má-li tato zkouška války barbarské minouti jako ostatní, jak hrozná je pro okamžik! Jak těžká je především pro Augustina, který jí vidí rozvráceno skoro celé své dílo!

Leč aspoň jedna myšlenka jej blažila: že od svého obrácení po víc než čtyřicet let činil vše, co mohl, že pracoval pro Krista až nad své síly. Mohl si říci, že zanechává po sobě ovoce práce nesmírné, celé veliké dílo apologetické a dogmatické, které uchrání od bludu to, co zůstane z jeho stádce a z církve africké. On sám vybudoval obec vzornou, svou drahou církev hipponskou, kterou podle nejlepšího svého umění přizpůsobil pravidlu Božímu. Vybudoval kláštery, knihovnu plnou knih, obohacenou ještě nedávno štědrostí comesa Daria. Vyučoval klery, kteří zase budou rozsévati símě Pravdy, až bouře přejde. Knihy, kláštery, kněží: tedy podstatná a spolehlivá duchovní strava, útulek duším a vůdcové – to byl Augustinův odkaz příštím dělníkům. Vše bylo připraveno k budoucí setbě. A trocha radosti se mísila v jeho bolest, když v koutku na zdi nad svým ložem četl slova žal-

mu: „*Exibit homo ad opus suum et operationem suam usque ad vesperam* – Vyjde člověk po práci své a na dílo své až do večera.“ On také pracoval až do večera.

Zdalo-li se nyní, že pozemská odměna mu uniká, propadalo-li se vše kolem něho, bylo-li jeho biskupské město obleženo, měl-li on sám, ačkoli ještě schopný – „zachovalť si,“ praví Possidius, „užívání všech údů, jemný sluch a dokonalý zrak“ – měl-li on sám příliš brzy zemřít, tedy to jistě bylo za hříchy jeho mládí. Při vzpomínce na toto jeho poblouzení tekly jeho slzy hojněji... Ale ať bylo bláznovství jeho tehdejšího chování sebevětší, viděl v něm přece *jisté* známky povolání. Vzpomínal na pláč matčin, na své nadšení při četbě Hortensia, svou nechut k světu a ke všemu, když ztratil přítele. Ve starém člověku poznával nového. I řekl si: „Cože? Vždyť jsem to byl já sám! Nezměnil jsem se. Jen jsem se našel. Změnil jsem jen své cesty. V mládí mém, v největším mém poblouzení jsem již povstal, Bože, abych se vrátil k Tobě!“

Jeho největším bláznovstvím bylo, že chtěl vše pochopiti. Chyběla mu pokora ducha. Konečně mu Bůh dal milost, že podrobil svůj rozum víře. *Uvěřil, a následkem toho pochopil* jak jen mohl a pokud mohl. Napřed přiznal ve vší prostotě, čeho nechápal. A pak mu víra otevřela cestu k porozumění. Nádherně užil svého rozumu v mezích vytčených lidské slabosti. Nebylo-liž to ono pyšné přání jeho mládí? Pochopiti! Jak veliký to úděl!

A milovati! Odtrhnout srdce od hříšných váš-

ní, žil tak mnoho srdcem, Myslel na všechnu tu lásku, kterou zahrnoval svůj národ a církve a všecko, co miloval v Bohu, na vše, co vykonal celou svou činností, vnukanou a udržovanou láskou božskou . . . Ano, milovati, v tom jest vše! Barbaři mohou přijíti. Zdaž Kristus neřekl: „Já jsem s vámi až do skonání světa?“ Dokud budou jen dva lidé, spojení jeho láskou, svět nebude úplně ztracen, církve a civilisace budou zachráněny. Náboženství Kristovo je kvasem činu, intelligence, oběti, lásky. Není-li svět dnes ještě zavržen, je-li den soudu ještě dalek, z něho zas vycházejí budou obrody budoucnosti.

A tak Augustin zapomínal na své utrpení a zklamání nadějí lidských v myšlence, že církve přese vše je věčná. Město Boží pojme v sebe trosky Města pozemského: „*Non tollit Gothus, quod custodit Christus* – Nezničí Góth, co střeží Kristus!“ A když jeho bolesti rostly, nechtěl již pozorovati nic, než toto Město nehynoucí, „kde bude odpočinutí, patření tváří v tvář, milování,“ – kde bude shledání se všemi drahými nepřítomnými. Ty všecky volal v této poslední minutce: Moniku, Adeodata, onu, která by se byla málem zhubila pro něho, a všecky lidi, které měl tak rád.

Pátého dne před kalendami září byl biskup velmi sláb. Modlili se za něho v kostelích hipponských a především v oné Basilice Pokoje, kde tak dlouho kázával a pro jiné pracoval. Possidius z Gelmy byl ve světnici biskupově s kleriky a mnichy. Spojovali své modlitby s modlitbami jeho. A bezpochyby naposled zanotili

před ním jeden se zpěvů liturgických, které kdysi v Miláně jej dojímalý k slzám, které však od nájezdu barbarů ze strachu před nimi se nikdo neodvažoval zpívat. Augustin, bráně se ještě příliš dojímové sladkosti melodie, měl pozor jen na smysl slov a opakoval: „Žízní duše má po Bohu živém – kdy objevím se před tváří jeho?“

Nebo ještě:

„Ten, kterýž Život jest, sestoupil na tuto zem. Vytrpěv naši smrt, ji usmrtil hojností svého života . . . Život sestoupil k nám – a vy byste nechtěli vystoupiti k němu a žíti?“

Augustin vstupoval již do Života a do Slávy. Odcházel tiše, za zpěvu hymnů a šepotu modliteb . . . Pozvolna se oči jeho zastíraly a rysy tváře uvolňovaly. Rty se již nehýbaly. Possidius, věrný učedník, se sklonil nad něho: jako biblický patriarcha Augustin z Tagaste „usnul s otci svými“.

*

A nyní, ať je jakákoliv cena tohoto spisu, pojatého a psaného v duchu úcty a lásky ke světci, k velikému srdci a veliké inteligenci, jakou byl Augustin, k tomuto jedinečnému typu křesťana, snad nejúplnějšimu a nejhodnějšimu podivu, který kdy byl viděn – autor nemůže než ve vši pokoře opakovati, co řekl před patnácti sty lety biskup z Gelmy, jeho první životopisec:

„Žádám snažně od lásky těch, kteří čísti budou tuto knihu, aby se připojili k mému díkůčinění a velebení Pána, jenž mi vnukl myšlenku obeznámiti s tímto životem přítomné i nepří-

tomné . . . a který mi ji popřál uskutečniti. Modlete se za mne a se mnou, abych se zde snažil následovati příkladu tohoto muže, jemuž není rovna, s kterýmžto Bůh mi přál štěstí žíti tak dlouho . . .

K O N E C

Nemohu zde uváděti všech děl, jichž jsem více méně použil. Ale musím vyznati, čím mi byli především můj přítel *Stéphane Gsell*, jeden z mistrů starovědy africké – dále *Paul Monceaux*, historik pronikavý a barvitý, jehož pěkné studie ob-
jímají celou latinskou literaturu africkou – pak *Dom. Leclercq* a *Dom. Besse*, jejichž souborné knihy nebo monografie syntetisovaly tolik uče-
ných otázek nebo objasnily tolik temných míst v historii církve africké – konečně *Georges Goyau*, který tak jímavými rysy oživil vznešenou postavu svaté Melanie.

OBSAH

Předmluva	7
-----------	---

DÍL PRVNÍ: DĚTSTVÍ

I. Africké město	15
II. Rodina světcova	19
III. Sladkost mléka	30
IV. První hry	36
V. Na studiích v Madauře	44
VI. Prázdniny v Tagaste	57

DÍL DRUHÝ: KOUZLO KARTAGA

I. Carthago veneris	66
II. Africký Řím	72
III. Student kartaginský	82
IV. Slast slz	97
V. Bůh mlčí	112

DÍL TŘETÍ: NÁVRAT

I. Zlaté město	128
II. Největší zklamání	139
III. Setkání Ambrože s Augustinem	148
IV. Zamýšlená ženitba	158
V. Kristus v zahradě	171

DÍL ČTVRTÝ: SKRYTÝ ŽIVOT

I. Poslední úsměv musy pohanské	188
II. Vytržení svaté Moniky	203
III. Mnich tagastský	214
IV. Augustin knězem	224

DÍL PÁTÝ: APOŠTOL POKOJE A KATOLICKÉ JEDNOTY

I. Biskup hipponský	235
II. Co bylo slýchatí v basilice Pokoje	250
III. Břímě biskupské	261
IV. Proti „lvům řvoucím“	274

DÍL ŠESTÝ: PŘED TVÁŘÍ BARBARŮ

I. Poplenění Říma	293
II. Město Boží	304
III. Zpustošení barbarské	317
IV. Svatý Augustin	336

V I N I C E P Á N Ě

Pořádá Antonín Stríž

6

Přeložil dr. Frant. Odvalil. Vytiskly Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol. s r. o. v Olomouci. Vyšlo též 30 číslovaných výtisků na ručních papírech a to: 10 na Zandersu 20 na velkolosínském

Sv. František, Spisy	Kč 10.—
Fulcher Chartreský, Historie Jerusalemská.	
Děje křížáckých výprav	Kč 30.—
H. Ghéon, Člověk narozený z války.	
Konverse	Kč 12.—
Blah. Grignon z Montfortu, O pravé po-	
božnosti k Panně Marii	Kč 20.—
— Modlitba za apoštoly posledních dob	Kč —80
Bratr Guig, Scala Paradisi	Kč 18.—
A. Hello, Den Páně	Kč 6.—
Blah. Hugo, Život sv. Norberta	Kč 10.—
R. W. Hyněk, Stigmatisovaná z Konners-	
reuthu	Kč 12.—
Sv. Ignác z Loyoly, Paměti	Kč 30.—
J. Jørgensen, Na výšinách	Kč 24.—
— Pout do Svaté země	Kč 30.—
J. Krlín, Pronásledování katolíků v Mexiku	Kč 3.—
Křištan, Život a umučení sv. Václava a	
svaté Ludmily	Kč 12.—
A. Lang, Jacopone da Todi, blázen pro	
Krista	Kč 20.—
— Jindřich Suso	Kč 24.—
— Úvod do německé mystiky	Kč 36.—
H. Manning, Důvěra v Boha	Kč 10.—
H. Massis, Vnuk Renanův. Konverse	Kč 6.—
Blah. Rab. Maurus, Život sv. Maří Mag-	
daleny a sv. Marty	Kč 24.—
A. Melka, Lekce Pašijového týdne	Kč 10.—
A. M. Meynard, Duchovní život	Kč 45.—
G. Papini, Život Kristův	Kč 30.—
P. J. Pinamonti, Město Velikého Krále	Kč 13.—
F. Prat, Svatý Pavel	Kč 15.—
Svatý Prokop, Život	Kč 4.80
E. Przywara, Eucharistie a práce	Kč 4.20
Sv. Řehoř Veliký, Čtyři knihy rozmluv	Kč 40.—
Angelus Silesius, Poutník cherubínský	Kč 36.—
V. S. Solovjev, Duchovní základy života	Kč 18.—
C. Straka, Přenesení ostatků sv. Norberta	
z Magdeburku na Strahov	Kč 36.—
V. Surius, Život sv. Antonína Paduánského	Kč 2.—
Sv. Terezie Ježíškova, Listy	Kč 10.—
Sv. Terezie Ježíšova, Kniha zpráv	Kč 15.—
— Meditace duše o Bohu	Kč 8.—
— Hrad nitra	V tisku.
J. Vajs, Abecedarium palaeoslovenicum	Kč 30.—
— Psalterium palaeoslovenicum	Kč 80.—
Missal slověnski	Kč 30.—

Úplné seznamy zdarma.

Všecky tyto knihy opatří i každý řádný
knihkupec.

Vydává nakladatelství

LADISLAVA KUNCÍŘE PRAHA II.

